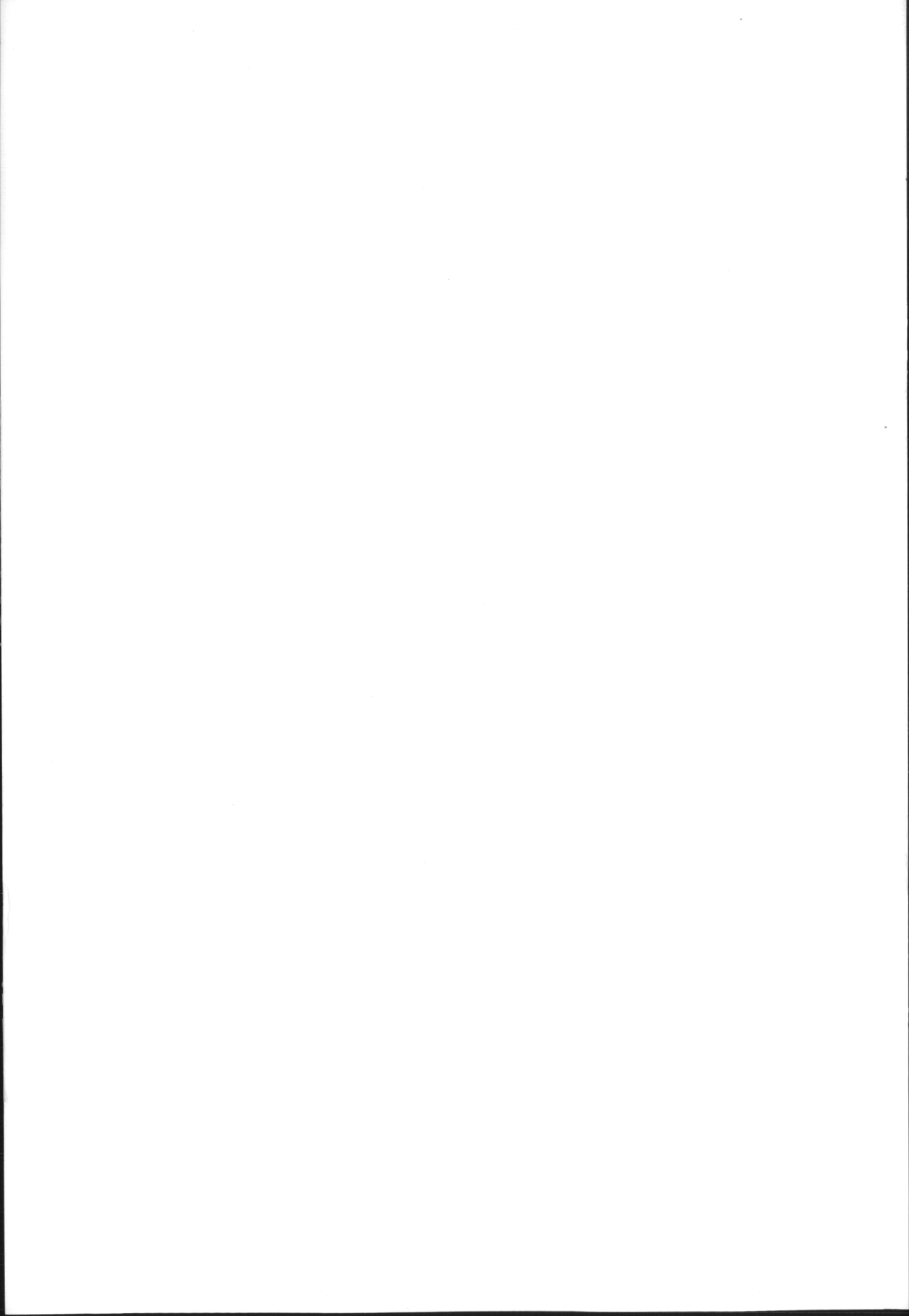

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1976

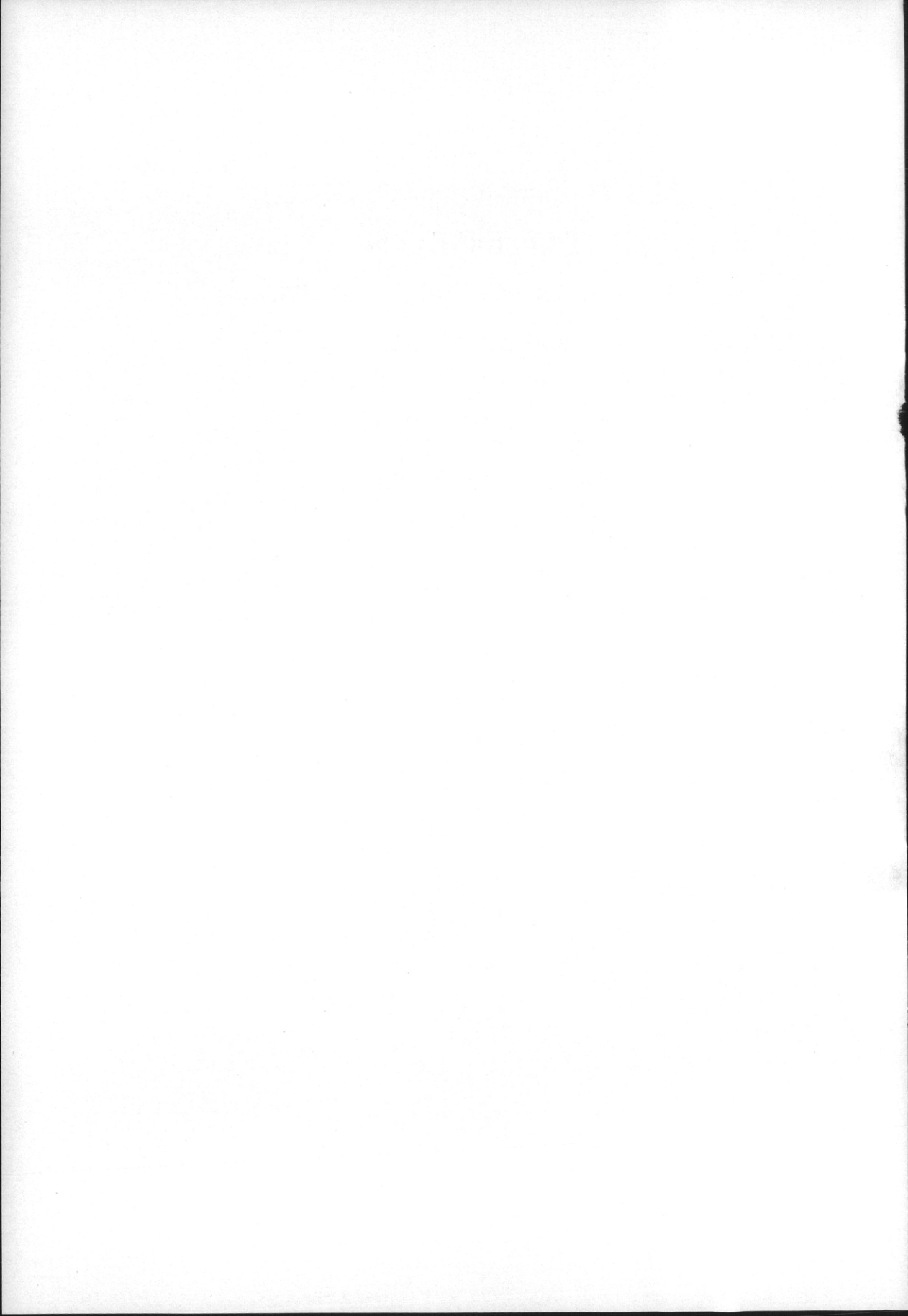
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1977

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1976

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1976

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1977

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρά τὰς δυσχερεῖς ἐφεινὰς οἰκονομικὰς συνθήκας κατώρθωσεν ἐν τούτοις ἡ Ἑταιρεία νὰ συνεχίση ἐντατικῶς τὴν ἐθνικὴν καὶ μορφωτικὴν αὐτῆς δρασίαν, πραγματοποιήσασα τὰς ἀκολούθους ἐργασίας :

1) Ἐνήργησεν ἀρτίως δι' ἐμπείρου ἀνασκαφικοῦ προσωπικοῦ ἐξ ὁμοτίμων, ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἐπικουρικῶν ἀρχαιολόγων καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων καὶ ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων, ὡς καὶ τινων εἰδικῶν ἀρχαιολόγων, τριάκοντα τρεῖς ἐν ὄλῳ ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας εἰς Ἀττικὴν, Βοιωτίαν, Εὐβοίαν, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν, Χαλκιδικήν, Θράκην, Ἡπειρον, Πελοπόννησον, Κυκλάδας, Κρήτην καὶ Δωδεκάνησον. Διὰ τῶν ἐρευνῶν τούτων ἤλθον καὶ πάλιν εἰς φῶς σημαντικὰ εὐρήματα τῆς προϊστορικῆς, τῆς κλασικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς περιόδου, πλουτίσαντα τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ Μουσεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους.

2) Ἐπελήφθη ἔργων ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως μνημείων διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου αὐτῆς καὶ ἄλλων ἐμπείρων τεχνιτῶν, δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν.

3) Ἐπεράτωσε καὶ ἐκυκλοφόρησε τοὺς ἐξῆς τόμους τῶν τακτικῶν αὐτῆς ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων, ἧτοι τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1974 καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1975.

Ἐπεράτωσε τὴν στοιχειοθεσίαν τοῦ τόμου τῶν Πρακτικῶν 1975 καὶ ἤρχισε τὴν στοιχειοθεσίαν τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος 1976.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τῆς «Βιβλιοθήκης» τῆς Ἑταιρείας ἐδημοσίευσεν: α) τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν τῆς ἐφόρου Ἰουλ. Βοκοποπούλου, «Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι», β) τὸ βιβλίον τῶν καθηγητῶν Ν. Πλάτωνος - W. C. Brice, «Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάκρου», γ) τὸ βιβλίον τοῦ ὑφηγητοῦ Ἀντ. Ζώη, «Βασιλικὴ Ι», δ) τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰω. Βολανάκη, «Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος» καὶ ε) τὸν Α' τόμον (Πίνακες) τοῦ μνημειώδους ἔργου τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, «Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος».

Ἐκυκλοφόρησεν ἐξ ἄλλου τὸ 7ον περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεύχος τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου, εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως καὶ ἐξαντληθέντα, ἀνετύπωσε φωτομηχανικῶς τὰ I καὶ II τεύχη περὶ τῶν αὐτῶν ἀνασκαφῶν.

Τέλος ἤρχισε τὴν στοιχειοθεσίαν τοῦ κειμένου τοῦ ἔργου τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου, «Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος» καὶ ἐπεράτωσε τὴν στοιχειοθεσίαν τῆς ἐναισίμου διατριβῆς τοῦ ἐφόρου Ἰω. Παπαποστόλου, «Τὰ σφραγίσματα τῶν Χανίων».

4) Ἐπλούτισε τὰς βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων καὶ Ἐφορειῶν τοῦ Κράτους διὰ τῆς εἰς αὐτὰς δωρεὰν ἀποστολῆς δεδεμένων πάντων τῶν δημοσιευμάτων τῆς, ὡς καὶ ἄλλων χρησίμων εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν ἐγχειριδίων.

5) Παρέσχεν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν εἰς ἐρευνητὰς καὶ ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων δι' ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς καὶ ἐπίσκεψιν μουσείων τῆς ἀλλοδαπῆς.

6) Συνέχισε δι' εἰδικῶν συντακτῶν: α) τὴν προπαρασκευαζομένην ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας», β) τὴν σύνταξιν τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Β' περιόδου τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος καὶ γ) τὴν σύνταξιν βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος.

7) Ἐφιλοξένησε δωρεὰν εἰς τὸν ξενῶνα αὐτῆς Ἑλληνας ἀρχαιολόγους καὶ ἀλλοδαποὺς σπουδαστὰς ἢ ἐρευνητὰς τῆς ἀρχαιολογίας.

Λεπτομερείας περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω στοιχείων μανθάνει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνά χειῖρας τεύχους τοῦ ἔργου.

A.K.O.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἢ σύνταξις τοῦ ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ ἔργῳ δημοσιευομένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι προσωρινός, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφῆως ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαίωματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

Διὰ σχετικῆς ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας γίνεται δεκτὴ ἢ σύνταξις ἐκθέσεων ἐπὶ τῶν διαφόρων δραστηριοτήτων καὶ ἐργασιῶν εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν νὰ ἀποφεύγονται αἱ ἀκρότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄
ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΡΑΜΝΟΥΣ

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα εἶχον αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Ραμνοῦντος διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς Βασιλείου Πετράκου. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐτερματίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ περιβόλου τοῦ Διογείτονος διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πρὸ αὐτοῦ τμήματος τῆς βορείας Ἱερᾶς Ὀδοῦ καὶ τοῦ περικλειομένου ὑπὸ τοῦ περιβόλου τύμβου. Ἡ ἀνασκαφὴ φθάσασα μέχρι τοῦ σκληροῦ βράχου ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἀπεκάλυψε πληθὺν καύσεων εἰς διάφορα ἐπίπεδα. Εἰς τὴν εὐρισκομένην μάλιστα εἰς τὸ βαθύτερον στρώμα καῦσιν ἐθεμελιώθη ὁ πώρινος τοῖχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστήθησαν οἱ ναῖσκοι καὶ ἡ στήλη τοῦ περιβόλου. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς πρὸ τοῦ περιβόλου ὁδοῦ ἔφερεν εἰς φῶς πολλὰ τεμάχια γλυπτῶν καὶ κυρίως τὸ ἀρίστης διατηρήσεως ἄνω ἡμισυ ἐπιτυμβίου ἀγάλματος δούλης (εἰκ. 1), τοῦ ὁποίου τὸ κάτω μέρος εἶχε περισυλληγῆ πρὸ δεκαπενταετίας ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ οἰκίσκου τοῦ Στάη, εἰς δύο τεμάχια. Τὸ ἐφετινὸν εὑρημα τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κορμοῦ μετὰ τῆς θαυμασίας κεφαλῆς, σωζούσης μάλιστα καὶ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, ἀποδεικνύει ἀναμφισβητήτως, ὅτι πράγματι ὁ ἕτερος τοῦλάχιστον τῶν ναϊσκῶν τοῦ περιβόλου, ἔφερεν ὀλόγλυφα ἀγάλματα καὶ ὄχι ἀνάγλυφον.

Ὀλίγον βορειότερον τοῦ περιβόλου τοῦ Διογείτονος ἀνεσκάφη ἄλλος ἀπλοῦς περίβολος, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸ αὐτοῦ εὐρεθεῖσα μετ' ἀετώματος ἐπιτυμβία στήλη, ὕψους 2.80 μ., φέρει χαραγμένα τὰ ὀνόματα τῆς Μνησικρατείας καὶ τοῦ Λυσίππου, τέκνων τοῦ Λυσικλείδου, ὡς καὶ τοῦ Λυσικλείδου Λυσικλέου (εἰκ. 2). Πρὸ τοῦ περιβόλου εὐρέθησαν αἱ λιθόπλινθοι αὐτοῦ.

Ἐκ τάφου ἔναντι τοῦ περιβόλου τῆς Μνησικρατείας προέρχεται καὶ ὁ ἐπιτύμβιος κιονίσκος τῆς Λυσιμάχης, συζύγου τοῦ ἐξ Οὔου Λεωκράτου.

Συνεχίσθη πρὸς τούτοις ἡ ἔρευνα καὶ τοῦ παρὰ τὸν τάφον τῆς Ἀρχίπτης τέως ἀνωνύμου περιβόλου. Κατ' αὐτὴν εὐρέθησαν ὄχι μόνον ἅπαντα τὰ ἐλλείποντα μέλη τοῦ περιβόλου (μαρμαρόπλινθοι καὶ ἐπιστέψεις) ἀλλὰ καὶ ἡ σπανίου ὕψους 3.40 μ. στήλη αὐτοῦ, μετὰ ὠραιστάτου ἐκτύπου ἀνθεμίου (εἰκ. 3), ἀναγλύφου λουτροφόρου μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀθηνόδωρος Ἀθηνέου Ραμνοῦ-

Εἰκ. 1. Ραμνοῦς. Κορυμὸς ἐπιτυμβίου ἀγάλματος δούλης πρὸ τοῦ περιβόλου τοῦ Διογετίτου.

σιος. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς στήλης ἐπιτρέπει καὶ τὴν ἀπόδοσιν ἄλλης μεγάλης στήλης, παλαιόθεν γνωστῆς, εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἀθηνοδώρου.

Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐγένετο καὶ εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἀνεσκαψαν οἱ ἀρχαιοκάπηλοι τὸ 1879 καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Φίλιος καὶ ἐξ ἧς προέρχονται θαυμάσια γλυπτὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη τὸ πώρινον θεμέλιον ναῦσκου, βᾶθρον λιθίνης ληκύθου, ἡ ἐπιτυμβία στήλη τοῦ Ἱεροκλέους Ἱεροφῶντος, τμῆμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου, τὸ ὁποῖον εἰκόνιζεν ὀπλίτην μετὰ τοῦ ἵππου του καὶ τοῦ μικροῦ ἵπποκόμου καὶ ἀσπίδα

μαρμαρίνην διαμέτρου 0.85 μ., ἣτις προέρχεται ἐξ ἐπιτυμβίου μνημείου. Εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν θέσιν εὐρέθησαν ἐπίσης θραύσματα ἐνεπιγράφου ἐπιστυλίου μετὰ συμφυοῦς γείσου τοῦ ἐπιτυμβίου ναΐσκου τοῦ Ραμνουσίου Λυκία Ἱεροκλέους, ὅστις ἦτο πιθανὸν

Εἰκ. 2. Τὸ ἄνω μέρος τῆς στήλης τῆς Μνησικρατείας.

θεῖος τοῦ ταφέντος εἰς τὸν περίβολον τοῦ Διογείτονος Λυκία Κηφισίου. Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν παλαιῶν εὐρημάτων τῶν ἀρχαιοκαπήλων τοῦ 1879, τοῦ Φιλίου τοῦ 1880 καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς γενομένης ἀνασκαφῆς, τὸ ἐρευνηθὲν δοκιμαστικῶς σημεῖον τῆς Β. Ἱερᾶς Ὀδοῦ ἐκοσμεῖτο διὰ τῶν πολυτελῶν ταφικῶν συγ-

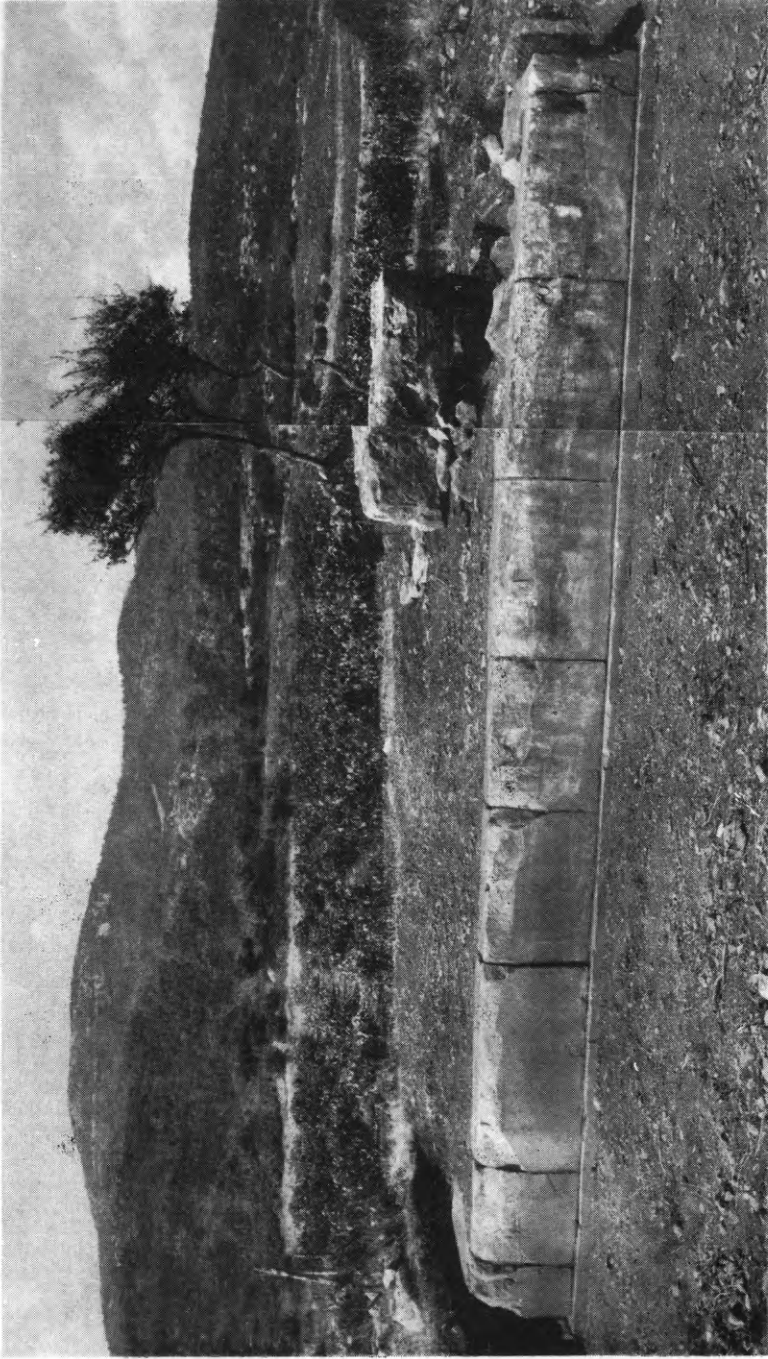
κροτημάτων, ἀπετέλει δὲ προτιμώμενον σημεῖον ταφῆς διὰ τοὺς εὐπόρους Ραμνουσίους.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Β. Ἱερᾶς Ὁδοῦ ἀπεκάλυψεν ἀκόμη τὸ ἀνάλημμα αὐτῆς εἰς ἱκανὸν μῆκος πλησίον τοῦ ἀνδῆρου τῶν ναῶν καὶ ἐπιγραφάς.

Εἰκ. 3. Τὸ ἄνω μέρος τῆς στήλης τοῦ Ἀθηνοδώρου.

Εἰς τὴν Ν. Ἱερὰν Ὁδὸν ἐγένετο προκαταρκτικὴ ἔρευνα εἰς ἑπτὰ περιβόλους, ὧν ὁ εἷς εἶναι κυκλικός, ὁ τρίτος ἐν Ραμνοῦντι, οἱ ὅποιοι θὰ ἐρευνηθοῦν κατὰ τὴν ἐπομένην ἀνασκαφικὴν περίοδον (εἰκ. 4).

Είξ. 4. Περιβόλος τῆς Ν. Ίεραξ ὁδοῦ τοῦ Ραμνοῦντος.

Ἡ τοπογραφικὴ ἔρευνα ἐπίσης ΒΑ. τοῦ Ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξίν μεγάλου, ὄχυρωματικοῦ πιθανῶς, περιβόλου, ὁ ὁποῖος ἴσως συνδέεται μὲ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Πατρόκλου κατὰ τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον. Ἡ συνεχισθησομένη ἔρευνα τοῦ περιβόλου θὰ ἐρμηνεύσῃ πλήρως πολλὰ σημεῖα τῆς γνωστῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ραμνοῦντος περὶ τοῦ πολέμου τούτου.

2. ΤΑΝΑΓΡΑ

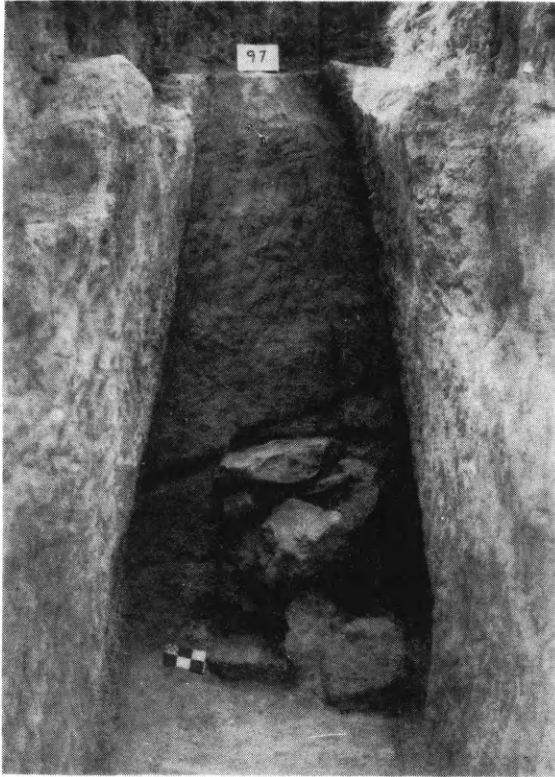
Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἐνάτην εἰς τὸν χῶρον τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας γενομένην ἔρευναν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιμελητοῦ Θ. Σπυροπούλου συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου εἰς τὴν θέσιν «Δένδρον», ἔνθα ἀνεσκάφησαν δέκα θαλαμοειδεῖς τάφοι (εἰκ. 5 - 6). Οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων διετηρήθησαν ἀνοιχτοί, προστιθέμενοι οὕτως εἰς τὸν πυρῆνα τοῦ ἐκεῖ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Ἡ ἀνασκαφεῖσα συστάς ἀπέδωκεν ἐνδιαφέροντα, ποιοτικῶς καὶ ἀριθμητικῶς, εὐρήματα, ἔτι πλέον δὲ διηύρυνε ἢ διώρθωσε τὰς γνώσεις μας σχετικῶς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς λαξεύσεως τῶν τάφων, τὴν χωροταξίαν καὶ τὴν χρηστικὴν των ἐξέλιξιν. Παρὰ τοὺς δρόμους μὲ συνεχῆ κλίσιν πρὸς τὸ στόμιον τοῦ τάφου ἀπαντοῦν ἐφέτος καὶ δρόμοι μὲ δύο βαθμίδας. Ἡ ἐπινόησις ἀπέβλεψε πρῶτον μὲν εἰς τὸ νὰ ἐξοικονομήσῃ χῶρον εἰς τὸ πυκνὸν νεκροταφεῖον, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰς τὸ νὰ καταβιβάσῃ τὴν στάθμην τοῦ θαλάμου ὥστε νὰ μὴ ὑποχωρήσῃ ἡ ὄροφὴ του.

Εὐκρινῶς διεκρίθησαν εἰς τοὺς δρόμους, προπάντων ὅμως εἰς τοὺς θαλάμους τῶν περισσοτέρων τάφων, τὰ ἴχνη τῆς λατομίας τοῦ μαλακοῦ πετρώματος (εἰκ. 7). Ἡ σχεδίασις καὶ μέτρησις τῶν λατομικῶν ἰχνῶν, μερικὰ τῶν ὁποίων εἶναι τόσον ἔντονα καὶ ἐμφανῆ, ὥσάν νὰ ἔγιναν προσφάτως, θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ συμπεράνωμεν περὶ τοῦ εἴδους, τοῦ σχήματος, τοῦ τρόπου στείλεώσεως καὶ χρήσεως τῶν λατομικῶν ἐργαλείων τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς περιόδου. Αὐτὸ θὰ συμπληρώνη τὸ σχετικὸν κεφάλαιον ἀρχαιολογίας περὶ τοῦ ὁποίου ἔχομεν πληροφορίας τινὰς ἐκ τῶν ἀντι-

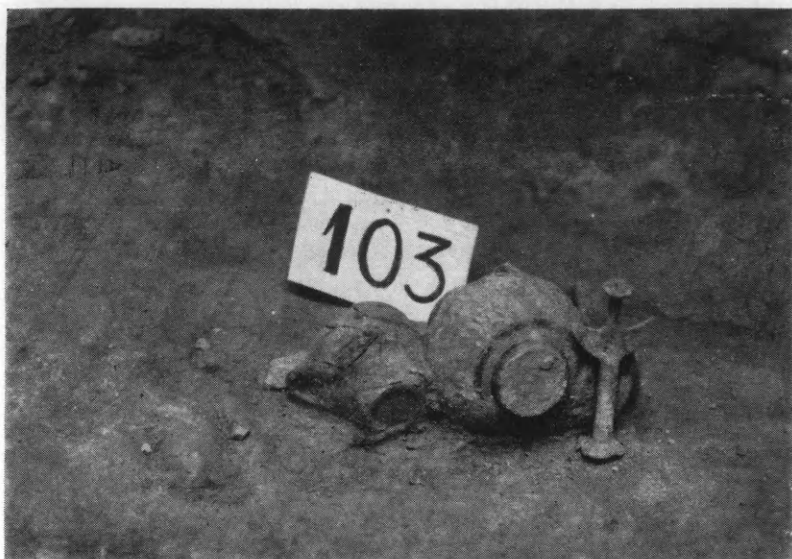
κειμένων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν κυρίως εἰς τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς θησαυρούς.

Ἄλλη καινοτομία τῆς ἐφετινῆς ἐρέυνης εἶναι αἱ πλευρικαὶ κόγχαι, αἱ ὁποῖαι ἀνοίγονται εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα τοῦ δρόμου, ἐγγύτατα πρὸς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου (τάφοι 98 καὶ 100). Καὶ

Εἰκ. 5. Τάναγρα. Τάφος 97.

εἰς τὰ δύο παραδείγματα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς αἱ κόγχαι διηρῦνθησαν τόσον, ὥστε ὑπερέβησαν εἰς διαστάσεις τὸν καθαυτὸ θάλαμον τοῦ τάφου. Αἱ κόγχαι εἶχον κλεισθῆ με ἰσχυροτάτην ξερוליθίαν (εἰκ. 8) καὶ εἰς τὰς δύο δὲ περιπτώσεις περιεῖχον ὀλίγα ὀργανικὰ λείψανα καὶ εὐάριθμα κτερίσματα. Αἱ κόγχαι ἐχρησιμοποιήθησαν πιθανῶς διὰ νὰ φιλοξενήσουν ταφάς, καθ' ἣν στι-

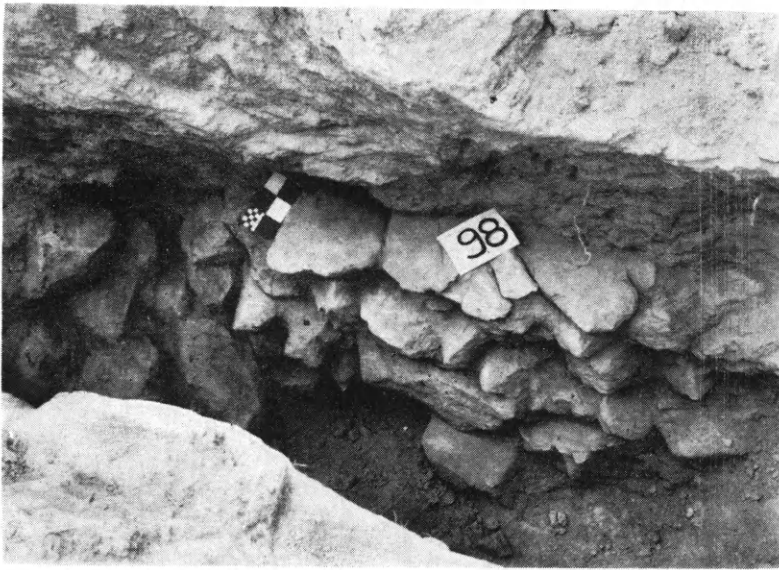
Εικ. 6. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου 103 μὲ κτερίσματα κατὰ χώραν.

Εικ. 7. Λαξεύματα εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου 103.

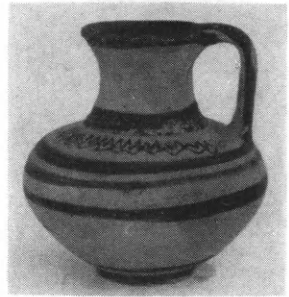
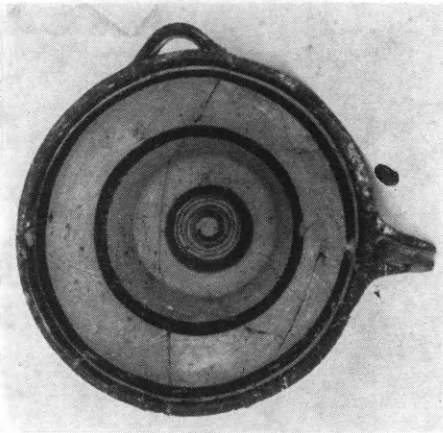
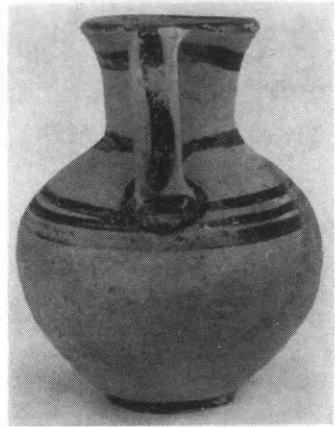
γμήν ὁ θάλαμος τῶν τάφων ἐκάλυπτεν ἄλλην ταφήν, ἣ ὁποία κατὰ τινὰ τρόπον δὲν ἔπρεπε νὰ διαταραχθῆ. Εἶναι πιθανόν, αἱ κόγχαι νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ὄχι μόνον ἅπαξ καὶ εἰς τοῦτο συνάδει τὸ μικρὸν μέγεθος τῶν θαλάμων, οἱ ὅποιοι δὲν ἠϋρύνθησαν διὰ περαιτέρω ταφάς.

Οἱ τάφοι τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς διετηροῦντο καλῶς καί, πλὴν δύο ἐξαιρέσεων, ἔσωζον τὰς ὀροφάς των. Ὡς ἐκ τούτου πολλὰ τῶν κτερισμάτων εὐρέθησαν ἀκέραια καὶ εἰς καλὴν κατάστα-

Εἰκ. 8. Κόγχη καὶ ξερολιθιά τοῦ τάφου 98.

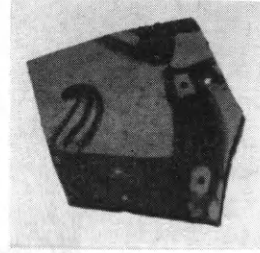
σιν. Οἱ ἀνασκαφέντες τάφοι χρονολογοῦνται ἐν τῷ συνόλῳ των εἰς τοὺς ΥἼ ΠΒ χρόνους. Τὰ κτερίσματα εἰς γενικὴν καταγραφὴν περιλαμβάνουν τὰ ἀκόλουθα εἶδη ἀγγείων (βλ. εἰκ. 9) : λεκανίδας, πυξίδας, πρόχους, μόνωτα προχυτικὰ ποτήρια, θήλαστρα, ψευδοστόμους ἀμφορίσκους, κρατηρίσκους καὶ ἀλαβαστροειδῆ ἀγγεῖα. Εὐρέθη ἐπίσης ἐν εἰδῶλιον πτηνοῦ καὶ ἐν εἰδῶλιον Ψ' εἰς τὸν τάφον 103, ἀνὰ δύο σφονδύλια στεατίτου εἰς τοὺς τάφους 98 καὶ 104 καὶ θραῦσμα γραπτῆς λάρνακος εἰς τὸν τάφον 97.

Εικ. 9. Κτερίσματα ἐκ τῶν τάφων τῆς Τανάγρας.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων γραπτῶν ὀστράκων μνημονεύομεν θραῦσμα ἀγγείου (ἴσως κρατῆρος) ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου 103, τὸ ὁποῖον φέρει γραπτὴν παράστασιν ἵππου (εἰκ. 10).

Πλὴν τοῦ νεκροταφείου συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ μεγάλου κτιρίου τοῦ οἰκισμοῦ εἰς τὴν θέσιν «Γέφυρα». Ἀπεκαλύφθη τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ περιγράμματος τοῦ μεγάλου ὀρθογωνίου, μὲ μεγαροειδῆ δόμον καὶ πρόδομον ἐν παραστάσι κτιρίου, ἀλλὰ δὲν συμπληρώθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ του (εἰκ. 11).

Εἰκ. 10. Ὀστράκον μὲ γραπτὴν παράστασιν ἵππου.

Διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς παρουσίας βραχείας ἐκθέσεως παρουσιάζομεν ἐν ἀκόμῃ ἀπόκτημα παλαιότερας ἐρεύνης τοῦ αὐτοῦ νε-

Εἰκ. 11. Κτίριον εἰς τὴν θέσιν «Γέφυρα».

κροταφείου, εἰς τὴν θέσιν «Δένδρον». Πρόκειται δι' ἐν ἀπὸ τὰ δύο καλύμματα λάρνακος (εἰκ. 12). Ὁ τάφος ἔνθα εὔρεθη τὸ κάλυμμα τοῦτο ἦτο συλημένος καὶ τετραραγμένος, εἰς τὴν σύλησιν δὲ ὀφείλεται βεβαίως ἡ ἀπώλεια τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος τοῦ καλύμματος τῆς

λάρνακος. Τὸ ἡμίτομον τοῦ καλύμματος φέρει ἐξωτερικῶς πλούσιον γραπτὸν διάκοσμον εἰς πυκνὸν ρυθμὸν, σύμφωνον καὶ πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ εὐρήματος, αἱ παραστάσεις τοῦ ὁποίου ἀπηχοῦν τὰς ὑστέρας ἐμφάνσεις τοῦ pictorial style. Ἀνθρωποει-

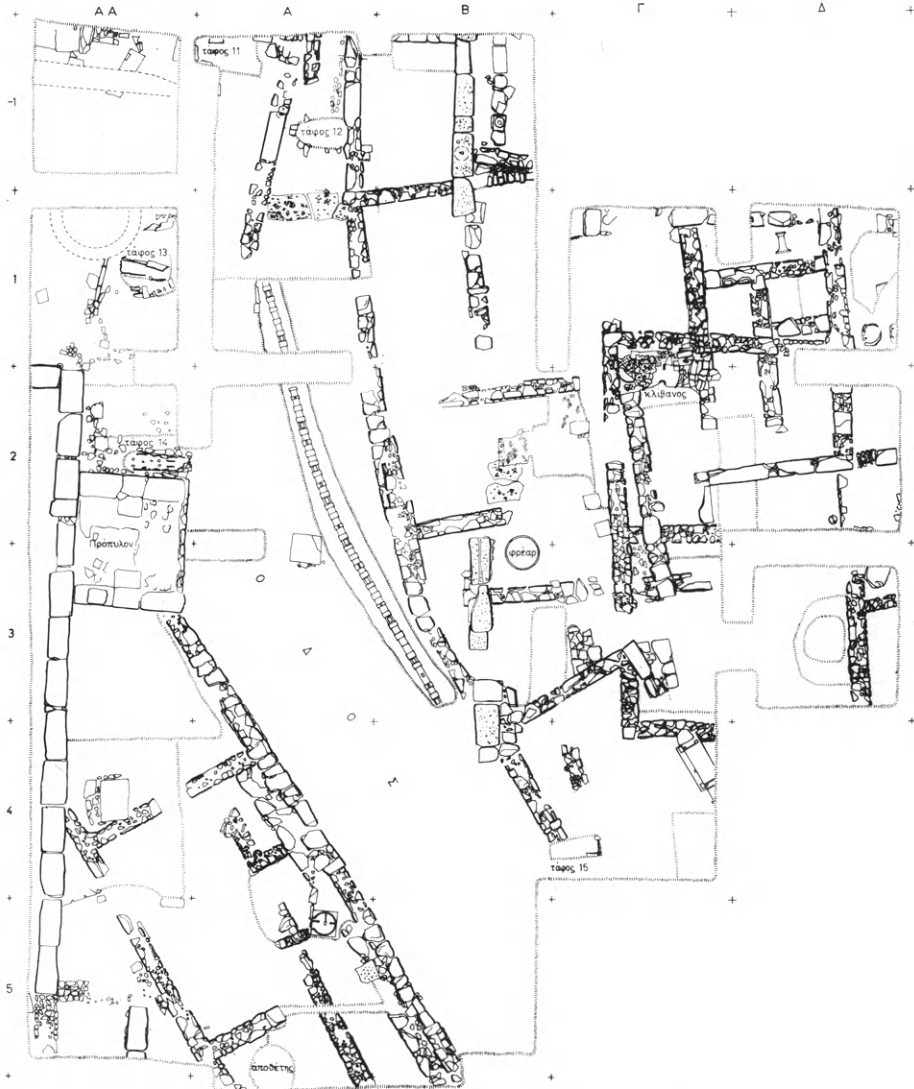
Εἰκ. 12. Κάλυμμα λάρνακος.

δῆς μορφή, πτηνά, ἐσχηματοποιημένους ὀκτάπους καὶ σηπία, γραμμικὰ σχέδια καὶ τὸ ἱερὸν σύμβολον τῶν διπλῶν κεράτων ἐντὸς μετόπης καλύπτουν ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν καὶ προσδίδουν εἰς αὐτὴν τὴν ἐμφάνισιν περιτέχνου ὑφάνσεως. Τὸ μικρὸν τοῦτο κάλυμμα δὲν ὑπολείπεται εἰς συμβολικὴν καὶ ἐρμηνευτικὴν σημασίαν τῶν καλυτέρων δειγμάτων γραπτῶν λαρνάκων τῶν νεκροταφείων τῆς Τανάγρας, τὰ ὁποῖα ἐγκλείουν ἀσφαλῶς πολλοὺς ἀκόμη θησαυροὺς τοῦ μυκηναϊκοῦ βίου τῆς φυλῆς μας.

3. ΕΡΕΤΡΙΑ

Ἡ ὑπὸ τῆ διεύθυνση τοῦ ἐπιμελητοῦ Π. Θέμελη ἐφετινὴ ἀνασκαφικὴ περίοδος ἀποδείχτηκε ἰδιαίτερα ἀποδοτικὴ καὶ δικάϊωσε τὶς προσδοκίαις μας. Ἔχει ἐπεκταθῆ σὲ ἕκταση 700 τ.μ. περίπου (εἰκ. 13 - 14) καὶ περιλαμβάνει ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα,

πού χρονολογούνται από τή γεωμετρική έποχή ως τούς πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Ἡ αρχαία οδός με τόν πήλινο

Εἰκ. 13. Ἡρέτρια. Κάτοψη τῆς ἀνασκαφῆς. (Σχ. Γ. Κοτοπούλη.)

ἀγωγὸ ὕδρευσεως ἀποκαλύφθηκε σὲ μῆκος 30 μ. περίπου (εἰκ. 13, 15).

Φέτος έρευνήθηκαν τὰ κτίσματα, πού βρίσκονται κατά μήκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ στή τετράγωνα AA-1/AA5 καί A4/A5. Σέ βαθύτερα στρώματα τοῦ τομέως αὐτοῦ, δίπλα στήν ἐσωτερική παρειά τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ ἀναλήμματος καί παράλληλα πρὸς αὐτό (τετρ. A4/A5) ἤλθε στό φῶς τοῖχος, μήκους

Εἰκ. 14. Γενική ἄποψη τῆς ἀνασκαφῆς ἀπό 'Α.

8 μ. περίπου, πού χρονολογεῖται τουλάχιστον ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 8ου π.Χ. αἰ.

Στό τετράγωνο AA5, σέ βαθειά τομή, βρέθηκε ἀκέραιος ἀμφορίσκος (εἰκ. 16) τῆς πρώιμης γεωμετρικῆς φάσεως. Τεχνοτροπικά παρουσιάζει ἀναλογίες πρὸς τή σύγχρονη κεραμική τῆς Βοιωτίας καί τῶν Κυκλάδων. Πρέπει νά τονίσουμε ὅτι γιά πρώτη φορά βεβαιώνεται στήν Ἐρέτρια ἡ παρουσία καί τῆς πρώιμης γεωμετρικῆς περιόδου, πού εἶναι σύγχρονη μέ τήν Early Geometric II τῆς Ἀττικῆς (875 - 825 π.Χ.). Ἔτσι ἡ ἄποψη

ὅτι ἡ «νέα Ἐρέτρια» ἰδρύθηκε γύρω στὰ τέλη ἢ καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου π.Χ. αἰώνα, θὰ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ ἀναθεωρηθῇ.

Τὸ ἀνάλημμα τῆς ὕστερης γεωμετρικῆς περιόδου (ΠΑΕ 1974, 38), πού χρησιμοποιήθηκε καὶ ὡς δυτικὸ κράσπεδο τῆς ὁδοῦ, ἀποκαλύφθηκε σὲ μῆκος 11 μέτρων. Διαπιστώθηκε ὅτι

Εἰκ. 15. Ἀποψη τοῦ νέου τομέως τῆς ἀνασκαφῆς.

ἔχει δύο παρειές, πράγμα πού δείχνει ὅτι δὲν χρησιμοποιήθηκε ἀπλῶς καὶ μόνο ὡς ἀνάλημμα τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ χειμάρρου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παραπάνω ἀμφορίσκο τῆς πρώιμης γεωμετρικῆς φάσεως, βρέθηκαν καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα τοῦ 8ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Εἰκονίζουμε ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἐνδεικτικῶς (εἰκ. 17) : Τὸ ἀριθ. 1 φέρει ἐγγάρακτη διακόσμηση ἰχθυόκανθας, τὸ ἀριθ. 2 μὲ τὴ zwastika ἀνήκει στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., τὰ ἀριθ. 3, 4, 5 καὶ 7 μὲ ζῶα (ἄλογα) καὶ ἀσπι-

δοφόρους πολεμιστές ανήκουν στον έρετριακό εικονιστικό ρυθμό του τέλους του 8ου π.Χ. αί. Ίδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει τὸ θραῦσμα ἀριθ. 6, πὸν σώζει κεφάλι γυναίκας, γιατί ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν έρετριακῶν λεγόμενων ἀμφορέων τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. (σὴμ. στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο).

Στὸν ἴδιο τομέα τῶν γεωμετρικῶν λειψάνων ἀποκαλύφθηκε μέρος οἰκοδομήματος τῶν πρώιμων έλληνιστικῶν χρόνων (τετράγ.

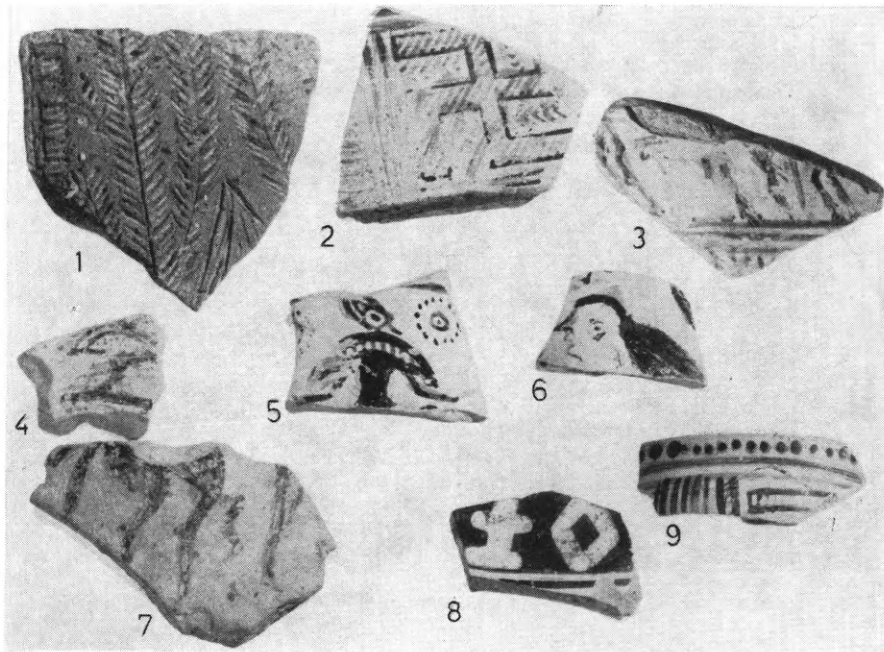

Εἰκ. 16. Ἀμφορίσκος τῆς πρώιμης γεωμετρικῆς περιόδου.

AA4/AA5, A4/A5, B5), πὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς χώρους σὲ σειρά. Ὁ ἐξωτερικὸς (ἀνατολικὸς) τοῖχος του ἐδράζεται πάνω στὸ ὑστερογεωμετρικὸ ἀνάλημμα καὶ ἀποτελεῖ τὸ δυτικὸ ὄριο τῆς ὁδοῦ.

Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀνασκαφῆς (τετρ. AA2/AA3/AA4) ἤλθε στὸ φῶς ἰσχυρὴ θεμελίωση ἀπὸ πωρό-πλινθους, σὲ μῆκος 19 μ. περίπου. Πρὸς Νότο συνεχίζεται στὸ

άσκαφο. Στο βόρειο πέρασ της κάμπτεται σέ ὀρθή γωνία πρὸς Δ. Ἡ θεμελίωση ἀνήκει σέ μεγάλων διαστάσεων οἰκοδόμημα τῶν πρώτων μεταχριστιανικῶν αἰῶνων, ἀντίστοιχο πρὸς τὸ στωικό (;) οἰκοδόμημα, πού ἀποκαλύφθηκε πέρυσι στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ παράλληλα οἰκοδομήματα διέρχεται ἡ ὁδός, πού στὰ χρόνια αὐτά (2ος μ.Χ. αἰ.) εἶχε εὐθυ-

Εἰκ. 17. Δείγματα ἐρετριακῆς κεραμεικῆς τοῦ 8ου καὶ 7ου π.Χ. αἰ.

γραμμισθῆ καὶ διαπλατυνθῆ. Τὸ νέο ρωμαϊκὸ οἰκοδόμημα, πού θὰ ἐρευνηθῆ προσεχῶς, φέρει ἄνοιγμα εἰσόδου κοντὰ στὸ βόρειο πέρασ του (τετρ. ΑΑ2/ΑΑ3) μὲ πρόπυλο πού ἐξέχει πρὸς τὴν ὁδὸ (εἰκ. 15).

Ἡ πλατεία αὐτῆ ρωμαϊκῆ ὁδὸς συνεχίζεται πρὸς Βορρᾶ ὡς τις ὑπώρειες τῆς ἀκροπόλεως καὶ συγχρόνως κάμπτεται πρὸς Δ., δίπλα στὸ βόρειο πέρασ τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς καμπῆς εἶχαν χρησιμοποιηθῆ ὡς ὁδόστρωμα θραύ-

σματα ἐπιτύμβιων στηλῶν, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἐπιγραφές. Εἰκονίζουμε μαρμάρινη ἐπιτύμβια στήλη με δύο ἀκέφαλες ἀνάγλυφες μορφές, ἀνδρική δεξιά καὶ γυναικεία ἀριστερά, τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 18), καθὼς καὶ μαρμάρινο ἀρχιτεκτονικὸ μέλος δωρικοῦ οἰκοδομήματος με δύο τρίγλυφα καὶ μετόπη στὴ μέση

Εἰκ. 18. Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.

(εἰκ. 19), ποὺ κοσμεῖται με δύο στεφάνια καὶ φέρει πάνω ἀπὸ αὐτὰ τὶς παρακάτω ἀγωνιστικὲς ἐπιγραφές:

ΛΕΥΚΙΟΥ ΝΟΜΜΙΟΥ
ΣΤΑΔΙΟΝ
ΒΙΟΤΤΟΚΛΗΣ
ΒΙΟΤΤΟΥ

ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ
ΣΤΑΔΙΟΝ
ΠΥΡΡΟΣ
ΖΩΒΙΟΥ

Ὁ Πύρρος Ζωβίου νίκησε σὲ δρόμο σταδίου, στοὺς ἀγῶνες ποὺ τελοῦνταν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος (προφανῶς τῆς Ἀμα-

ρυσίας), ἐνῶ ὁ Βιοττοκλιῆς Βιόττου νίκησε σὲ δρόμο σταδίου καὶ πάλι, ἀλλὰ στοὺς ἀγῶνες ποὺ τελοῦνταν πρὸς τιμὴν τοῦ Λευκίου (Λουκίου). Καὶ οἱ δύο πῆραν ὡς ἔπαθλο στεφάνια. Γιὰ πρώτη φορὰ καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ πληροφοροῦμαστε ὅτι στὴν Ἐρέτρια, ἀπὸ τὸν 2ο π.Χ. αἰ., μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς πόλεως ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (198 π.Χ.) τελοῦνται παράλληλα πρὸς τὰ Ἀρτεμίσια καὶ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ Λουκίου, ἀδελφοῦ τοῦ Τίτου Κ. Φλαμίνιου. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι καὶ γιὰ ἓνα ἀκόμη λόγο

Εἰκ. 19. Μαρμάρινο ἀρχιτεκτονικὸ μέλος δωρικοῦ οἰκοδομήματος με ἐπιγραφή καὶ δύο στεφάνια στὴ μετόπη.

πολύτιμη : βεβαιώνει τὴν παρουσία σταδίου στὴν Ἐρέτρια, ὅχι μακριὰ ἀπὸ τὴ θέση ποὺ βρέθηκε τὸ ὀγκῶδες ἀρχιτεκτονικὸ μέλος ποὺ τὴν φιλοξενεῖ (πρβ. ΑΕ 1969, σ. 177, ἀριθ. 5, εἰκ. 4).

Ἄλλὰ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον εὔρημα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἦταν ἡ ἀποκάλυψη ἐνὸς νέου ἀποθέτη, γύρω στὰ 15 μ. νοτιώτερα ἀπὸ τοὺς ἀποθέτες τοῦ 1969. Βρέθηκε μέσα ἀπὸ τὸ δυτικὸ κρᾶσπεδο τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, κάτω ἀπὸ τὸ ἐλληνιστικὸ οἰκοδόμημα (εἰκ. 13). Περιεῖχε πλῆθος ἀπὸ θραύσματα μελαμβαφῶν ἀγγείων, οἰκιακῶν σκευῶν, ὄξυπύθμενων ἀμφορέων, λίθων, κεράμων στέγης καὶ ἐπὶ πλέον θραύσματα παναθηναϊκῶν ἀμφορέων καὶ πάλι. Συγ-

κολλήθηκαν από τὸν ἐπιδέξιο τεχνίτη Δημήτρη Κουτελιέρη καὶ ἀποτέλεσαν τρεῖς νέους ἀκέραιους παναθηναϊκούς ἀμφορεῖς : ἓνα τοῦ ἄρχοντα Χαρικλείδους (363/2 π.Χ.) (εἰκ. 20) καὶ δύο τοῦ ἄρχοντα Καλλιμήδους (360/59 π.Χ.) (εἰκ. 21 - 22). Τὸ κύριο

Εἰκ. 20. Ὁ νέος παναθηναϊκὸς ἀμφορέας τοῦ ἄρχοντα Χαρικλείδους.

θέμα εἶναι καὶ ἐδῶ τὸ ἀγώνισμα τῆς ὀρθῆς ἢ σταδαίας πάλης (εἰκ. 20 - 22). Ἔχουμε τώρα συνολικὰ ἑννέα ἀκέραιους παναθηναϊκούς ἀμφορεῖς, ἕξι στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο καὶ τρεῖς στὴν Ἐρέτρια : τρεῖς τοῦ ἄρχοντα Χαρικλείδους, ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ

τὸν ἴδιο ἀγγειοπλάστη καὶ ἀγγειογράφο, καὶ ἔξι τοῦ ἄρχοντα Καλλιμήδους, ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τρεῖς διαφορετικοὺς καλλιτέχνες (ὁ ἓνας καλλιτέχνης ἔπλασε καὶ ζωγράφισε τρεῖς ἀμφορεῖς, ὁ ἄλλος δύο καὶ ὁ τρίτος ἓνα).

Εἰκ. 21. Παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς τοῦ ἄρχοντα Καλλιμήδους.

Καθένας ἀπὸ τοὺς τέσσερεις συνολικὰ καλλιτέχνες ἐμφανίζει ἄκρως ἰδιαίτερα προσωπικὰ στοιχεῖα στὴ σύνθεση, τὴ χάραξη τῶν λεπτομερειῶν, τὴ χρῆση τοῦ χρωστῆρος· καθένας ἀντιπροσωπεύει τέσσερεις διαφορετικὲς τάσεις στὴν τέχνη τοῦ 4ου π.Χ.

Ειχ. 22. Λεπτομέρειες τῶν συμπλεγμάτων τῶν παλαιστῶν τῶν παναθηναϊκῶν ἀμφορέων τῆς εἰχ. 21.

αί., τάσεις πού εἶναι ἐμφανεῖς καί στή σωζόμενα ἔργα τῆς πλαστικής τοῦ ἴδιου αἰώνα.

Εἰχ. 23. Ἐνεπίγραφη μαρμάρινη βάση ἐπιτύμβιου μνημείου.

Σέ ἐπιφανειακὸ τέλος στρῶμα τοῦ τετραγώνου Α4 βρέθηκε τετράγωνη μαρμάρινη βάση ἐπιτύμβιου μνημείου, πού φέρει στήν κύρια ὄψη τήν ἐπιγραφή (εἰχ. 23):

*ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΗ
ΑΛΕΞΙΜΑΧΟΥ
ΧΡΗΣΤΗ ΧΑΙΡΕ*

Γράμματα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Ἡ μορφή τοῦ μνημείου εἶναι σπάνια καί παρουσιάζει ἐνδιαφέρον.

4. ΑΡΧΑΙΑ ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

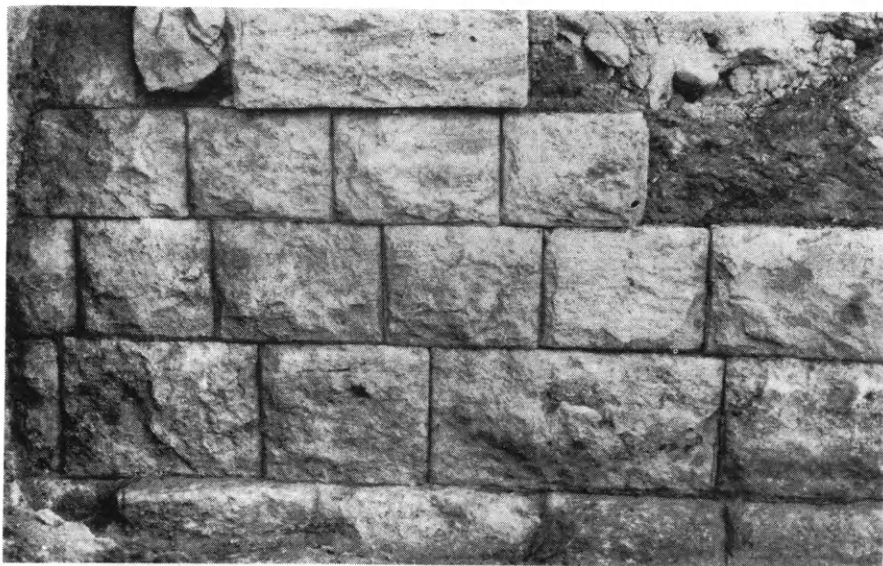
Συνεχίσθησαν κατὰ τὸ 1976 αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως διὰ τοῦ Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων Δημητρίου Λαζαρίδη. Ἡ Ἀρχαιολ. Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργοῦ

γείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν καθὼς καὶ τὸ Ἴδρυμα Ψύχα, συνέβαλον διὰ σημαντικῶν ποσῶν εἰς τὰς ἐρεῦνας, ἀποχωματώσεις, ὡς καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν μεγάλου ἀποχετευτικοῦ ἔργου διὰ τὴν προστασίαν τοῦ βορειοτέρου τμήματος τοῦ τείχους ἐκ τῶν κινδύνων τῆς συρροῆς εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὀμβρίων ὑδάτων. Αἱ ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπέβλεπον: 1) εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς πορείας τοῦ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV 102, 4) «μακροῦ τείχους», 2) εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν ὑπάρξεως δευτέρου τείχους, τῆς ἄνω πόλεως ἢ ἀκροπόλεως, 3) εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ δυτικωτέρου τομέως τοῦ βορείου τείχους καὶ 4) εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἐρέυνης εἰς τὸν ὑπερμεγέθη τύμβον τῆς θέσεως «Καστάς», ἐγγὺς τοῦ λόφου ὕψους 133 μ.

1. Αἱ ἐρευναι διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς πορείας τοῦ «ἐκ ποταμοῦ ἐς ποταμόν» μακροῦ τείχους τοῦ Θουκυδίδου, διενηργήθησαν καθ' ὅλην τὴν μεγάλην ἔκτασιν τῆς πόλεως, εἰς θέσεις ὅπου ὑπῆρχον ἐνδείξεις ἢ ὅπου ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους καθίστα πιθανὴν ἢ βεβαίαν τὴν ὑπαρξιν τοῦ τείχους. Οὕτω δι' ἐπιφανειακῶν καθαρισμῶν τοῦ ἐδάφους καὶ διὰ σειρᾶς δοκιμαστικῶν τομῶν διεπιστώθησαν ἢ ἀπεκαλύφθησαν 64 μικρὰ ἢ μεγάλα τμήματα τοῦ μακροῦ τείχους. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν ἦσαν συναρπαστικά, ὅχι μόνον διὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς τεραστίας ἐκτάσεως τῶν ὀχυρώσεων τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τὴν μνημειώδη καὶ λίαν ἐντυπωσιακὴν εἰκόνα τμημάτων τῶν τειχῶν τῆς, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ πρώτην φοράν καθίσταται γνωστόν, ὅτι τὸ μακρὸν τεῖχος δὲν εἶχε σχῆμα χορδῆς τόξου (ὅπως ἐδέχοντο ἕως τώρα οἱ ἐπιστήμονες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν μάχην καὶ τὰς ὀχυρώσεις τῆς πόλεως Grote, Kromayer, Gomme κ.ἄ.), ἐκκινουῦντος ἐκ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπολήγοντος εἰς τὸν ποταμόν, ἀλλὰ μορφήν περιβόλου μήκους 7.450 μ. περίπου, περικλείοντος σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν ἔκτασιν τοῦ ὀχυροῦ συμπλέγματος τῶν λόφων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἰδρύθη ἡ πόλις. Εἰς δεσποζούσας θέσεις τοῦ τείχους διεπιστώθησαν ἑπτὰ πύργοι, τετραγώνου ἢ κυκλικοῦ σχήματος. Διὰ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοῦ κλασσικοῦ τείχους λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας (εἰκ. 24), ὡς καὶ τμήμα

τοῦ κεντρικοῦ ἀγωγοῦ ὑδρεύσεως τῆς πόλεως, διερχομένου κάτωθεν τοῦ θεμελίου τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους (εἰκ. 25).

2. Ἡ ἀποκάλυψις κατὰ τὸ ἔτος 1960 εἰς τὸν δυτικὸν τομέα τῆς πόλεως τμήματος τείχους μήκους 143.30 μ. (ΠΑΕ 1960, σ. 73) ἐπέβαλε τὴν ἀποδοχὴν δύο ὑποθέσεων: ἢ ὅτι τὸ μακρὸν τεῖχος εἶχε διάφορον πορείαν τῆς μέχρι τοῦδε ἀποδεκτῆς ἢ ὅτι ὑπῆρχε καὶ δευτέρον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, ἀναφερομένης ὑπὸ

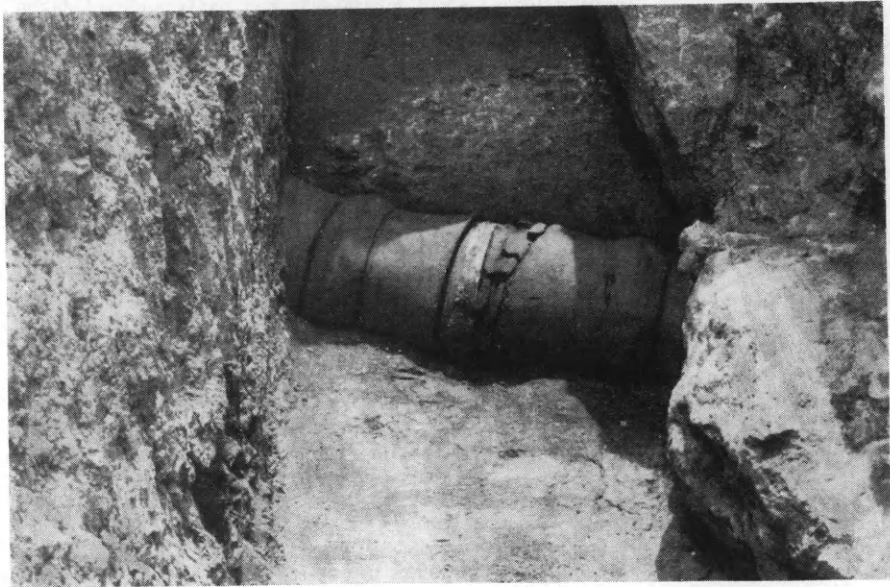

Εἰκ. 24. Ἀμφίπολις. Τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους κλασσικῆς ἐποχῆς.

τοῦ Διοδώρου (XIX 52, 4). Πράγματι διὰ σειρᾶς δοκιμαστικῶν τομῶν ἐξηκριβώθησαν ἕτερα 15 τμήματα τοῦ δευτέρου αὐτοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον περιέβαλλε τὸ δεσπόζον ὑψίπεδον τοῦ ὄχυροῦ συμπλέγματος τῶν λόφων. Ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως ἔχει μήκος 2.220 μ. περίπου.

3. Δοκιμαστικαὶ ἔρευναι ἐγένοντο εἰς τὸν δυτικῶς τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη βορείου τομέως τοῦ τείχους χῶρον, ἥτοι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βυζαντινοῦ πύργου, ἔνθα ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ τείχους μήκους 15 μ., ὡς καὶ περὶ τὰ 300 μ. δυτικώτερον τῆς θέσεως αὐτῆς, ἐγγύτατα τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης

τοῦ Στρυμόνος. Εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ἐδῶ μεταξύ δύο λόφων κοιλάδα, διαρροεμένην κατὰ τὴν περίοδον τῶν βροχῶν ὑπὸ χειμάρρου, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς τοῦ τείχους ἐπὶ μήκους 157.35 μ. καὶ ἤρχισεν ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ καὶ ἀποκάλυψις αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ μεγίστου ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει. Τὸ ἐνδιαφέρον του δὲ ἔγκειται εἰς τὴν συσχέτισίν του, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἀποστάσεως ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, πρὸς

Εἰκ. 25. Ὁ κεντρικὸς ἀγωγὸς ὑδρεύσεως τῆς πόλεως διερχόμενος κάτωθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους.

τὴν θέσιν τῆς γεφύρας τῆς ἀναφερομένης ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV 103 καὶ 180) καὶ πρὸς τὰς ὀχυρώσεις τῆς πόλεως, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μάχης τῆς Ἀμφιπόλεως (422 π.Χ.) ἢ τῆς συγγραφῆς τοῦ περὶ αὐτῆς κεφαλαίου, ἐπεξετάθησαν μέχρι τῆς γεφύρας, διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν προστασίαν της. Πράγματι, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ μακροῦ τείχους δὲν ὑπάρχει ἄλλο σημεῖον τῶν ὀχυρώσεων, τὸ ὁποῖον νὰ εὑρίσκηται ἐγγύτερον τοῦ Στρυμόνος, πὺ ἐδῶ ρέει εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων δεκάδων μέ-

τρων ἀπὸ τοῦ τείχους, ὅσον τὸ ὠς ἄνω τμήμα. Ἡ παρουσία ἐξ-
 ἄλλου, ἐγγὺς τῆς ἀνασκαπτομένης θέσεως τοῦ βυζαντινοῦ πύρ-
 γου ὡς καὶ τοῦ ἔναντι τούτου ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης δευτέρου
 πύργου, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως περάσματος τοῦ
 ποταμοῦ καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, τὸ ὅποῖον διετηρήθη
 καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων σημειούμενον εἰς τὸν χάρτην
 τοῦ W. Leake (*Travels in Northern Greece*, τ. III, σ. 191,
 1835). Ὡς ἐκ τούτου θεωρεῖται λίαν πιθανὴ τοποθέτησι τῆς
 ἀρχαίας γεφύρας εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς πόλεως, ἐγγὺς τοῦ
 ἀνασκαπτομένου τομέως τοῦ τείχους, εἰς θέσιν δηλαδὴ ὅπως διά-
 φορον τῶν προταθεισῶν μέχρι τοῦδε θέσεων ὑπὸ τῶν ἀσχοληθέν-
 των μὲ τὸ ὠς ἄνω θέμα ἐπιστημόνων.

Ἐνεκα τῆς ἰδιαίτερας σημασίας τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῶν
 ὀχυρώσεων διενηργήθη συστηματικὴ ἀνασκαφὴ ἐντὸς τετραγώ-
 νου τομῆς διαστάσεων 22×19 μ. Διεπιστώθη ἐδῶ ἡ ὑπαρξίς πύ-
 λης τοῦ τείχους πλάτους 3.30 μ., παρουσιαζούσης διαφόρους οἰκο-
 δομικὰς φάσεις. Κατὰ μίαν φάσιν, πιθανῶς τῆς πρώιμου ἑλλη-
 νιστικῆς ἐποχῆς, προσετέθη ὀχυρὰ ἐξωτερικὴ αὐλή, διαστάσεων
 6.10×5.25 μ. (εἰκ. 26). Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης δύο διαδοχικὰ
 πλακόστρωτα δάπεδα τῆς αὐλῆς ὡς καὶ πλακόστρωτος ὁδός, κα-
 τευθυνομένη ἐκ τῆς πύλης πρὸς τὸν ποταμόν. Εἶναι πολὺ πιθανόν,
 ὅτι τὴν πύλην αὐτὴν ἐχρησιμοποίησεν ὁ σπαρτιάτης στρατη-
 γὸς Βρασίδης κατὰ τὴν ἐξοδὸν του ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ
 τὴν μετάβασίν του εἰς τὸ ἔναντι κείμενον Κερδύλιον καὶ ὅτι δι'
 αὐτῆς εἰσῆλθε καὶ πάλιν εἰς αὐτήν, ὀλίγον πρὸ τῆς μάχης
 (Θουκυδίδης V 6, 3 καὶ V 8, 1).

Τὸ ἐγγὺς τῆς πύλης τεῖχος παρουσιάζει δύο οἰκοδομικὰς
 φάσεις, κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἰς τὰ καλύτερον
 δὲ σωζόμενα σημεῖα διατηρεῖται εἰς ὕψος 4.48 μ. (εἰκ. 27). Τό-
 σον ἐξωτερικῶς, ὅσον καὶ ἐσωτερικῶς αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν
 θεμέλια καὶ τοῖχοι οἰκοδομῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πλέον ἀξιόλογος,
 παράλληλος πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους, διασώ-
 ζεται εἰς ὕψος 2.86 μ. (εἰκ. 28).

Είχ. 26. Ἡ νέα πύλη τοῦ τείχους ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τὸ ΒΔ. τμήμα τοῦ βορείου τείχους.

Είχ. 27. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ ΒΔ. τομέως τῶν τειχῶν, ἐγγὺς τῆς πύλης.

Ἐν τέλει εἰς τὸ δυτικώτερον τμήμα τοῦ τομέως αὐτοῦ, διεπιστώθη κατὰ τὰς δύο τελευταίας ἡμέρας τῶν ἐρευνῶν, μέγα συγκρότημα ἀγωγῶν ἀποχετεύσεως (εἰκ. 29) διαφόρου μορφῆς τῶν ἤδη γνωστῶν συγκροτημάτων τοῦ βορείου τείχους, κείμενον ἐγγὺς πύργου (;).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τομέως αὐτοῦ πλὴν τῶν περισυλλεγέντων νομισμάτων, ὀστράκων καὶ ἀποτμημάτων ἀγγείων

Εἰκ. 28. Τοῖχος οἰκοδομῆς ἐσωτερικῶς τῆς πύλης.

καὶ εἰδωλίων, ἀνευρέθησαν γυμνὸς κορμὸς παιδικοῦ ἀγάλματος καὶ βάσις ἐπιτυμβίου μνημείου, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν :

*Σωσαρίστη
Νικίου χαῖρε*

Πρὸς τούτοις κατὰ τὴν ἐρευναν ἐγγὺς τοῦ βυζαντινοῦ πύργου ἀνευρέθη ἀκέφαλος θωρακοφόρος κορμὸς, πιθανῶς ρωμαίου αυτοκράτορος, κοσμούμενος μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις τροπαίου, καθημένας μορφὰς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ Νίκας, αἵτινες θυσιάζουν ταύρους (εἰκ. 30). Ἐν τέλει εἰς ἕτερον σημεῖον τοῦ ἀνατολι-

κοῦ τείχους ἀνευρέθη μαρμαρίνη σαρκοφάγος, ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἰσίδωρον Τελεσφόρου καὶ τὴν σύζυγόν του, ὡς καὶ ὁ ἀριστερὸς μετὰ σανδαλίου πύξι ἀνδρικοῦ ἀγάλματος ὑπερφυσικοῦ μεγέθους.

Εἰκ. 29. Συγκρότημα ἀγωγῶν ἀποχετεύσεως.

4. Ὁ εἰς τὴν θέσιν «Καστὰς» ΒΑ. τῆς πόλεως ὑπερμεγέθους τύμβος ὑπῆρξε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀντικείμενον ἐντατικῆς ἐρεῦνης, ἰδιαιτέρως δὲ κατὰ τὴν ΒΑ., Ἀ. καὶ ΝΑ. πλευρὰν αὐτοῦ. Ἀνευρέθησαν ἔξ εἰσέτι κιβωτιόσχημοι τάφοι — ὁ εἰς κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ κενὸς — ἀνήκοντες εἰς τοὺς ὑστεροαρχαϊκοὺς χρόνους. Ἐκ τούτων ὁ ὑπ' ἀριθ. XX τάφος

ἦτο παιδικὸς καὶ περιεῖχε δέκα πηλίνας προτομάς γυναικῶν (εἰκ. 31-32) καὶ δύο τοξοσχήμους πόρπας ἐκ χαλκοῦ, ὁ ὑπ' ἀριθ. XXII, λεπτὰ ἐλάσματα χρυσοῦ μὲ ἐμπαιστὴν διακόσμησιν κύ-

Εἰκ. 30. Θωρακοφόρος κορμὸς ἀγάλματος μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις.

κλων (εἰκ. 33), κώθωνα καὶ ἀποτμήματα σιδηρῶν ἀντικειμένων, ἐντὸς δὲ τοῦ ὑπ' ἀριθ. XXIII τάφου ἀνευρέθησαν λεπτὸν ἔλασμα χρυσοῦ, προσηρμοσμένον εἰς τὴν κάτω γνάθον, κώθων, χάνδρα ἐξ ὑάλου καὶ βελόνη ἐκ χαλκοῦ.

Εἰς τὸν ΝΑ. τομέα τοῦ τύμβου, ἐγγὺς δύο τοίχων σχηματιζόντων ὀρθὴν γωνίαν, διεπιστώθη στρῶσις λίθων καὶ ἐκτεταμέ-

νον στρώμα πυρᾶς, μήκους ± 12 μ. και πάχους 0.10 - 0.17 μ., ἀποτελούμενον ἐκ κεράμων, ἀνθράκων και τέφρας. Ἐν τέλει εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ τύμβου και εἰς βάθος 10 μ. περίπου, ἀπεκαλύφθη μεγάλη στρώσις ἀργῶν λίθων και κεράμων, οἵτινες καλύπτουν

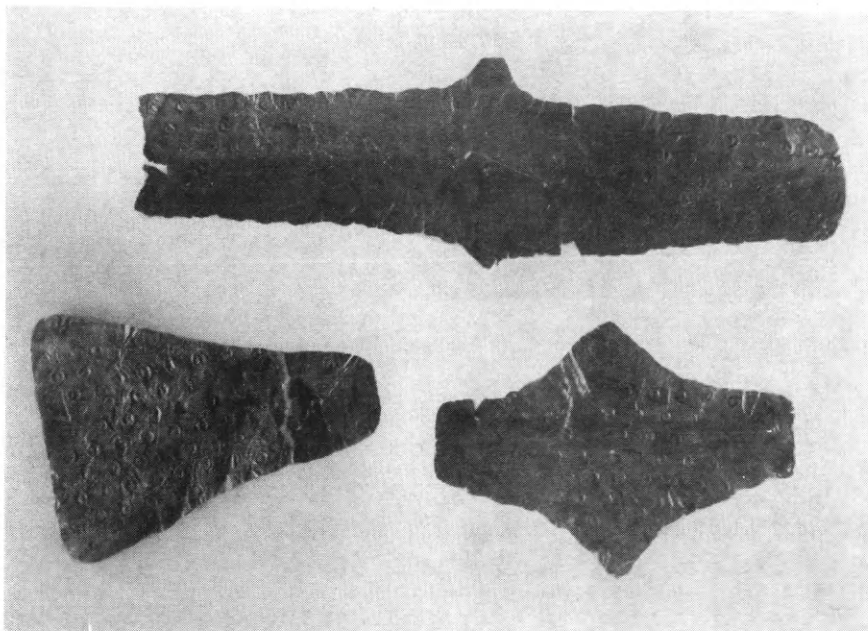

Εἰκ. 31. Τύμβος Καστάς. Παιδικὸς τάφος ὑπ' ἀριθ. XX.

μέλαν στρώμα χύματος, περιέχοντος τεμάχια ἀνθράκων. Μεταξὺ τῶν λίθων και τῶν κεράμων διακρίνονται ὅστᾳ και σιαγῶν ζώου, περισυελέγησαν δὲ και ὄστρακα χονδροειδῶν ἀγγείων. Δὲν εἶναι εἰσέτι γνωστὸν τὸ σχῆμα τῆς στρώσεως, ὀριζομένης κατὰ τὴν βορείαν αὐτῆς πλευρὰν ὑπὸ τοιχαρίου. Εἶναι

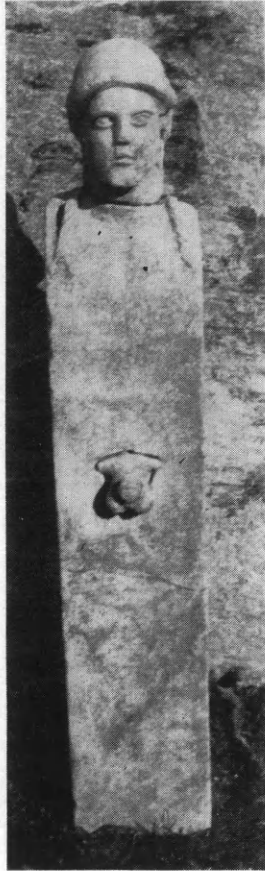

Είχ. 32. Προτομαί εκ του τάφου XX.

Είχ. 33. Έλάσματα χρυσοῦ με εμπαιστήν διακόσμησιν κύκλων εκ του τάφου XXII.

ὅμως πιθανόν, ὅτι πρόκειται περὶ ταφικῆς κατασκευῆς, ἀποτελούσης ἴσως τὴν βάσιν μικροῦ τύμβου. Ἔχει μῆκος 10.20 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς πλάτος 7.60 μ., χωρὶς εἰσέτι νὰ διαπιστωθῇ τὸ

Εἰκ. 34. Ἐρμαϊκὴ στήλη ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου Καστάς.

ἄκρον τῆς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τύμβου. Ἡ ἔρευνα εἰς τὰς ὡς ἄνω δύο θέσεις ἀνεστάλη λόγῳ τοῦ ἐνσκήψαντος χειμῶνος καὶ τῶν δυσμενεστάτων καιρικῶν συνθηκῶν.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου περισυνελέγησαν ὀστρακα ἀγγείων καὶ ἀποτμήματα πηλίνων προτομῶν, μαρμαρίνη λεκάνη ἰγδίου καὶ ἀπότμημα ἐπιστέψεως μαρμαρίνης στήλης. Τὸ πλέον ὅμως ἀξιόλογον εὑρημα ἦτο ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα ἔρμαϊκὴ στήλη τῆς εἰκόνας 34.

5. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ (Χριστιανικὴ)

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1976 συνεχίσθη διὰ τοῦ ἐπιτ. διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως, ἀρχιτέκτονος Εὐσταθίου Στίκα, ἡ ἀνασκαφὴ τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως.

Ἡ ἔρευνα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐστράφη: 1ον) εἰς τὴν ἀπομά-

κρυνσιν τῶν χωμάτων ἐξωτερικῶς τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς Α καὶ γενικῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ διευθέτησιν τοῦ χώρου διὰ τὴν κατασκευασθῆναι τὸ ξύλινον στέγαστρον τοῦ νοτίου κλίτους αὐτῆς ὡς καὶ εἰς τὴν διευθέτησιν καὶ περίφραξιν τῆς παρα-

Εικ. 35. Ἀμφίπολις. Βασιλική Α. Τὰ δι' ὑποστέγου προστατευθέντα ψηφιδωτὰ τοῦ Ν. κλίτους.

κειμένης ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως, 2ον) εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ὑπὸ τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἀγρίας βλαστήσεως καλυπτομένων τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως, 3ον) εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐξωνάρθηκος (αἰθρίου) τῆς πρὸ τριετίας ἀνασκαφείσης βασιλικῆς Δ καὶ 4ον) εἰς

τὴν ἐν μέρει ἀνασκαφὴν ἐπισημανθέντος πέμπτου κατὰ σειρὰν, περικέντρου πιθανῶς, κτηρίου κειμένου παρὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως καὶ πλησίον τῆς βασιλικῆς Β.

1) Βασιλικὴ Α: Εἰς τὸ νότιον κλίτος τῆς μεγάλης βασιλικῆς Α εἶχον ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτῆς ἐξαίρετοι ψηφιδωταὶ παραστάσεις (εἰκ. 35) διὰ νὰ προστατευθοῦν

Εἰκ. 36. Μαρμάρινος ἀμφικιονίσκος παραθύρου τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς Α.

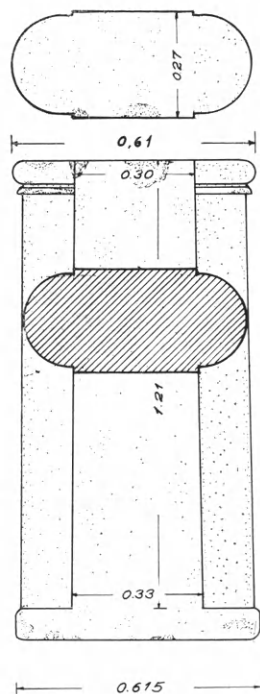
τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα ἐκαλύφθησαν ἔκτοτε μὲ ἄμμον. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὰ ψηφιδωτὰ ἐφθείροντο ἐκ τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς βλαστήσεως. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀπεφασίσθη ἡ κατασκευὴ ξυλίνου προστατευτικοῦ στεγάστρου ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Α. Κατ' ἀρχὰς ἀπεμακρύνθησαν τὰ ἐξωτερικῶς τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς Α κείμενα χώματα καὶ διηυθετήθη γενικῶς ὅλος ὁ χῶρος γύρωθεν τοῦ νοτίου κλίτους χάριν τῆς κατασκευῆς ξυλίνου στεγάστρου πρὸς προστασίαν τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐκεῖ ψηφιδωτῶν.

Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων αὐτῶν ἀνευρέθη μαρμάρινος διαχωριστικὸς ἀμφικιονίσκος παραθύρου,

ὅστις προφανῶς ἀνήκεν εἰς δίλοβον ἢ τρίλοβον παράθυρον τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς Α, ἔχων διαστάσεις 0.61×0.27 καὶ ὕψος 1.21 μ. (εἰκ. 36-37). Ἀνευρέθη ἐπίσης πῆλινος ἀγωγὸς βαίων παραλλήλως καὶ ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς Α (εἰκ. 38), ὁ ὁποῖος περισυνέλεγε τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τῆς βασιλικῆς ὄμβρια ὕδατα τῆς νοτίας πλευρᾶς καὶ τὰ ὠδήγει εἰς τὰς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀψίδα τῆς βασιλικῆς παρακειμένας μεγάλας δεξαμενάς, αἵτινες ἀπεκαλύφθησαν πρὸ τριετίας. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χωμάτων καὶ τὴν μετὰ μεγάλου κόπου ἀπομάκρυνσιν τριῶν μεγάλων κιόνων, οἱ ὁποῖοι ἔκειντο ἐπὶ τοῦ νοτίου κλίτους, ἤρχισεν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χαρ. Σφακιανᾶκη ἡ κατασκευὴ τοῦ ξυλίνου στεγάστρου τοῦ νοτίου κλίτους, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπερατώθη κατὰ τέλειον τρόπον παρὰ τὰς πολλὰς τοπικὰς δυσχερείας λόγῳ τοῦ ἀπομακρυσμένου τῆς περιοχῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως καταλλήλων ἐργατῶν.

Μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ξυλίνου στεγάστρου θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἄμμου καὶ ἡ στερέωσις τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ εἶναι πλέον ὄραται εἰς τὸν ἐπισκέπτην. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐλπίζεται ὅτι θὰ στεγασθοῦν καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῶν ἄλλων βασιλικῶν Α, Β καὶ Γ.

2) Ἀ κ ρ ὀ π ο λ ι ς : Ὅτε κατὰ τὸ 1975 ἤρχισεν ἡ ἀποκάλυψις τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως, ἀφηρέθη ἡ ἐπιχώσις καὶ ἡ ἀγρία βλάστησις, ἥτις ἐκάλυπτε τὸ νοτίως τῆς βασιλικῆς Α τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῶν τειχῶν. Ἡ ἀποκάλυψις τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἐπιχώσεως βορειῶς τῆς βασιλικῆς Α, ὅτε εἰς ἀπόστασιν 42 μ. ἀπὸ ταύτης ἀπεκαλύφθη τμήμα ἐκ τοῦ ἀρχαί-

Εἰκ. 37. Σχέδιον τοῦ ἀμφικιονίσκου τῆς εἰκ. 36.

ου τείχους, μήκους 9 μ., ὡς καὶ ἄλλος ἐγκάρσιος τοῖχος βαί-
νων πρὸς Δυσμάς, ὅστις ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 7.40 μ.

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν τειχῶν καὶ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ
ἄλλων ἐπισημανθέντων ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως κτηρίων εἶναι πρό-

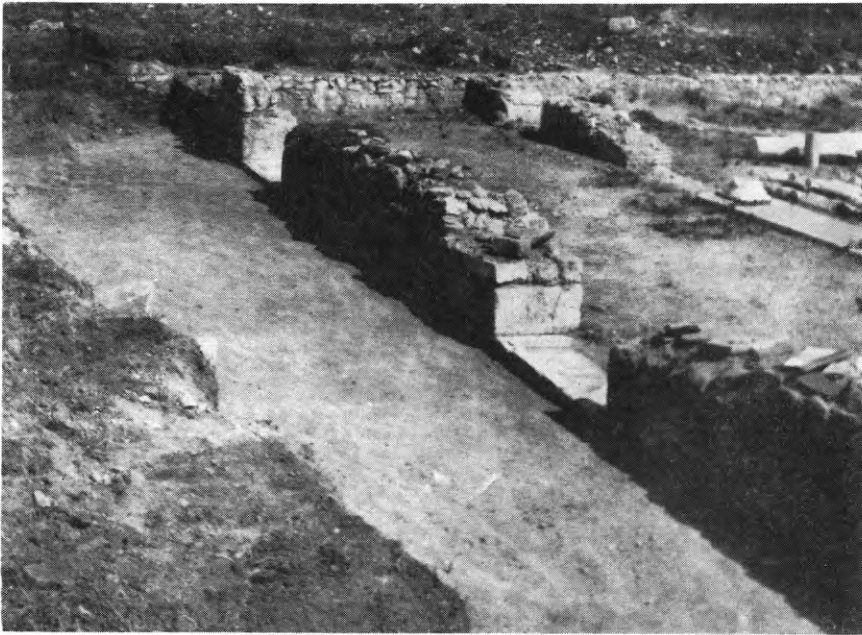

Εἰκ. 38. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς πήλινος ἀγωγός.

δηλον ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀμφιπόλεως
ἀρχαιολογικὸς χῶρος θὰ προσλάβῃ ἐπιβλητικὴν ἐμφάνισιν.

3) Αἴθριον βασιλικῆς Δ: Παραλλήλως πρὸς τὴν
ἀποκάλυψιν τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ
στεγάστρου τοῦ Ν. κλίτους τῆς βασιλικῆς Α, ἤρξατο καὶ ἡ ἀνα-

σκαφή τοῦ αἰθρίου τῆς παρακειμένης εἰς αὐτὴν βασιλικῆς Δ, ἥτις εἶχεν ἀνασκαφῆ πρότερον μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος. Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Δ, διεπιστώθη ὅτι οὗτος ἔφερε δύο θύρας, τῶν ὁποίων εὐρέθησαν κατὰ χώραν τὰ μαρμάρινα κατώφλια (εἰκ. 39 καὶ παρένθ. πίν. Α'). Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε πρὸς Δυσμὰς τοῦ αἰθρίου καὶ ἀπεκάλυψεν, ὅτι εἰς ἀπόστασιν 4.20 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ

Εἰκ. 39. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκος μετὰ τὰ μαρμάρινα κατώφλια.

τοίχου τοῦ νάρθηκος ἔβαινε παραλλήλως πρὸς αὐτὸν μαρμάρινος στυλοβάτης πλάτους 0.68 μ. καὶ μήκους 11.36 μ. Ἐπὶ τούτου εὐρέθησαν κατὰ χώραν 6 μαρμάρινοι ἰωνικαὶ βάσεις, ἀπέχουσαι ἀλλήλων 1.87 μ., πλὴν τῶν ἀκραιῶν αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ., καὶ εἶχον πλάτος 0.43 μ. καὶ ὕψος 0.23 μ. Ὁ στυλοβάτης διεπιστώθη ὅτι ἔτρεχε παραλλήλως πρὸς τὸν ἀνατολικόν, τὸν νότιον, τὸν βόρειον καὶ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ αἰθρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.20 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς

ἄλλους ἀπεῖχε 3.50 μ.: ἐδημιουργεῖτο οὕτω περίξ τοῦ αἰθρίου περιτύλιον (στοά), ὡς συμβαίνει καὶ εἰς πολλές ἄλλας παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς (Νικοπόλεως Α, Φθιωτίδων Θηβῶν Α καὶ Β, Ἐπιδαύρου, Ἀγ. Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως κλπ.). Τὸ αἶθριον μετρηθὲν μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐξηκριβώθη ὅτι εἶχε μῆκος μὲν ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς 19.20 μ., πλάτος δὲ ὅσον τὸ τῆς βασιλικῆς, ἧτοι 18.36 μ., ἦτο δηλ. σχεδὸν τετράγωνον.

Εἰκ. 40. Ὁ στολοβάτης καὶ οἱ κίονες τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Δ.

Ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν στοῶν του ἔβαινον ὀλόσωμοι μαρμάρيني κίονες, ὕψους 2.38 μ. μὲ ἄνω διάμετρον 0.27 μ. καὶ κάτω 0.35 μ., οἱ ὁποῖοι ἐστέφοντο ἀπὸ ἰωνικὸν κιονόκρανον διαστάσεων $0.46 \times 0.30 \times 0.06$ μ. καὶ ἐπίθημα μὲ σταυρόν, διαστάσεων $0.64 \times 0.36 \times 0.15$ μ. Ἐκ τῶν κίωνων τῶν στοῶν εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων 2 ἀκέραιοι μετὰ τῶν ἰωνικῶν κιονοκράνων καὶ τῶν ἐπιθημάτων των (ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἀνεστηλώθη ἐπὶ τῆς βάσεώς του ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Χ. Σφακιανάκη) καὶ τέσσαρες τεθραυσμένοι συν-

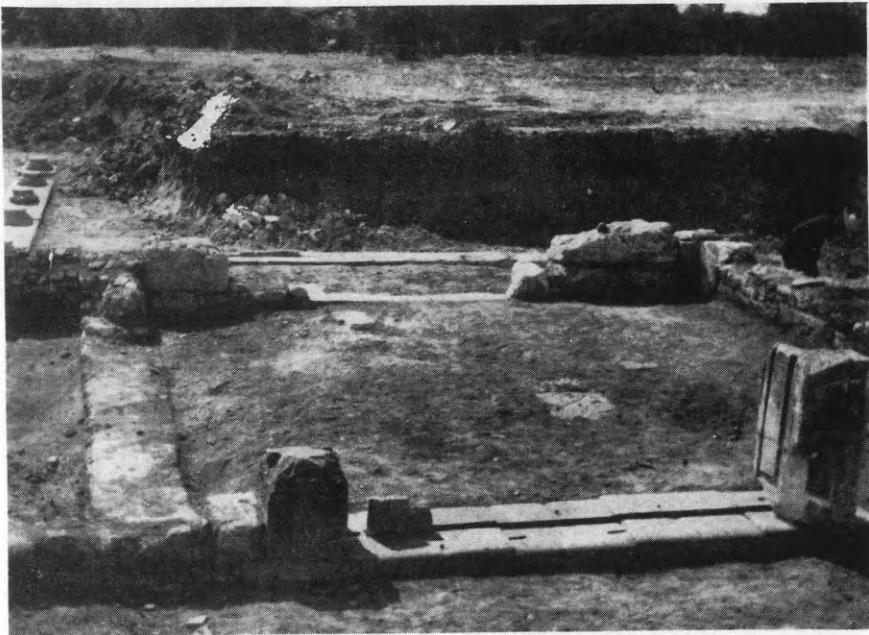
αρμολογηθέντες ἐπὶ τόπου (εἰκ. 40-41). Πλὴν ὅμως τῶν μεγάλων κίωνων ποὺ ἀνῆκον εἰς τὸν ἰσόγειον στυλοβάτην τῆς στοᾶς τοῦ περιστυλίου τοῦ αἰθρίου, εὐρέθησαν καὶ 5 μικρότεροι κορμοὶ κίωνων, ἀκέρατοι μετὰ τῶν βάσεων των, τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου

Εἰκ. 41. Τὸ αἶθριον τῆς βασιλικῆς Δ.

των καὶ τοῦ ἐπιθήματός των, τρία τεμάχια μήκους 0.70-0.90 μ. τοῦ ἄνω μέρους τῶν κορμῶν καὶ ἓν τεμάχιον τοῦ κάτω μέρους μήκους 0.58 μ., προσηρμοσμένον διὰ μολύβδου ἐπὶ τῆς βάσεώς του. Εὐρέθησαν δηλ. ἐν συνόλῳ 9 μικρότεροι κίονες οἱ ὅποιοι εἶχον ὕψος 1.69 μ. μὲ ἄνω διάμετρον 0.21 μ. καὶ κάτω 0.25 μ. Ἡ βά-

σις των εἶχε πλάτος 0.30 καὶ ὕψος 0.09 μ., τὸ κιονόκρανον 0.33×0.06 καὶ τὸ ἐπίθημα 0.36×0.18 μ. (εἰκ. 40-41). Καὶ τίθεται ἤδη τὸ ἐρώτημα: ποῦ ἀνῆκε τὸ πλῆθος τῶν μικροτέρων αὐτῶν κιόνων; εἶναι προφανές ὅτι οἱ μὲν μεγάλοι κίονες, ὕψους 2.39 μ., ἀνῆκον εἰς τὸν ἰσόγειον στυλοβάτην τοῦ περιστυλίου τοῦ αἵθριου, ἐνῶ οἱ μικρότεροι, ὕψους 1.67, ἀνῆκον ἀσφαλῶς εἰς τὸν ὄροφον αὐτοῦ. Ἐπομένως ἡ περιβάλλουσα τὸ αἶθριον στοὰ ἦτο διώροφος, ὅπως

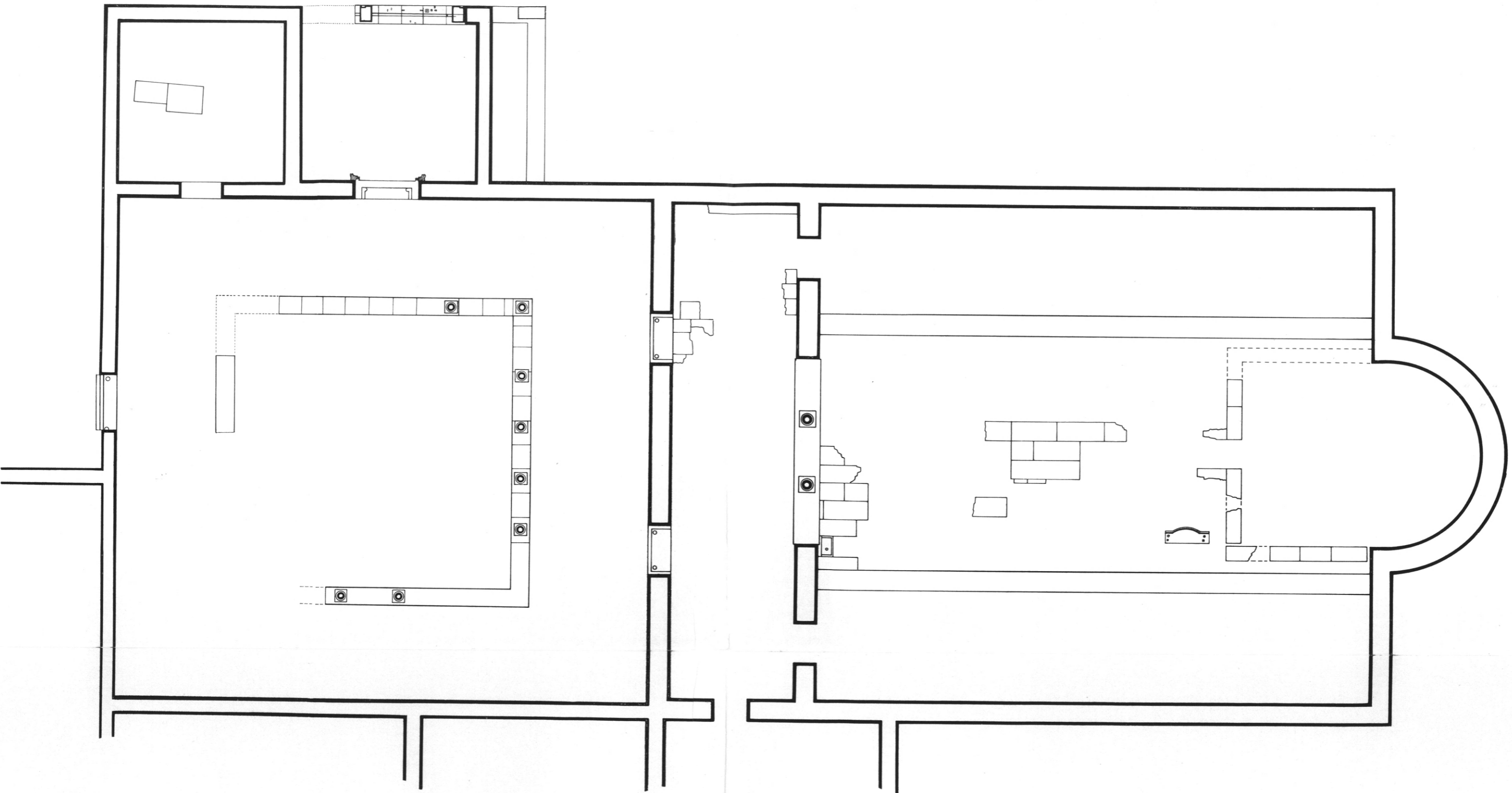

Εἰκ. 42. Τὸ ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ αἵθριου τῆς βασιλικῆς Δ ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα.

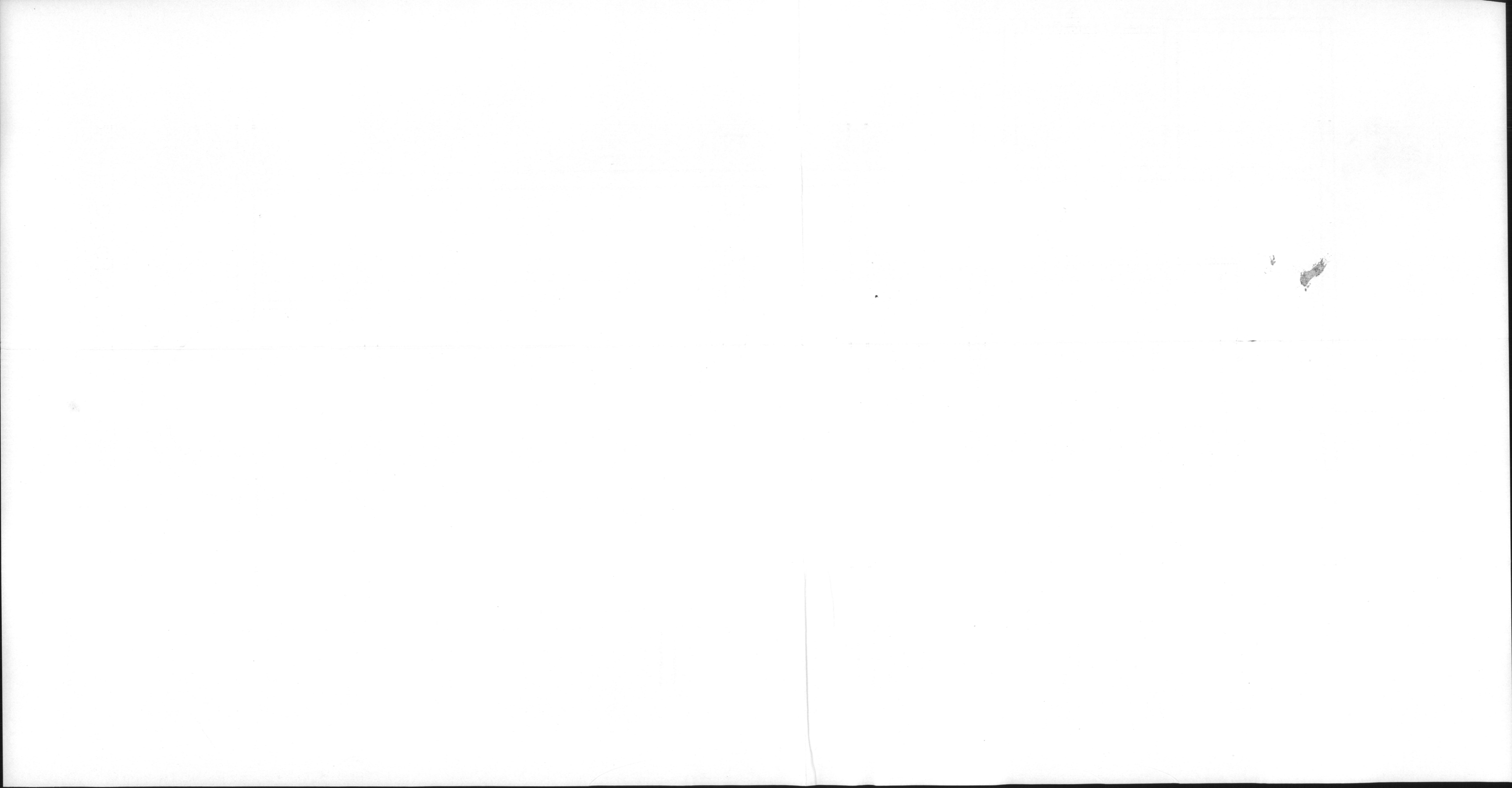
εἰς τὸ αἶθριον τοῦ κωνσταντινείου ναοῦ τῆς Γεννήσεως ἐν Βη-θλεὲμ καὶ τῆς ἐν Θεβέστη (Tébessa) τοῦ Ἀλγερίου βασιλικῆς.

Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ αἵθριου καὶ εἰς ἀπόστασιν 6.50 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου αὐτοῦ ὑπῆρχε θύρα εἰσόδου, ἀνοίγματος 2 μ., μὲ μαρμάρινον κατώφλιον προερχόμενον ἀπὸ ἀρχαῖον ναόν. Εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ αἵθριου καὶ εἰς ἀπόστασιν 7.27 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου αὐτοῦ ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του μαρμάρινον κατώφλιον μεγάλης θύρας εἰσόδου εἰς τὸ αἶθριον,

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Δ' ΔΗΜΙΠΟΛΕΩΣ

0 1 2 3 4 5 10 μ

ἀνοίγματος 2.85 μ., ἢ εἰς τὸ ὁποῖον ἀνοδος ἐγένετο διὰ δύο μαρμαρίνων βαθμίδων πλάτους 0.51 καὶ ὕψους 0.21 μ. (εἰκ. 42 καὶ

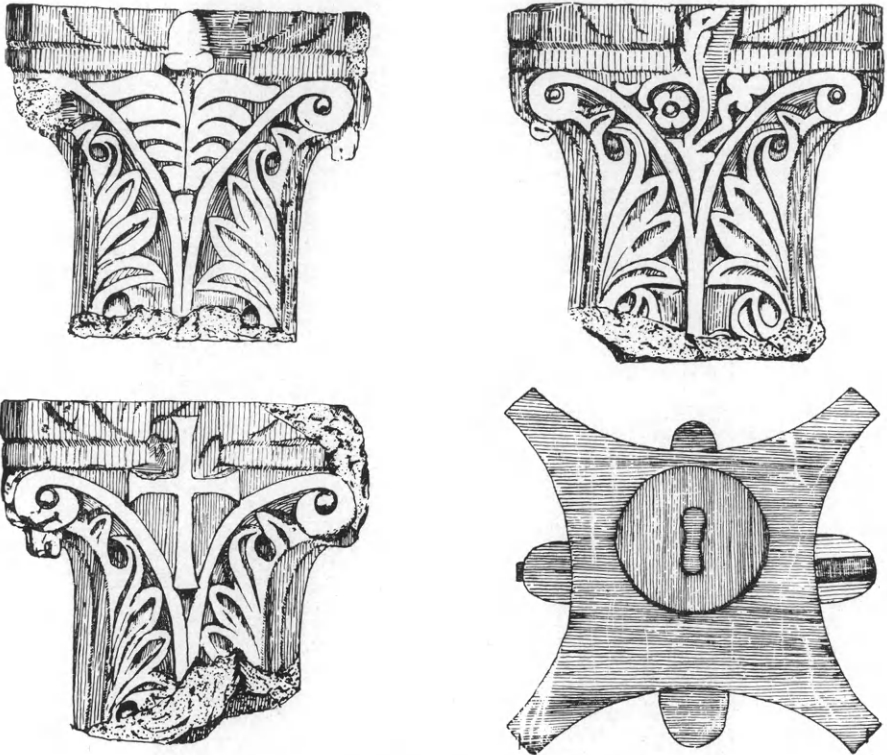

Εἰκ. 43. Κορινθιακὸν κιονόκρανον.

παρένθ. πίν. Α'). Πρὸ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κατωφλίου ἀπεκαλύφθη διαμέρισμα διαστάσεων 5.80×6.27 μ., τὸ δάπεδον τοῦ ὁποῖου ἦτο ἐστρωμένον με ψηφιδωτά (εἰκ. 42). Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ χώρου τούτου ἀπεκαλύφθη καὶ μαρμαρίνη βᾶσις μήκους 2.82 μ.

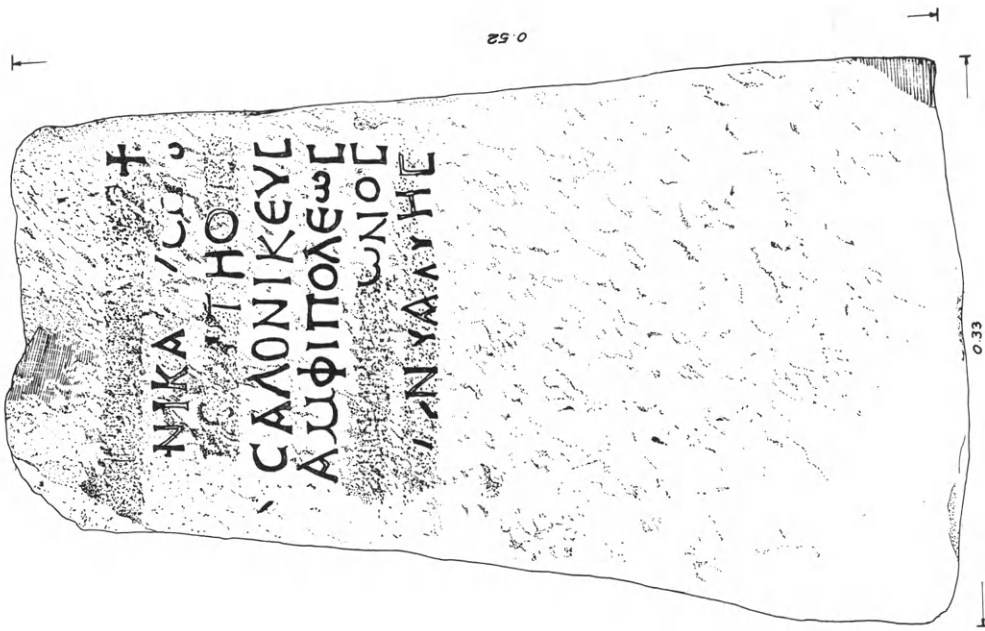
καὶ πλάτους 0.68 μ., ἣτις ἔφερε κατὰ μῆκος εἰς τὸ μέσον ἐγκοπὴν (αὐλακα) πλάτους 8 ἐκ. καὶ βάθους 5 ἐκ., ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ προσηρμόζοντο μαρμάρινα θωράκια. Εἰς τὰ ἄκρα τῆς μαρμαρί-

ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΟΝ
ΕΚ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Δ

Εἰκ. 44. Σχέδια τοῦ κίονοκράνου τῆς εἰκ. 43.

νης αὐτῆς βάσεως ἀνευρέθησαν δύο χονδροὶ πεσσίσοι με̄ γλυφὰς καὶ με̄ γλυπτὴν ταινίαν ἐκ κληματίδων. Φαίνεται κατὰ ταῦτα πιθανὸν ὅτι ἐκ τοῦ χώρου τούτου θὰ εἰσῆρχετο ὁ ἐπίσκοπος εἰς τὸ αἶθριον καὶ ἐξ αὐτοῦ θὰ μετέβαινε διὰ τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς τὸ ἱερόν (εἰκ. 42).

Είχ. 45. Μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος ἀνεθρηματικὴ πλάξ ἐκ τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Δ.

Παραπλεύρως τοῦ χώρου τούτου καὶ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ αἰθρίου ἀνευρέθη καὶ ἕτερον διαμέρισμα διαστάσεων 5.80×6 μ., τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησίμευε πιθανῶς διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν προσκυνητῶν. Εἰσήρχετο δὲ τις εἰς αὐτὸ ἐκ τοῦ αἰθρίου διὰ θύρας ἀνοίγματος 1.45 μ., εὕρισκομένης εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ διαμερίσματος τούτου.

Εἰκ. 46. Τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα τῆς ἐπισημανθείσης βασιλικῆς Ε ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ αἰθρίου ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε πολλὰ τεμάχια θωρακίων καὶ διατρήτων μαρμαρίνων πλακῶν, μεγάλοι κέραμοι καὶ ὀπτόπλινθοι καθὼς καὶ ὠραῖον μικρὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον διαστ. $0.40 \times 0.40 \times 0.24$ μ. (εἰκ. 43) με βαθεῖαν ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἐκ φύλλων ἀκάνθης. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας του καταλήγουν ἕλικες ἐν εἴδει κεράτων κάτωθεν τῶν ὁποίων διαμορφοῦται μορφὴ κριοῦ. Εἰς τὸ μέσον ὑπάρχει εἰς μὲν τὴν μίαν πλευρὰν φύλλον ἀκάνθης καταλήγον ἄνω εἰς ἄνθος λωτοῦ, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν πλευρὰν ἀνάγλυφος σταυρὸ καὶ

Είχ. 47. Αί εύρεθεΐσαι κατά την άνασκαφήν του κτηρίου (βασιλικής Ε) μαρμάριναι ζεύξεις.

Είχ. 48. Μαρμάριναι πλάκες, πλίνθοι και τεμάχια έγχρώμων ψηφίδων της βασιλικής Ε. Διακρίνεται ο άμφικιονίσκος κατά χώραν.

εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ πλευρὰν ἀνθέμιον μὲ λωτόν, ἐνῶ εἰς τὴν τετάρτην ὑπάρχουν δύο ρόδακες καὶ ὑπεράνω αὐτῶν φύλλον μετὰ λωτοῦ (εἰκ. 44).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ αἰθρίου εὐρέθη ἐπίσης καὶ μαρμαρίνη ἀναθηματικὴ ἐνεπίγραφος πλάξ διαστάσεων $0.23 \times 0.32 \times 0.05$ μ. (εἰκ. 45) ἣ ὁποία, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τῆς, ἔφερε παλαιοχριστιανικὴν ἐπιγραφὴν εἰς 7 σειράς, ἐκ τῶν

Εἰκ. 49. Ὁ πρὸς Β. τοῖχος τῆς βασιλικῆς Ε. Φαίνεται ὁ ἀμφικιονίσκος κατὰ χώραν.

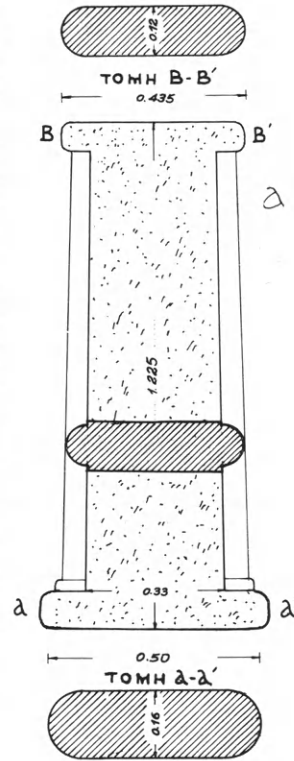
ὁποίων σώζονται καθαρὰ μόνον τὰ γράμματα τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης σειρᾶς, ἔνθα ἀναγινώσκει τις τὰς λέξεις:

Νικα.....
ho..
 καλονικεὺς
 Ἀμφιπόλεως
νος
ης

Κ τ ή ρ ι ο ν Ε : Εἰς τὸ ΒΑ. ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὴν βασιλικὴν Β ἐπεσημάνθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκάπτοντος καὶ ἄλλο κτήριο, τὸ ὁποῖον πιθανώτατα εἶναι τὸ πέμπτον κατὰ σειρὰν εὐρισκόμενον παλαιοχριστιανικὸν κτίσμα ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀμφιπόλεως. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κτηρίου τούτου ἀπεκαλύφθη πρὸς Ἀνατολὰς τμήμα τοῦ τοῖχου πάχους 0.80 μ. καὶ μήκους 4.95 μ. Ὁ τοῖχος αὐτὸς εἰς τὸ πρὸς Βορρᾶν ἄκρον του στρέφει βαίνων πρὸς Δυσμᾶς καὶ εἶναι ἐλαφρῶς καμπύλος· εἰς ἀπόστασιν 15.40 μ. ἀπὸ τῆς συναντήσεως μετὰ τοῦ ὡς ἄνω ἀνατολικοῦ τοῖχου ἀνοίγεται θύρα πλάτους 1.60 μ. Ἐν συνεχείᾳ ἐκτείνεται ἄλλος ἐπίσης ἐλαφρῶς καμπύλος τοῖχος, ὅστις ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 2.20 μ. Ἐπὶ τοῦ πρώτου καμπύλου τοῖχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 12.40 μ. ἀπὸ τῆς συναντήσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀρχικῶς ἀνευρεθέντος ἀνατολικοῦ τοῖχου, ἀνευρέθη ἄλλος τοῖχος πάχους 0.70 μ., βαίνων πρὸς Βορρᾶν, ὅστις εἰς μῆκος 5.60 μ. στρέφει πρὸς Δυσμᾶς μετὰ τὸ αὐτὸ πάχος καὶ εἰς μῆκος 17.40 μ. κάμπτεται πρὸς Νότον (εἰκ. 46 καὶ παρ. πίν. Β').

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὡς ἄνω τμήματος τῶν τοίχων τοῦ νέου αὐτοῦ ἐπισημανθέντος κτηρίου ἀνευρέθησαν:

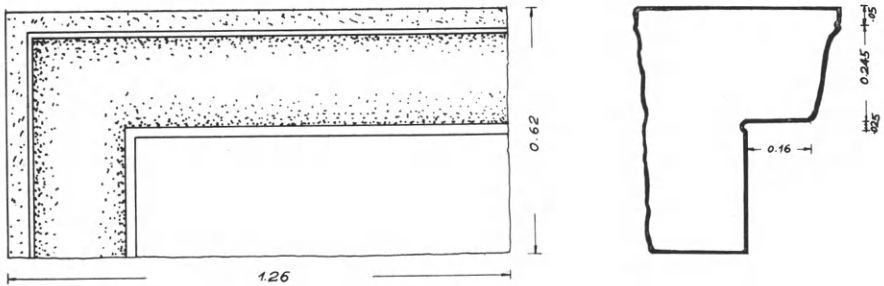
1. Παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνασκαφέντος ἀνατολικοῦ τοῖχου στρώσις ἐκ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν.
2. Σωρὸς ἐκ μεγάλων πλίνθων καὶ κεράμων διαστάσεων $0.03 \times 0.25 \times 0.30$ μ.
3. Πολλὰ τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν πάχους 0.02 μ. καὶ πλῆθος ζευξέων, ὡς καὶ τεμάχια ἐγχρώμων ψηφίδων πάχους

Εἰκ. 50. Σχέδιον τοῦ ἀμφικιονίσκου τῆς εἰκ. 49.

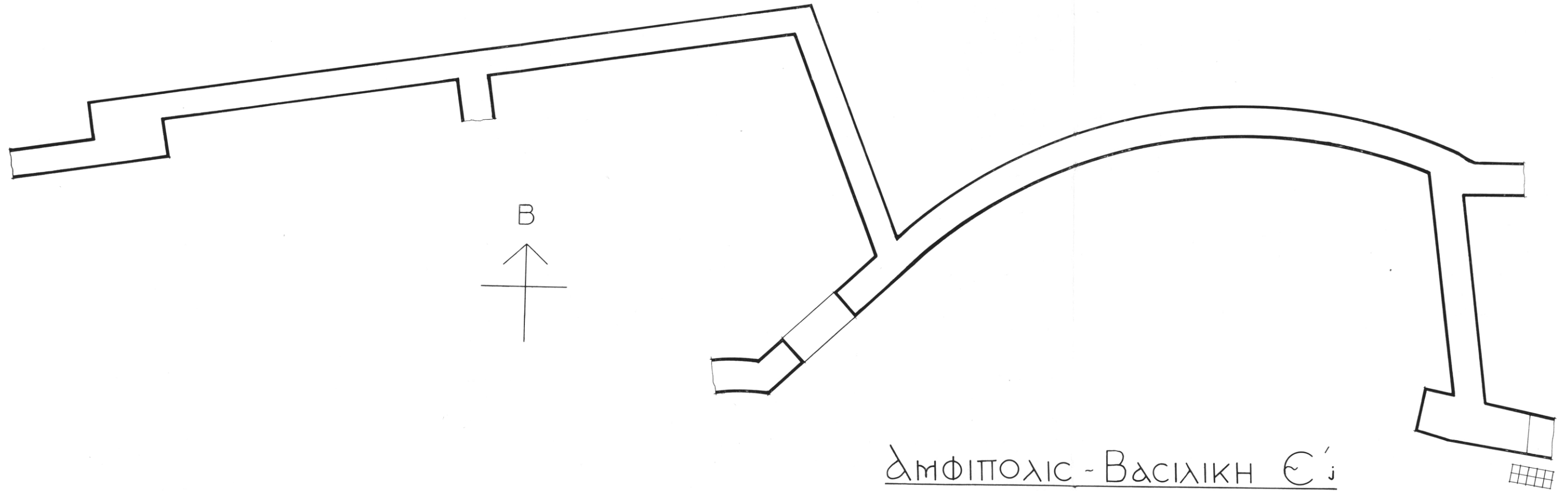
Εικ. 51. Ἐπίθημα παραστάδος τοίχου ἐκ τῆς βασιλικῆς Ε.

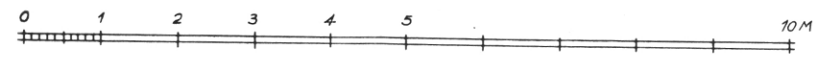
ΒΑΣΙΛΙΚΗ Ε;

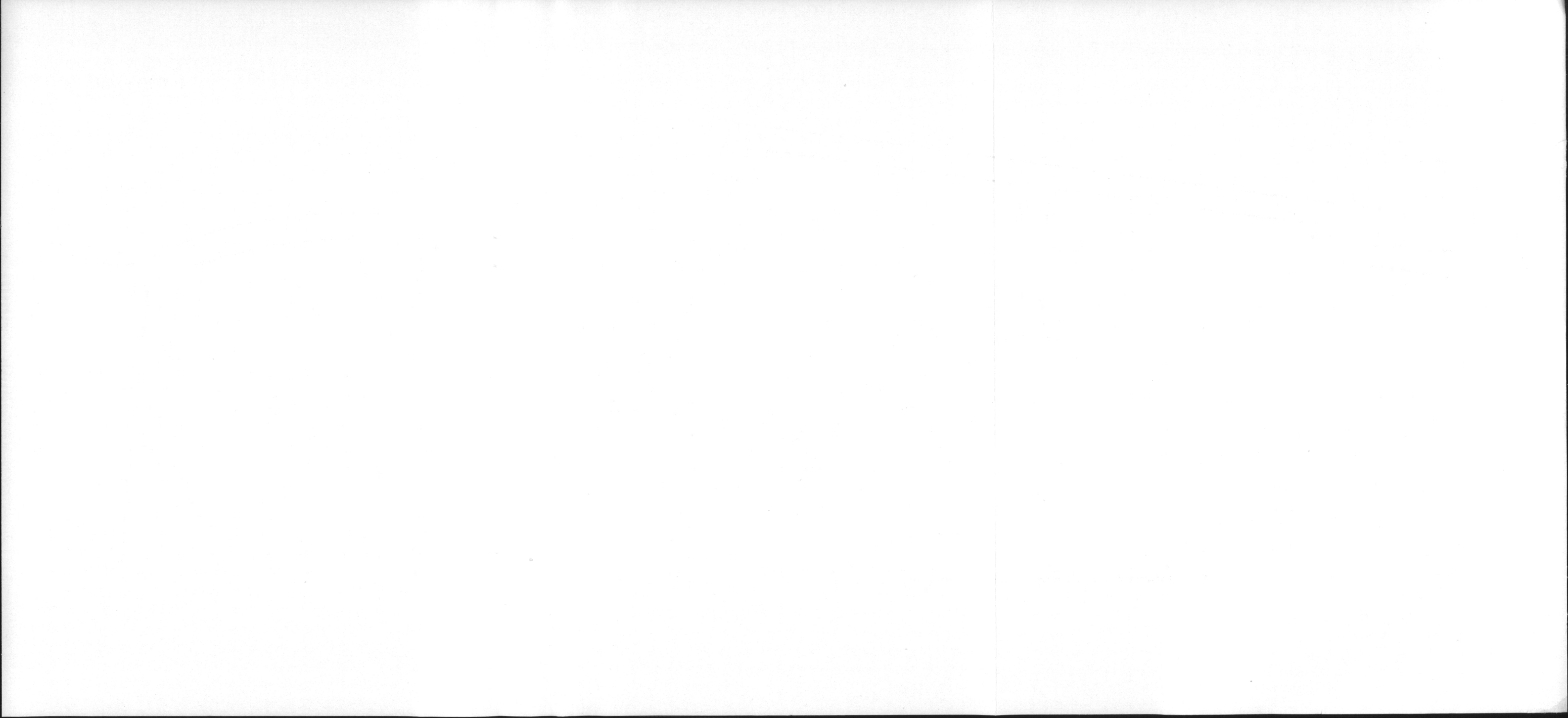
ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΝ ΕΠΙΘΗΤΑ
ΠΑΡΑΣΤΑΔΟΣ ΤΟΙΧΟΥ

Εικ. 52. Σχέδιον τοῦ ἐπιθήματος τῆς εικ. 51.

Αμφιπόλις - Βασιλική €'j

2.5 εκ. (εικ. 47-48). Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ εὐρέθησαν πλησίον τῶν τοίχων τοῦ κτηρίου, πράγμα πού ὑποδηλοῖ ὅτι οἱ τοῖχοι του ἔφερον εἰς τὰ κάτω τμήματα ὀρθομαρμάρωσιν μετὰ ζεύξεων, ἐνῶ τὰ ἄνω μέρη των θὰ ἔφερον ψηφιδωτὰς παραστάσεις.

4. Μαρμάρινος διαχωριστικὸς ἀμφικιονίσκος παραθύρου (εικ. 49-50), ὅμοιος μὲ ἐκείνους τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς.

5. Δύο ἐπίκρανα μὲ κοιλόκυρτον κυμάτιον παραστάδος τοίχου ἐκ φαιοῦ μαρμάρου, διαστ. $0.62 \times 1.26 \times 0.50$ μ. (εικ. 51-52).

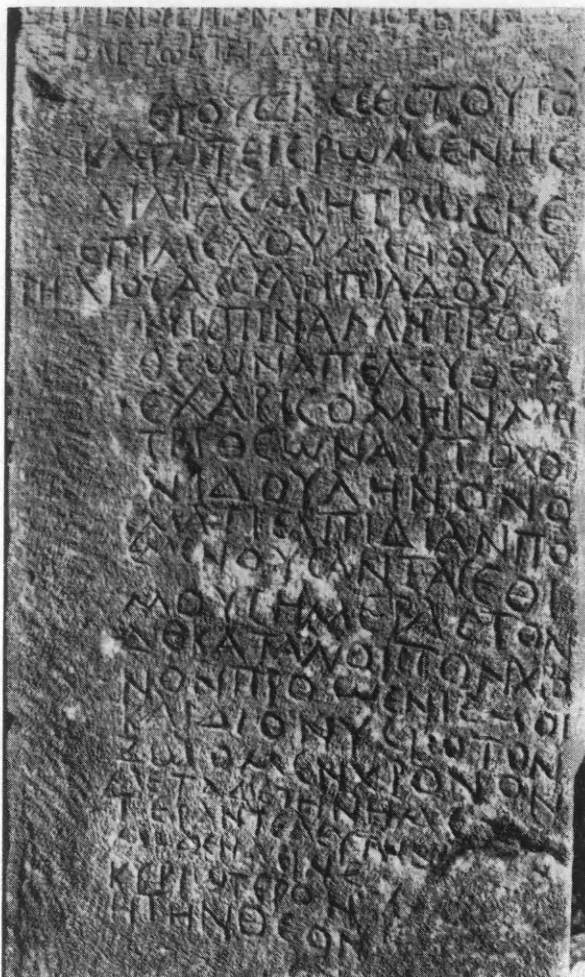
Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐρεθέντων ἀντικειμένων καὶ ἰδίᾳ ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ἀμφικιονίσκου, τῶν μαρμαρίνων ζεύξεων καὶ τῶν ἐγχρώμων τεμαχίων (ἐντοιχίων) ψηφιδωτῶν συνάγεται, ὅτι τὸ νέον κτήριον εἶναι πιθανώτατα παλαιοχριστιανικόν, ὅπερ ἐπειδὴ ἔχει τοὺς πρὸς Ἀνατολὰς τοίχους καμπύλους, ἴσως νὰ ἦτο τετράκογχον. Τοῦτο ὅμως θὰ δείξῃ ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀνασκαφὴ του.

6. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ὁ καθηγητὴς Φώτιος Πέτσας συνέχισε τὰς ἐρεῦνας του ἐν Μακεδονίᾳ μὲ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Εἰδικώτερον κατὰ τὸ 1976 ἐμελέτησε τὰ λείψανα τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὸ 1968 ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος Διός. Ἐπίσης εὐρήματα τῆς πενταετίας 1965 - 1969 ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Πέλλης, ὡς καὶ παλαιότερα εὐρήματά του ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν περὶ τὴν Νάουσαν καὶ τὰ Λευκάδια.

Ἐντατικώτερον ἐμελέτησε τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ ἄλλα κινητὰ εὐρήματα τὰ φυλασσόμενα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Βεροίας ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Μητρὸς Θεῶν Αὐτόχθονος παρὰ τὴν Λευκόπετραν. Ἐν ἀκόμῃ παράδειγμα ἐπιγραφῆς ἐκ τῶν ἀπελευθερωτικῶν λεγομένων παρέχεται ἐδῶ (εικ. 53). Εἶναι χαραγμένον, μετ' ἄλλων, ἐπὶ τῆς μαρμαρίνης παραστάδος τῆς θύρας ἀπὸ τοῦ προστώου εἰς τὸν σηκόν:

Εικ. 53. Ἐπιγραφή ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Μητρὸς Θεῶν
Αὐτόχθονος.

Ἔτους ΖΚC σε<βα>
στοῦ τοῦ
καὶ ΓΜΤ. Εἰερωμένης
Αἰλίας Μητρῶς καὶ
ἐπιμελουμένου Αὐ-
ρηλίου Ἀσκληπιάδου,
Κρισπίνα, Μητρὸς
Θεῶν ἀπελευθέρᾳ,
ἐχαρισόμην Μητροὶ
Θεῶν Αὐτόχθονι
δούλῃν ὀνόματι
Ἐλπιδίαν π<ρ>ο-
<σ>μένουσαν τὰς ἐθί-
μους ἡμέρας, τὸν
δὲ κατάλοιπον χρό-
νον προσμένη ἐμοὶ
καὶ Διονυσίῳ, τὸν
ζώομεν χρόνον.
Μετὰ δὲ τὴν ἡμε-
τέραν τελευτὴν
μηδένα εἶνε
κρυώτερον
ἢ τὴν θεόν.

7. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Στ. Πελεκανίδη ἀνασκα-
φαι εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλιππων συνεχίσθη-
σαν διὰ δεκάτην ἐβδόμην περίοδον καὶ ἐφέτος.

1. Ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ
Ὀκταγώνου τμήμα τῆς Ἐμπορικῆς ὁδοῦ, ἣτις, ὡς διεπιστώθη

πέρυσι, προεκτείνεται με έλαφράν ΒΑ. κάμψιν μέχρι τῆς ἀνατ. πλευρᾶς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ὀδηγοῦσα εἰς τὴν λεγομένην «πύλην τῆς Νεαπόλεως». Ἐκ τῶν μαρμαρολίθων τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἐκεῖ ὅπου οὔτοι καλύπτουν τὸν κατὰ τὸ κέντρον καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ διήκοντα μέγαν ἀγωγόν, πολλοὶ κατεστράφησαν ὑποχωρήσαντες ἐντὸς τοῦ βάθους τοῦ ὑπονόμου, ἀλλαχοῦ δὲ κατεκερματίσθησαν ἢ μετεβλήθησαν ἐν πολλοῖς εἰς λατύπην ἐκ τῶν καταπεσόντων ἐπ' αὐτῶν ὀγκωδῶν κρημνισμάτων. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα περισυλλεγέντων νομισμάτων διαπιστοῦται, ὅτι ἡ ὁδὸς αὐτή, μία ἀπὸ τὰς κυρίας ἀρτηρίας τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, ἦτο ἐν χρήσει μέχρι καὶ τοῦ Θ' αἰῶνος.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀνευρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐν οἷς τέσσαρες μονόλιθοι κίονες, μήκους ἕκαστος ± 4.10 μ., τεθειμένοι μετὰ προσοχῆς καὶ κανονικῶς παρὰ τὸ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς ὁδοῦ χαρακτηρισθὲν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς του ὡς «κράσπεδον», τμήματα ἐτέρων κίωνων, βάσεις, τεμάχια ἰωνικῶν κιονοκράνων κ.ἄ. (εἰκ. 54).

Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς πρὸς Ν. στοᾶς τοῦ Ὀκταγώνου, διεπιστώθη ὅτι ἐτέρα ὁδὸς ἔχουσα κατεύθυνσιν ΒΑ. συναντᾶται καὶ ἐνοῦται μετὰ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Τῆς ἀποκαλυπτομένης ταύτης ὁδοῦ, ἐχούσης τὸ αὐτὸ πλάτος πρὸς τὸ τῆς ἐμπορικῆς, ἦτοι ± 6.20 μ., τὸ κατάστρωμα συντίθεται ἐκ μεγάλων ἐπίσης μαρμαρολίθων πολυγωνικῶν ἀκανονίστων, διατεταγμένων κατὰ τὴν φορὰν τῆς ὁδοῦ (εἰκ. 55). Οὕτω τονίζεται ἡ διαγώνιος αὐτῆ ἀρτηρία τῆς πόλεως, ἣτις φέρει συνενουμένη μετὰ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀνατ. πύλην τῶν τειχῶν. Εὐκταία θὰ ἦτο ἡ ἔρευνα εἰς τὴν ὁδὸν αὐτὴν πρὸς καθορισμὸν τῆς ἀφετηρίας καὶ τοῦ τέρματός της. Τοῦτο θὰ συμβάλῃ ἐν πολλοῖς, μετ' ἄλλων συλλεγέντων στοιχείων, εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ρυμοτομικῆς διατάξεως τῆς πόλεως.

Ἀπὸ πολλοῦ, ὅτε ἀνεφάνη τὸ πρῶτον κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ, ὑπερυψωμένον κτιστὸν ἐξ ἐγγωνίων μεγάλων μαρμάρων πεζούλιον, ἐξελήφθη καὶ ἐχαρα-

κτηρίσθη ὡς κράσπεδον τῆς ὁδοῦ. Κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὰς τελευταίας δύο περιόδους ἤρχισε νὰ διαφαίνεται ὁ πραγματικὸς προορισμὸς τοῦ «κράσπέδου» αὐτοῦ. Ἐκτὸς τῶν κατὰ καιροὺς παρατηρηθέντων ἐντὸς τῶν κρημνισμάτων πολλῶν τμημάτων τόξων ἐκ πλίνθων, ὄγκων πλινθοδομῆς, πολλῶν τεμαχίων κιόνων, βάσεων ἀκεραίων ἢ μὴ καὶ κιο-

Εἰκ. 54. Φίλιπποι. Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ· τὸ κρηπίδωμα τῆς στοᾶς μετὰ τῶν καταπεσόντων κιόνων.

νοκράνων, ἐφέτος ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τοῦ πεζουλίου βάσεις κιόνων κατὰ χώραν, ὑπολείμματα τῆς συνθετικῆς ὕλης (κουρασάνιου) ἐπὶ τῆς ὁποίας ἠδράζοντο αἱ πλίνθοι τῶν βάσεων καὶ πολλὰ κρημνίσματα ἐκ πλινθίνων τόξων. Ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ «κράσπέδου», παρὰ τὸ ὅποιον διέρχεται ἡ νεωστὶ ἀποκαλυφθεῖσα διαγώνιος ὁδός, διεπιστώθησαν τὰ λείψανα παραλληλογράμμου ἰσχυροῦ πεσσοῦ (εἰκ. 54-55) ἰσομήκους πρὸς τὸ πλά-

τος τοῦ «κρασπέδου». Πάντα τὰ ἀνωτέρω ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, τὸ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του χαρακτηρισθὲν ὡς «κρασπέδον» δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ κρηπίδωμα στοᾶς ἢ ἐξέδρας μήκους 60 μ. περίπου, φερούσης τοξωτὴν κιονοστοιχίαν καὶ ἀποτελούσης τὴν πρόσοψιν μεγάλου οἰκοδομήματος ἐκτεινομένου πρὸς Νότον. Ἡ τοιαύτη διάταξις τῶν πρὸ τῶν οἰκοδομημάτων στοᾶν,

Εἰκ. 55. Τμήματα τῆς ἐμπορικῆς καὶ τῆς διαγωνίου ὁδοῦ. Ἡ ἀπόληξις τοῦ κρηπίδωματος τῆς στοᾶς.

ἐκατέρωθεν τῶν κυρίων ὁδῶν καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς πόλεις καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους ἦτο συνήθης. Ὁ διευθύνας τὴν ἀνασκαφὴν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξέδραν - στοᾶν πρὸ τῶν θερμῶν τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ὀκταγώνου καὶ τοῦ ἑτέρου στοιχοῦ κτίσματος, ἀμφοτέρων ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, τοῦ πρώτου εἰς τὴν νοτιάν καὶ τοῦ ἑτέρου εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν αὐτῆς.

Τὰ ἀνευρεθέντα νομίσματα εἰς τὴν ἐμπορικὴν ὁδὸν καὶ εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα τῆς διαγωνίου ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ

Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Θεοδοσίου Α', τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Θεοδοσίου Β'. Ἀργυροῦν νόμισμα τοῦ Θεοφίλου (829 - 832) εὑρεθὲν εἰς ὕψος 0.20 μ. ἐκ τοῦ λιθοστρώτου τῆς προεκτάσεως τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ βεβαιοῖ, ὅτι ἡ χρῆσις τῆς ὁδοῦ αὐτῆς διήρκεσε καὶ μέχρι τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Θ' αἰῶνος.

2. Βορείως τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ συνεχίσθη ἡ σκαφή πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 56).

Δυτικῶς τοῦ διαμερίσματος Ν ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη ἐφ' ὅλου τοῦ διαμερίσματος Λ, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται ἀνατ. ὑπὸ τοῦ στενομήκου δωματίου Ν, ΝΑ. ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν γωνίαν χώρου Μ, νοτ. ὑπὸ τοῦ χώρου Κ καὶ δυτ. ὑπὸ τῆς μεταξὺ τοῦ ἀνασκαπτομένου συγκροτήματος καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς στενῆς παρόδου. Προσεκτικὴ ἐκτίμησις τῶν πραγμάτων ὀδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ χώρος Λ συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν χώρων Μ καὶ Ο ἀπετέλει ἐν ἀρχῇ ἐνιαῖον ἐμβαδὸν 182.25 μ.², τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ἐλευθέρα αὐλή, ἔχουσα ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Δ. εὐρισκομένην στενὴν πάροδον. Ἡ εὑρεσις κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ βορείου τοίχου καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς στρώματος κεράμων δὲν σημαίνει ὅτι αὕτη ἦτο ἐστεγασμένη, διότι οἱ κέραμοι οὗτοι εἶναι λίαν πιθανὸν νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν στέγην τοῦ μεταγενεστερώς ἐν τῇ αὐλῇ αὐτῇ διαμορφωθέντος διαμερίσματος Ο. Εἰς τὸν στενομήκῃ τοῦτον χώρον, πλ. 3 μ. καὶ μήκ. 13.50 μ., ἐνῶ καὶ ὁ ἀνατ. καὶ ὁ βόρ. τοῖχος εἶναι λίαν ἐπιμελῶς κατεσκευασμένοι καὶ ἡ δομὴ των εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν τοίχων τῆς πρώτης περιόδου (Δ' αἰών), ὁ νότ. εἶναι ἀμελής, πρόχειρος καὶ ἄνευ πραγματικῆς ὑποθεμελιώσεως.

Τὸ δωματίον Ν δι' εἰσόδου πλάτ. 1.35 μ. ἀνοιγομένης κατὰ τὸ κέντρον τοῦ βορ. τοίχου, ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸ διαμέρισμα Ξ, διαστ. 6.15×7.50 μ. Εἰς τὸν ἀνατ. τοῖχον τοῦ δωματίου καὶ πρὸς τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτοῦ ἀνοίγεται θύρα πλάτ. 1.25 μ., τῆς ὁποίας τὸ ὕψος τοῦ οὐδοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ δάπεδον ὑπέστη κατὰ καιροὺς ἀξομειώσεις. Κατὰ τὴν τελευταίαν μορφήν δηλοῦται, ὅτι ἀφαιρέθέντος τοῦ οὐδοῦ ἡχρηστεύθη ἡ ἀρχικὴ ὑποθεμελιώσις ἀνελθούσης τῆς στάθμης αὐτῆς, διὰ προσθήκης χώματος, κατὰ 0.40 μ.

Ἐπ' αὐτῆς ἀντὶ κανονικοῦ οὐδοῦ προχείρως ἐτοποθετήθησαν ἐκ δευτέρας χρήσεως δύο μαρμάριναι πλάκες. Τρίτη θύρα, πλάτ. 1.23 μ., ὑπάρχει εἰς τὸ κέντρον τοῦ δυτ. τοίχου, ἥτις μεταγενεστέρως ἐφράχθη δι' ἐπαλλήλων στρώσεων ἀργῶν λίθων.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθησαν, εἰς διάφορον ἕκαστον στάθμην, στρώματα ἐκ κεράμων μετὰ πολλῶν ἐνδείξεων πυρός. Ἐπίσης, ἐκτὸς ὠρισμένων εὐρημάτων οὐχὶ ἰδιαι-

Εἰκ. 56. Οἱ βορείως τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ χώροι.

τέρας σημασίας, εἰς τὸν χώρον τοῦτον περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ δαπέδου καὶ ἐκ τῶν χωμάτων νομίσματα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, Θεοδοσίου Β', Ἰουστινιανοῦ καὶ Λέοντος ΣΤ' (886 - 912).

Βορείως τοῦ δωματίου Ξ ἠρευνήθη ἕτερος παραλληλόγραμμος χώρος Ρ διαστ. 5.60×3.70 μ., ὅστις διαχωρίζεται ἀπὸ τοῦ Ξ διὰ μεσοτοιχίας. Εἰς τὸν βόρ. τοῖχον καὶ εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ ἠνοίγετο θύρα πλάτ. 1.22 μ., ἡ ὁποία ἐφράχθη ἐκ τῶν ὑστέρων. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ δωματίου τούτου μεταξὺ τῶν κρημι-

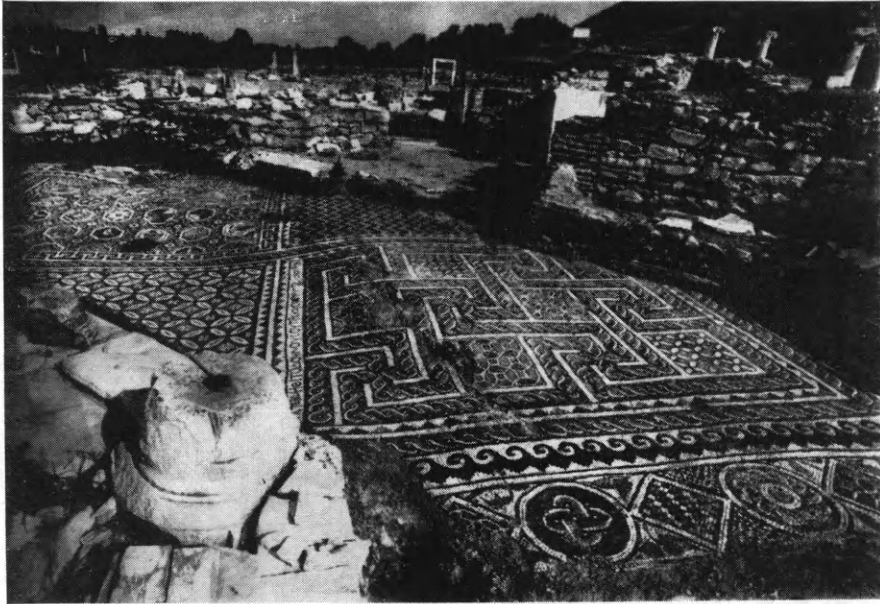
σμάτων άνευρέθησαν διάφορα άρχιτεκτονικά μέλη, ώς Ιωνικόν σύνθετον κιονόκρανον, τμήματα έτέρου Ιωνικού κιονοκράνου και νομίγματα Διοκλητιανού, Μ. Κωνσταντίνου, Άρκαδίου και Ίουστίνου Β'.

Ώσαύτως άπηλευθερώθησαν μερικώς έκ τών φερτών χωμάτων και τών κρημνισμάτων τά διαμερίσματα Π και Σ, τών όποίων ή έρευνα θα συνεχισθῆ.

3. Διά τήν λύσιν ώρισμένων προβλημάτων, τά όποια έξακολουθοῦν νά ύπάρχουν, έπεχειρήθησαν υπό του άνασκάφαντος έκ νέου μικράι μόν άλλ' ούσιώδεις έρευναι εις σημεία τινά τῆς άνασκαφῆς:

α) Άγνωστος εισέτι παραμένει ό προορισμός τών δύο κατά τήν ΝΑ. γωνίαν συνεχομένων χώρων (ΠΑΕ 1959, σ. 60· 1960, σ. 84 εικ. 1), έκ τών όποίων ό εις κυκλικός έπικοινωνών άμέσως διά στενοῦ και μικροῦ διαδρόμου πρὸς τὸ 'Ι. Βῆμα και ό έτερος τετράγωνος, του όποίου ή ΝΑ. γωνία διαμορφοῦται εις κόγχην περιβάλλουσαν οίονει τήν εις τὸ δάπεδον τῆς γωνίας μεγάλην κυκλικήν όπήν. Έκατέρωθεν αὐτῆς εύρέθησαν κατά χώραν δύο έγγώνιοι παραλληλόγραμμοι λίθοι καθέτως πρὸς τήν κόγχην τεθειμένοι χρησιμεύσαντες πιθανώς ως βάσεις διά τήν έπ' αὐτῶν τοποθέτησιν άγνωστου μέχρι τουδε άντικειμένου. Μετά μακράν έρευναν άπεκαλύφθη ή έξωτερική παρειά τῆς περιγραφείσης άρχιτεκτονικῆς μονάδος ως και τὸ έκ κεραμεικοῦ κονιάματος δάπεδον τῆς περιβαλλούσης τὸ τμήμα τουτο στοῶς. 'Ηνοίχθη ή δι' άργῶν λίθων προχείρως πεφραγμένη νοτία θύρα του κυκλικου διαμερίσματος, δι' ἧς συγκοινωνεῖ τουτο πρὸς τὸν παραλληλόγραμμον μετά κόγχης χώρον. Έκ τῆς άποκαταστάσεως τῆς θύρας εις τήν πρωταρχικήν αὐτῆς μορφήν διεπιστώθη ότι ή είσοδος ως και τὸ δάπεδον του χώρου τουτου ἦσαν χθαμαλώτερα κατά 0.44 μ. Κατά μεταγενεστέρα μετασκευήν, ότε τὸ μικρὸν τουτο συγκρότημα ἠλλαξεν ένδεχομένως προορισμόν ή ἠχρηστεύθη, ή στάθμη του κατωφλίου ύπερψώθη διά τῆς χρησιμοποίησεως ως ύποστρώματος άργῶν λίθων και εύθραύστου κεραμεικοῦ κονιάματος.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ πέριξ χώρου ἀνευρέθησαν δύο λίαν ἄξια λόγου συνανήκοντα τμήματα μαρμαρίνης πλακός. Φέρουν ἀνάγλυφον πλαίσιον πλάτ. 0.13 καὶ ὕψ. 0.04 μ. καὶ κατὰ διαστήματα κυκλικὰς ἐκβαθύνσεις διαμ. 0.16 μ. Ἐπίσης περισυνελέγη ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ Ὀκταγώνου τμήμα μαρμαρίνου ἀμφικλι-

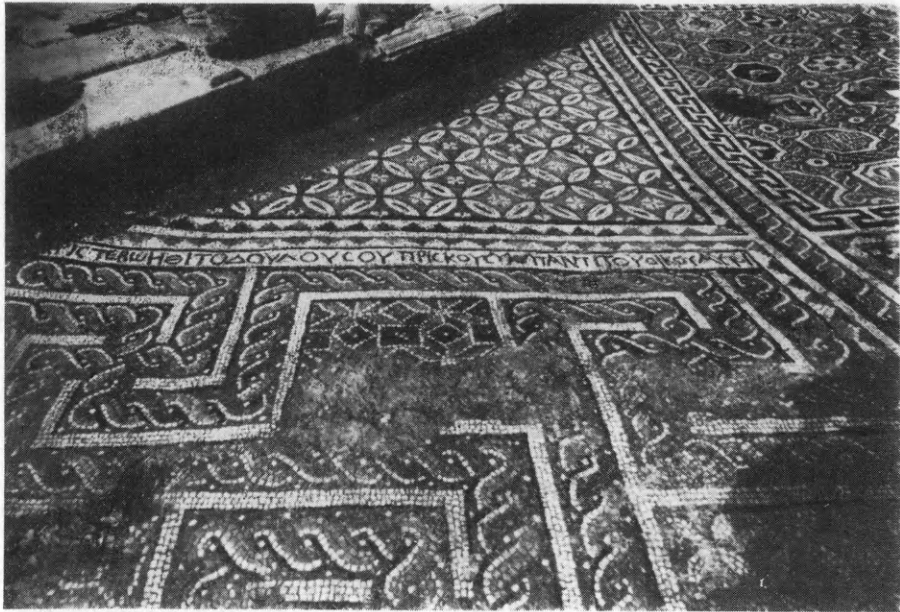

Εἰκ. 57. Τμήμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ ἀρχαιότερου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ.

νοῦς καλύμματος λαρνακιδίου μήκ. 0.38 καὶ πλάτ. 0.26 μ. Πολὺ πιθανὸν οἱ ἀνωτέρω χώροι νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο εἴτε ὡς «μαρτύριον» εἴτε ὡς «ἀγίασμα», τὰ δὲ δύο εὐρήματα νὰ σχετίζονται πρὸς λειτουργικὰ δρώμενα εἰς τὸν χώρον τοῦτον.

β) Μεγάλα προβλήματα παρουσιάζει ἐπίσης ὁ καθορισμὸς τῆς μορφῆς τῆς ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον ἀρχαίας ἐκκλησίας. Τὰ μέχρι σήμερον δεδομένα ἀποκλείουν καὶ τὴν μορφήν τῆς τρικλίτου βασιλικῆς καὶ τῆς σταυροειδοῦς ἐκκλησίας. Ἦτο λοιπὸν ἀναγκαία ἡ περαιτέρω ἔρευνα διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Πρὸς τοῦτο ἐγένοντο, ἐκεῖ ὅπου ἐπέτρεπον τὰ πράγματα καὶ ἰδιαιτέρως εἰς

τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ περὶ τὸ κέντρον τοῦ Ὀκταγώνου περιπάτου, τομαὶ παράλληλοι ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τμήματος τοῦ ὀκταγωνικοῦ στυλοβάτου. Αἱ ἔρευναι αὐτὰ διελεύκανόν πως ἀφ' ἑνὸς σημεῖα τινὰ τῶν τεθέντων ἐρωτημάτων, χωρὶς ὅμως νὰ δώσουν εἰσέτι ἱκανοποιητικὴν λύσιν, ἀφ'

Εἰκ. 58. Τὸ ΒΔ. διάχωρον τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή.

ἑτέρου ἔγιναν ἡ αἰτία τῆς ἀποκαλύψεως μεγάλου μέρους τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

Ἡ διάρθρωσις καὶ τὰ πέρατα τοῦ ψηφιδωτοῦ αὐτοῦ πιθανὸν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν προώθησιν τῆς λύσεως τοῦ περιπλόκου προβλήματος τῆς μορφῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Δ' αἰῶνος.

4. Πολυποίκιλια εἶναι τὰ διακοσμητικὰ θέματα, ἅπαντα γεωμετρικά, τῶν ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν (εἰκ. 57). Τὰ διάχωρα ἀπομονώνονται δι' ἰδιαιτέρων ταινιῶν, ἐνῶ ἕτερα πλάτ. 9.46 μ. περιτρέχει τὸ σύνολον.

Τὸ νότιον πέρασ τοῦ ΒΑ. διαχώρου (εἰκ. 58) ὀρίζει λευκὴ ταινία πλάτ. 0.10 μ., ἣτις καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

*ΧΡΙΣΤΕ ΒΟΗΘΙ ΤΟ ΔΟΥΛΟΥ ΣΟΥ ΠΡΙΣΚΟΥ ΣΥΝ
ΠΑΝΤΙ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΑΥΤΟΥ*

8. ΜΑΡΩΝΕΙΑ

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον αἱ ηὔξημένοι ἀπαιτήσεις διὰ τὴν ἐπανέκθεσιν τοῦ Μουσείου Κομοτηνῆς καὶ διὰ τὴν ὀργάνωσιν

Εἰκ. 59. Μαρώνεια. Ἐνάγλυφον θρακὸς ἱππέως.

τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων ὡς καὶ ἡ μεγάλῃς ἐκτάσεως ἀνασκαφῆ εἰς τὰ Ἄβδηρα, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν Μαρώνειαν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἔχουν δημιουργηθῆ πολλὰ προβλήματα μὲ τοὺς κατοίκους διὰ τὴν ἀποδέσμευσιν τῆς περιοχῆς καὶ ἀμφισβητεῖται ἢ εἰς μεγάλην ἔκτασιν ὑπαρξίς ἀρχαίων, ἐγένετο ἐκχέρσωσις τῆς περιοχῆς ἐκ τῶν πρίνων, οἵτινες ἐκάλυπτον τὸν βυζαντινὸν περὶ βολον. Ὁ καθαρισμὸς περιωρίσθη εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ περιβόλου καὶ ἀπεκάλυψε μέχρι μήκους 230 μ. τὴν τάφρον καὶ τὸ προτείχισμα (παρένθ. πίν. Γ').

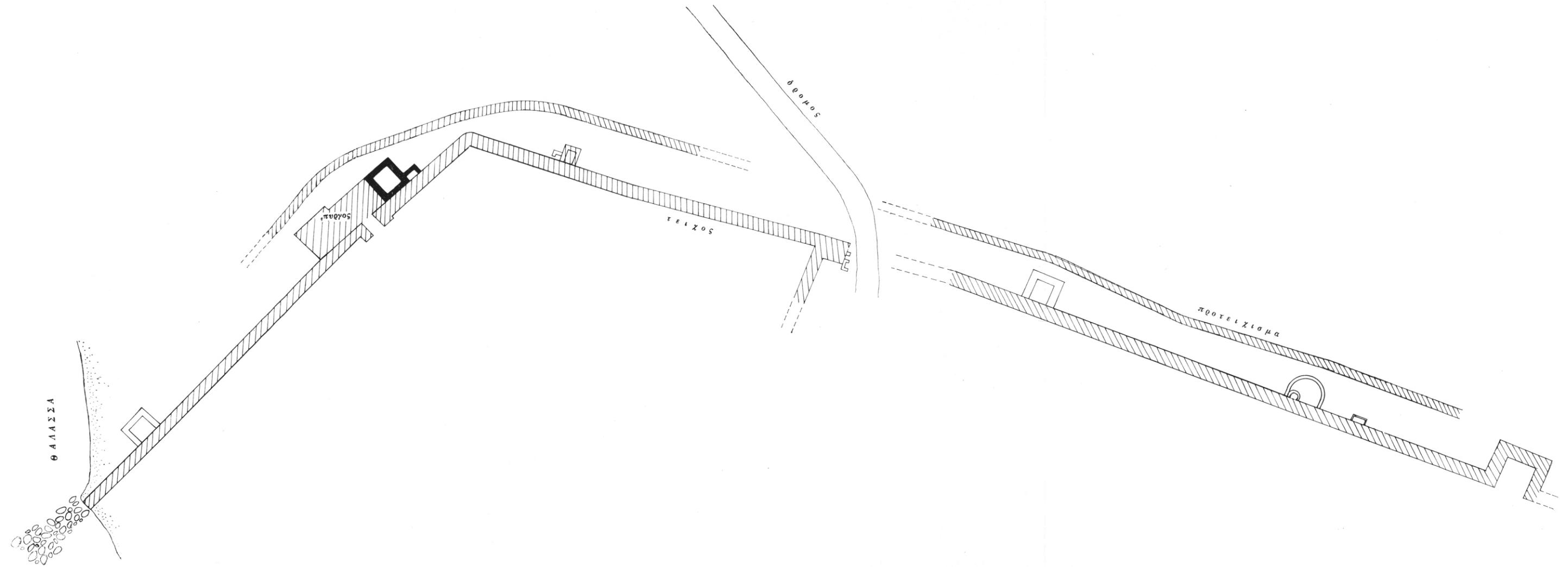
Ἀφηρέθη ἐπίχωσις 1.50 μ. περίπου ἀπὸ τὴν τάφρον καὶ ἀπεκαλύφθησαν δύο τετράγωνοι πύργοι καὶ εἷς ἡμικυκλικός. Εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἀνεσκάφη μεταγενέστερος ληνός. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν εὐρέθη ὠραῖον, τὸ καλύτερον τῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου Κομοτηνῆς, ἀνάγλυφον θρακὸς ἰππέως, ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 59), τὸ ὁποῖον ἐξετέθη ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον, καθὼς καὶ τμήματα ἐπιγραφῶν.

9. ΑΒΔΗΡΑ

Μετὰ τὴν διακοπὴν ἐννέα ἐτῶν ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1975 μὲ πίστωσιν 100.000 δρχ. ἐκ τοῦ Ὑπουργείου Βορείου Ἑλλάδος συνεχίσθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ τείχους βορείως τῆς δυτικῆς πύλης τῆς πόλεως ἐπὶ μήκους 6.50 μ. (εἰκ. 60).

Κατὰ τὸ ἔτος 1976 συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ διὰ γενναίας χρηματοδοτήσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἐκ δρχ. 1.650.000. Ἀπεμακρύνθησαν διὰ μηχανικῶν μέσων ὅλα τὰ μπάζα τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν κεντρικὸν χῶρον, διαστ. 250×200 μ., ἀφηρέθη διὰ μηχανικῶν ἐπίσης μέσων ἐπίχωσις 0.15 - 0.20 μ. διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς περαιτέρω ἐρεύνης.

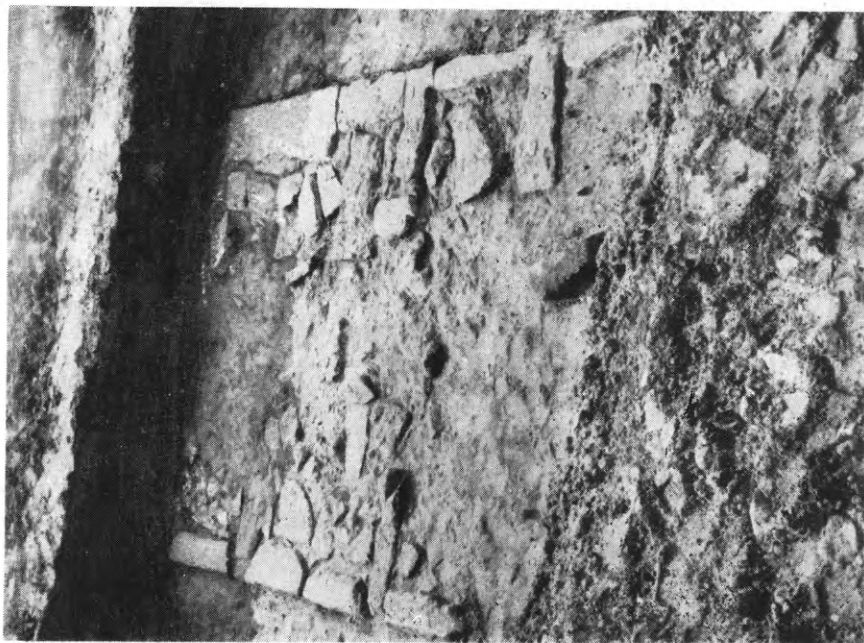
Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη δυτικῶς τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ὅπου ἐκαθαρίσθησαν τμήμα ὑποκαύστου καὶ τὸ δάπεδον τοῦ παλαιότερου ἀνασκαφέντος ρωμαϊκοῦ λουτροῦ (;) καὶ ἀπεκαλύφθη ὁ δυτικὸς αὐτοῦ τοῖχος καὶ εἷς κλίβανος εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Δυτικῶς

STO: A 131427AM

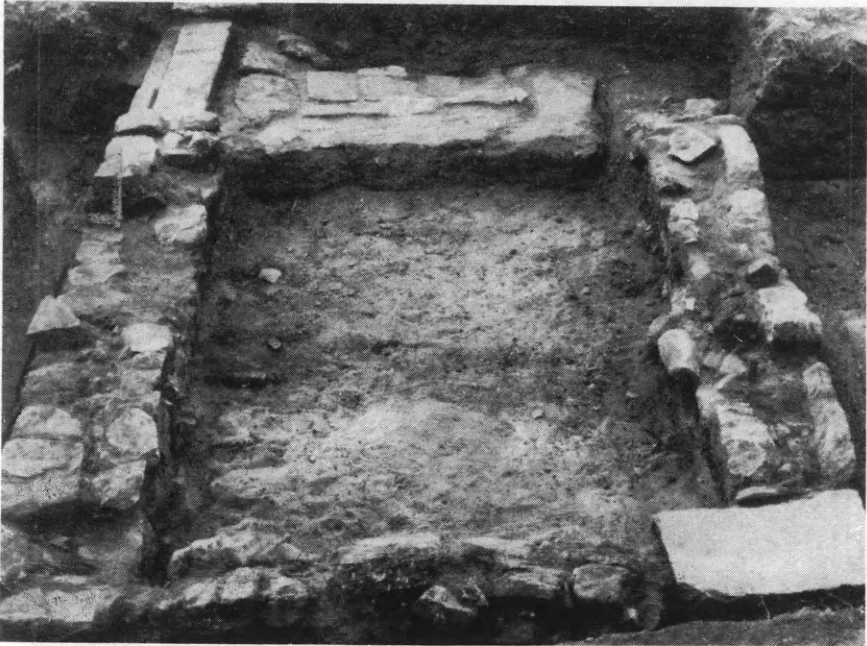

Εικ. 61. Τάφοι ἐκ τοῦ χώρου τῆς πόλης.

Εικ. 60. Ἐσθῆρα. Τμήμα τοῦ τεύχους.

τῆς πύλης, ὡς καὶ εἰς τὸν χῶρον τοῦ λουτροῦ (;), ἀνεσκάφησαν 81 τάφοι μέχρι τοῦδε. Οὗτοι εἶναι κιβωτιόσχημοι ἢ καλυβῖται, ἀκτέριστοι, ἐνῶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν περιεῖχον περισσοτέρας τῆς μιᾶς ταφάς. Εὐρέθησαν καὶ πολλαὶ παιδικαὶ ταφαί (εἰκ. 61). Ἀπεκαλύφθη ἡ συνέχεια τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ τείχους, νοτίως τῆς πύλης καὶ εἰς μῆκος 10 μ.

Εἰκ. 62. Τμῆμα τοῦ κτίσματος εἰς τὸν χῶρον τοῦ Μουσείου.

Ἐπὶ τοῦ τείχους, ὡς καὶ εἰς τὸ παλαιότερον ἀνασκαφέν αὐτοῦ τμῆμα, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα νεωτέρας προφανῶς οἰκίας με τοιχοδομίαν ἀπὸ ἀργολιθοδομῆν. Περισυνελέγησαν ὄστρακα ὕστερορρωμαϊκῶν κυρίως χρόνων ὡς καὶ 48 χαλκᾶ νομίσματα.

Δυτικώτερον καὶ νοτίως τοῦ χαμηλοῦ λοφίσκου, ὅπου ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, εἰς τὸν χῶρον ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὴν ἐπελέγη διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Μουσείου τῶν Ἀβδῆρων, ἠρευνήθη ὁ χῶρος καὶ ἀνεφάνησαν τοῖχοι ἀπὸ ἀργολιθοδομῆν,

ἀνευ συνδετικῆς ὕλης κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐνῶ ὀλίγοι ἔφερον ἀσβεστοκονίαμα (εἰκ. 62), ἀνήκοντες εἰς κτίσματα τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων. Εἰς δύο περιπτώσεις σώζεται τὸ δάπε-

Εἰκ. 63. Τάφοι εἰς τὸν χώρον τοῦ Μουσείου.

δον, ἐκ λιθίνων πλακῶν τὸ ἓν καὶ ἐξ ἀργῶν λίθων τὸ ἕτερον. Ἐξ ἄλλου πολυγωνικὸς χώρος, ὅστις ἔφερον ἐπένδυσιν τῶν τοίχων καὶ τοῦ δαπέδου ἐκ πηλίνων πλακῶν, φαίνεται ὅτι ἦτο δεξαμενὴ. Εἰς τὸν ἴδιον τομέα ἀνεσκάφησαν ἐπίσης 95 μεταγενέστεροι τῶν κτισμάτων τάφοι (εἰκ. 63), κιβωτιόσχημοι, πλὴν τριῶν οἷτινες ἦσαν καλυβῖται. Εὐρέθησαν 72 χαλκᾶ νομίσματα.

10. ΤΟΡΩΝΗ

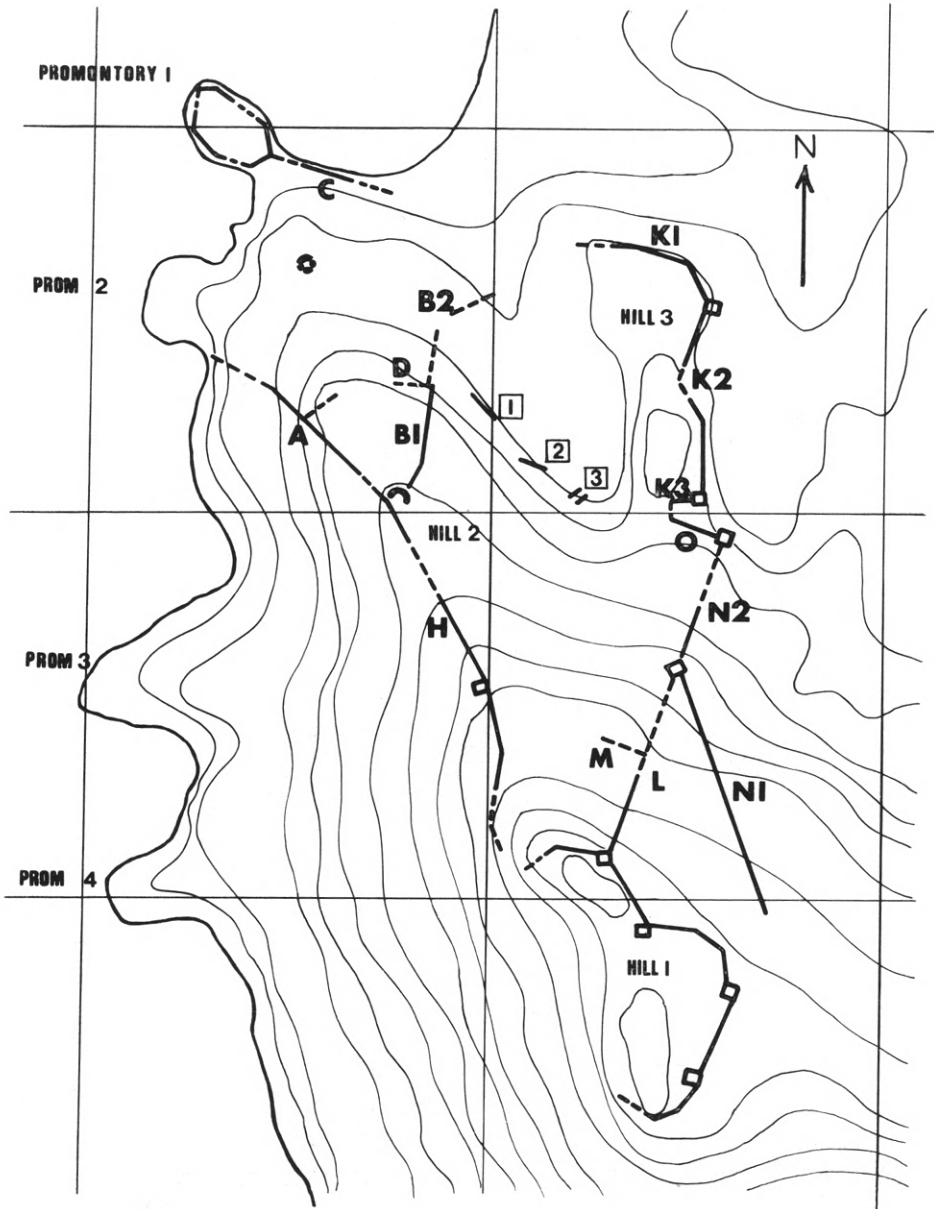
Αί υπό τήν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney Ἀλεξάνδρου Καμπίτογλου ἀρξάμεναι κατὰ τὸ 1975 ἀνασκαφαί εἰς Τορώνην Χαλκιδικῆς συνεχίσθησαν κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὐγούστον δι' οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς περιόδου ἐργασιῶν τοῦ 1975 εἶχε γίνεαι καθαρισμὸς τῆς πυκνῆς βλαστήσεως, ἣτις ἐκάλυπτε τὰ τεῖχη τῆς ἀρχαίας πόλεως, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἡμισυ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὰ τεῖχη Κ3 καὶ Ο καθὼς καὶ εἰς τὸ οἰκοδόμημα 1 ἐντὸς τῆς ὠχυρωμένης περιοχῆς, ὅπερ ἀνήκει ἴσως εἰς συγκρότημα οἰκιῶν (εἰκ. 64). (Ὁ ἀναγνώστης δέον νὰ σημειώσῃ τὰς ἐξῆς ἀντιστοιχίας μεταξὺ τοῦ σχεδίου τῆς σ. 68 τοῦ Ἔργου τοῦ 1975 καὶ τῆς εἰκόνας 64 εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν : τεῖχος ἔναντι τοῦ τεύχους N=K3, τεῖχος N=O, κατασκευὴ 9=οἰκοδόμημα 1 καὶ κατασκευὴ 2=οἰκοδόμημα 3.)

Κατὰ τὸ 1976 συνεχίσθη ἡ μελέτη τῶν ἀρχιτεκτονικῶν εὐρημάτων τοῦ 1975, ἡ ἀνασκαφὴ τῶν τειχῶν Κ3 καὶ Ο, καθὼς καὶ ἡ συντήρησις καὶ μελέτη τῶν μικρῶν εὐρημάτων τοῦ 1975.

Ἡ μελέτη τοῦ ὠχυρωματικοῦ συστήματος τῆς πόλεως κατέστησε δυνατὴν τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων τοῦ «Ἐργαστηρίου 23» Θεσσαλονίκης ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τῆς εἰκόνας 64, τὸ ὁποῖον, παρ' ὅλον ὅτι εἶναι πρόχειρον, εἶναι κατὰ πολὺ ἀκριβέστερον τοῦ σχεδίου τοῦ δημοσιευθέντος εἰς τὸ Ἔργον τοῦ 1975.

Ἡ μελέτη αὐτὴ ἔδειξεν ὅτι ἡ Τορώνη διαιρεῖται εἰς τὰς ἀκολουθούς περιοχάς : 1) τὸ ὠχυρωμένον ἀκρωτήριο εἰς τὸ ΒΔ. τέρμα τῆς κυρίως πόλεως, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὡς «Λήκυθος» καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὡς φρούριον διὰ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ πρὸς Ἀ. λιμένος καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως, 2) τὴν περιοχὴν ἣτις περιβάλλεται ὑπὸ τῶν τειχῶν Α, Β καὶ Γ καὶ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τοῦ πύργου ἐπὶ τοῦ Λόφου 2 (Ἀνεμομύλου) καὶ 3) τὴν εὐρυτέραν περιοχὴν ἣτις περιβάλλεται ὑπὸ τῶν τειχῶν Η, Κ, Λ, Μ, Ν καὶ Ο καὶ δε-

Εἰκ. 64. Σχέδιον τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας Τορώνης.

σπόζεται ὑπὸ τοῦ ὀχυρωματικοῦ συγκροτήματος τῆς ἀκροπόλεως ἐπὶ τοῦ Λόφου 1 (Βίγλας).

Ἡ ἐξέτασις τῶν ὀστράκων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ληκύθου ἔδειξεν ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπῆρχεν ἐπ' αὐτοῦ προϊστορικὸς συνοικισμὸς, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ εἶχεν ἀρχίσει κατὰ τὸν πρῶτον ἡμισυ τῆς 3ης π.Χ. χιλιετηρίδος. Ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πηγῶν ἀναφερομένη ἀποικία τῶν Χαλκιδέων, ἥτις

Εἰκ. 65. Ἡ ἐσωτερικὴ παρεῖα τοῦ δυτικοῦ τέρματος τοῦ τείχους Κ3. Ἐπιπέδι ἀπὸ Β.

εἶχεν ἰδρυθῆ κατὰ τὸν 8ον ἢ τὸν 7ον αἰῶνα, φαίνεται ὅτι ἐκάλυπτεν, ἐκτὸς τῆς Ληκύθου, τὴν ὑπὸ τῶν τειχῶν Α, Β καὶ Γ περιβαλλομένην περιοχὴν. Κατὰ τοὺς κλασσικοὺς ὅμως χρόνους φαίνεται ὅτι ἡ πόλις εἶχεν ἐπεκταθῆ πέραν τοῦ τείχους Β, ὅπου εἶχε σχηματισθῆ τὸ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἀναφερόμενον «προάστειον». Ἡ πρὸς Ἀ. τοῦ τείχους Β αὔξησης τῆς πόλεως κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν προσθήκην τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου τοῦ συνισταμένου ἐκ τῶν τειχῶν Η, Κ, Λ, Μ, Ν καὶ Ο.

Ἡ κατὰ τὸ 1975 ἀνασκαφὴ τριῶν τάφρων εἰς τὸ τμήμα Κ3 τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου (εἰκ. 64) ἔδειξεν ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν πρῶμον ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Κατὰ τὸ 1976 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ τμήματος Κ3 εἰς νέας ἐγκαρσίας τάφρους ἀνοιχθείσας δυτικῶς ἐκείνων αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ 1975 μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν ἐν καιρῷ ἀνεύρεσιν τῆς μεταξὺ Κ3 καὶ Ο ὑποτιθεμένης πύλης. Ἡ εἰκ. 65 δεικνύει τὴν ἐσωτερικὴν παρεῖαν τοῦ δυτικοῦ τέρματος τοῦ τείχους Κ3 εἰς τὸ σημεῖον ὅπου τοῦτο στρέφεται ἀποτόμως πρὸς Ν. σχηματίζον γωνίαν 90°. Ἐκ τῶν μικρῶν εὐρημάτων τῶν προερχομένων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν τάφρων αὐτῶν ἀναφέρεται ἐδῶ ἐν νόμισμα τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ μελαμβαφῆς κάρθαρος τῆς εἰκ. 66, ὅστις ἐπιβεβαιοῖ τὴν χρονολόγησιν τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς ὀχυρώσεως εἰς τὴν πρῶμον ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν.

Κατὰ τὸ 1975 εἶχον εὑρεθῆ δύο ταφαὶ πρὸς Β. τοῦ τείχους Ο καὶ πολὺ πλησίον αὐτοῦ. Κατὰ τὸ 1976 εὑρέθη τρίτη σημαντικὴ ταφή δυτικῶς τῶν ἀνακαλυφθεισῶν κατὰ τὸ 1975 ταφῶν, συνισταμένη ἐκ λιθίνης σαρκοφάγου περιεχοῦσης σκελετὸν μεγάλων διαστάσεων τοποθετημένης ἐντὸς ὀρθογωνίου περιβόλου.

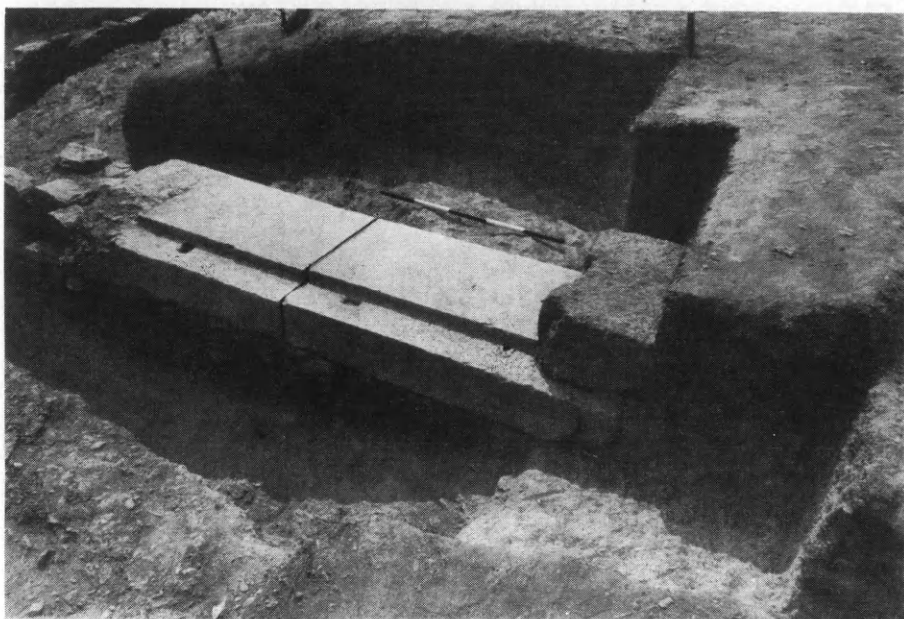
Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1976 ἤρχισεν ἐπίσης ἡ ἐξερεύνησις τοῦ οἰκοδομήματος 3 (εἰκ. 64) ἐντὸς τῆς ὠχυρωμένης περιοχῆς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἤλθεν εἰς φῶς ἐπιβλητικὸν κτίριον δημοσίας μᾶλλον ἢ ιδιωτικῆς χρήσεως. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη μεγαλοπρεπὲς κατώφλιον (εἰκ. 67, τάφος TR6) συνιστάμενον ἐκ δύο μεγάλων πλίνθων μαρμάρου, ἔχον δὲ τρεῖς τομὰς ὑποδηλούσας τὴν ὑπαρξιν διφύλλου θύρας. Ἐντὸς μιᾶς τῶν τομῶν αὐτῶν διατηρεῖται μολυβδίνη ὑποδοχὴ φατνίου.

Ἐκ τῶν ἐνδιαφερόντων χαρακτηριστικῶν στοιχείων τοῦ κτιρίου αὐτοῦ ἀναφέρεται ἡ χρῆσις ἐπιχρίσματος ἐξ ἀσβεστοκονιάματος διὰ τὴν κάλυψιν τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν μερικῶν τοίχων (συμπεριλαμβανομένου καὶ ἐπιχρίσματος ἐρυθροῦ χρώματος) καὶ ἡ παρουσία κεράμων ἐπὶ τοῦ δαπέδου προερχομένων ἐκ τῆς στέγης, ἥτις θὰ πρέπει νὰ ἦτο δίρρους. Τὰ ὄστρακα ἀγγείων τὰ

εὐρεθέντα ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος χρονολογοῦν τὸ κτίριον μετὰ πιθανότητα εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

Εἰκ. 66. Μελαμβαφῆς κἀνθηρος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Εἰκ. 67. Κατώφλιον θύρας ἐντὸς τῆς τάφρου TR6. Ἐποψὶς ἀπὸ Β.

Κατὰ τὸ 1976 ἀνασκαφαὶ ἤρχισαν ἐπίσης εἰς τὸν ἰσθμὸν μεταξὺ τῆς Ληκύθου καὶ τῆς κυρίως πόλεως. Δύο οἰκοδομήματα ἀνεσκάφησαν ἐν μέρει εἰς αὐτὴν τὴν περιοχὴν ὀνομασθέντα Α

και Β. Τὸ οἰκοδόμημα Α εἶναι ὀρθογώνιον δωμάτιον καὶ δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μικρῶν εὐρημάτων εἰς τοὺς μετακλασσικοὺς χρόνους. Τὸ οἰκοδόμημα Β ὁμοιάζει πρὸς τὸ οἰκοδόμημα Α, εἶναι δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σύγχρονον αὐτοῦ. Ἐντὸς ἐνὸς τῶν δύο αὐτῶν δωματίων εὐρέθη ἕτερον οἰκοδόμημα εἰς κατώτερον ἐπίπεδον, χρονολογούμενον ἴσως εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

11. ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ

Διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀ. Βαβρίτσα συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας τῆς Θράκης εἰς τὸν περιτειχισμένον οἰκισμὸν, περιορισθεῖσα, λόγῳ εἰδικῶν συνθηκῶν, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τούτου καὶ ἐξωτερικῶς ταύτης, καθὼς καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἀνατ. σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς δὲ τούτου, ἦτοι ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἔνθα ὁ πύργος «Φυλακές», μέχρι τοῦ βορειοτέρου σημείου, παρὰ τὸν ἀγρὸν Τσαμπάζη.

ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Β. Ἑλλάδος ἐδόθη ἀνάλογος οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1975, τόσον διὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ὅσον καὶ διὰ τὴν περίφραξιν τοῦ χώρου, εἰς ὃ σημεῖον ἐπέβαλλον αἱ ἀνάγκαι καλυτέρας προστασίας καὶ φυλάξεως τούτου.

Παραλλήλως ἐτελείωσαν αἱ οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι τῆς μυστακῆς ἀποθήκης, ἐνῶ συνεχίζονται αἱ ἐσωτερικαὶ τοιαῦται, διὰ δαπάνης διατεθείσης ὑπὸ τοῦ Νομαρχιακοῦ Ταμείου Ἐβρου, ὡς καὶ ἀναλόγου ἐνισχύσεως ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁργανισμοῦ Τουρισμοῦ, πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῆς Ὑπηρεσίας.

Εἰδικιώτερον ἐγένετο καθαρισμὸς ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως εἰς τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ καὶ ἐξωτερικῶς ταύτης, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἦτοι ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν θάλασσαν ΝΔ. πύργου μέχρι τοῦ ΒΔ. τοιούτου καὶ ἔτι βορειότερον, ἔνθα ὁ νέος προσωρινὸς ἀγροτικὸς δρόμος, πρὸς διευκόλυνσιν καὶ τῶν ἐργασιῶν περιφράξεως τοῦ χώρου εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην.

Ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο ἔρευνα τόσον εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο πύργων ἕκτασιν καὶ εἰς ἰκανὸν βάθος (± 0.90 μ.), ὅσον καὶ ἔτι βορειότερον, μέχρι τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου πρὸς ἐνοποίησιν τοῦ χώρου (εἰκ. 68).

Ὁ γνωστὸς καλοκτισμένος τοῖχος συνεχίζεται καὶ πέραν τοῦ ΒΔ. πύργου, δὲν ἐξηκριβώθη ὅμως εἰσέτι ἐὰν σχετίζεται μὲ ἰδιαί-

Εἰκ. 68. Μεσημβρία. Δ. πλευρὰ περιτειχισμένου οἰκισμοῦ. Καλοκτισμένος τεῖχος. Ἄποψις ἀπὸ Β.

τερον οἰκοδόμημα πρὸς Ἀ. ἢ ἐὰν ἀποτελῇ συνέχειαν τοῦ τεῖχους, ὅπερ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ὅπως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων συνάγεται, εἶναι καὶ τὸ Δ. σκέλος τοῦ τεῖχους τῆς πόλεως. Πέραν τοῦ σημείου τούτου, τὸ πλάτος τοῦ ἀνασκαφέντος μέχρι 23 μ. μήκους τεῖχους εἶναι 1 μ. καὶ εἷς τινα μόνον σημεῖα ὀλίγον μεγαλύτερον.

Εἰς τὸν ΝΔ. πύργον ἀπεκαλύφθη ἔτι περισσότερον ἢ Β. πλευρὰ τούτου, σωζομένη εἰς ἰκανὸν ὕψος, καθὼς καὶ ἡ Δ., τῆς ὁποίας διατηρεῖται μόνον ἡ θεμελίωσις ἐκ μελανοφαίων πλακοειδῶν σχιστολίθων (εἰκ. 69).

Εύρηματα, γενικῶς, ἐκ τῆς ὅλης ἐρεύνης ἐγένοντο : Πολλὰ ὄστρακα μελαμβαφῆ καὶ ἐρυθροβαφῆ, ἐλάχιστα ἀβαφῆ, ὄστρακα μεγαρικά, πάρα πολλά ἄχρωμα, βάσεις ἀμφορέων, κυαθίων, πινακίων, σκυφιδίων, μικρὰ καὶ μεγάλα τεμάχια λύχνων, ἀγγεῖον μελαμβαφές, πολλαὶ λαβαὶ ἀμφορέων ἄνευ σφραγίδων, μία μετὰ σφραγίδος, τεμάχιον κανθάρου, τμῆμα ἀγγείου μελαμβαφοῦς με

Εἰκ. 69. ΝΑ. πύργος. "Αποψις ἀπὸ Β.

καθέτους ραβδώσεις, κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου, ἥμισυ πηλίνης κεφαλῆς, κυκλικὸν κομβίον (;) ἐξ ἐλεφαντοστοῦ. Χαλκῆ νομίσματα (24), μεταξύ τῶν ὁποίων μερικὰ Μαρωνείας, Ζώνης καὶ Φιλίππου Β'. Τεμάχια ἐκ χαλκοῦ ἀγγείου, ἦλοι ἐκ χαλκοῦ με πλατεῖαν κεφαλὴν. Τμῆμα μεγάλου ἀγγείου καθημερινῆς χρήσεως, βάσεις μεγάλων πηλίνων ἀγγείων, πολλὰ τεμάχια ἀπὸ χονδροειδῆ ἀγγεῖα, τμῆμα πηλίνου διακοσμητικοῦ κεράμου. Τεμάχια ἐκ σιδηροῦ ξίφους. Ὁστρακὸν ἐκ μεγάλου ἀγγείου με ἐρυθρὰν ταινίαν, δύο ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, λαβαὶ καὶ χεῖλη κρατῆρος, πολλὰ ὄστρακα με ἐρυθρὰς ταινίας ἐπὶ τοῦ χρώματος

τοῦ ἐψημένου πηλοῦ, ὄστρακον μὲ μελανὴν ταινίαν, τεμάχιον κύλικος. Χαλκοῦν ἔλασμα ἀτρακτοειδές. Χαλκῆ τριγωνικὴ αἰχμὴ βέλους. "Ὁστρακον μὲ ἀναγλύφους ζώνας, ἕτερον μὲ γραμμάς. Τεμάχιον κουρασανίου μὲ ἐρυθρὸν χρῶμα. "Ὁστρακα προϊστορικὰ καὶ ἐν ἰωνικὸν ἀρχαϊκόν (buchero). Πολλὰ τεμάχια κέραμων στέγης λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου. Πήλινον διάτρητον βαρίδιον.

Ἐγένετο ἐπίσης καθαρισμὸς ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως καὶ προετοιμασία διὰ κανονικὴν ἔρευναν εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν ἄκρου του, ἔνθα ὁ πύργος «Φυλακές», μέχρι τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου καὶ ἔτι βορειότερον, μέχρι τοῦ ἀγροῦ Τσαμπάζη, σημείου ἀπὸ ὅπου ἀρχίζει ἡ ἐπικλινῆς περιοχὴ τῆς πόλεως, διὰ τὴν καταλήξει εἰς τὴν ἀρκετὰ ὑψηλότερον κειμένην ἀκρόπολιν.

Εἰδικώτερον ἐκαθαρίσθη ἡ ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου καὶ μεταξὺ τοῦ τείχους καὶ τοῦ πρὸς Ἀνατολάς σκοτεινοῦ λεγομένου ρεύματος στενὴ λωρὶς ἐξ 110 μ. μήκους καὶ 5 μ. πλάτους καὶ μέχρι 0.40 μ. βάθους, ἔνθα ὁ φυσικὸς βράχος.

Εὐρήματα : ὄστρακα μελαμβραφῆ καὶ ἐρυθροβαφῆ, κρατῆρος, λεπτοῦ ἀγγείου, πήλινον ψέλιον μὲ χρῶμα, διάτρητος πήλινη χάνδρα. Χαλκοῦν ἔλασμα, χαλκοῦς ὀμφαλὸς ἀσπίδος (;) μὲ ἐγγάρακτον διακόσμησιν ἐκ τριῶν ὀμοκέντρων κύκλων. "Ὁστρακα ἀπὸ χονδροειδῆ μεγαλόσχημα ἀγγεῖα, κέραμοι στέγης λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου.

Ἐσωτερικῶς τοῦ τείχους καὶ ἐπὶ ἐκτάσεως μήκους 110 μ., ἀπὸ Ν. πρὸς Β. καὶ πλάτους 31 μ., ἀπεκαλύφθησαν θεμέλια κτισμάτων - οἰκιῶν εἰς τινὰ σημεῖα (κατώφλια, χωρίσματα, κλπ.), ὡς καὶ σωροὶ λίθων ἐκ τῶν κτισμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὄστρακα χονδροειδῶν ἀγγείων, κέραμοι στέγης λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου.

Σημειοῦται ἐνταῦθα ὅτι ὁ καθαρισμὸς - ἔρευνα δὲν ὑπερέβη τὰ 0.20 ἕως 0.40 μ. εἰς βάθος, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, διότι σκοπὸς ἦτο ἡ ἐκρίζωσις τῶν ἀγριοδένδρων καὶ παρεμπόδισις τῆς

ἀναβλαστήσεως τούτων πρὸς διευκόλυνσιν μελλοντικῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου, τοῦ ἀγροῦ Τσαμπάζη καὶ τοῦ τείχους ἕκτασιν (μῆκ. 70 καὶ πλάτ. 20 μ.) ἀπεκόπησαν τὰ ἀγριόδενδρα καὶ ἐξερριζώθησαν πλήρως, κατὰ τὸ δυνατόν, διετηρήθησαν δὲ μόνον ἐλάχιστα ἄγρια ἐλαιόδενδρα εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα τοῦ χώρου.

Εὐρήματα : τμημα κορμοῦ ἀγαλαματίου ἐκ τοπικοῦ λίθου (ὑψ. 0.27 μ.), ἀριστερὸν ἥμισυ κορμοῦ ἐτέρου ἀγαλαματίου (ὑψ. 0.20 μ.), ὡς καὶ τμήματα ταφικῶν στηλῶν ἐκ τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου, προφανῶς, προερχόμενα. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου εὑρέθησαν σωροὶ λίθων ἐκ τῶν κτισμάτων, ὡς καὶ μεμονωμένοι λίθοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων μεγάλοι δόμοι, καθὼς καὶ τινες ἐκ μαρμαρίνων δόμων εἰς τὸ σημεῖον ὅπου, πρὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον, εἶχον σκάψει θησαυροθῆραι καὶ ἀρχαιοκάπηλοι.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νέου ἀγροτικοῦ δρόμου, πλησίον τοῦ ἀγροῦ Τσαμπάζη καὶ ἐτέρου γειτονικοῦ, ἀπεκαλύφθη θεμελίωσις τετραγώνου κτίσματος (διαστάσεων 8×7.80 μ.), ἐκ κιτρινωποῦ τοπικοῦ λίθου, προερχομένου ἐκ τῆς πρὸς Δυσμᾶς τοποθεσίας «Ἀγριόγατος», ἐδραζομένη ἐπὶ τοῦ ἐπικλινούσ φυσικοῦ βράχου, ἄνευ οὐδεμιᾶς διαμορφώσεως τῆς ἐπιφανείας (εἰκ. 70).

Τοῦτο εἶχεν ἐπισημανθῆ πέρυσι κατὰ τὴν διάνοξιν τοῦ δρόμου, ὅτε καὶ ἀπεσπάσθη ὀγκώδης δόμος ἐκ τῆς ΝΔ. γωνίας του. Μία σειρὰ μόνον δόμων ὑπάρχει εἰς τὴν Β. καὶ τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ κτίσματος, ἐνῶ, παραλλήλως πρὸς τὴν Ν. πλευρὰν, ἀπεκαλύφθη τμημα ἀγωγοῦ ἀποχετεύσεως (μῆκ. 4.90 μ.) ἐκ τοπικοῦ λίθου, χωρὶς νὰ προσδιορίζωνται ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος του (εἰκ. 71).

Παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ κτίσματος καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.40 μ., ἀπεκαλύφθησαν σειραὶ τοίχων (θεμέλια) ἄλλων κτισμάτων, ἐδραζομένων ὁμοίως ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βραχώδους ἐδάφους. Ἐπίσης εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.50 μ. ἀπεκαλύφθη ὀγκώδης δόμος (0.60 μ. πάχους), ἀνήκων εἰς σειρὰν ὁμοίων, ἐξικνουμένων ἐπὶ μήκους 6 μ. καὶ ὑπὸ τὸν νέον δρόμον,

καθέτως πρὸς αὐτόν. Ἡ ἔρευνα ἀμφοτέρων διεκόπη δι' εὐθετώ-
τερον χρόνον, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς κυκλοφορίας.

Εὐρήματα : εἰς τὸν χώρον τοῦ τετραγώνου κτιρίου καὶ
πέριξ τούτου εὐρέθησαν λιθίνη βάσις στήλης, τετράγωνος βάσις
μὲ ἐκβάθυνσιν διὰ τὴν στήριξιν ἀγάλματος, τμῆμα μηροῦ μέχρι
τοῦ γόνατος (ὑψ. 0.21 μ.) ἐκ μαρμάρου, τεμάχιον ἐκ μικροῦ μη-

Εἰκ. 70. Τετράγωνον κτίσμα. Ἐκ τῆς ἀποφίσεως ἀπὸ ΝΑ.

ροῦ (ὑψ. 0.14 μ.), τμῆμα κνήμης (ὑψ. 0.10 μ.), ἕτερον τμῆμα κνή-
μης (ὑψ. 0.16 μ.) ἐκ μαρμαρίνου ἀγάλματος μικροῦ μεγέθους,
δύο ἀποτμήματα μαρμαρίνης στήλης, ἀρκεταὶ λατύπαι ἐκ μαρμά-
ρου. Ὅστρακα μελαμβραφῆ καὶ ἐρυθροβαφῆ κυαθίων, χονδροειδῆ
ἀμφορέων, πολλὰ ἄχρωμα ἐκ διαφόρων ἀγγείων, ποὺς χύτρας.
Ὅστρακον ἀγγείου μὲ ἀναγλύφους ζώνας. Πηλίνη κεφαλὴ γυ-
ναϊκός, ὡς καὶ ὠραιότατη πηλίνη κεφαλὴ ἵππου. Τμῆμα λύχνου,
βάσις πινακίου, βάσεις καὶ λαβαὶ κανθάρων, λαβαὶ ἀμφορέων
ἄνευ σφραγίδων, βάσεις ἐκ μεγάλων ἀγγείων. Τεμάχιον χαλκῆς
πλακός, χαλκᾶ νομίσματα, ἐξ ὧν τρία τῆς πόλεως Ζώνης. Κέρα-

μοι στέγης λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου, ἐκ κιτρινωποῦ χρώματος. Πήλινον ἀκρωτήριο με πλαστικὴν διακόσμησιν ἀνθεμίου με φλογόσχημα φύλλα, ὡς καὶ τμήμα ἡγεμόνος κεράμου με ἀνάγλυφον διακόσμησιν λωτοῦ καὶ ἀνθεμίου.

Τέλος εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Π.Ο., ἐξωτερικῶς τοῦ σημείου, ἔνθα ὑποτίθεται ὅτι ἔπρεπε νὰ ἦτο ὁ τέταρτος ὁμῶνυμος πύργος, ἐγένετο ἔρευνα εἰς τὸ σωζόμενον μικρὸν τμήμα χώρου (5×5 μ.) καὶ μέχρι 0.40 μ. βάθους, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως. Ἀπεκαλύφθησαν οἱ σωζόμενοι εἰς ἐλάχιστον ὕψος δύο τοῖχοι (νότιος καὶ δυτικός), ἐκτεινόμενοι πρὸς Ἀ. τετραγώνου καὶ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐδραζομένου κτίσματος.

Εὐρήματα : ὄστρακα μελαμβαφῆ καὶ ἐρυθροβαφῆ, μερικὰ τῶν ὁποίων με ταινίας καὶ σχέδια ἐρυθρὰ καὶ μελανά, βάσεις μεγαρικῶν σκύφων, κανθάρων, τμήματα οἰνοχόης, σκυφίδια, βάσεις ἀπὸ ἀγγεῖα ἀχρώμα καὶ μελαμβαφῆ διαφόρων μεγεθῶν, τμήμα κρατῆρος με φύλλα κισσοῦ, λαβὴ ἀμφορέως ἐνσφράγιστος ΘΑΣΙΩΝ, ἥμισυ διατρήτου ἀγνῦθος, ἐρυθρωπὰ τεμάχια ἐκ κουρασάνιου. Ὁστρακα west slope, χεῖλη μικρῶν πίθων, ἀρκετὰ τεμάχια ἀπὸ terra sigillata, βάσεις ἀγγείων με γραπτοὺς κύκλους ἐναλλασσομένους εἰς χρώματα (μέλαν καὶ ἐρυθρόν), τεμάχιον ὠσειδοῦς ἀγγείου, λαβαὶ ἀγγείων με ραβδώσεις. Σιδηροῦν ἔλασμα, κυλινδρικὸν τεμάχιον ἐκ μολύβδου, ἔλασμα ἐκ μολύβδου διπλωμένον, πέντε χαλκᾶ νομίσματα, ἐξ ὧν δύο Μαρωνείας (4ος καὶ 3ος π.Χ. αἰ.) καὶ ἐν Ζώνης. Ὀλίγα προϊστορικὰ ὄστρακα, ὡς καὶ κέραμοι στέγης λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου.

Εἰκ. 71. Ἄγωγός ἀποχετεύσεως.
Ἄποψις ἀπὸ Ν.

12. ΑΧΕΡΩΝ - ΕΦΥΡΑ

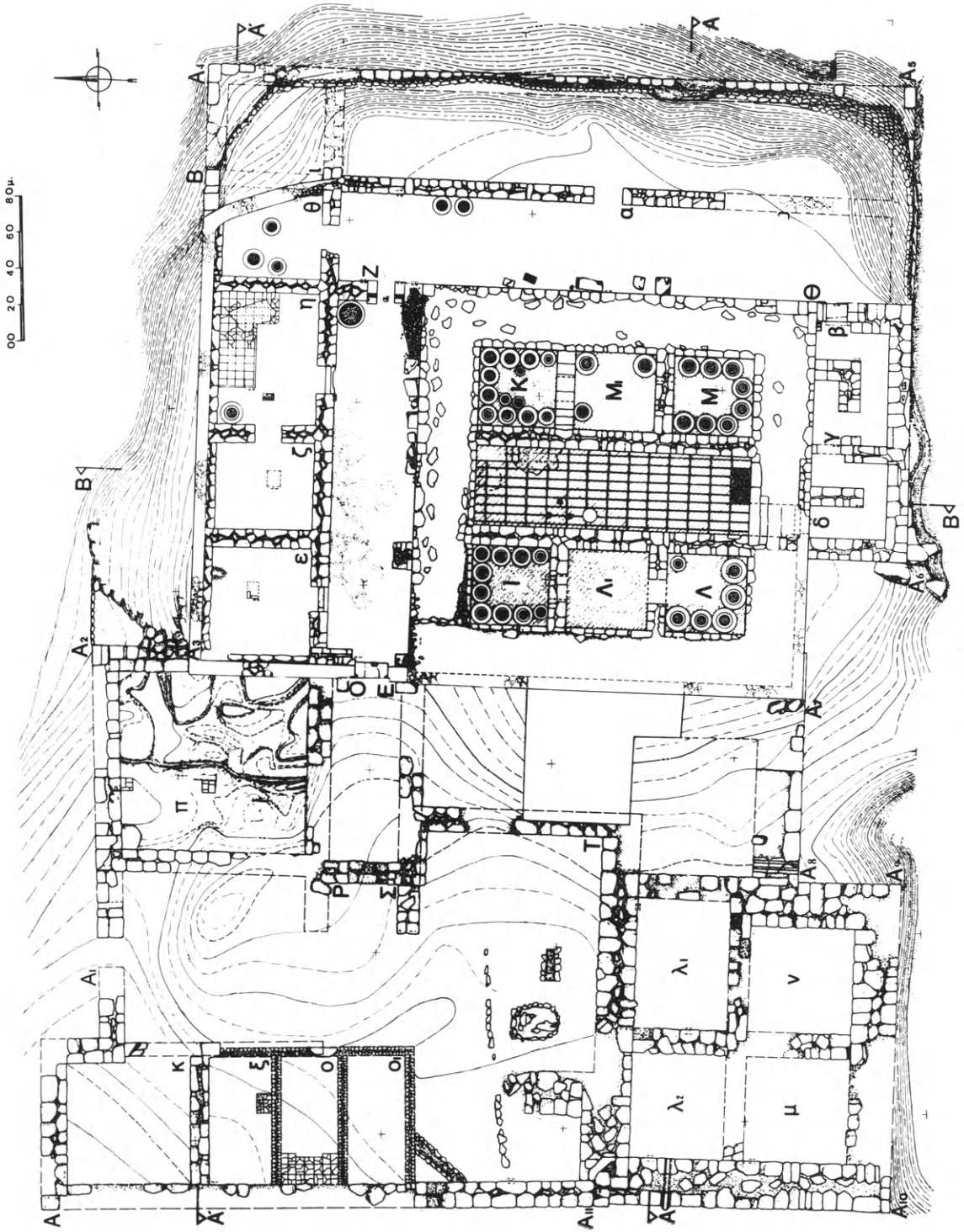
Ο καθηγητής Σωτ. Δάκαρης συνέχισε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1976 τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ νεκρομαντείου τοῦ Ἀχέροντος καὶ τῆς Ἐφύρας (Ἡρόδ. V 92), μὲ τὴν οἰκονομικὴ συμμετοχὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία εἶχε ἐγκαινιασθῆ πέρυσι (Ἔργον 1975, σ. 82 - 90), ὕστερα ἀπὸ διακοπὴ ἑννέα χρόνων.

Περατώθηκε ἡ ἔρευνα στὴν ἡμιυπόγεια αἴθουσα π (εἰκ. 72), ποὺ εἶναι λαξευμένη στὸν φυσικὸ βράχο, ΒΔ. τοῦ κυρίως ἱεροῦ καὶ στὰ δωμάτια λ, μ, ν, στὴ νοτιοδυτικὴ πτέρυγα τοῦ ἱεροῦ, ἐρευνήθηκε ἐν μέρει ἡ παρακείμενη αὐλὴ καὶ τέλος ἀποπερατώθηκε ἡ ἔρευνα στὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἐφύρας, κοντὰ στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ μεσαίου προϊστορικοῦ περιβόλου, ὅπου πέρυσι εἶχαν βρεθῆ δύο ταφές ἐνηλίκων καὶ τὸ 1958 δύο ταφές βρεφῶν μέσα σὲ ἀγγεῖα (Ἔργον 1975, σ. 88 κέ., εἰκ. 83, ΠΑΕ 1958, σ. 111 - 112).

Ἀπὸ τὴν ἡμιυπόγεια αἴθουσα π ἀφαιρέθηκαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ὅσα χῶματα εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν περυσινὴ ἀνασκαφὴ. Στὸ ἀνώμαλο, βραχῶδες δάπεδο διακρίνονται ἐντομὲς γιὰ τὴν ἐξόρυξη τοῦ βράχου καὶ τὴν ἐξομάλυνση τοῦ δαπέδου. Τὰ εὐρήματα, κόκκαλα ζώων, ὄστρεα θαλάσσια καὶ σωροὶ ὀστράκων ἀπὸ πιθάρια καὶ ἀγγεῖα, ἐπιβεβαιώνουν τὸν προορισμὸ τοῦ ὑπόγειου χώρου, ποὺ χρησίμευε γιὰ ἀποθήκη καὶ γιὰ τὴν ἀπόθεση ἀπορριμμάτων (ἀποθέτης) ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἱερό.

Ἀκολούθως συνεχίσθηκε ἡ ἔρευνα στὸν νότιο τομέα τῆς αὐλῆς, ὅπου τὸ 1963 εἶχαν ἔρθει στὸ φῶς τρία δωμάτια (λ,μ,ν), ὅμως ἡ παρουσία ὀγκολίθων ἐμπόδισε τότε τὴ διερεύνηση τοῦ χώρου σὲ βάθος (ΠΑΕ 1963, σ. 91).

Ἐφέτος μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τεχνικοῦ συνεργείου τῆς Ἐφορείας Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Ἠπείρου, ἀπομακρύνθηκαν οἱ ὀγκολίθοι καὶ ἐρευνήθηκαν σὲ βάθος οἱ ἐπιχώσεις. Διαπιστώθηκε ὅτι τὸ βόρειο δωμάτιο λ χωρίζεται ἐπίσης μὲ μεσότοιχο σὲ δύο δωμάτια, ὅμοια μὲ τὰ πρὸς Νότο δωμάτια μ, ν, τὸ λ1 διαστάσεων 7.10×5.10 μ. καὶ τὸ λ2 διαστάσεων 5.70×5.10 μ. (εἰκ. 72 καὶ 73) εἶναι ἀκριβῶς τετράγωνα μὲ πλευρὰ 5.70 μ. Πουθενά

Εἰκ. 72. Κάτοψη τοῦ νεολιθικοῦ.

ὅμως δὲν διαπιστώθηκε εἴσοδος, οὔτε ἀπὸ τὸ μέρος τῆς αὐλῆς οὔτε μεταξὺ τῶν δωματίων. Πιθανότερα οἱ σωζόμενοι ἐσωτερικοὶ πολυγωνικοὶ τοῖχοι, μὲ ἐπιμέλεια λαξευμένοι, ἀποτελοῦν τὴ θεμελίωση τῶν τοίχων. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύει καὶ ἡ θέση δύο ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν (ὄβελίσκοι), πού εἶναι κατασκευασμένοι στὸ πάχος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου στὴ νότια (Α5) καὶ τὴ δυ-

Εἰκ. 73. Τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ νεκρομαντείου μὲ τὰ δωμάτια λ1, λ2, μ, ν (ἀποψη ἀπὸ ἀνατολικά).

τικὴ πλευρᾶ, δυτικὰ τοῦ δωματίου λ2 (εἰκ. 72). Καὶ οἱ δύο ἀγωγοὶ βρίσκονται στὸ ἴδιο περίπου ὕψος, ὁ δὲ δυτικὸς ὑπερέχει αἰσθητὰ ἀπὸ τὸ σημερινὸ δάπεδο καὶ ἀπὸ τὰ σωζόμενα θεμέλια τῶν μεσοτοίχων.

Βόρεια τοῦ δωματίου λ2, πρὸς τὴν αὐλή, σώζονται θεμέλια ἰσχυροῦ τοίχου, πάχους 2.60 μ., πιθανὸν τὸ κλιμακοστάσιο πού ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸν ὑπαίθριον χῶρον τῆς αὐλῆς στὰ τέσσερα δωμάτια, πού θὰ χρησίμευαν γιὰ ὑπηρετικὸς σκοποὺς καὶ γιὰ τὴν

παραμονή τῶν χρηστηριαζομένων, πρὶν ὀδηγηθοῦν στὸ κυρίως ἱερὸ καὶ ὑποστοῦν ἐκεῖ τὴν πολυήμερη προετοιμασία (π ρ ο δ ι α ί - τ η σ ι ς).

Ἐξίσου ἰσχυροί, πάχους 2.50 - 2.65 μ., εἶναι καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῶν δωματίων τούτων A8, A9, A10, A11, γιατί χρησίμευαν καὶ ὡς ἀναλημματικοὶ τοῖχοι. Τὰ δωμάτια εἶναι κατασκευασμένα στὴν κατωφέρεια τοῦ λόφου, μὲ ἰσχυρὴ κλίση πρὸς δυτικὰ καὶ νότια. Γιὰ τὴν ἰσοπέδωση τῆς κατωφέρειας χρησιμοποιήθηκαν ἡ ἀφθονη λατύπη, μικρὰ καὶ μεγάλα λιθάρια ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν κατασκευὴ τῆς δυτικῆς πτέρυγας τοῦ ἱεροῦ, ἔτσι ὥστε κατὰ τὴ ΝΔ. γωνία τὸ πάχος τῆς λιθορριπῆς νὰ ὑπερβαίνει τὸ ἓνα μέτρο. Μέσα στὶς ἐπιχώσεις αὐτές (μπάζα) βρέθηκαν ὄστρακα ἀγγείων, πῆλινων λυχναριῶν, κεραμίδια στέγης, ὅμοια πρὸς τὰ εὐρήματα τοῦ κυρίως ἱεροῦ ποῦ ἀνήκουν κυρίως στὴν τελευταία φάση. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς δυτικῆς πτέρυγας ἀνάγεται στὴν τελευταία φάση τοῦ ἱεροῦ, γύρω στὸ τέλος τοῦ 3ου ἢ ἴσως στὴν ἀρχὴ τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα καὶ ἡ λειτουργία του δὲν διήρκεσε πολὺ, ὡς τὴν ὀριστικὴ καταστροφὴ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (167 π.Χ.), ἄποψη ποῦ ἔχει διατυπωθῆ καὶ παλαιότερα. Ὁ χώρος αὐτὸς κατοικήθηκε καὶ πάλι κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 1ου π.Χ. αἰώνα. Καὶ ἐφέτος ἐπίσης βρέθηκαν κεραμίδια στέγης ρωμαϊκῶν χρόνων, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα φέρουν ἔντυπη σφραγίδα μὲ τὰ ὀνόματα *COS*, *OYIOΣ*, ὅμοια μὲ τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν (ΠΑΕ 1963, σ. 91).

Τέλος ἐρευνήθηκε τὸ νότιο τμῆμα τῆς αὐλῆς. Σχεδὸν παντοῦ, ἰδίως στὶς κοιλότητες τῶν πτυχώσεων τῶν βράχων, βρέθηκαν προϊστορικὰ ὄστρακα τῆς ἐγχώριας κεραμεικῆς II καὶ III, λεπίδες καὶ βέλος ἀπὸ πυριτόλιθο τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἢ καὶ παλαιότερα. Μεταξὺ ἄλλων βρέθηκαν καὶ τροχήλατα ὄστρακα, ὅπως καὶ δύο ὄστρακα μὲ ἐγχάρακτη διακόσμηση τοῦ τύπου A2 τῆς ἀρχαιότερης νεολιθικῆς καὶ μερικὰ ἄλλα μὲ πλαστικὲς θηλές, πιθανὸν νεολιθικῶν χρόνων.

Τὰ λίγα τοῦτα λείψανα μαρτυροῦν τὴν κατοίκηση τοῦ λόφου τοῦ νεκυομαντείου ἀπὸ τοὺς νεολιθικοὺς χρόνους.

Στήν αὐλή, μόλις 2 μ. δυτικά τοῦ προϊστορικοῦ κιβωτιόσχημου τάφου (ΠΑΕ 1963, σ. 91), ἀνασκάφτηκε ἕνας νέος παιδικὸς τάφος, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 1.40×0.60 μ., ἐσωτερικῶν 1.05×0.22 μ.

Εἰκ. 74. Παιδικὸς τάφος μέσα σὲ μικρὸ τύμβο.

Ὁ τάφος, μὲ τοιχώματα συμπιεσμένα ἀπὸ μικρὰ ἀπελέκητα λιθάρια, ἦταν σκεπασμένος μὲ δύο ἀσβεστολιθικὲς πλάκες μέσα σὲ μιὰ φυσικὴ κοιλότητα (εἰκ. 74). Ὅστὰ δὲν παρατηρήθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ 25 δόντια παιδιοῦ (νεογελοῖ) ἡλικίας 6 - 7 ἐτῶν, πού

βρέθηκαν διασκορπισμένα γύρω από τὸν τάφο. Μερικὰ εὐρήματα, ὅπως τρεῖς πήλινες «κουβαρίστρες», μιὰ πήλινη ψῆφος ὄρμου ἀμφικωνική, μερικοὶ πυριτόλιθοι καὶ ἓνα πήλινο φυλακτὸ σὲ σχῆμα μηνίσκου μὲ δύο ὀπές γιὰ ἀνάρτηση, πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν τάφο αὐτό, ποὺ φαίνεται πὼς εἶχε διαταραχθῆ στοὺς ἑλληνοιστικὸς χρόνους, κατὰ τὸ χρόνο τῆς κατασκευῆς τοῦ νεκρομαντείου.

Ὁ τάφος περιβάλλεται ἀπὸ ἓνα κυκλοτερές τοιχάριο, μὲ διάμετρο 1.90-2 μ., ποὺ θὰ συγκρατοῦσε τὸ χῶμα τοῦ τύμβου ποὺ σκέπαζε τὸν παιδικὸ τάφο. Φαίνεται σύγχρονος μὲ τὸν γειτονικὸ κιβωτιόσχημο τῶν ὑστεροελλαδικῶν χρόνων καὶ πιθανὸν περικλείνεται σ' ἓνα εὐρύτερο ὀρθογώνιο περίβολο, τοῦ ὁποῦ ἔχει ἀποκαλυφθῆ μέρος ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ του. Ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα ἴσως ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ ταφικοῦ περιβόλου.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ στὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἐφύρας ἀπέβλεψε στὴ διερεύνηση ὅλου τοῦ γύρω χώρου. Ἀπὸ μερικὲς ἐνδείξεις εἶχε σχηματισθῆ ἡ ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ ταφικὸ τύμβο. Πραγματικὰ ἡ ἀνασκαφὴ σὲ μιὰ ἔκταση 9×12 μέτρα, ποὺ διαιρέθηκε σὲ 12 τετράγωνα (4×3) μὲ πλευρὰ 3 μέτρα, ἐπιβεβαίωσε τὴν ὑπόνοια αὐτῆ. Ἀποκαλύφθηκε ἔτσι ἓνας κυκλικὸς περίβολος, κατασκευασμένος ἀπὸ μικρὰ ἀπελέκητα λιθάρια μὲ γέμισμα στὸ ἐσωτερικὸ ἀπὸ μικρότερα λιθάρια. Ἀπὸ τὸν περίβολο, πάχους 1.70 μ., σώζεται σὲ ὕψος ὡς 0.25 μ. τὸ βόρειο μισὸ τοῦ κύκλου καὶ σποραδικὰ ἴχνη του στὸ ὑπόλοιπο τμήμα (εἰκ. 75). Τὸ μεγάλο πάχος τοῦ περιβόλου φανερώνει ὅτι ἀρχικὰ εἶχε κατασκευασθῆ ψηλότερος, γιὰ νὰ συγκρατεῖ τὰ χῶματα τοῦ τύμβου μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες ταφές, ἀλλὰ, καθὼς βρισκόταν στὴν κατωφέρεια τῆς δυτικῆς πλαγίᾳς τοῦ λόφου, ἐπὰνω ἀπὸ τὸ κυκλώπειο τεῖχος ποὺ τὸν συγκρατοῦσε καὶ εἶχε καταρρεύσει (εἰκ. 76), παρασύρθηκε καὶ αὐτὸς μαζὶ μὲ τὰ χῶματα. Ὁ,τι ἔχει ἀπομείνει εἶναι ἓνα λεπτὸ στρώμα μελανωπῆς καὶ ἐρυθρωπῆς γῆς ποὺ κάλυπτε τὶς πτυχώσεις τοῦ βράχου καὶ περιεῖχε ὄστρακα προϊστορικοῦ τύπου, ἀνάμικτα μὲ τροχήλατα ἀγγεῖα

κλασσικῶν καὶ ἐλληνιστικῶν χρόνων πού εἶχαν παρασυρθῆ ὡς ἐκεῖ ἀπὸ τὶς βροχές.

Τὸ σπουδαιότερο εὔρημα ἦταν μιὰ ταφή ἐνήλικου νεκροῦ μέσα σὲ μιὰ μεγάλη κοιλότητα, διαστάσεων 1.10×0.93 μ. καὶ βάθους 0.65 μ., ΝΔ. τῆς κοιλότητας μὲ τοὺς δύο ὕπτιους νεκροὺς πού εἶχαν βρεθῆ πέρυσι. Ὁ νεκρὸς ἦταν τοποθετημένος στὸ ἀρι-

Εἰκ. 75. Ταφικὸς τύμβος τῆς Ἐφόρας ἀπὸ ΒΑ.

στερό του πλευρό, σὲ πολὺ συνεπτυγμένη στάση, ἔχοντας τὰ χέρια του στὴν κοιλιά. Στὴν ἴδια κοιλότητα βρέθηκαν καὶ ἄλλα κόκκαλα ἀπὸ παλαιότερες ταφές, ἄβαφα ὄστρακα ἀπὸ χειροποίητα καὶ τροχήλατα ἀγγεῖα, μικροεργήματα ἀπὸ χαλκὸ καὶ σίδηρο.

Ἔτσι οἱ ἀδιατάρακτοι σκελετοὶ τοῦ τύμβου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο βρέφη πού εἶχαν βρεθῆ τὸ 1958, φτάνουν τοὺς τρεῖς, ἐνῶ εἶναι ἄγνωστος ὁ ἀριθμὸς τῶν σκελετῶν πού εἶχαν διαταραχθῆ καὶ παρασυρθῆ μαζὶ μὲ τὰ χώματα τοῦ τύμβου. Πιθανότερα ἢ θέση τῶν δύο βρεφῶν μέσα σὲ πλατύστομα ἀγγεῖα βρισκόταν κοντὰ

στό τεῖχος. Ἀπό τὰ εὐρήματα ἀναφέρεται μιὰ μολύβδινη ψῆφος σφενδόνης πού δὲν ἀνῆκε στὰ κτερίσματα τοῦ τύμβου.

Τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ τύμβου συγκρατεῖ τὸ ὑποκείμενο τεῖχος τοῦ μεσαίου περιβόλου, τὸ ὁποῖο εἶχε χρονολογηθῆ με βάση τις τοπολογικὲς καὶ ἀρχαιολογικὲς ἐνδείξεις στους τελευταίους προϊστορικοὺς χρόνους (ΠΑΕ 1958, σ. 112). Εἶναι χτισμένο

Εἰκ. 76. Ἡ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ κυκλωπέου τεῖχους τῆς Ἐφόρας με τὸν τύμβο.

ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ μόνον πλευρᾷ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ εἶναι γεμισμένο με βράχους, γιατί ὡς τὸ σωζόμενο ὕψος τὸ τεῖχος δὲν ὑπερέχει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Τὰ μεγάλα ἀπελέκητα λιθάρια, μήκους ὡς 1.50 μ., ἀφήνουν συχνὰ μεταξύ τους μεγάλα κενά, πού συμπληρώνονται κάποτε με μικρότερα λιθάρια. Σ' ἓνα σημεῖο μάλιστα, ΝΔ. τοῦ τύμβου, τὰ ἀνώτερα λιθάρια φαίνονται σὰν νὰ εἶχαν μετακινηθῆ ἐπίτηδες, γιὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς προστατευτικὸ ἀνάλημμα τοῦ τύμβου (εἰκ. 76). Ἐπομένως τὸ τεῖχος εἶναι ἀρχαιότερο ἀπὸ τὸν τύμβο, τοῦ ὁποῖου ἡ κατασκευὴ μπορεῖ νὰ τοποθετηθῆ, σύμφωνα με τὰ εὐρήματα τῆς περυσινῆς ἀνασκα-

φῆς, ιδίως τὸν μυκηναϊκὸ κρατηρῖσκο, τὸ σφονδύλι ἀπὸ στεατίτη καὶ τὴ χάλκινη περόνη, στὸν 13ο ἢ 12ο π.Χ. αἰῶνα καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ τείχους πρὶν ἀπὸ τὸν 12ο αἰῶνα.

Ἡ κατασκευὴ τοῦ ταφικοῦ τύμβου μέσα στὴν ἀκρόπολη, κοντὰ στὸ τεῖχος, σημαίνει πιθανότατα τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ τειχισμένου οἰκισμοῦ ἀπὸ τοὺς κατοίκους του, ἴσως ἐξαιτίας ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. Οἱ πιθανότερες αἰτίες ἀναταραχῆς στὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνα καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 12ου αἰῶνα εἶναι ἡ εἰσβολὴ τῶν Βορειοδυτικῶν φύλων στὴν Ἡπειρο καὶ τὴ δυτικὴ Ἑλλάδα, ἢ ἴσως πειρατικὲς ἐπιδρομὲς ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τοῦ Ἰονίου, γιὰ τὶς ὁποῖες ἀνάμνηση διατήρησε ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Ὀμήρου. Ἴσως νεώτερες ἔρευνες στὴν περιοχὴ τῆς Ἐφύρας φωτίσουν περισσότερο τὴν κρίσιμη τούτη περίοδο, στὴν καμπὴ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

13. ΣΕΚΛΑΟΝ

Διὰ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Θεοχάρη ἐπανελήφθησαν ἐφέτος αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἐταιρείας ἐν Σέσκλῳ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως μεγάλου νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ. Ὁ κύριος τομεὺς τῶν ἀνασκαφῶν (T.2) διαστάσεων 8×16 μ. καὶ ἀκριβῶς προσανατολισμένος, κεῖται εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον κοινοτικοῦ ἀγροῦ, τὸν ὁποῖον ἡ Ἐταιρεία ἐξηγόρασε διὰ νὰ ἀποτραπῆ ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν νεολιθικῶν λειψάνων ἐκ τῆς καλλιεργείας, ἀπέχει δὲ περὶ τὰ 13 μ. ἀπὸ τοῦ Β. ἄκρου τοῦ κυρίου τομέως τῶν ἀνασκαφῶν τῆς περιόδου 1971 - 1972. Ἄλλη εὐρεῖα τάφος (T.3) εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ἀποτελοῦσα ἐπέκτασιν παλαιότερων ἀνασκαφῶν, δὲν ἀπέδωσε τὰ ἀναμενόμενα ἐπειδὴ εἰς πολλὰ σημεῖα τὸ στερεὸν ἔδαφος ἔφθανε μέχρι σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας. Τρίτη τάφος (T.1) δοκιμαστικοῦ χαρακτῆρος ἀπεκάλυψε λείψανα οἰκημάτων τῆς μέσης χαλκοκρατίας, ἐκ τῶν ὁποίων συνάγεται, ὅτι ὁ «μεσοελλαδικὸς» οἰκισμὸς ἐξετείνετο καὶ εἰς τὸν χῶρον τοῦ χαμηλοῦ λαιμοῦ, ὁ ὁποῖος συνδέει τὴν ἀκρόπολιν μετὰ πρὸς Δυσμὰς αὐτῆς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Τέλος εἰς τὸν χῶρον Γ, δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως, συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐντὸς

παλαιότερας τάφρου και ήρευνήθη περαιτέρω παχεΐα επίχωσης τής μονοχρώμου φάσεως τής αρχαιοτέρας νεολιθικής.

1. Σ τ ρ ω μ α τ ο γ ρ α φ ί α. Ἀκριβεῖς στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις ἐγένοντο εἰς τὸν βασικὸν τομέα τῶν ἀνασκαφῶν, ὅπου ἡ σκαφή ἐχώρησε μέχρι τοῦ στερεοῦ εἰς ὠρισμένα τετράγωνα, καθὼς καὶ εἰς τὴν παλαιὰν τάφρον τοῦ χώρου Γ.

Εἰς τὸν κύριον τομέα ἡ ἐπιφάνεια παρουσιάζει κλίσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., ἀνάλογον δὲ κλίσιν ἐνεφάνισε καὶ τὸ στερεὸν ἔδαφος (περ. 15 %). Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος, ἀνεφάνη ἡ ὑπολειφθεῖσα ἐπίχωσις τής μέσης νεολιθικῆς, πηλώδης συνήθως καὶ πλήρης λίθων, ἀλλαχοῦ ὅμως τεφρὰ ἢ μελανότεφρος, μὲ σαφῆ τεκμήρια καταστροφῆς διὰ πυρός. Τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα οἰκημάτων τής τελικῆς φάσεως καὶ τὰ δάπεδα (ἄλλοτε διὰ πλακοειδῶν λίθων ἐστρωμένα καὶ ἄλλοτε διὰ πηλοῦ) δὲν ἐπέτρεψαν σκαφήν εἰς βάθος καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν. Μόνον εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τομέως ἡ σκαφή ἔφθασε μέχρι τοῦ στερεοῦ ἔδαφους. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ήρευνήθη μὲ πολλὴν προσοχὴν χῶρος 8 περ. τετραγῶν. μέτρων (δύο τετράγωνα πλευρᾶς 2×2 μ.) καὶ ἀνεσκάφη ἐπίχωσις τής αρχαιοτέρας νεολιθικῆς πάχ. κατὰ μ. ὅ. 0.85 μ., χωριζομένη εἰς τρία μέρη : τὸ ἀνώτατον (πάχ. μόλις 0.15), τὸ μεσαῖον (πάχ. 0.65) καὶ τὸ κατώτατον (πάχ. μέχρι 0.40 μ., ἀλλὰ εἰς ἄλλα σημεῖα πολὺ λεπτότερον). Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ ἐπίχωσις αὐτὴ ἀνήκει εἰς τὴν μονόχρωμον φάσιν τής αρχαιοτέρας νεολιθικῆς, ὑπάρχουν δὲ ἐνδείξεις περὶ τής ἀπουσίας τής κεραμικῆς εἰς τὸ βαθύτατον μέρος τῆς· λόγῳ τοῦ περιορισμένου ὅμως τής ἀνασκαφῆς δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ βεβαιωθῇ ἡ ὑπαρξίς καὶ ἀκεραμικῆς ἢ προκεραμικῆς. Ἡ ἐπίχωσις τής ἀρχ. νεολιθικῆς ἀπετελεῖτο ἐξ ἐπαλλήλων λεπτῶν στρώσεων διαφόρων ἀποχρώσεων καὶ ἐνίοτε διαφόρου συστάσεως (τέφραι, πηλός, ἄμμος), προφανῶς δὲ ἀντιπροσωπεύει ἐπαλλήλους οἰκιστικὰς φάσεις, ὅπως ἀποδεικνύουν λείψανα κατασκευῶν, δάπεδα, ἐστία καὶ εὐρεῖα ὀπῆ δοκοῦ πλήρης ἄνθρακος.

2. Ἀ ρ χ ι τ ε κ τ ο ν ι κ ἄ λ ε ἰ ψ α ν α. Τὰ ἀποκαλυφθέντα εἰς τὸν κύριον τομέα λιθόκτιστα θεμέλια οἰκημάτων ἀνήκουν εἰς

τὴν τελικὴν φάσιν τῆς μέσης νεολιθικῆς. Μεμονωμένα τοιχάρια παλαιότερας φάσεως τῆς αὐτῆς περιόδου ἐπεσημάνθησαν εἰς ὠρισμένα σημεῖα, ὅπου ἦτο δυνατὴ σκαφὴ εἰς βάθος.

Τὸ πρῶτον οἶκημα (1 - 2 - 3 εἰς τὴν κάτοψιν, εἰκ. 77), ὅπως ὅλα τὰ οἰκήματα τοῦ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως οἰκισμοῦ, κατευθύνεται ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ., ἔχει δηλαδὴ τὰς γωνίας εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ὑποτυπώδη πρόδομον (1) σχηματιζόμενον μεταξὺ τῆς ἐξωθύρας καὶ τῆς ὀπισθεν αὐτῆς μικρᾶς παραστάδος (0.50×0.50 μ.) καὶ ἐν εὐρύχωρον δῶμα (2 - 3) (μῆκος 4.50 καὶ πλάτους 2.60 - 2.50 μ.), τὸ ὁποῖον ἐπεκτείνεται πρὸς τὴν Ν. γωνίαν καὶ σχηματίζει μικρὰν κόγχην (3), διαστάσεων 1.70×1.40 μ. Τὸ ἥμισυ καὶ πλεόν τοῦ δώματος καταλαμβάνει ἐλαφρῶς ὑπερυψωμένη «ἐξέδρα», ἐστρωμένη διὰ πλακῶν ἢ πλακοειδῶν λίθων (2) καὶ ἐπέχουσα προφανῶς θέσιν θαλάμου, ὅπου καὶ ἡ κατάκλισις θὰ ἦτο μᾶλλον ἄνετος καὶ ἡ ἀποθήκευσις καρπῶν κλπ. δυνατὴ. Τὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ἐξέδρας εὐρεθέντα τεμάχια ἀγγείων ἀνήκουν εἰς πίθους καὶ ἄλλα ἀποθηκευτικὰ δοχεῖα (εἰκ. 78). Καὶ τῆς μικρᾶς κατὰ τὴν Ν. γωνίαν κόγχης ὁ προορισμὸς εἶναι προφανής : τὸ κτιστὸν ἔδρανον καὶ τὰ παρ' αὐτὸ ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρήματα (μεγάλῃ λεία πλάξ, μυλόλιθος καὶ τριπτῆρ) ἀποδεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ χώρου ἐργασίας, κυρίως δὲ τῆς ἀλέσεως τῶν καρπῶν.

Τὸ δεύτερον οἶκημα (5 - 6) ἂν καὶ παρουσιάζει στενὴν πρὸς τὸ προηγούμενον συνάφειαν (κοινοὶ ἐν μέρει τοῖχοι, πιθανῶς δὲ καὶ κοινὴ αὐλή), εἶναι ἐντελῶς διάφορον τὴν κάτοψιν. Δρομικόν (μῆκος 7 μ. ἐξωτ. καὶ 5.80 ἐσωτ., πλάτος ἐσωτ. μόλις 2.35 μ.) καὶ εἰς δύο ἴσου ἐμβαδοῦ δωμάτια διηρημένον διὰ μεσοτοίχου, μὲ θύραν κατὰ τὸν ἄξονα, δίδει τὴν ἐντύπωσιν «μεγάρου». Τὸ δάπεδον καλύπτει παχὺ στρώμα ἀργίλου, ἴσως δὲ καὶ οἱ τοῖχοι ἦσαν ἀρχικῶς διὰ πηλοῦ ἠλειμμένοι. Πιθανῶς ὑπῆρχεν ἀνοιγμα θύρας εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ δωματίου 5, διὰ τὴν ἔξοδον πρὸς τὴν αὐλήν (χώρος 11), ἐνῶ ἄλλη θύρα εἰς τὸν Ν. τοῖχον τοῦ δωματίου 4 ὀδηγεῖ πρὸς λιθόστρωτον ἐν μέρει δρόμον (12). Πρὸς Ν. τῶν δύο ὡς ἄνω οἰκημάτων διαγράφεται — ὅχι μὲ πολ-

Είκ. 77. Κάτοψις τοῦ κυρίου τομῆος τῶν ἀνασκαφῶν.

λήν σαφήνεια, λόγω τῆς καταστροφῆς τῶν θεμελίων — ἡ κά-
τοψις τρίτου οἰκήματος (6 - 7), με εἴσοδον πρὸς Ἀνατολάς,
δηλαδή πρὸς τὸν δρόμον (12). Καὶ εἰς τὸ οἶκημα αὐτὸ εἶναι πι-
θανὴ ἡ ὕπαρξις πολὺ χαμηλῆς «ἐξέδρας» εἰς τὸ βάθος τοῦ δώ-

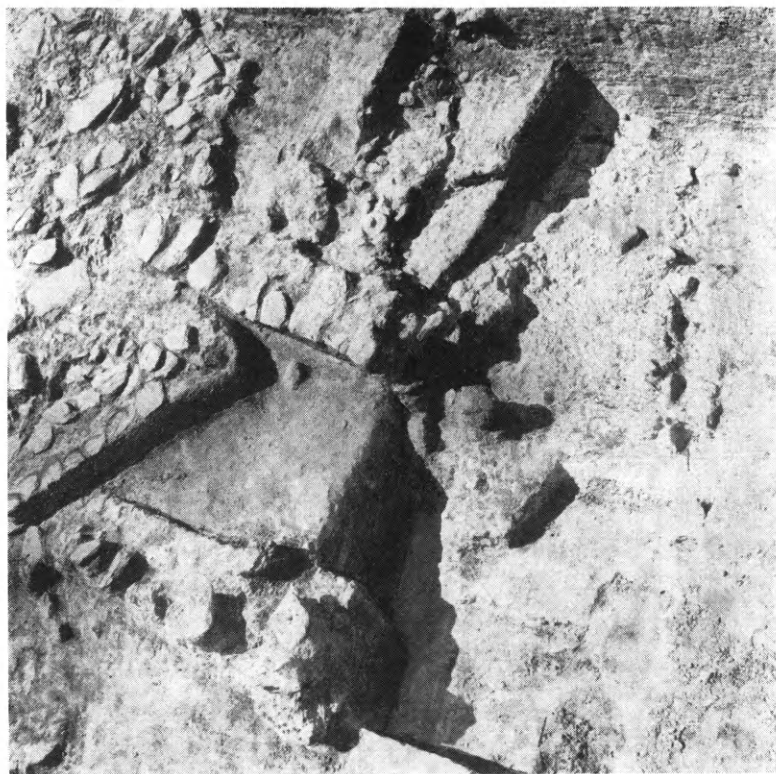
Εἰκ. 78. Τεμάχια ἀγγείων ἐπὶ τοῦ δαπέδου οἰκήματος τῆς μέσης νεολιθικῆς.

ματος (7), ἐνῶ ὁ χῶρος ἐργασίας εὐρίσκεται εἰς τὸ κυρίως δωμά-
τιον, δεξιὰ τῆς εἰσόδου. Τὸ μῆκος τοῦ οἰκήματος ἐσωτερικῶς εἶ-
ναι 4.10 μ. καὶ τὸ πλάτος — παρὰ τὸ ἀνώμαλον — κατὰ μ. ὅ. 2.70 μ.
περίπου.

Τετάρτου οἰκήματος εὐρέθη ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς σκαφῆς
μόνον ἡ Ἀ. γωνία ἐνὸς δωματίου (9). Τοῦ δωματίου αὐτοῦ ὁ πρὸς
Β. τοῖχος εἶναι κοινὸς μετὰ τὸ οἶκημα 1, ἐνῶ ὁ ἀνατ. αὐτοτελής,
ἐφαπτόμενος πρὸς τὸν δυτ. τοῖχον τοῦ τρίτου οἰκήματος. Τέλος

νοτίως τοῦ τρίτου οἰκήματος διακρίνεται τμήμα τοίχου (8), τοῦ ὁποίου ἡ ἔρμηνεία δὲν εἶναι δυνατή, λόγω τῆς καταστροφῆς τῶν λειψάνων εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐκ τῆς βαθείας ἀρόσεως.

Τεκτονικὰ λείψανα τῆς ἀρχαιοτ. νεολιθικῆς εὐρέθησαν κατὰ τὴν εἰς βάθος σκαφὴν εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τομέως (εἰκ. 77:

Εἰκ. 79. Σκαφή εἰς βάθος εἰς τὸ Β. τμήμα τοῦ κυρίως τομέως τῶν ἀνασκαφῶν.

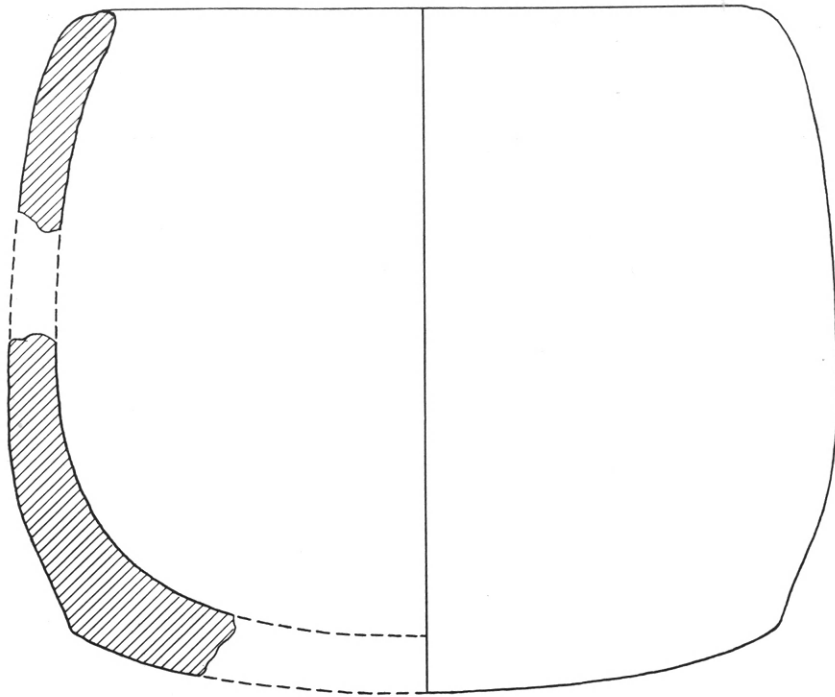
χῶρος 10 καὶ τετράγ. Α καὶ Β· εἰκ. 79). Πρόκειται περὶ καμπύλου τοιχαρίου χορδῆς 1.05 μ. καὶ λιθοστρώτου δαπέδου, περαιτέρω δὲ λάκκου διαμ. 0.24 μ., πιθανῶς ὁπῆς ξυλίνου κίονος. Βαθύτερον ἀνεφάνησαν λίθοι μικροὶ ἐν σειρᾷ (τετράγ. Α), πιθανῶς ἀνήκοντες εἰς τοιχάριον, κατευθυνόμενον ἐκ Δ. πρὸς Ἀ. Γενικῶς τὰ λείψανα ἦσαν πενιχρὰ καὶ ἀντιστοίχως αἱ κατασκευαὶ τῆς

περιόδου — τουλάχιστον εις τὸ σημεῖον ὅπου ἡ σκαφή εις βάθος — μάλλον πρόχειροι.

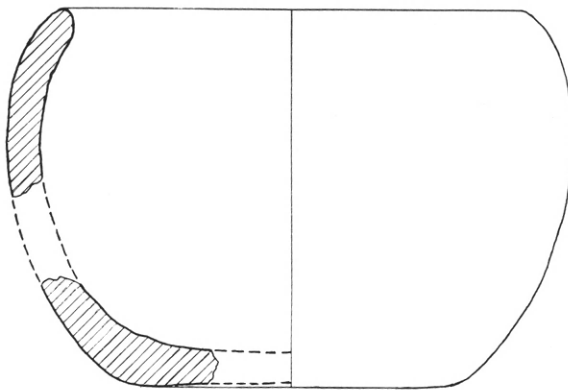
3. Κεραμεική. Τὰ εὐρεθέντα εις τὴν ἐπίχωσιν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν δαπέδων οἰκημάτων τῆς τελικῆς φάσεως τῆς μέσης νεολιθικῆς τεμάχια ἀγγείων ἀνήκουν εις τὴν κατηγορίαν τῶν μονοχρῶμων. Τὰ πλεῖστα εἶναι χονδροειδῆ (πίθοι μὲ σχοινοειδῆ κόσμησιν, πιθάρια, ἀποθηκευτικά στενόλαιμα δοχεῖα), σπάνια δὲ ἀνευρίσκονται φιάλαι ἢ λεκανίδες ἐρυθραὶ μονόχρωμοι (Α 1) καὶ σχεδὸν ἄγνωστα εἶναι τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα. Τμήματα τροπιδωτῶν κυπέλων «τύπου Τσαγγλίου» καὶ ἄλλων χαρακτηριστικῶν σχημάτων ἀποδεικνύουν τὸν συγχρονισμόν τῆς τελικῆς φάσεως τοῦ οἰκισμοῦ μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ «κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου» τοῦ Τσοῦντα (Οἰκία 11 - 12) ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως· ἐπὶ πλεόν ἢ διατήρησις τῶν ὀστράκων εἶναι τόσον κακῆ, ὥστε μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς ἐρημώσεως τῆς θέσεως ἐπὶ μακρότατον χρόνον.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἀντιθέτως ἡ κεραμεικὴ τῆς ἀρχαιοτάτης περιόδου τῆς κεραμεικῆς νεολιθικῆς: τὸ πρῶτον σημαντικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ σπανιότης ὀστράκων εις τὰς κατωτάτας στρώσεις καὶ ἡ ἀπότομος αὐξήσις τοῦ ποσοστοῦ εις τὰς ἀνωτέρας. Εἰς τὸ τετράγωνον Β λ.χ. ἡ μονόχρωμος κεραμεικὴ ἔδειξε τὴν ἐξῆς ποσοστιαίαν ἐξέλιξιν: Στρῶσις (α) = 186 ὄστρακα. Στρ. (β) = 121. Στρ. (γ) = 75. Στρ. (δ) = 38. Στρ. (ε) = 9. Στρ. (ς') = 4. Στρ. (ζ) = 0. Εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ἐπιχώσεως, ὅπου τὰ ἀγγεῖα εἶναι σχετικῶς ἀφθονα, ἡ ποιότης, αἱ ἀποχρώσεις καὶ τὰ σχήματα δὲν διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν κεραμεικὴν τοῦ τύπου τῆς Ἀργίσης (Frühkeramikum). Εἰς τὸ βαθύτερον ὅμως τμήμα ἡ κεραμεικὴ ἀποτελεῖ σπάνιον φαινόμενον καὶ τεχνικῶς ἀνήκει εις παλαιότεραν, προφανῶς ἀφεταιρικὴν ἢ πειραματικὴν, φάσιν. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ πηλὸν πολὺ ἀκάθαρτον, ἐνίοτε ὅμως καὶ ἀπὸ καθαρὰν ἄργιλον, εἶναι δὲ ἄλλοτε ἀτελῶς καὶ ἄλλοτε ἰσχυρῶς ὠπτημένα· τὸ ἐσωτερικὸν συχνὰ φαίνεται μελανὸν ἐκ τοῦ καπνοῦ, μὲ ἐμφανῆ ἴχνη τῶν δακτύλων τοῦ ἀγγειοπλάστου. Τὰ σχήματα εἶναι κυ-

λινδρικά ἢ σφαιροειδῆ (εἰκ. 80 - 81), τὰ τοιχώματα παχέα καὶ αἱ

Εἰκ. 80. Τομὴ πρωτογόνου ἀγγείου τῆς ἀρχῆς τῆς κεραμεικῆς νεολιθικῆς.

Εἰκ. 81. Τομὴ πρωτογόνου ἀγγείου τῆς ἀρχῆς τῆς κεραμεικῆς νεολιθικῆς.

βάσεις ἀνύπαρκτοι, ἢ ὅλη δὲ ἐμφάνισις τῶν ἀγγείων αὐτῶν ἐνθυ-

μίζει ξύλινα πρότυπα, πάντως δὲ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ρευστότητα καὶ τὴν πλαστικότητα τῶν σχημάτων τῆς «πρωίμου κεραμεικῆς», ὅπως ἐξελίσσεται ἀργότερα. Ἡ πρωιμιωτάτη αὕτη φάσις ἔχει βεβαιωθῆ καὶ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, ἀλλὰ ἡ παρουσία αὐτῆς τώρα εἰς τὸν οἰκισμὸν, εἰς ἀπόστασιν πλεόν τῶν 200 μέτρων ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς ἀκροπόλεως, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μέγας καὶ ἐκτεταμένος ἦτο ὁ συνοικισμὸς ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς περιόδου.

4. Διάφορα εὐρήματα. Τὰ μικρὰ εὐρήματα τῆς μέσης νεολιθικῆς ἦσαν τυπικὰ καὶ συνήθη. Λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ πυρίτου, λίθινα λελεασμένα ἐργαλεῖα, ὕπερος τριπτῆρος ἐξ ἡφαιστειογενοῦς λίθου ποδόσχημος, σφονδύλια πῆλινα ἀμφικωνικά, ψηφίς ὄρμου, πῆλινοι πεσσοὶ σφενδονῶν κλπ.

Ἡ κεφαλή πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς τῆς εἰκ. 82 προέρχεται ἐκ δοκιμῆς ἐκτὸς τοῦ κυρίου τομέως καὶ ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τῆς μέσης νεολιθικῆς.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εὐρημα τῆς ἀνασκαφῆς ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτ. νεολιθικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν μονόχρωμον αὐτῆς φάσιν. Πρόκειται περὶ τοῦ εἰδωλίου τῆς εἰκ. 83, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὸ βαθύτερον τμῆμα τῶν ἐπιχώσεων. Χάλιξ ἀσβεστολιθικός (μαρμαρόπετρα) ἔχει διαμορφωθῆ ἀδρομερῶς μὲ κτυπήματα, τριβὴν καὶ ἐγχάραξιν εἰς ἀνθρωπίνην μορφήν. Ὁ ὑποτυπώδης λαιμὸς ἀποχωρίζει τὴν ὀγκώδη κεφαλὴν, ὅπου μόνον ἡ μύτη δεσπόζει. Εἰς τὸ μέσον τοῦ κορμοῦ ἔμπρὸς μία λεπτὴ ἐγχάρακτος γραμμὴ ὑποδηλώνει πιθανῶς τὸ φῦλον. Μὲ ἐγχάρακτους αὐλακὰς ὀρίζονται αἱ χεῖρες, ἡ ἀριστερὰ κεκαμμένη πρὸς τὴν κοιλίαν καὶ ἡ δεξιὰ ἀδρανῶς τεταμένη. Τὰ κάτω ἄκρα δὲν δηλοῦνται, ἴσως ἐπειδὴ ὑποτίθενται συνεσταλμένα. Τὸ εἰδώλιον ἔχει ὕψος 8.5 ἐκ.

Ἡ μορφή τοῦ εἰδωλίου ἐνθυμίζει μᾶλλον προνεολιθικὰς παραδόσεις· ἀλλὰ συγχρόνως παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ ὅχι ἀπλῶς ὅμοια ἀλλὰ σχεδὸν ταυτόσημα πρὸς ἐκεῖνα τοῦ ἐξ ἀσβεστολίθου ἐπίσης εἰδωλίου ἐκ Mureybet III (Πρβ. Mellaart, *The Neolithic of the Near East*, 1975, εἰκ. 16), ἀναγομένου εἰς

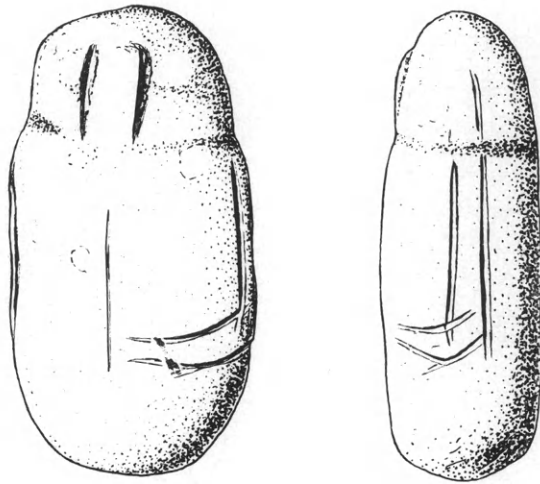
προκεραμεικήν φάσιν τῆς Ἀνατολῆς (περὶ τὸ 7500 π.Χ., κατὰ τὴν συμβατικὴν ραδιοχρονολογίαν). Ἡ αὐτὴ γενικὴ ἀπόδοσις καὶ εἰς τὸ εἰδῶλιον αὐτό, δηλ. βαρεῖα κεφαλὴ, ὑποτυπώδης λαίμωρος, δεσπόζουσα μύτη, ἐγχάρακτοι αὐλακες, ἀπουσία ποδῶν κλπ. (εἰκ. 84). Ἡ μόνη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἰς τὸ συριακὸν εἰδῶλιον ἡ μορφή ἔχει διαπλασθῆ εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ χάλικος, ἐνῶ εἰς τὸ τοῦ Σέσκλου εἰς τὴν πλατεῖαν. Ἡ παρα-

Εἰκ. 82. Κεφαλὴ πηλίνου εἰδῶλιου γυναικός (τέλος τῆς μέσης νεολιθικῆς).

βολὴ δὲν γίνεται φυσικὰ διὰ τὰ ὑποδηλωθῶν γενετικὰ ἰσχύσεις μεταξὺ τῶν δύο περιοχῶν· ἐπισημαίνεται ἀπλῶς ἡ πρωιμότης τοῦ τύπου καὶ ἡ πιθανότης τῆς ἀναγωγῆς εἰς τινὰ, κοινὴν ἴσως, παλαιότεραν παράδοσιν (μεσολιθικὴν ἢ παλαιότεραν). Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐξ ἄλλου ὀδηγεῖ καὶ ἡ εὕρεσις εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα καὶ τὴν ἰδίαν θέσιν ἑνὸς ἄλλου χάλικος (ὑψ. 7.8 ἐκ.) λελεασμένου ἀπλῶς καὶ τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ σχήματος.

Ἡ ἐπιμελής στίλβωσις τοῦ χάλικος καὶ ἡ πιθανὴ ὑπαρξίς ἰχνῶν χρώματος καθιστοῦν πολὺ πιθανὸν τὸν συσχετισμὸν πρὸς τὸ εἰδώλιον. Καὶ ἡ μόνη ἐρμηνεία τοῦ ζεύγους εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ θήλεος (εἰδώλιον) πρὸς τὸ ἄρρεν (χάλιξ). Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὀρθή, ἔχομεν μίαν ἐπιβεβαίωσιν τῆς θεωρητικῆς ἀρχῆς τῆς συζεύξεως (couplement), τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὁ Α. Leroigourhan ὡς βᾶσιν τῆς ἐρμηνείας τῆς παλαιολιθικῆς τέχνης.

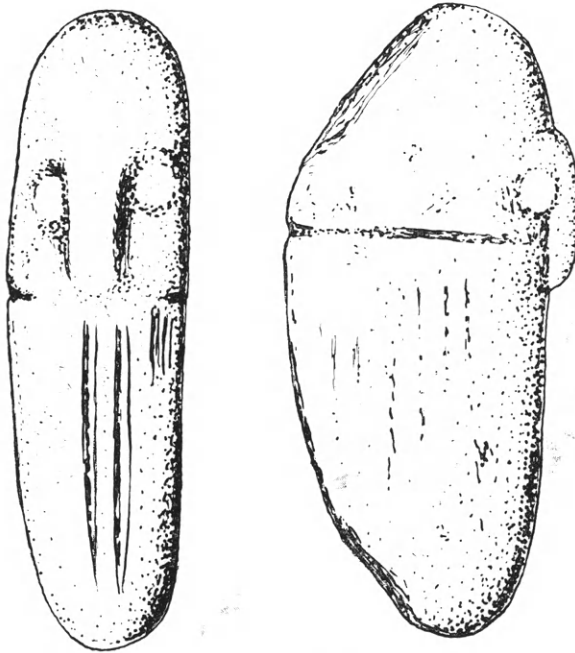
Εἰκ. 83. Εἰδώλιον ἐξ ἀσβεστολίθου τῆς ἀρχῆς τῆς κεραμεικῆς νεολιθικῆς (σχεδιαστικὴ ἀπόδοσις).

Τὸ εἰδώλιον τοῦ Σέσκλου, μοναδικὸν κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν παλαιότητα, θέτει πολλὰ ἐρωτήματα σχετιζόμενα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχῆς τῆς νεολιθικῆς εἰδωλοπλαστικῆς, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε ἰκανοποιητικῶς ἐπιλυθῆ.

5. Ἄ λ λ α λ ε ἰ ψ α ν α. Ὅστᾳ ζῶων καὶ ὄστρεα εὐρέθησαν ἄφθονα. Προστιθέμενα εἰς τὸν ὄγκον τοῦ ὀστεολογικοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον ἀπέδωσαν ἀνασκαφαὶ προγενεστέρων περιόδων, δημιουργοῦν ὄξυ πρόβλημα μελέτης καὶ κατατάξεως. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα εἶναι λείψανα ἀπηνθρακωμένων καρπῶν, κλάδων κλπ. ἐκ τοῦ κατωτέρου στρώματος. Μοναδικὸν φαίνεται ἐξ ἄλλου

τὸ ἀπηνθρακωμένον γίγαρτον σταφυλῆς (*vitis vinifera*), τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὸ βαθύτερον στρώμα τοῦ κυρίου τομέως.

6. Τάφοι τῆς μέσης χαλκοκρατίας. Τυχαῖον σκάμμα ἐντὸς τῆς πλατείας τοῦ χωρίου Σέσκλου ἀπεκάλυψε λείψανα τάφων τῆς μέσης χαλκοκρατίας. Ἡ διαπίστωσις τῆς

Εἰκ. 84. Εἰδῶλιον ἐξ ἀββεστολίθου ἀπὸ τὸν προκεραμεϊκὸν συνοικισμὸν Mureybet (III) τῆς Β. Συρίας (πρόχ. σχέδιον).

ἐπεκτάσεως τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου μέχρι τοῦ σημερινοῦ χωρίου, δηλαδὴ εἰς ἀπόστασιν μεγαλυτέραν τοῦ χιλιομέτρου ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως, συνδυαζομένη πρὸς τὴν ἀνασκαφικῶς βεβαιωθεῖσαν ἐπέκτασιν τοῦ «μεσοελλαδικοῦ» συνοικισμοῦ καὶ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως, θέτει σημαντικόν, πρὸς μελλοντικὴν διερεύνησιν, πρόβλημα. Ἐντὸς τοῦ χωρίου εὐρέθη ἐφέτος καὶ ἓν γραπτὸν μυκηναϊκὸν ὄστρακον (ΥΕ III).

14. ΚΡΑΝΕΙΟΝ

Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Κρανείου ἐπανελήφθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ὑπὸ τοῦ καθ. Δημ. Πάλλα μετὰ τριετῆ διακοπὴν. Ἡ ἔρευνα διεξήχθη ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ βαπτιστήριον καὶ εἰς τὰ δυτικὰ μέρη τῆς βασιλικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰ προσκτίσματα τὰ ἀνατολικῶς τοῦ βαπτιστηρίου καὶ ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους.

Ὡλοκληρώθη ἐφέτος ἡ ἀποκάλυψις τοῦ βαπτιστηρίου (εἰκ. 85), ἀψιδωτοῦ μὲ τὴν κολυμβήθραν του ὑπὸ κιβώριον ἐπὶ τεσσάρων

Εἰκ. 85. Κρανεῖον. Βαπτιστήριον. Ἀποψὶς τοῦ ἀνατ. μέρους ἀπὸ Β.

ἰσχυρῶν πεσσῶν. Ὁ χῶρος τοῦ βαπτιστηρίου εἶναι περίκεντρος ὁ πυρῆν του — μὲ τὸ κιβώριον — περιεβάλλετο ὑπὸ τετραπλεύρου περιδρόμου, τὴν μονοτονίαν τῶν στενομήκων δρόμων τοῦ ὁποῦ διέκοπτον ἀνὰ δύο ἐγκάρσια τόξα (εἰς ἐκάστην τῶν τεσσάρων πλευρῶν του). Τὰ τόξα ἐφέροντο ἐπὶ παραστάδων καὶ ὑφαψιδίων. Τὸ κιβώριον, ἀντεριδόμενον ὑπὸ τῶν τόξων ἔφερε, πιθανώτατα, ὡς ἔχει ἤδη ὑποτεθῆ, τροῦλλον ὁ περιδρομος θὰ ἦτο

ξύλοστεγος, τετρακλινής περί τὸ ὑψούμενον ὡς πύργος τετρά-
πλευρον τύμπανον τοῦ τρούλλου.

Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν εἰς τὴν κολυμβήθραν ἡ εὔρεσις καὶ τρίτου ὑδραυλικοῦ συστήματος παραλλήλως πρὸς τὰ συστήματα ἀφ' ἑνὸς τροφοδοσίας τῆς κολυμβήθρας δι' ὕδατος διὰ τὰ βαπτίσματα καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀποροῆς του. Τὸ τρίτον τοῦτο σύστημα συνίστατο ἐκ πηλίνου σωλῆνος, τοῦ ὁποίου ἐν τμημα εἶχεν ἤδη ἐπισημανθῆ παρὰ τὸν μολύβδινον σωλῆνα τροφοδοσίας, ἐν δὲ ἀκόμη τμημα ἀπεκαλύφθη ἐφέτος ἐντετειχισμένον ὄρθιον ἐντὸς τοῦ τοιχώματος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ὀκταγωνικῆς κολυμβήθρας. Τὸ ἐντετειχισμένον τμημα τοῦ πηλίνου σωλῆνος κάμπτεται κάτω πρὸς τὰ ἔξω, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ σωζόμενον τμημα τὸ παρὰ τὸν μολύβδινον σωλῆνα, φαίνεται δὲ ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἀπέληγε τὸ σύστημα τοῦτο εἰς βόθρον ἐπισημανθέντα ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους τοῦ βαπτιστηρίου παρὰ τὸν τοῖχον του. Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ ἐντὸς τοῦ τοιχώματος τῆς κολυμβήθρας ὄρθιος σωλῆν ἔφθανεν, ἐπάνω, μέχρι τοῦ χείλους τῆς κολυμβήθρας· θὰ ὑποθέσωμεν δὲ ὅτι συνεδέετο μετὰ μονίμου λεκάνης, τοποθετημένης ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς κολυμβήθρας. Ὅταν κατὰ τὴν ἔρευαν τοῦ 1970 εὔρεθη κατὰ χώραν τὸ τμημα τοῦ πηλίνου σωλῆνος, παρὰ τὸν μολύβδινον τῆς τροφοδοσίας, εἶχε μείνει ἀνεξήγητος ἡ λειτουργία του. Δὲν ἦτο γνωστὸν ἄλλο παράδειγμα κολυμβήθρας ἐφωδιασμένης διὰ λεκάνης ἐπὶ τοῦ χείλους της. Φαίνεται, ὅτι ἐντὸς τῆς λεκάνης ταύτης (χωνευτηρίου) ἐγένετο ἡ ἀπόνιψις τῶν χειρῶν τῶν τελετουργῶν τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸ τέλος τῆς τελετῆς· ἴσως δὲ ἀκόμη καὶ ἡ τελετουργικὴ ἀπόλουσις τῶν νεοφωτίστων κατὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἀπὸ τῆς βαπτίσεως των. Ἡ περιγραφεῖσα διάταξις τῆς κολυμβήθρας τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου φαίνεται νὰ ἐξηγῆ τὴν παρουσίαν τῆς ἀποκαλουμένης «ἱεραῆς νησίδος» — τοῦ κατὰ χώραν ὄρθιου κιονίσκου — εἰς τὸ κέντρον τῆς κολυμβήθρας τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Καταπολιανῆς τῆς Πάρου· ὁ κιονίσκος οὗτος θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ὑποστάτης φορητῆς λεκάνης.

Δυτικῶς τοῦ νάρθηκος διεπιστώθη ἡ παρουσία ἐξωνάρθηκος καὶ αἵθριου. Ἐντὸς τοῦ αἵθριου καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ ἐξωνάρθηκος ἐπεσημάνθη τὸ ἐν τῶν περάτων στενομήκους δεξαμενῆς μετὴν στενὴν τῆς πλευρᾶν καμπύλην. Ἡ δεξαμενὴ εὐρίσκεται ἀριστερὰ τοῦ ἄξονος τοῦ οἰκοδομήματος, πιθανώτατα ἀριστερὰ εἰσόδου πρὸς τὸν ἐξωνάρθηκα ἀνοιγομένης εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοῦ τοίχου. Πρέπει δὲ νὰ ὑπάρχη ἀντιστοιχῶς ὁμοία δεξαμενὴ πρὸς Ν., ὡς πᾶρισόν τῆς, ὡς παρατηρεῖται τοιοῦτον τι εἰς τὴν αὐλὴν ἢ τὸ πρῶτον ἢ ἐξωτερικὸν αἶθριον τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου, μετὰ δύο ὁμοίου τύπου δεξαμενὰς ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν αἶθριον. Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Κρανείου ἡ διάταξις τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου, μετὰ δύο συνεχόμενα αἶθρια, μετετράπη εἰς διάταξιν μετὰ αἶθριον καὶ ἐξωνάρθηκα. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος δεξαμενὴ φαίνεται ἡμιτελής, ὡς ἡμιτελεῖς φαίνεται νὰ εἶχον μείνει μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ μνημείου καὶ οἱ περὶ τὸ αἶθριον χώροι ἄνευ δαπέδων καὶ ἐπενδύσεων τῶν τοίχων ἢ ἀπλῶς ἐπιχρισμάτων. Εἶχον προφθάσει νὰ δεχθοῦν οὗτοι μόνον στέγην.

Συμπληρωματικὴ ἔρευνα εἰς τὰ ἀνατολικῶς τοῦ βαπτιστηρίου προσκτίσματα προσέφερε στοιχεῖα πρὸς ἀκριβεστέραν ἀποκατάστασιν τῆς διατάξεώς των. Σημαντικώτερον εἶναι, ὅτι ἡ ἐφετινὴ ἔρευνα ἔδειξεν, ὅτι τὸ συγκρότημα τῶν χώρων Ε - Λ οὐδέποτε ὑψώθη ὑπεράνω τῆς εὐθυνηρίας· εἶχε παραμείνει μόνον ὡς θεμέλια καὶ ὡς πρόθεσις ἀνυψώσεώς των.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου παρουσιάζει τὸ ἰδιαιτέρον, ὅτι γνωρίζομεν τὴν κάτοψιν τοῦ κυρίου σώματος τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶχε μείνει οὐσιαστικῶς ἄσκαφον, μετὰ ἐπίχωσιν φθάνουσαν τὰ 0.40 μ. Ἐφέτος ἐπεχειρήθη συστηματικὴ ἀποκάλυψις τοῦ μεσαίου κλίτους μετὰ σκοπὸν τὴν ἀνεύρεσιν ἐνδεχομένως τοῦ ἄμβωνος ἢ καὶ ἄλλων λειτουργικῶν κατασκευῶν. Ἡ ἐργασία αὕτη δὲν ἐπερατώθη, ἡ πλήρης καταστροφὴ τοῦ ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν δαπέδου τοῦ μεσαίου κλίτους φαίνεται ὀλοκληρωτικὴ, ἢ δὲ μέχρι τοῦδε ἔρευνά του οὐδὲν ἀπέδωσε. Μὴ κατὰ χώραν εὐρεθεῖς στρογγύλος ὀμφαλὸς ἐκ λευκοῦ μαρμάρου

μέ ένθετον, όμοίως στρογγύλον, πλακίδιον έκ πορφυρίτου, προερχόμενος άσφαλώς έκ τοῦ δαπέδου, ύποδηλοῦ, ότι τὸ δάπεδον τοῦ μεσαίου κλίτους ἦτο συντεθειμένον έκ διαχώρων, ως τὸ δάπεδον τοῦ βόρειου κλίτους.

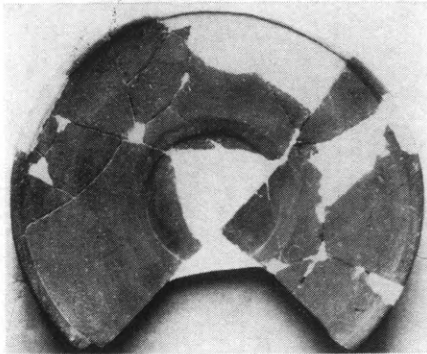
Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου κατὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ ἔτους 550-551 μ.Χ. τὸ μεσαῖον κλίτος τῆς βασιλικῆς φαίνε-

Εικ. 86. Λείψανα άκουβίτου (άπό Δ.).

ται νά ἐχρησίμευσεν ως αὐλὴ τῆς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματός της κατασκευασθείσης κατοικίας, ἡ ὁποία εἶχε χρησιμοποιήσει ἰσταμένους εἰσέτι τοίχους τῆς βασιλικῆς. Τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν διάκενα βεβαίως θὰ ἐφράχθησαν, ἀπεκλείσθη δὲ ἡ αὐλὴ πρὸς Δ. διὰ τοίχου μὲ ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας πρὸς τὰ ἔξω διηυθετημένον κατὰ τὸ βόρειον πέρας του. Ἡ οὕτω σχηματισθεῖσα αὐλὴ ἐφωδιάσθη διὰ κτιστῆς συμπαγοῦς τραπέζης ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἄλλοτε νοτίαν τοξοστοιχίαν καί, δυτικώτερον, διὰ σιτοβολῶνος.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἀνατολικῶς τοῦ βαπτιστηρίου προσκτισμάτων ἐκτίσθη ἡμικυκλικὸν ἀκούβιτον διὰ τὰ δεῖπνα (εἰκ. 86). Ἐκτίσθη κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ χώρου Ζ ἐπὶ τῶν τότε ὀρατῶν ἀκόμη θεμελίων του. Τὸ ἀκούβιτον φαίνεται νὰ ἀνῆκεν εἰς ἄλλην τινὰ τῶν κατοικιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἔν μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς βασιλικῆς. Τεμάχια λοπάδων (εἰκ. 87), εὑρεθέντα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀκούβιτου, χρονολογοῦν τὴν χρῆσιν του εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ βου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος. Ἡ ἐγκα-

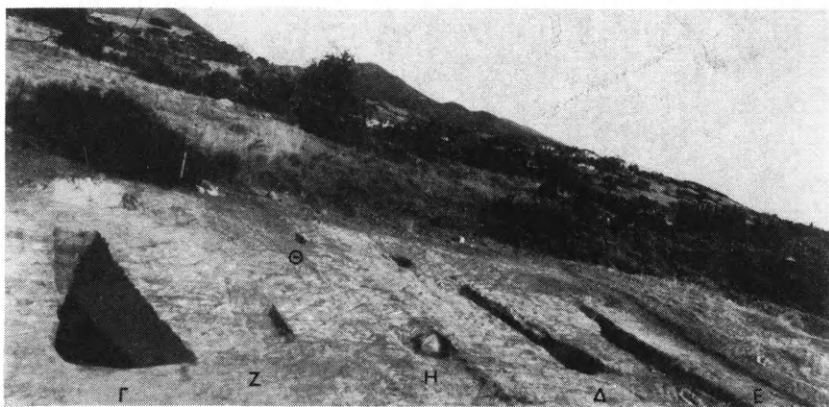

Εἰκ. 87. Λοπάς ἐκ τοῦ ἀκούβιτου.

τάλειψις δὲ τῶν θραυσμάτων τούτων κεραμεικῶν ἐπὶ τόπου, παρὰ τὴν τράπεζαν, ὑποσημαίνει ἐκδήλως ἀμέλειαν καὶ ἀδιαφορίαν, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν πιθανώτατα διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ κατοικήσεις ἐγκατελείφθησαν μετὰ τὴν πρόδον τοῦ ἐπανοικισμοῦ καὶ τῆς ἐπανοικοδομήσεως τῆς κατεστραμμένης πόλεως. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου ἐπιβεβαιοῖ παλαιότερας ὁμοίας παρατηρήσεις γενομένας κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου καὶ προσφέρει πολὺτιμα τεκμήρια διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς Κορίνθου κατὰ τὴν περίοδον τῶν σκοτεινῶν τῆς χρόνων, μετὰ δηλαδὴ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐκ τῶν σεισμῶν τοῦ ἔτους 550-551 μ.Χ.

15. ΠΑΤΡΑΙ. Καλλιθέα

Με τὴν ἔγγραφον συγκατάθεσιν τοῦ πρώτου ἀνασκάψαντος διευθυντοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Νικ. Γιαλούρη ἐπανελήφθη κατὰ τὸ ἔτος 1976 ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου Καλλιθέας Πατρῶν (ὅπου ὁ κ. Γιαλούρης εἶχεν ἀνεύρει τὸ 1954 μεταξὺ τῶν ἄλλων σημαντικῶν εὐρημάτων ζευγὸς χαλκῶν περικνημίδων καὶ ἄλλα χάλκινα ὅπλα), ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν

Εἰκ. 88. Καλλιθέα Πατρῶν. Οἱ ἀνασκαφέντες τρεῖς τάφοι Γ,Δ,Ε καὶ οἱ ἐντοπισθέντες ἄλλα μὴ ἀνασκαφέντες Ζ,Η,Θ (ἀπὸ ΝΔ).

τοῦ δρ. τῆς Ἀρχαιολογίας Θ. Παπαδοπούλου βοηθουμένου ὑπὸ τῆς συζύγου του.

Τὴν ἀνασκαφὴν ἐπεχορήγησε προφρόνως διὰ ποσοῦ πολὺ μεγαλύτερου τοῦ δοθέντος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, διατεθέντος διὰ ταύτης, ὁ ἐκ Πατρῶν φιλότεχνος κ. Θεόδωρος Σαρμαῆς. Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

1) Ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ἐκ νέου οἱ δύο ἀνασκαφέντες ὑπὸ τοῦ κ. Γιαλούρη τάφοι (τάφοι Α,Β) καὶ ἐγένετο προσπάθεια ἐντοπισμοῦ νέων τάφων.

2) Ἐπὶ ἐκτάσεως 10×20 μ. ἀνεσκάφησαν 3 ἀσύλητοι θαλαμοειδεῖς τάφοι (Γ,Δ,Ε εἰκ. 88), εὐρισκόμενοι εἰς τὴν περὶ τὰ 500 μ.

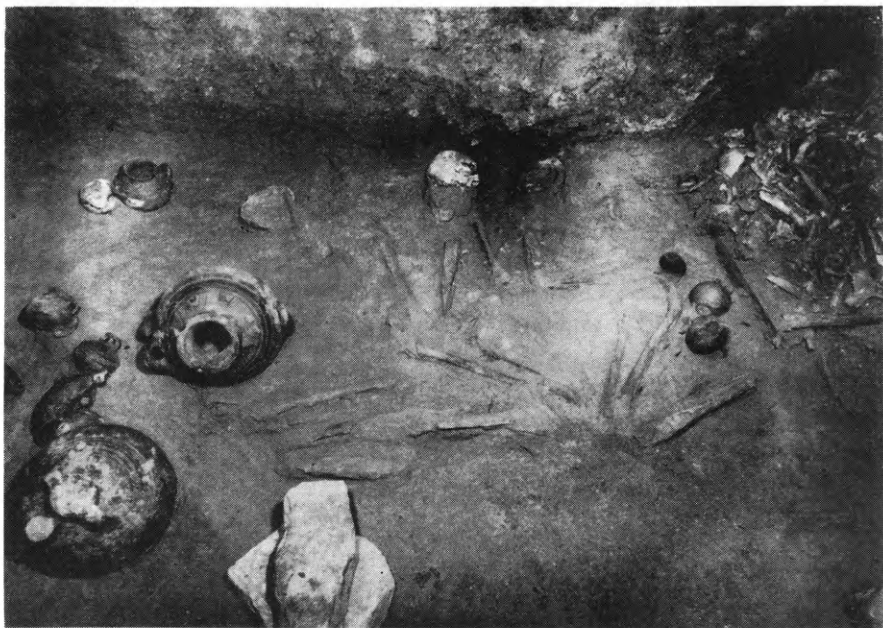
δυτικῶς τοῦ σημερινοῦ χωρίου "Ανω Καλλιθέα θέσιν Ραμπαντάνια ἢ Σπέντζες, ἐπὶ ἡπίας ἐκ σκληροῦ ἀσπροχώματος κλιτύος. Οἱ τάφοι ποικίλλουν κατὰ τε τὰς διαστάσεις καὶ τὴν κατασκευὴν (εἰκ. 89). Τὸ μέγιστον μῆκος τοῦ δρόμου των ἀνέρχεται εἰς

Εἰκ. 89. Εἴσοδος καὶ ξερολιθιά τοῦ τάφου Ε.

4.80 μ., τὸ δὲ σχῆμα τῶν θαλάμων εἶναι ὀρθογώνιον καὶ αἱ διαστάσεις μικραὶ 1.29×2.70 μ. Καὶ οἱ τρεῖς ἀπέδωσαν πλούσια καὶ ἐνδιαφέροντα εὐρήματα (70 ὕΕ ΠΙΑ-Γ ἀγγεῖα, 1 σφραγιδόλιθον, 5 χάλκινα ἐργαλεῖα, 4 λίθινα, εἰκ. 90). Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τὸ δάπεδον τοῦ τάφου Γ ἐχωρίζετο εἰς τὸ ἀριστερόν του τμήμα διὰ χαμηλοῦ τοιχαρίου.

3) Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν καὶ πλησίον τῶν τριῶν ἀνασκαφέντων τάφων ἐνετοπίσθησαν ἕτεροι τρεῖς (Ζ, Η, Θ) (εἰκ. 88), ἀσφαλῶς δὲ θὰ ὑπάρχουν πολὺ περισσότεροι, διατεταγμένοι, ὡς φαίνεται, εἰς ἐπαλλήλους σειράς, ἡ ἔρευνα τῶν ὁποίων ἀνεβλήθη διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἐλλείψει χρόνου καὶ χρηματικῆς πιστώσεως.

Εἰκ. 90. Σκελετὸς καὶ κτερίσματα τοῦ τάφου Ε κατὰ χώραν.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν τριῶν ἀνασκαφέντων τάφων, ὡς καὶ ἐκείνων ἐκ τῆς παλαιότερας ἀνασκαφῆς τοῦ κ. Γιαλούρη, συμπεραίνεται ὅτι οἱ χρόνοι χρήσεως τοῦ νεκροταφείου τῆς Καλλιθέας εἶναι τῆς ΥἚ IIIA-Γ περιόδου.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου δέον ὅπως συνεχισθῇ διὰ τὸ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον τῶν εὐρημάτων τῶν ἤδη ἀνασκαφέντων τάφων διὰ τὴν προϊστορίαν τῆς Ἀχαΐας καὶ πρὸς πρόληψιν συλλήψεως τῶν ἤδη ἐντοπισθέντων τάφων.

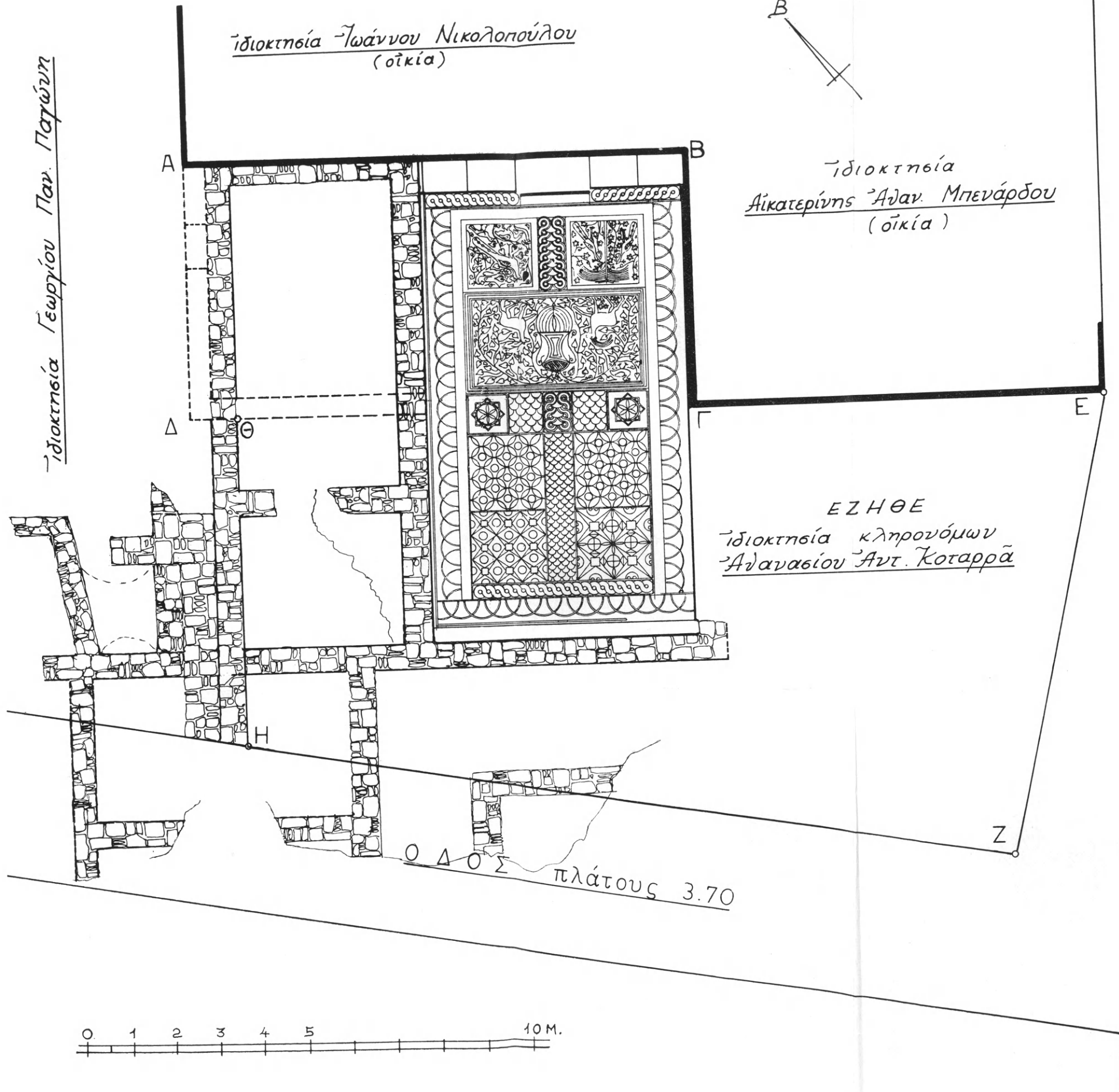
16. ΕΡΜΙΟΝΗ

Κατὰ τὰ ἔτη 1955 καὶ 1956 εἶχεν ἀνασκαφῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἀρχαιολόγου Εὐσταθίου Στίκα ἐν Ἐρμιόνη δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας παραθαλάσσιος μεγάλη τρίκλι-

Εἰκ. 91. Ἐρμιόνη. Τὰ ἀποσπασθέντα ψηφιδωτὰ ἐκ τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Δημοσίου (παρὰ τὴν οἰκίαν Μπενάρδου).

τος παλαιοχριστιανικῆ βασιλικῆ καθὼς καὶ ψηφιδωτὸν δάπεδον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας Αἰκ. Μπενάρδου - Μεϊντάνη, ἔνθα ἤλθον εἰς φῶς σημαντικώτατα ψηφιδωτὰ μὲ ὠραίας παραστάσεις μακρυ-

ἰδιοκτησία Ἰωάννου Νικολοπούλου
(οἰκία)

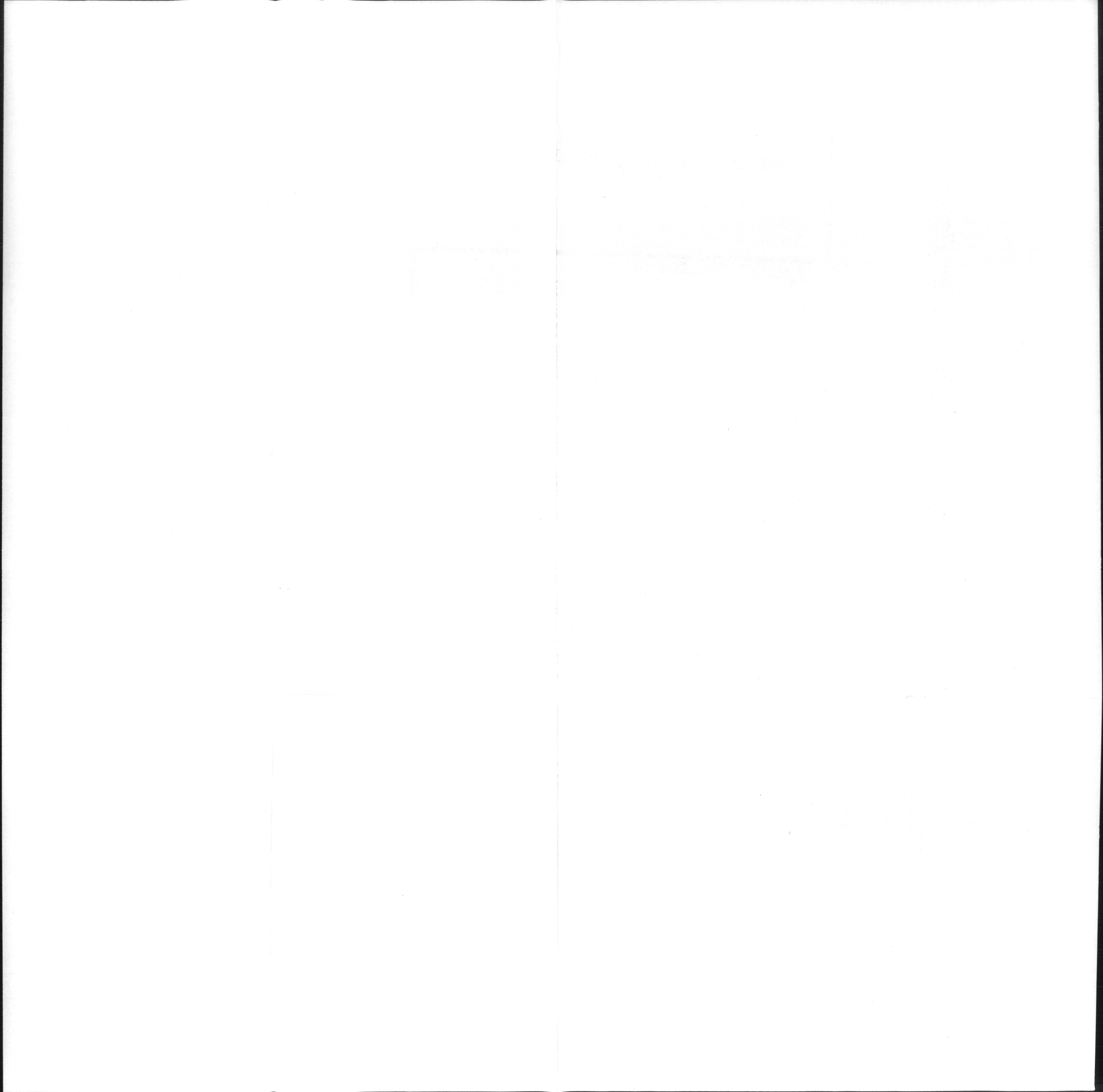
ἰδιοκτησία
Αἰκατερίνης Ἰδαν. Μπενάρδου
(οἰκία)

ΕΖΗΘΕ
ἰδιοκτησία κληρονόμων
Ἰβαναβίου Ἰαντ. Κοταρᾶ

ἰδιοκτησία Γεωργίου Παν. Παζώνη

0 Δ 0 Σ πλάτους 3.70

0 1 2 3 4 5 10 M.

λαίμων πτηνῶν, παγωνίων καὶ ἐλάφου καὶ αἰγάγρου ἐκατέρωθεν μεγάλου κανθάρου (εἰκ. 91 - 92).

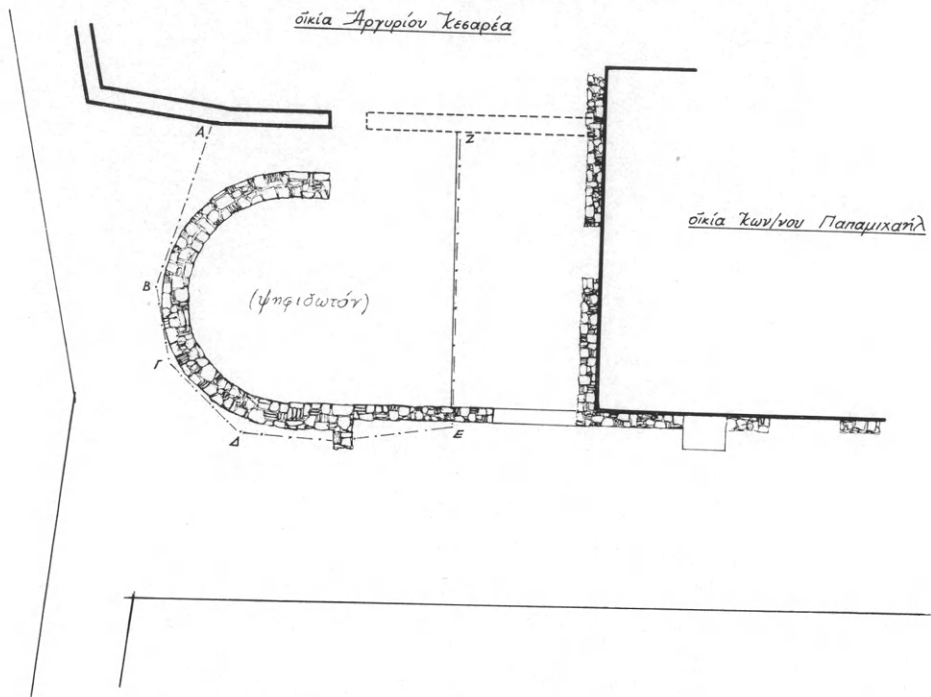
Εἰκ. 92. Τὰ ὠραῖα ψηφιδωτὰ τῆς Ἑρμιόνης.

Τὸ οἰκόπεδον τοῦτο, λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἀποκαλυφθεισῶν ἐκεῖ ψηφιδωτῶν παραστάσεων (εἰκ. 93 ΑΒΓΔ), ἀπηλοτριώθη τὸ 1956 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἐξ ἀφορμῆς αἰτήσεως τῶν ἰδιοκτητῶν κληρονόμων Ἀθαν. Κοταρῶ τοῦ παραπλευρῶς κειμένου οἰκοπέδου περὶ χορηγήσεως

ἀδείας οἰκοδομήσεως ἐντὸς τούτου ἐδόθη ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας πίστωσης διὰ τὴν σκαφικὴν ἔρευναν τοῦ ἐν λόγῳ οἰκοπέδου.

Κατὰ τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐσταθίου Στίκα ἡ σκαφικὴ ἔρευνα τοῦ ὡς ἄνω οἰκο-

(περιφραχθεῖσα κατὰ τὸ τμήμα ΑΒΓΔΕΖ ὑπὸ Ἀργυρίου Κεσαρέα καὶ εὐμπεριληφθεῖσα εἰς τὴν οἰκίαν του)

Εἰκ. 93. Λείψανα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

πέδου καὶ διεπιστώθη ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ 1955 ψηφιδωτὸν μὲ τὰς θαυμασίας ἐκεῖνας παραστάσεις τοῦ κόσμου τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ζῶων ἐπεκτείνεται κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν εἰς τὸ παρακείμενον οἰκόπεδον Κοταρρᾶ (παρένθ. πίν. Δ'), ἔνθα ἀνευρέθησαν πολλοὶ χῶροι καὶ τοῖχοι, οἱ ὅποιοι ἔφερον ὀρθομαρμάρωσιν καὶ ψηφιδωτὰ δάπεδα μὲ ποικίλα γεωμετρικὰ σχήματα, τεμνομένους κύκλους, ῥόμβους, διασταυρούμενα τετράγωνα καὶ ἄλυσσειδῆ

πλέγματα μετὰ πλαισίου ἐκ διατεμνομένων ἡμικυκλίων (εἰκ. 92).

Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτήριον εἰς τὸ οἰκόπεδον Κοταρρᾶ φέρει τρεῖς μεγάλας αἰθούσας μὲ τοίχους πάχους 0.80 μ. ἐκτισμένους μὲ ἀργούς λίθους καὶ πλίνθους μὲ ἰσχυρὸν κονίαμα, οἱ ὁποῖοι ἐπεκτείνονται πρὸς Νότον καὶ πρὸς Ἀνατολὰς εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ λυπηρὸν εἶναι ὅτι παρ' ὅλην τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν, τὰ ὁποῖα διεπιστώθη ὅτι ἐπεκτείνονται εἰς τὸ παρακείμενον οἰκόπεδον καὶ παρ' ὅλον ὅτι τὸ οἰκόπεδον ἐκεῖνο ἀπηλλοτριώθη ἔκτοτε ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἠδύναντο κάλλιστα νὰ στεγασθοῦν καὶ νὰ στολίζουσι τὴν ὠραίαν πόλιν τῆς Ἐρμιόνης, ἐν τούτοις ἀπεσπᾶσθησαν περιέργως καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἐκ τοῦ φυσικοῦ των περιβάλλοντος. Πιστεύομεν ὅτι οἱ ἀρμόδιοι θὰ μεριμνήσουσι διὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν ψηφιδωτῶν εἰς τὴν θέσιν των, διότι ἡ γενομένη ἀπόσπασις καὶ ἀπομάκρυνσις των ἐκ τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Δημοσίου εἶναι ἀδικαιολόγητος, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε ἐπιβάλλεται ἡ ἀπαλλοτριώσις καὶ τοῦ ὡς ἄνω παρακειμένου οἰκοπέδου, ἔνθα ὡς ἐλέχθη, ἐπεκτείνεται τὸ ψηφιδωτὸν καὶ ὀλόκληρον τὸ παλαιοχριστιανικὸν κτήριον.

Ἐπίσης εἶχον ἐπισημανθῆ ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν μεταξὺ τῶν οἰκιῶν Ἀργ. Καισαρέα καὶ Κων. Παπαμιχαῆλ λείψανα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τῆς ὁποίας σώζονται ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ καὶ τμήματα τοίχων (εἰκ. 93).

Εἰς τὸ κέντρον τῆς κόγχης εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τότε ὠραῖον μὲ γεωμετρικὰ σχέδια ψηφιδωτόν, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἀπεσπᾶσθη δυστυχῶς, τὰ δὲ ἐναπομείναντα τμήματα (λείψανα) τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς περιεφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀργ. Καισαρέα διὰ συρματοπλέγματος, ἐνταχθέντα εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν του.

17. ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ. Ἱερὸν Μαλεάτου Ἀπόλλωνος

Εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Μαλεάτου Ἀπόλλωνος ὑπὲρ τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Ἐπιδαύρου συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἔρευνα διὰ τοῦ ἐπικουρικοῦ καθηγητοῦ Β. Λαμπρινουδάκη. Σημαντικὴ οἰκο-

νομική ἐνίσχυσις τῆς ἀνασκαφῆς παρεσχέθη ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα Ψύχα.

Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ κλασσικοῦ ναοῦ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ ἱεροῦ ὠλοκληρώθη σχεδὸν ἡ ἔρευνα τῶν καλῶς διατηρηθέντων λειψάνων τοῦ μεγάλου παναρχαίου ὑπαιθρίου βωμοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνάμνησις σώζεται εἰς τὸν γνωστὸν ὕμνον τοῦ Ἐπιδαυρίου ποιητοῦ Ἰσύλλου (παρένθ. πίν. Ε', τομ. Ο - Π 16 - 17). Ἐντὸς τοῦ σωροῦ τῶν λίθων καὶ τῆς τέφρας διεκρίθη καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 7.40 μ. τὸ θεμέλιον μακροῦ τοίχου (ἄρ. 1) πατοῦντος ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ βαίνοντος ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. Τὸ θεμέλιον τοῦτο ἔχει πρόσωπον μόνον πρὸς τὴν κατωφέρειαν τοῦ βράχου καὶ ἡ σχέσις του πρὸς τὰ χῶματα τοῦ βωμοῦ ἦτο χαρακτηριστική. Τὸ χαμηλότερον, μελανὸν στρώμα τῆς καθαρᾶς, λιπαρᾶς τέφρας τὸ ἐξηπλωμένον ἐπὶ τοῦ βράχου, εἰς τὸ ὁποῖον σαφέστατα ὑπερέχουν πρὸς τὰ κάτω τὰ μυκηναϊκὰ καὶ παλαιότερα εὐρήματα, διεκόπτετο πρὸς Ν. (πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ βράχου) ἀπὸ τὸν τοῖχον. Εἰς τὸν μυχὸν δὲ ὁ ὁποῖος σχηματίζεται μεταξὺ τοῦ ἀνερχομένου πρὸς Ν. βράχου καὶ τοῦ θεμελίου, ἄνευ προσώπου πρὸς αὐτὴν τὴν πλευράν, εὐρέθησαν μόνον πρῶμα μυκηναϊκὰ καὶ παλαιότερα ἔτι ὄστρακα. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ πείθουν ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν θεμέλιον δὲν εἶναι ἢ τὸ λείψανον μεγάλου ἀνδῆρου πρῶμων μυκηναϊκῶν χρόνων βαστάζοντος τὴν τέφραν τοῦ ὑπαιθρίου βωμοῦ τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὴν ὑπερχείλισιν τῆς ὁποίας ἐσχηματίσθη εἰς τὸ πρᾶνὲς πρὸς Β. τὸ μελανὸν στρώμα. Πράγματι 1.30 μ. νοτιώτερον, παρὰ τὴν τεχνητὴν, σχηματισθεῖσαν κατὰ τὴν δημιουργίαν τῆς κλασσικῆς πλατείας τοῦ ἱεροῦ, ὄφρυν τοῦ βράχου ἐσώθη μόλις ἀπὸ τὴν μεταγενεστέρα ταύτην ἰσοπέδωσιν τμήμα τοῦ κατωτάτου στρώματος τοῦ ἀρχικοῦ πυρῆνος τοῦ μυκηναϊκοῦ βωμοῦ (ἄρ. 2), σκληρότατον ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐπ' αὐτοῦ καύσεις χῶμα, μὲ πλῆθος κεκαυμένων πρῶμων μυκηναϊκῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ παλαιότερων (Μ - ΠΙ) ὄστράκων ὡς καὶ ὄστων ζώων.

Ἐπὶ τῶν παλαιωτάτων αὐτῶν λειψάνων ἐπεκάθητο ὁ ἀνάμεικτος μεθ' ὑπομελάνων χρωμάτων λιθοσωρός (εἰκ. 94), εἰς τὴν

βάσιν τοῦ ὁποίου κατέστη δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθοῦν τὰ θεμέλια δύο δακτυλιοσχημῶν κρηπίδων (παρένθ. πίν. Ε' ἀρ. 3-4), ἡ πρώτη τῶν ὁποίων ἐσώζετο σχεδὸν ὀλόκληρος (3.5×2.5 μ.), ἐνῶ ἡ ἐξωτερικὴ ἦτο κατεστραμμένη κατὰ τὸ νότιον, παρὰ τὴν ὄφρυν τῆς ἰσοπεδώσεως, τμήμα της. Ἐπειδὴ οἱ δακτύλιοι ἠδράζοντο σχεδὸν

Εἰκ. 94. Ἐπίδαυρος. Ὁ ἀρχαῖος ὑπαίθριος βωμός.

ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνδῆρου, μεταξύ τῶν δύο μορφῶν τοῦ βωμοῦ δὲν πρέπει νὰ ἐμεσολάβησε μέγα διάστημα. Δυστυχῶς πλὴν τῶν κατωτάτων στρώσεων τῶν δακτυλίων ὁ ὑπόλοιπος λιθοσωρός, ἰδίως πρὸς τὸ ΒΔ. μέρος, ἦτο τεταραγμένος ἐκ τῆς κλασικῆς ἰσοπεδώσεως τῆς πλατείας. Ἄλλ' ὅμως τὰ πολλὰ κορινθιακὰ ἀγγεῖα τῆς μεταβατικῆς καὶ πρωίμου ὀρίμου περιόδου (περ. 630 - 600 π.Χ.), τὰ ὁποῖα κυρίως εὑρέθησαν ὑψηλὰ εἰς τὸ στρώμα τῆς τέφρας ἰδίως πρὸς τὴν ΒΔ., ὀλιγώτερον ἀπότομον πλευρὰν, προερχόμενα εἴτε ἀπὸ τὴν λειτουργίαν τῆς νέας μορφῆς ἢ ἀπὸ τὸ βάθος τῶν προωθηθέντων πρὸς τὴν κατω-

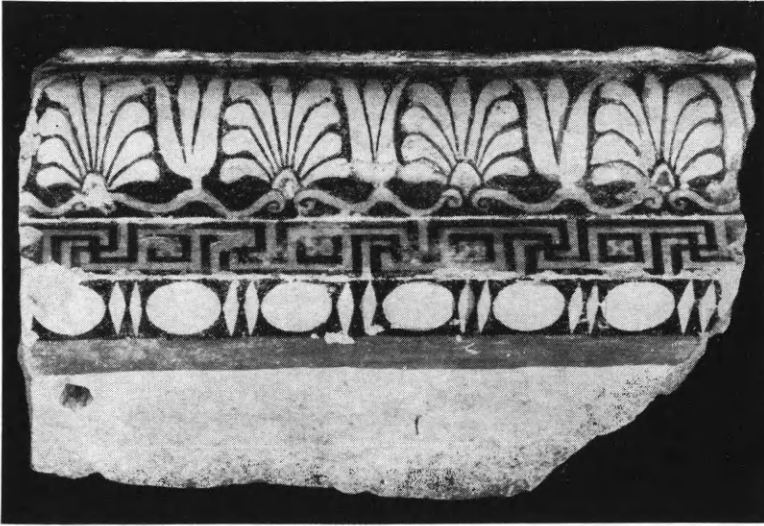
φέρειαν κατὰ τὴν ἰσοπέδωσιν χωμάτων, δικαιολογοῦν τὴν τοποθέτησιν τῆς νέας χρήσεως τοῦ βωμοῦ τὸ ἀργότερον εἰς τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἡ σαφῶς ἀποδεικνυομένη ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ βωμοῦ νέα αὐτῆ ἀνθήσις τῆς λατρείας συνδέεται προφανῶς πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ τυράννου τῆς Ἐπιδαύρου Προκλέους, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου (τελευταῖον τρίτον 7ου π.Χ. αἰ.) αἱ μετὰ τῶν Κυψελιδῶν καὶ τῆς Κορίνθου σχέσεις τῶν Ἐπιδαυρίων παραδίδονται στενόταται. Ἐλάχιστα ὕστερα γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀπὸ τὸν κῶνον τοῦ βωμοῦ καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἱεροῦ γενικώτερον ὑποδεικνύουν ὅμως καὶ μίαν περιορισμένην συνέχειαν, πρὸ τῆς νέας αὐτῆς ἀνθήσεως, τῆς παλαιότερας λατρείας, ἢ ὁποία ἀσφαλῶς ἐξηγεῖ τὴν σχεδὸν ἄμεσον διαδοχὴν τοῦ ὑποχωρήσαντος μυκηναϊκοῦ ἀνδῆρου ἀπὸ τοὺς δακτυλίους τῶν ἐλληνικῶν χρόνων.

Ἡ ἐπίχωσις πρὸς Β. τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος ἠρευνήθη 3 περαιτέρω μέτρα πρὸς Ἀ. (παρένθ. πίν. Δ' ΤΦ 13). Αἱ σειραὶ τῶν δόμων τοῦ κτιρίου συνεχίζονται καὶ μετὰ τὴν 5ην ἀντηρίδα ὡς ἔχουν καὶ πρὸ αὐτῆς, πλὴν ὅμως ἡ εὐθυντηρία ἀνέρχεται κατὰ ἓνα δόμον, ἥτοι εὐρίσκεται ἐδῶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ βου (3ου εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ) δόμου. Πρὸ τοῦ ἀναλήμματος ἀπεκαλύφθη ἡ συνέχεια τοῦ προχείρου ξηροτοίχου καθὼς καὶ τοῦ μεταγενεστέρου δευτέρου ἀναλήμματος, τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ ὁποίου μετρεῖ τώρα 26.5 μ. Εἰς τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως παρατηρήθη ἡ αὐτὴ καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη εἰκῶν. Παρὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν ἀκτῖνα τοῦ βωμοῦ, 25 ἤδη μέτρα ΒΑ. αὐτοῦ, τὸ στρῶμα τῆς τέφρας συνεχίζετο μεταξὺ τοῦ ξηροτοίχου καὶ τοῦ ἀναλήμματος, μὲ πτωχότερον ὅμως περιεχόμενον.

Πρὸς Δ., παρὰ τὸν βράχον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος, ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ πέρυσι φανεῖσα γωνία τοῦ μεταγενεστέρου ἀναλημματικοῦ τοίχου (παρένθ. πίν. Δ', ΥΦ 20). Ὅτι σκοπὸς τῆς κατασκευῆς αὐτῆς ἦτο ἡ πρόχειρος συγκράτησις τῶν δημιουργηθέντων ἀπὸ τὴν κατάρρευσιν τοῦ ἐλληνιστικοῦ ἀναλήμματος ὄγκων φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος κατὰ τὸ μετὰ τὴν γωνίαν, πρὸς τὴν ἀνω-

φέρειαν στρεφόμενον τμήμα του εἶναι κλιμακωτὰ θεμελιωμένος ἐπὶ μαλακῶν χωμάτων, περατοῦται δὲ προχείρως 3.5 μ. μετὰ τὴν γωνίαν. Σημαντικώτατα διὰ τὴν γνῶσιν τῶν οἰκοδομημάτων τοῦ ἱεροῦ ἦσαν τὰ εὑρεθέντα δυτικῶς τοῦ βράχου εἰς τὸ σκάμμα τοῦτο ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Τὰ κυριώτερα εἶναι : γωνιαῖον δωρικὸν γεῖσον, ἀκέραιον μέλος ἐκ τοῦ τυμπάνου ἀετώματος, τμήμα

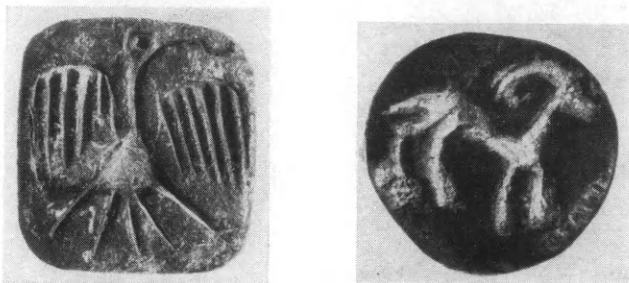

Εἰκ. 95. Σίμη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

τῆς γωνίας διακόσμου κυματίου τυμπάνου, τεμάχια δωρικῶν κιονοκράνων καὶ σφονδύλων κιόνων, ἅπαντα πύρινα μετὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ πολλὰ τεμάχια ἐκ τῆς πηλίνης διακοσμῆσεως στέγης (σιμῶν μὲ γραπτὴν διακόσμησιν, εἰκ. 95, καὶ λεοντοκεφαλῶν). Μολονότι ὁ τύπος εὑρέσεως τῶν τεμαχίων αὐτῶν εὐρίσκεται πολὺ πλησιέστερον πρὸς τὸ ἀνάλημμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ὅτι ἴστατο ἐλληνιστικὴ στοά, ὅμως ἡ μορφή καὶ αἱ διαστάσεις τῶν τεμαχίων, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ συνόλου εὐρήματος καθιστᾷ βεβαίαν τὴν ἀπόδοσίν των εἰς τὸν κλασσικὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐκ τῶν κινητῶν εὐρημάτων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ μέγα πλῆθος τεμαχίων πρωίμων κυ-

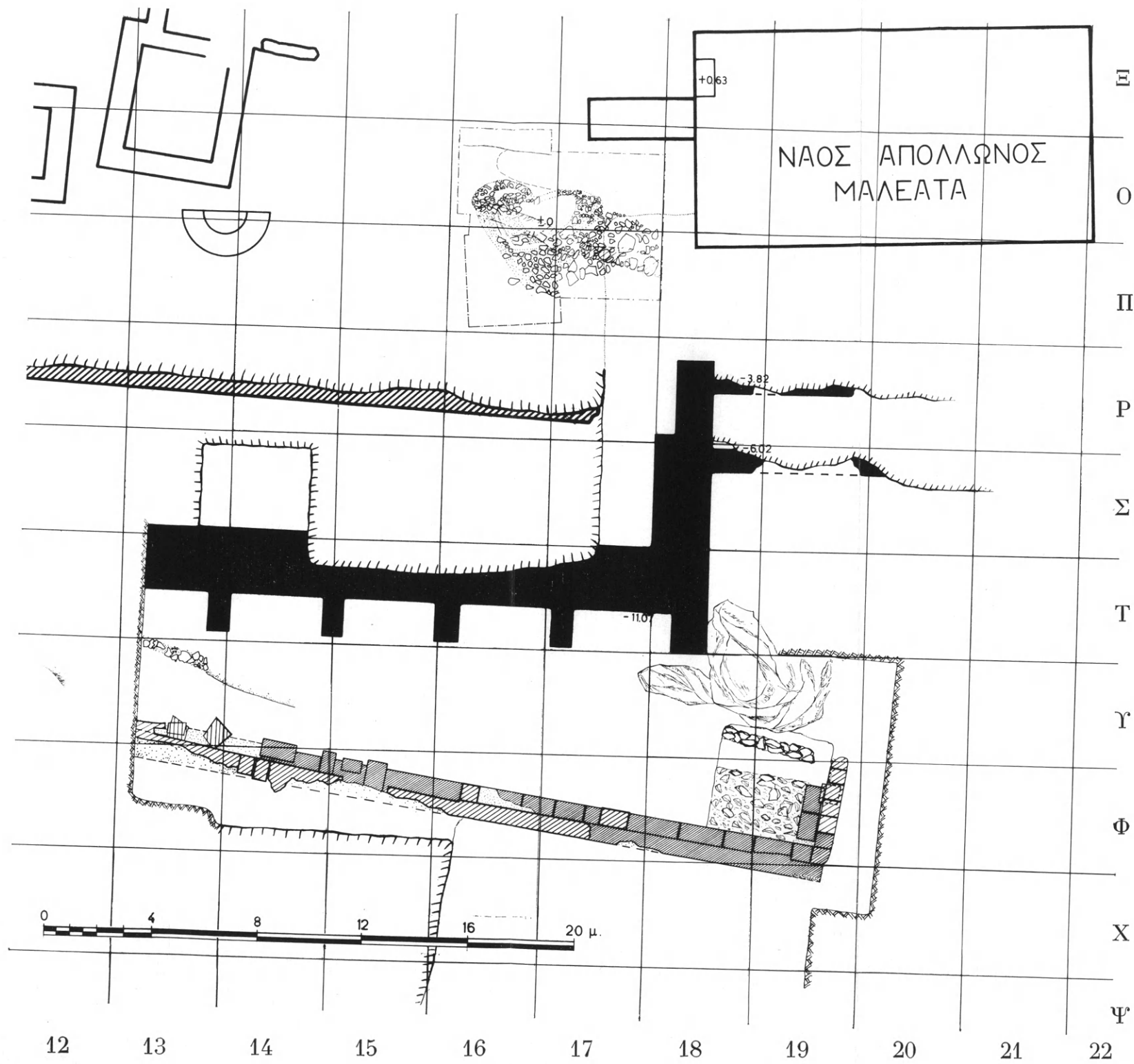
ρίως ἀγγείων πολὺ καλῆς ποιότητος, δύο τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, μαρμαρίνος μύκης ξίφους, τρεῖς σφραγιῖδες διαφόρων σχημάτων καὶ ρυθμῶν (εἰκ. 96), πολλοὶ ψῆφοι ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ ἄλλων λίθων ἢ ὀστῶν, πολλὰ τεμάχια εἰδωλίων σχήματος Φ καὶ ὀλιγώτερα ἄλλ' ἐξόχως σημαντικὰ κοίλων εἰδωλίων ζώων—ἐν βοοειδῆς πρέπει νὰ εἶχε μέγεθος 50 τοῦλάχιστον ἐκ.—, χαλκοῖ πελέκεις καὶ χαλκαῖ αἰχμαῖ δοράτων. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἐφέτος καὶ ἡ εὕρεσις πλήθους τεμαχίων ΠΕ καὶ ΜΕ ἀγγείων καλῆς ποιότητος, προϊστορικῶν ἐργαλείων καὶ λεπίδων ὀψιανοῦ.

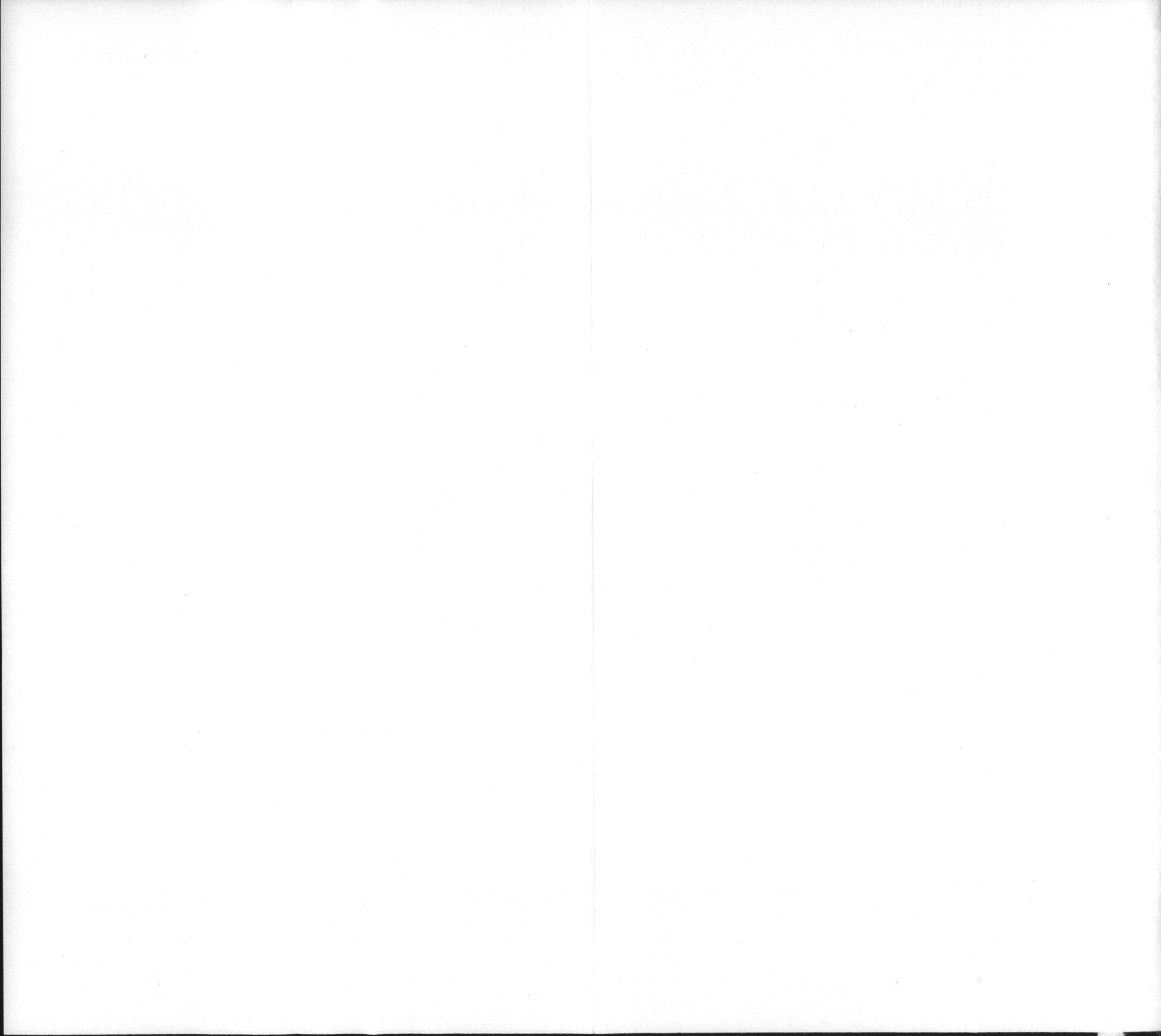

Εἰκ. 96. Σφραγιῖδες ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

Ἐκ τῶν ἐλληνικῶν χρόνων ἰδιαιτέρως πλουσία ἦτο ἡ συγκομιδὴ εἰς μεταβατικὰ καὶ πρῶιμα κορινθιακὰ ἀλάβαστρα, κοτύλας καὶ ἄλλα ἀγγεῖα μὲ παραστάσεις ποτνίας ὀρνέων, πανθήρων, λεόντων, γρυπῶν, ἰππέων καὶ ἄλλων θεμάτων ἢ μὲ διακόσμησιν εἰς τὴν γνωστὴν τεχνικὴν τῆς πολυχρωμίας ἐπὶ μέλανος βάθους. Ὀλίγα εἰδώλια θεαινῶν τοῦ κορινθιακοῦ ἢ τοῦ ἀργείου τύπου, μία ὀστῆνη σφραγὶς μὲ παράστασιν πτηνοῦ καὶ εἷς σιδηροῦς ἀπλοῦς πέλεκυς συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων.

Ἐκ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος νέα τεμάχια ἐκ τοῦ μαρμαρίνου γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν σχετικῶς μέγα θραῦσμα ἐκ τοῦ θώρακος γυναικειᾶς ἐνδεδυμένης μορφῆς ἐντόνως συστρεφομένης (εἰκ. 97) παρουσιάζει στενοτάτην συγγένειαν πρὸς τὴν ἐξ Ἐπιδαύρου «Κασσάνδραν»

τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ πρὸς ὅ,τι συνήθως ταυτίζομεν πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Τιμοθέου.

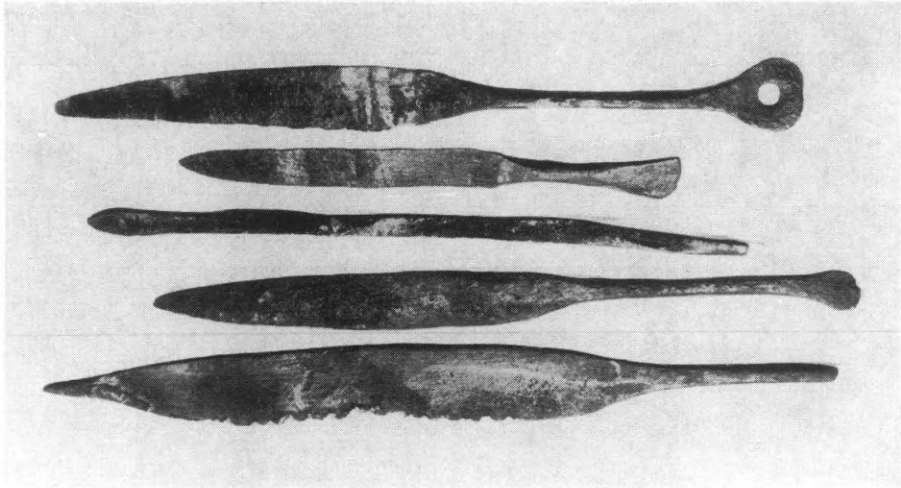
Πλῆθος πηλίνων εἰδωλίων καὶ περιτμήτων ἢ μὴ πλακιδίων, ἀναθηματικοὶ ἀστράγαλοι μὲ ἐπιγεγραμμένον τὸ Α τοῦ Ἀπόλ-

Εἰκ. 97. Τεμάχιον ἑναετίου ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

λωνος, τεμάχια κλασικῶν ἀγγείων ἐν οἷς καὶ συνανήκοντα μὲ τοὺς εὐρεθέντας ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου κρατῆρας, χαλκοῖ δακτύλιοι μὲ παραστάσεις ἐπὶ τῆς σφενδόνης, ὀφιοσχημοὶ σφηκωτῆρες, νομίσματα τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἄργους, τῆς Αἰγίνης, τῆς Ἀρκαδικῆς Ἡραίας, τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος, τεμάχια διαφόρων χαλκῶν σκευῶν, ἐνεπίγραφα ἐλά-

σματα ἦσαν πάλιν μεταξύ τῶν εὐρημάτων. Ἰδιαιτέρως πλουσία

Εἰκ. 98. Ἱατρικὰ ἐργαλεῖα ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

ἦτο ἐφέτος ἡ συλλογὴ τῶν ἱατρικῶν ἐργαλείων (βλ. π.χ. εἰκ. 98), τὰ ὅποια ἀνετίθεντο φαίνεται δαψιλῶς εἰς τὸν βωμόν.

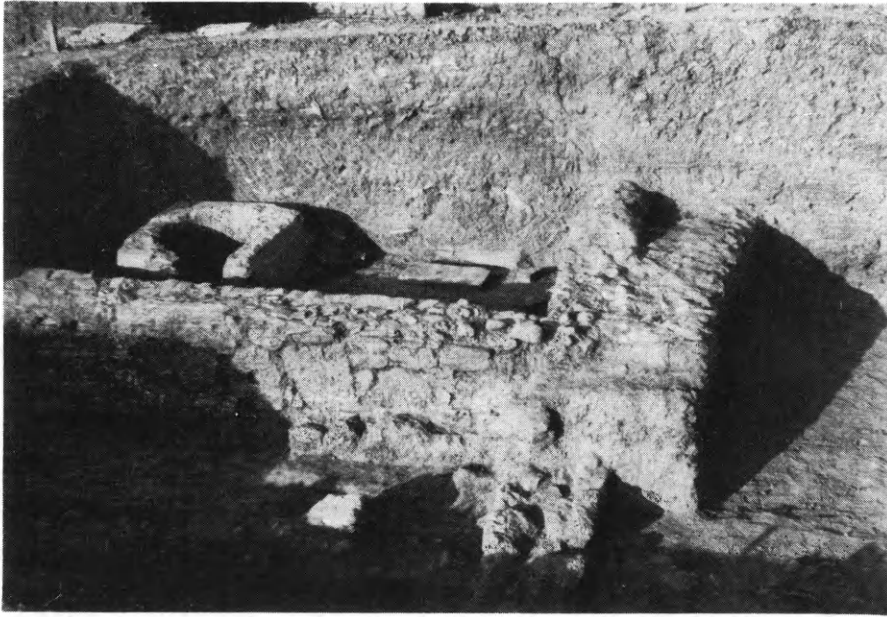
18. ΗΛΙΣ

Μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ ἐφόρου Νικ. Γιαλούρη καὶ τὴ συμμετοχὴ τῆς δρ. Βερ. Μητσοπούλου-Leon, ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, συνεχίσθηκε ἡ ἀνασκαφὴ στὴν Ἡλιδα γιὰ ἓνα περίπου μῆνα, μὲ ἐργασίες ποὺ ἔγιναν στὸ κοῖλο τοῦ θεάτρου, τὴν ἀνατολική του πάροδο, στὸ χῶρο πίσω ἀπὸ τὴ σκηνή, στὴ Νότια καὶ Δυτικὴ στοὰ (στοὰ ἐλλανοδικῶν) καὶ μὲ ἀναστηλωτικὲς ἐπεμβάσεις στὸν ἀγωγὸ τῆς σκηνῆς, στὸ κοῖλο καὶ στὴ Νότια στοὰ.

Περιοχὴ θεάτρου

1. Χῶρος Δ. τοῦ ἀγωγοῦ: Συνεχίζοντας τὴ διερεύνηση τοῦ χώρου στὸ πίσω μέρος τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου, ποὺ ἄρχισε πέρυσι (βλ. Ἔργον 1975, σ. 116), ἀνοίχθηκαν 4 νέες τε-

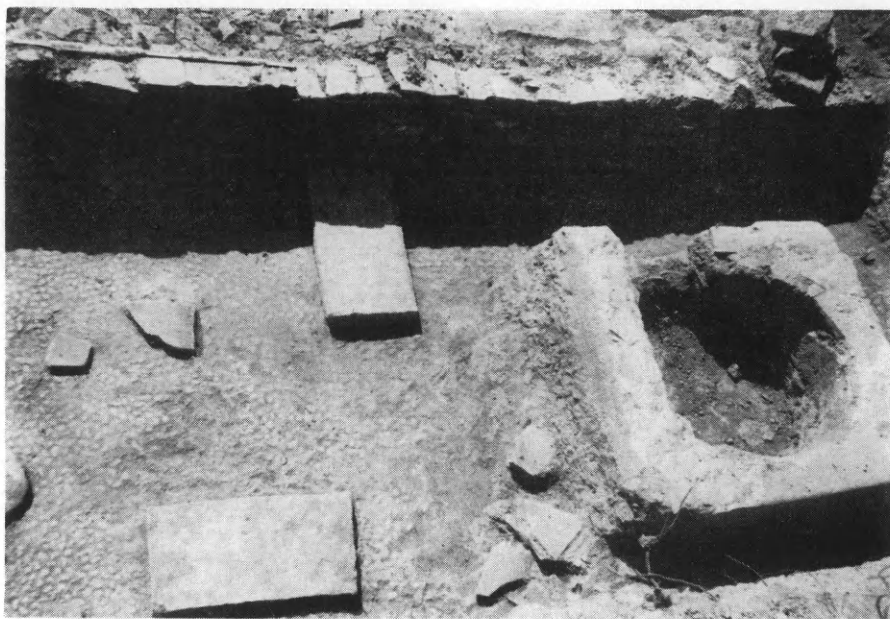
τράγωνες τομές (ΑΙ, ΑΙΙ, ΒΙ, ΒΙΙ, παρένθ. πίν.ΣΤ') δυτικά εκείνων τοῦ 1975, γιά τήν ἀποκάλυψη τῶν κτισμάτων πού εἶχαν φανῆ στή μεγάλη δοκιμαστική τομή τοῦ 1960. Στά ἀνώτερα στρώματα τῶν τομῶν αὐτῶν ἐμφανίσθηκε κανονική στρώση ἀπό ποταμίσιες κροκάλες πού διατήρησε ὁ ἀνασκαφέας στά τετράγωνα ΑΙΙ, ΒΙΙ. Ἡ στρώση αὐτή ἔχει κοπή σέ μερικά τμήματα ἀπό κεραμοσκεπεῖς τάφους μέ ἀκτέριστες ταφές.

Εἰκ. 99. Ἡλις. Τοῖχοι κτίσματος πού ἀποκαλύφθηκε στό τετράγωνο ΒΙ ἀπό Δ.

Στά τετράγωνα ΑΙ καί ΒΙ ἡ στρώση αὐτή ἀφαιρέθηκε καί στό μέν πλησιέστερο πρὸς τή σκηνή ΑΙ δέν ἀποκαλύφθηκε παρά μόνο ἡ ἐπίχωση τῆς ὁδοῦ πού εἶχε διαπιστωθῆ στήν προηγούμενη ἀνασκαφική περίοδο πίσω ἀπὸ τή σκηνή, στό δὲ ΒΙ ἀποκαλύφθηκε ὁ δυτικός καί ὁ νότιος τοῖχος κτίσματος, πού φαίνεται νὰ εἶναι συνέχεια τῶν περυσινῶν (εἰκ. 99). Τὸ κτίσμα αὐτὸ σ' ὅση ἔκταση ἀποκαλύφθηκε ἔχει τοίχους σωζόμενους σὲ ὕψος 0.60 μ., κτισμένους ὅπως καί τὰ παρακείμενα κτίσματα στό πί-

σω μέρος τῆς σκηνῆς, μὲ πέτρες, κεραμίδες καὶ ἀρχιτεκτονικά μέλη σὲ δεύτερη χρήση. Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κτίσματος σώζουσι ἔχνη κονιάματος. Στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ κτίσματος βρέθηκε φρεατοειδῆς κατασκευὴ (εἰκ. 100) ποὺ δὲν ἐρευνήθηκε ὡς τὸν πυθμένα της. Στὰ ἀνώτερα στρώματά του μεταξὺ ἄλλων βρέθηκε ὄστρακο πινακίου terra sigillata ἀνατολικοῦ τύπου Α («περγαμηνό», 1ος π.Χ. αἰ.), ἐνῶ ἀπὸ τὸν γῦρο του ἐξωτερικὰ χῶρο ἔχου-

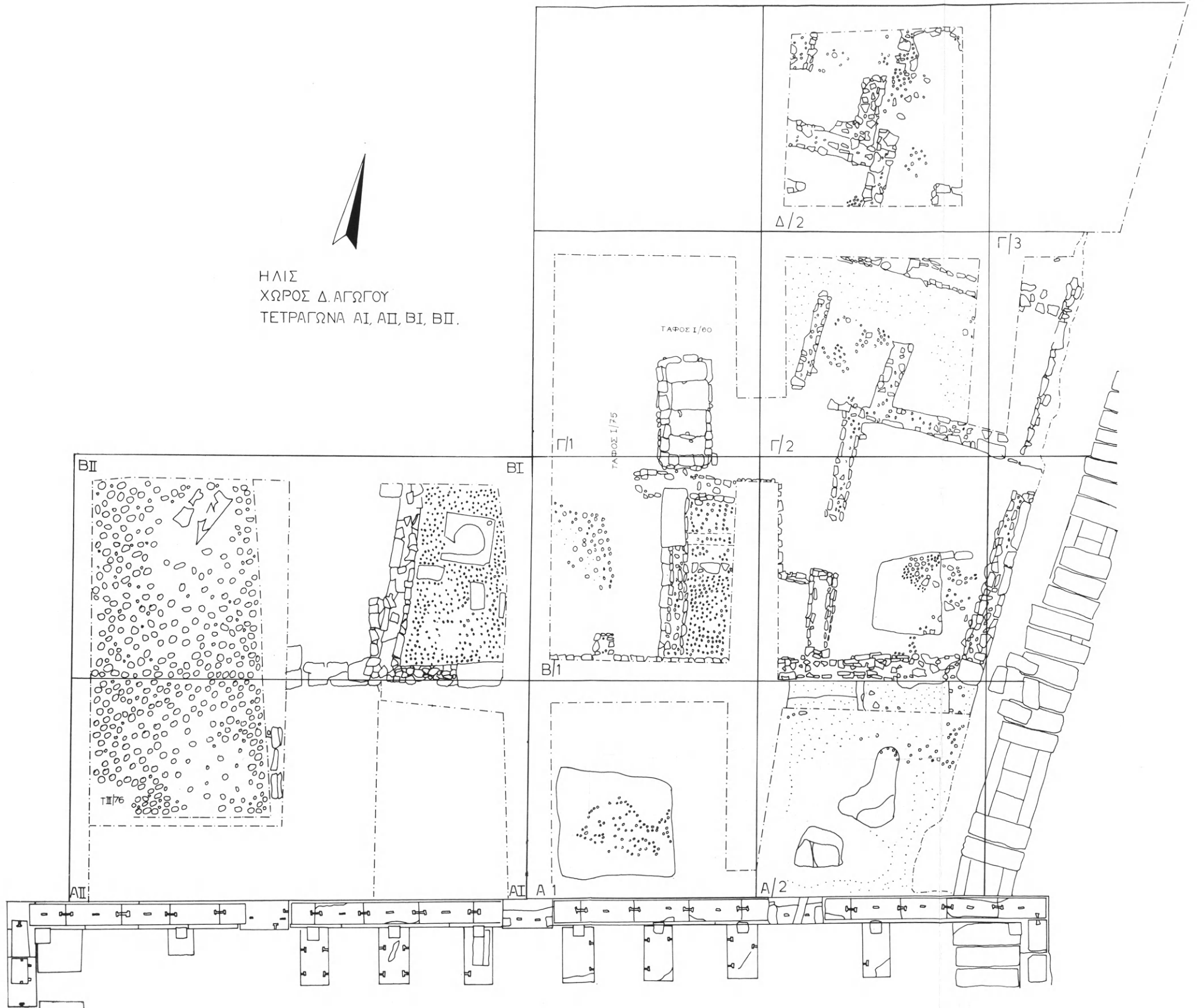

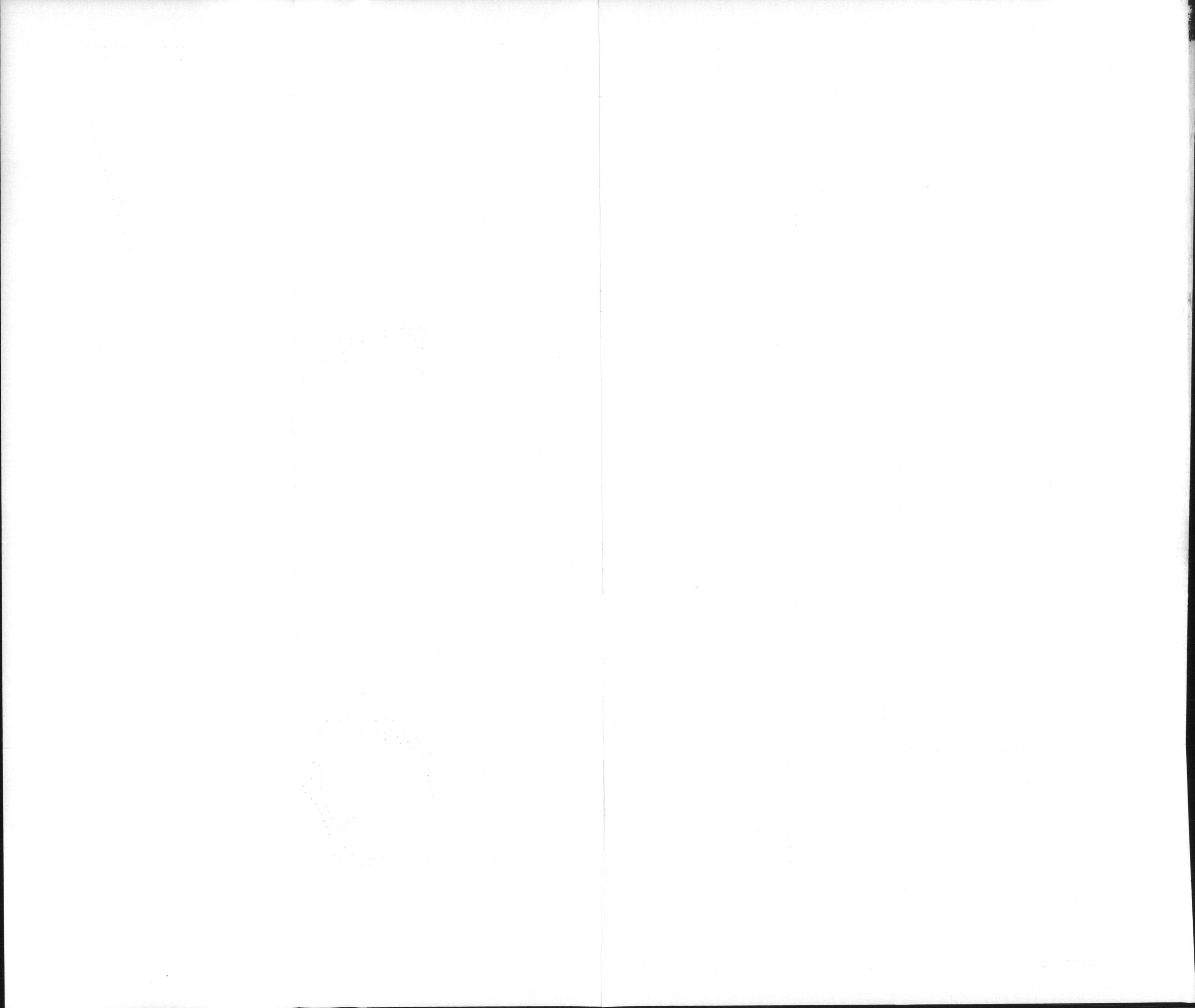
Εἰκ. 100. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κτίσματος τοῦ ΒΙ μὲ τὸ δάπεδο ἀπὸ χαλίβια καὶ φρεατοειδῆ κατασκευή.

με ὄστρακα ἐλληνιστικά. Τὸ κτίσμα ἀνήκει στοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους. Τὰ λοιπὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ χῶρο αὐτὸ εἶναι λυχνάρια, ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα ὑστεροκλασσικά, δακρυδόχοι ἐλληνιστικές, ὄστρακα οἰκιακῶν σκευῶν, μεγαρικῶν σκύφων, ἡλειακῶν ληκύθων, γραπτῶν κρατήρων ὑστεροκλασσικῶν χρόνων, εἰδῶλια, νομίσματα καὶ πλῆθος ἄλλων ὄστράκων, κυρίως 4ου - 3ου π.Χ. αἰ. Τὸ κτίσμα αὐτὸ ἐδράζεται σὲ τοῖχο παλαιότερου κτίσματος ἐπι-

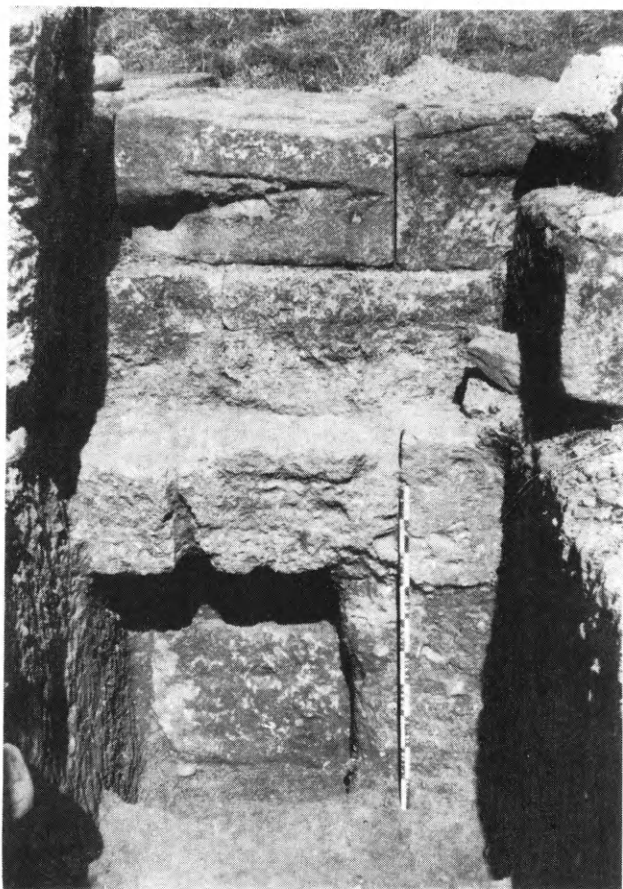

ΗΛΙΣ
ΧΩΡΟΣ Δ. ΑΓΩΓΟΥ
ΤΕΤΡΑΓΩΝΑ ΑΙ, ΑΙΙ, ΒΙ, ΒΙΙ.

μελημένης κατασκευῆς με δάπεδο ἀπὸ χτυπημένο χῶμα. Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ ἀρχαιότερου αὐτοῦ κτιρίου εἶναι κάθετος πρὸς

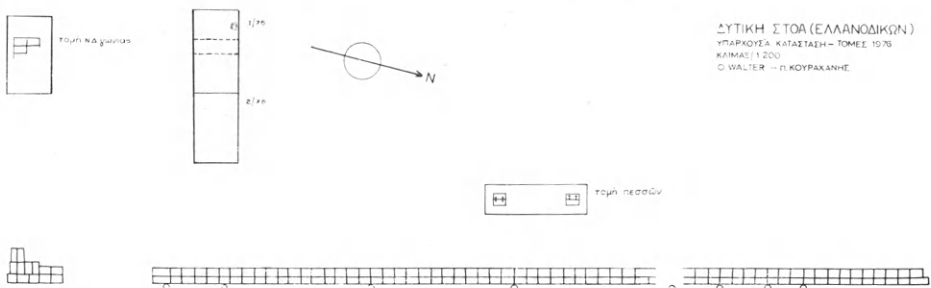
Εἰκ. 101. Ἡ θεμελίωση τοῦ τοίχου τῆς Ἀ. παρόδου ἀπὸ Ν.

τῆ σκηνή, ἀντίθετα μετὰ τὸ ὑπερκείμενο κτίριο, ποῦ εἶναι προσανατολισμένον πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ἀγωγῶ.

2. Ἀνατολικὴ παρόδος. Συνεχίσθηκε ἡ ἔρευνα κάτω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ κοίλου τῆς ἀνατολικῆς παρόδου. Μετὰ δύο τομῆς, τὴν μίαν ἐξωτερικὰ καὶ τὴν ἄλλην ἐσωτερικὰ τοῦ τοίχου τῆς παρόδου, ἀποκαλύφθηκε ὁ χάνδακας θεμελιώσεώς του κομμένος

μέσα στη μαλακή γλίνα καθώς επίσης και στρώμα από στρογγυλούς ποτάμιους λίθους για τη στήριξη τῶν πρώτων δόμων του.

Με τὴν ἐσωτερικὴ τομὴ (εἰκ. 101) ἐρευνήθηκε καὶ ὁ παλαιότερος τοῖχος ἀπὸ ὠμές πλίνθες πού εἶχε παλαιότερα ἐντοπισθῆ καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν βρέθηκαν γεωμετρικὰ ὄστρακα. Σημειώνεται ὅτι στὸν ἴδιο χῶρο εἶχαν παλαιότερα βρεθῆ ὄστρακα τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Ἀνάμεσα στὰ ὄστρακα πού βρέθηκαν στὴν τομὴ κάτω ἀπὸ τὴ θεμελίωση τοῦ τοίχου τῆς παρόδου περιλαμβάνονται καὶ

Εἰκ. 102. Κάτοψη τῆς Δυτικῆς στοᾶς (ἐλλανοδικῶν) μετὰ τὶς γενόμενες τομές.

ὄστρακα κλασσικά (βάση σκύφου ἀττικοῦ τύπου) τοῦ 4ου αἰ. πού ἴσως μᾶς δίνουν τὴ χρονολόγηση κατασκευῆς τοῦ τοίχου αὐτοῦ τῆς παρόδου.

Περιοχὴ Ν. στοᾶς

Ἀνοίχθηκαν 8 συνολικὰ τομὲς γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῶν τομῶν ἀφαιρέσεως τῶν πεσσῶν τῆς νότιας κιονοστοιχίας, τοῦ κεντρικοῦ τοίχου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς στοᾶς, χωρὶς ὥστόσο σαφῆ καὶ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Ἀπὸ τὶς τομὲς συγκεντρώθηκαν πλῆθος ὑστεροκλασσικῶν καὶ ἐλληνοιστικῶν ὀστράκων ἀπὸ τὰ ὁποῖα συγκολλήθηκαν ἀρκετὰ ἀγγεῖα. Βρέθηκαν ἀκόμη πολλὰ νομίσματα, εἰδῶλια καὶ λυχνάρια.

Περιοχὴ Δ. στοᾶς (ἐλλανοδικῶν)

Καθαρίσθηκε ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ κτίσματος καὶ ἡ ΝΔ. γωνία του, πού εἶχαν ἀποκαλυφθῆ στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα ἀπὸ τὸν

O. Walter. Δύο τομές πού έγιναν στο έσωτερικό του κτιρίου για την επαναποκάλυψη δύο πεσσών πού είχε βρῆ ὁ ἴδιος ἀνασκαφέας ἀπέδειξαν ὅτι αὐτοὶ ἔχουν στο μεταξὺ ἀφαιρεθῆ. Δύο ἄλλες τομές κοντὰ στὴ ΝΔ. γωνία, πού έγιναν στὴν προσπάθεια νὰ βρεθοῦν τμήματα τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ τῆς ἀντίστοιχης κιονοστοιχίας, δὲν ἀπέφεραν σημαντικὰ ἀποτελέσματα παρὰ μόνο ἴχνη τῆς θεμελιώσεως τοῦ δυτικοῦ τοίχου (εἰκ. 102).

19. MANH

Κατὰ τὸ 1976 αἱ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ν. Δρανδάκη γενόμεναι ἔρευναι εἰς τὴν Μάνην εἶχον ὡς στόχον τὴν καταγραφὴν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων κυρίως τοῦ τμήματος τῆς ἐπαρχίας τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Ὡς ὀρμητήριοι τῶν ἐργασιῶν ἐπελέγη ἡ Καρδαμύλη. Κατεγράφησαν :

1. Ναοὶ σταυροειδεῖς, ἐγγεγραμμένοι, τρουλλαῖοι ἑλλαδικοῦ τύπου:

A. Βυζαντινῶν χρόνων :

α) Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Πέτρου εἰς Καστανέαν, τετρακίονιος, κτισμένος τὸ πλεῖστον κατὰ πλινθοπερίκλειστον σύστημα δομῆς με ἱκανὰ κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα, θαυμάσιον μαρμαρινὸν ἀνάγλυπτον περίθυρον, μεταγενέστερον βυζαντινὸν νάρθηκα καὶ νεώτερον (1816) κωδωνοστάσιον. Διασώζει τὸν γραπτὸν τοῦ διάκοσμον ἀναγόμενον πιθανώτατα εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ὡς δεῖγμα παρέχεται ἡ ἐκ τοῦ τεταρτοσφαιρίου τοῦ διακονικοῦ προτομῆ τοῦ Ἀγίου Πέτρου (εἰκ. 103).

β) Ἡ Μεταμόρφωσις εἰς Φαγριάνικα Μηλέας, δικίονιος με νάρθηκα καὶ τετραώροφον κωδωνοστάσιον τοῦ 1808. Διασώζει δυὸ στρώματα τοιχογραφιῶν. Αἱ τοῦ πρώτου (ΙΓ' αἰ.) διακρίνονται εἰς τὸ διακονικόν. Αἱ τοῦ δευτέρου, μεταγενέστεραι, ἀνάγονται εἰς τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

γ) Ἐξω τοῦ χωρίου Προάστειον ἠρειπωμένος ναὸς τῆς διαλελυμένης μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, συνεπτυγμένου τύπου, μονόχωρος, κτισμένος με σύστημα δομῆς πλινθοπερί-

κλειστον, ἔχων κεραμοπλαστικά κοσμήματα καὶ διασώζων ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος.

Β. Μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς :

α) Καθολικὸν τῆς αὐτῆς μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, δίστυλος ναὸς μὲ κτιστὸν τέμπλον, κατάγραφος (εἰκ. 104).

Εἰκ. 103. Καστανέα, "Ἅγιος Πέτρος. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας ἐπὶ τεταρτοσφαιρίου τοῦ διακονικοῦ.

β) Ναὸς τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἐντὸς τοῦ χωρίου Προάστειν, δικιόνιος μὲ εὐρὴν νάρθηκα, κατὰ σύστημα δομῆς πλινθοπερίκλειστον μὲ κωδωνοστάσιον τοῦ 1789, κατάκοσμος ἐκ τοιχογραφιῶν τοῦ 1750 διὰ χειρὸς ἀναγνώστου σελεμπερδάκη ἐκ κουτήφαρη.

γ) Εἰς τὸν συνοικισμὸν Ξανθιάνικα Μηλέας, ἡ Κοίμησις, τετρακιόνιος μὲ βυζαντινὰ κιονόκρανα, κοσμούμενα εἰς τὰς γωνίας μὲ πτηνά (εἰκ. 105). Ἔχει ὠραῖον ξυλόγλυπτον τέμπλον καὶ τοιχογραφίας ἀναγομένας εἰς τοὺς περὶ τὸ 1800 χρόνους.

δ) Συνεπτυγμένου τύπου εἶναι καὶ οἱ διασώζοντες τοιχογραφίας ναοὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου (1709) εἰς Ξεχώρι καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Νομιτζῆ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (1709), Ἅγιος Νικόλαος (1754) καὶ Ἅγιος Γεώργιος (1754).

2. Σταυρεπίστεγοι μὲ τροῦλλον:

α) Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Νικολάου (τρικάμπανος) εἰς Καστανέα. Ἔχει νάρθηκα καὶ σώζει τοιχογραφίας τοῦ ΙΕ' μᾶλλον αἰῶνος.

β) Αἱ μεταβυζαντιναὶ ἐκκλησίαι Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἰς Ξανθιάνικα Μηλέας μὲ τοιχογραφίας (1706) τοῦ

Χριστοδούλου Καλέργη, τῆς Κοιμήσεως εἰς Κάτω Χώραν τοῦ αὐτοῦ χωρίου μὲ τοιχογραφίας τοῦ 1750 καὶ κωδωνοστάσιον τοῦ 1776. Ὁ ναὸς διασώζει μετὰξὺ ἄλλων σταυροὺς εὐλογίας, ἀργυρᾶν λειψανοθήκην τοῦ 1831 καὶ θυμιατήριον ἀργυροῦν τοῦ 1857.

Εἰκ. 104. Προάστειον. Καθολικὸν τῆς ἐγκαταλελειμμένης μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.

3. Σταυρεπίστεγοι:

α) Ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Καστανέας εἰς Σαϊδόνα ἡρειπωμένος ναὸς τῶν Ταξιάρχων, διασώζων ἐπὶ τῆς ἀψίδος τοιχογραφίας, τοῦ ἀπιθανῶς ἡμίσεος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ἡ ἀπὸ Νότου εὐρεῖα καὶ μακροτέρα τοῦ ναοῦ στοὰ τοιχισθεῖσα μετετράπη καὶ αὐτὴ εἰς ναόν. Ὁ νότιος τοῖχος τῆς φέρει δῖλοβα ψευδοπαράθυρα (εἰκ. 106). Στεγάζεται μὲ ἐπίμηκες φουρνικὸν καὶ μὲ ἀσπίδα τομῆς ἐλαφρῶς κωνικῆς. Τὸ φουρνικὸν διακοσμεῖται μὲ ὀλοσώμους ἐνθρόνους τὸν Παλαιὸν τῶν Ἡμερῶν καὶ τὸν Χρι-

στόν, περιβαλλομένους ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων. Τὰς τοιχογραφίας θὰ ἀνῆγγέ τις εἰς τὸν ὄριμον ΙΓ' αἰῶνα.

β) Ὁ εἰς Κάστρον Ζαρνάτας ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (1780), κατάγραφος ἀπὸ χαριτωμένας λαϊκᾶς τοιχογραφίας τοῦ 1787.

Εἰκ. 105. Ξανθιάνικα Μηλέας, ναὸς τῆς Κοιμήσεως. Βυζαντινὸν κιονόκρανον.

4. Εἰς τύπον τρουλλαίου ἐλευθέρου σταυροῦ ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως εἰς Χώραν Γαῖτσῶν με ξυλόγλυπτον τέμπλον καὶ τοιχογραφίας ΙΗ' αἰῶνος.

5. Εἰς τύπον τρουλλαίας μονοχώρου καμαροσκεποῦς βασιλικῆς :

α) ὁ ναὸς τοῦ Προφήτου Ἡλίας ἔξω τοῦ ἀνατολ. χωρίου Γαῖτσῶν. Διασώζει ξυλόγλυπτον τέμπλον τοῦ 1774 διατρήτου τεχνικῆς καὶ κασσέλαν με τὴν χρονολογίαν 1708.

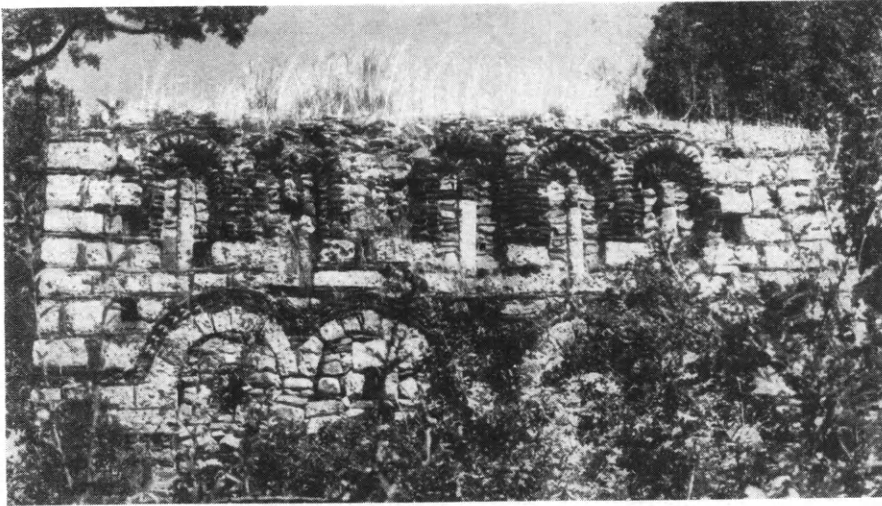
β) Εἰς Πετροβούνη ἡ Κοίμησις με ὑψηλὸν δεκαεξάπλευρον τροῦλλον φέροντα γλυπτὸν διάκοσμον ἐκ πάρου. Ἐπὶ λίθου ἀναγινώσκειται ἡ χρονολογία 1808.

γ) Ἡ Κοίμησις εἰς Χώραν Ἐξωχωρίου με ξυλόγλυπτον τέμπλον καὶ κωδωνοστάσιον διακοσμημένον με τεμάχια λοξοτιμήτου κοσμήτου ΙΑ' - ΙΒ' αἰῶνος.

6. Εἰς τύπον μονοχώρου καμαροσκεπάστου ναοῦ ἡ ἡρειπωμένη ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου τῆς Λαγκάδας Ἀγία Σοφία με τρουλλαῖον νάρθηκα, βυζαντινῶν χρόνων κωδωνοστάσιον καὶ ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν ΙΔ' (;) αἰῶνος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν καταγραφέντων μονοκαμάρων ναῶν με τοιχογραφίας μεταβυζαντινᾶς εἶναι μέγας. Σημαντικώτερος ὁ ναῖσκος τῆς Παναγίας εἰς Καστανέαν με τοιχογραφίας τοῦ ΙΣΤ' αἰ.

Ἄξιόλογος ἐπίσης ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν καταγραφέντων γλυπτῶν, τῶν ἐντειχισμένων εἴτε εἰς ἐξωτερικοὺς τοίχους ναῶν εἴτε καὶ ἐντὸς αὐτῶν, ὅπως αἱ ἀνάγλυπτοι πλάκες τῆς Ἁγίας

Εἰκ. 106. Ταξιάρχαι Σαϊδόνας. Δίλοβα ψευδοπαράθυρα τῆς μεταβληθείσης εἰς ναὸν στοᾶς.

Τραπέζης ἐκκλησιῶν τῆς Μηλέας. Μία τῶν πλακῶν εἶναι ἐνεπίγραφον ἔργον τοῦ μαρμαρᾶ Νικήτα.

20. ΤΡΙΦΥΛΙΑ. Περιστεριά

Μετὰ ἑνδεκαετῆ διακοπὴν συνεχίσθησαν κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούλιον καὶ Σεπτέμβριον εἰς τὸν ἐπιβλητικὸν λόφον τῆς Περιστεριάς Κυπαρισσίας αἱ παλαιότερον διεξαχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Σπ. Μαρινάτου ἀνασκαφαὶ Πύλου τῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ ἐπικουρικοῦ καθηγητοῦ Γ. Σ. Κορρέ. Διτὸς ὑπῆρξε, κατὰ ταῦτα, ὁ σκοπὸς τῶν νέων ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν : τὸ μὲν ἢ συμπλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς ὠρισμένων κοσμικῶν κτισμάτων καὶ ταφικῶν μνημείων, ὧν δὲν εἶχε καταστῆ δυνατὸν νὰ περατωθῇ ἢ ἀνασκαφῇ τῷ 1965, τὸ δὲ ἢ τὸ πρῶτον ἐπιχειρηθεῖσα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου ἀνασκαφῇ διαφόρων κτισμάτων (οὐσιαστικῶς ταφικῶν μνημείων) ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιφανειακῶν ἐνδείξεων.

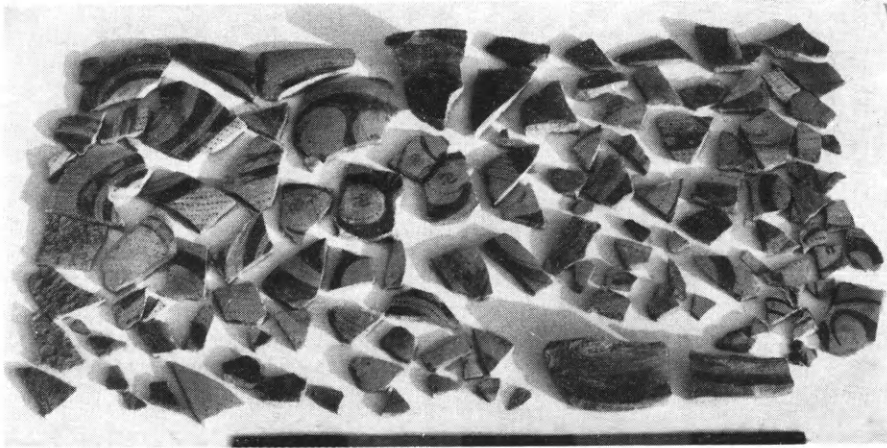
Πρωτίστως συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή τοῦ ἐν ἔτει 1970 ἀναστηλωθέντος θολωτοῦ τάφου 1, οὗτινος δὲν εἶχον ἀνασκαφῆ πλήρως ὠρισμένα σημεῖα κατὰ τὸ ΒΔ. (εἰκ. 107), καὶ τὸ ΝΑ. τμήμα τῆς θόλου καὶ τοῦτο λόγῳ συμπτώσεως τῆς θόλου. Εἰς τὸ ΒΔ. τμήμα παρηκολουθήθησαν τὸ στρῶμα πυρᾶς τῶν ἐλληνικῶν χρόνων καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ μυκηναϊκὸν στρῶμα τῆς ΥἚ II φάσεως, εἰς

Εἰκ. 107. Περιστεριά. Τμήμα δαπέδου τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

τὸ ὁποῖον ἀνευρέθησαν πλέον τῶν 200 ὄστρακα τῶν ἀνακτορικῶν πιθαμοφόρων (εἰκ. 108) τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ τάφου, ἔτι δὲ μικρὰ περίτεχνα χρυσᾶ ἐλάσματα, ὡς ἐν σχήματος waz μετ' ἐξηρημένου λεπτοτάτου δακτυλίου καὶ ἰσομεγέθους δίσκου. Κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν, ὡσαύτως, τῆς θόλου ἀνευρέθησαν εἰς ὕψος 3.50 μ. μεταξύ τῶν τετειχισμένων λίθων τοῦ ΒΑ. τμήματος τῆς θόλου χρυσᾶ πέταλα ὁμοίως ἐν σχήματι waz. Ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ ἀνεύρεσίς των εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντικὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς λαϊκὰς δοξασίας τῆς πρώτης μυκηναϊκῆς περιόδου.

Δυτικῶς τοῦ πρώτου τούτου θολωτοῦ τάφου ἤρχισε καὶ ἡ ἀποκάλυψις δύο ἐκτεταμένων λιθοσωρῶν ἐπιφανείας (εἰκ. 109-110). Ἐξ αὐτῶν, ὁ πρώτος, ἐπιμήκης, παρηκολουθήθη ἤδη εἰς μῆκος 27 μ. ἀπὸ Ν. πρὸς Β. (καὶ ΒΑ.), ἦτοι δυτικῶς καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, ἐνῶ ὁ δεύτερος λιθοσωρὸς ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦδε μερικῶς εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν δυτικῶς τοῦ πρώτου, ἐμφανιζόμενος ὅλως διάφορος (οὐχὶ ἐπιμήκης, ἀλλ' εὐ-

Εἰκ. 108. "Ὀστρακα ἀνακτορικῶν πιθαμορέων.

ρύτερος) εἰς τὴν ὀριζοντίαν του πάντοτε διαμόρφωσιν. Ὁ πρῶτος λιθοσωρὸς, ὡς φαίνεται, ἀποτελεῖ κατὰ κύριον λόγον τὸν περίβολον τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, ὡς δηλοῖ ἡ περαιτέρω πρὸς ΒΑ. κλίσις αὐτοῦ, ἔτι δὲ ἀποτελεῖ, ἐν τινι μέτρῳ, τὸν ἀναλημματικὸν τοῦ τύμβου τοῦ αὐτοῦ τάφου τοῖχον, σχηματισθεὶς προφανῶς διὰ τῶν ἐναπομεινάντων λίθων τῶν προοριζομένων διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ θολωτοῦ τάφου 1. Βεβαίως, ἐπιβάλλεται ἡ συμπλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ περιβόλου τούτου προτοῦ λεχθῆ ἢ τελευταία περὶ τοῦ προορισμοῦ του λέξις καὶ δὴ καὶ λόγῳ τῆς ὑπάρξεως δυτικώτερον τοῦ δευτέρου — ἀγνώστου εἰσέτι προορισμοῦ — λιθοσωροῦ ἐπιφανείας, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπέχει, ὡς ἐσημειώθη, ἐλάχιστα. Οὕτω, κατὰ τὸ νῦν γε ἔχον, ἐμφανίζεται ὁ πε-

Εικ. 109. 'Ο δεύτερος λιθοσωρός, ὁ ΜΕ-ΥΕ τάφος, ὁ περίβολος καὶ ὁ τύμβος τοῦ θο-
λωτοῦ τάφου 1.

Εικ. 110. 'Ο δεύτερος λιθοσωρός καὶ ἄνω ἀριστερὰ ὁ ΜΕ-ΥΕ τάφος.

ρίβολος αντίστοιχος πρὸς τὸν περίβολον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β Θορικοῦ: τοῦ πρώτου θολωτοῦ τάφου τῆς Μάλθης, ἴσως δὲ καὶ τοῦ πρώτου τῆς Τραγάνας, τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως καὶ τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμῆστρας.

Εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ πρώτου περιβόλου — καὶ ὑπὸ στρώμα χαλίκων ὑποκειμένων τῶν λίθων τοῦ περιβόλου — ἀνεσκάφη τάφος (εἰκ. 111) ὑστέρως ΜΕ - πρώιμου ΥΕ περιόδου, σύγχρο-

Εἰκ. 111. Ὁ ΜΕ-ΥΕ τάφος ὑπὸ τὸν λιθοσωρὸν 1.

νος, ὡς φαίνεται, τῆς λεγομένης ΜΕ - ΥΕ I χρόνων Ἀνατολικῆς οἰκίας τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς, καὶ ἔν τινι μέτρῳ, ἀνάλογος κατὰ τὴν σύλληψιν πρὸς τὸν ἐν ἔτει 1963 ἀνασκαφέντα ἐκτισμένον τάφον τῆς ΥΕ II περιόδου τοῦ Θορικοῦ. Ὁ νέος οὗτος τάφος τῆς Περιστεριᾶς εἶναι ὑπέργειος, μικροῦ ὕψους, ἀκανόνιστος, μετ' ἀπεστρογγυλευμένων ἐσωτερικῶν γωνιῶν, ἐκτισμένος διὰ πλακωτῶν λίθων καὶ διαστάσεων $\pm 2 \times \pm 2$ μ., ἔφερε δὲ λεπτοτάτας καλυπτηρίουσ πλάκας. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ εἰς τὸ δυτι-

κόν αὐτοῦ τμήμα εἶχον συγκεντρωθῆ δι' ἀνακομιδῶν παλαιότεραι ταφαί (εἶτε τοῦ τάφου τούτου εἶτε ἐξ ἑτέρου), ἐνῶ εὐρέθησαν διάσπαρτοι 15 αἰχμαὶ βελῶν (κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πυριτολίθων) τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω μεταβατικῆς φάσεως.

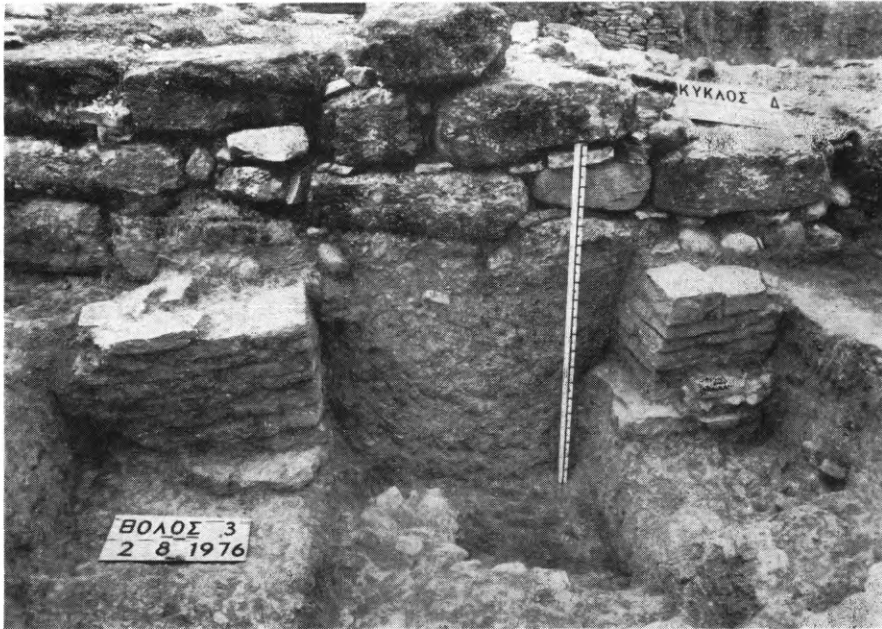
Ἐνδεικτικὸν τῆς σημασίας τῆς περιοχῆς τῆς Περιστεριᾶς κατὰ τὴν περίοδον τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ τάφος οὗτος ἀπεδείχθη χρυσοφόρος διὰ τῆς ἀνευρέσεως ἑνὸς χρυσοῦ κυπέλλου μετὰ ζεύγους κεκοσμημένων διὰ σπειρῶν λαβῶν καὶ τεσσάρων ἀτρακτοειδῶν χρυσῶν ταινιῶν μετ' ἐκκρούστου διακοσμήσεως σπειρῶν, συμπεπιεσμένων ἀπάντων ἐντὸς μικροτάτου πηλίνου διώτου ἀγγείου, διὰ τῆς ἀνευρέσεως περαιτέρω μιᾶς ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ κυλινδρικήσ ψήφου, δι' εἴκοσι χρυσῶν κρινοειδῶν ψήφων περιδεραίου, δι' εἴκοσι καὶ πέντε χρυσῶν δισκοειδῶν ροδάκων μετ' ἐκκρούστου διακοσμήσεως καὶ σωληνίσκου ἀναρτήσεως — ἀναλόγων πρὸς τοὺς τῆς Καρποφόρας — καὶ δι' ἐξ ἄλλων ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν ἐκ λεπτοτάτου ἐλάσματος χρυσοῦ κατὰ τὰ συναφῆ παραδείγματα τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 εἰς Ρούτση, ἔτι δὲ διὰ διαφόρων χαλκῶν ἐργαλείων καὶ ἀγγείων.

Σημειωτέον, ὡσαύτως, ὅτι ὁ τάφος ἐστερεῖτο τῆς (μερικῶς ἀπολεσθείσης) δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς καὶ ἴσως παρέμενε προσιτὸς κατὰ τὴν ΥἼ ἐποχὴν διὰ δισκελοῦς διαδρόμου ἐκτεινομένου μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ λιθωροῦ καὶ τοῦ περιβόλου, μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ περιβόλου τούτου κατὰ τὴν ΥἼ I φάσιν.

Ἐπιταγὴν τῆς ἐπιστήμης ἐξεπλήρωσεν, ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπανάληψις τῆς ἐρέυνης (ἣτις προβλέπεται εἰσέτι μακρὰ καὶ ἐπίπονος), τοῦ λεγομένου «Κύκλου» περὶ τοῦ ὁποίου ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἦτο κύκλος, ἀλλ' ἀπλῶς δύο τόξα τῆς αὐτῆς περιφερείας ἀσύνδετα μεταξὺ των, ἦτοι Δ. - ΝΔ. τοῦ θολωτοῦ τάφου 3, ἔτι δὲ Ν. - ΝΑ. τοῦ θολωτοῦ τάφου 2.

Περαιτέρω ἀνεζητήθη [δυτικῶς καὶ πρὸ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ «Κύκλου» (τόξου) τούτου, τοῦ περιβάλλοντος ἐκ Δ. καὶ ΝΔ. τὸν θολωτὸν τάφον 3] καὶ ἀνευρέθη ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου τούτου (εἰκ. 112). Αὕτη εὐρίσκειτο, βεβαίως, εἰς τὴν προέκτασιν

(πρὸς Δυσμὰς) τοῦ πεταλοειδοῦς σκάμματος τοῦ ἐσχηματισμένου εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου. Τὰ ἀνώφλια τοῦ στομίου τοῦ τάφου ὅμως δὲν ὑφίσταντο εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, διὸ καὶ κατέστη σαφές ὅτι ὁ Δυτικὸς «Κύκλος» ἐδημιουργήθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ θολωτοῦ τάφου, δὲν ἀποκλείεται δὲ τὰ ἐξ ἀμυγδαλίτου λίθου, ἀναμφισβητήτως, ἀναζητούμενα καὶ μὴ ἀνευρισκόμενα ἀνώ-

Εἰκ. 112. Ἡ εἴσοδος τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 ὑπὸ τὸ δυτ. τμήμα τοῦ «Κύκλου».

φλια, νὰ εἶναι αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἐξ ἀμυγδαλίτου εὐμεγέθεις λίθοι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ «Κύκλου».

Ἄλλαι γενόμεναι διαπιστώσεις εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

1) Ἐκ τῆς ἐν γένει κατασκευῆς καὶ τοῦ μικροῦ ὕψους (βάθους οὐσιαστικῶς) τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου, ἀναλόγων πρὸς τὰς παραστάδας τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 εἰς Ρούτση, καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἱκανοῦ μήκους τοῦ στομίου τοῦ ἐρευνωμένου τάφου, προέκυψεν ἡ παλαιότης τοῦ τάφου τούτου ἔναντι τοῦ

δευτέρου καὶ ἔτι πλέον ἔναντι τοῦ ΒΑ. κειμένου πρώτου θολωτοῦ τάφου.

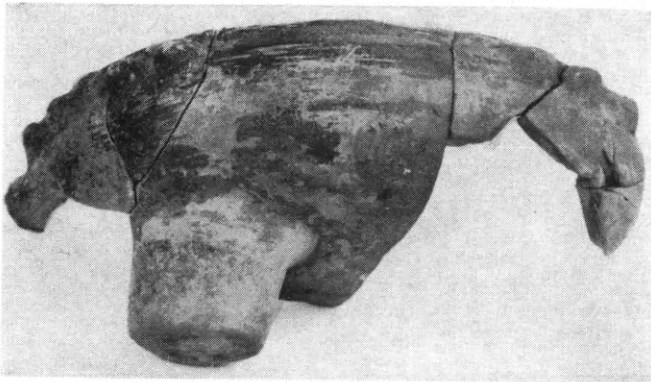
2) Κατεφάνη ὅτι τὸ ἐν ἔτει 1965 ἐπισημανθὲν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τάφου πεταλοειδὲς σκάμμα, ἦτο ὄντως σκάμμα τὸ ὁποῖον ἄρχεται ἀπὸ τῆς προσόψεως τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου, εὑρηται δὲ βαθύτερον ἢ αἱ βάσεις τῶν παραστάδων τῆς αὐτῆς εἰσόδου. (Ἵπ' αὐτὰς ὑφίσταται ἀπλῶς χῶμα μέχρι τοῦ αὐτοφυοῦς κροκαλοπαγοῦς πετρώματος τοῦ σημείου τούτου τοῦ λόφου.) Οὕτω κατέστη σαφὲς ὅτι τὸ σημεῖον, ἔνθα εὑρέθησαν τῷ 1965 τὰ πλούσια χρυσᾶ κτερίσματα τοῦ τάφου, δὲν ἦτο λακκοειδὲς τάφος ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ σκάμμα τοῦ τάφου.

Σημειωτέον εἰσέτι ὅτι δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ παρακολουθηθοῦν αἱ ἀνεπένδυτοι πλευραὶ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου λόγῳ ἀνεγέρσεως κατὰ τινα μεταγενεστέραν μυκηναϊκὴν περίοδον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἐπονομασθείσης Δυτικῆς οἰκίας. Αὐτομάτως ἀποκτᾶ πλέον ὁ «Κύκλος» ἄλλην σημασίαν ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο οὔτε σύγχρονος ἀλλὰ μεταγενέστερος τοῦ τάφου, καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο οὔτε ἀναλημματικὸς τοῖχος, διότι ὁ τάφος 3 εἶχεν ἤδη καταρρεύσει. Ἀπλῶς ἐχρησίμευσε πρὸς διαχωρισμὸν τῶν κοσμικῶν κτισμάτων, ἅτινα ἀνηγέρθησαν πρὸ τοῦ «Κύκλου», ἀπὸ τῶν ταφικῶν μνημείων 3 καὶ 2. Ὅθεν οὔτε δύναται νὰ θεωρηθῆ ἰατρειτικοῦ χαρακτῆρος ὡς ἐκ τῆς ἀνευρέσεως εἰδωλίων καὶ κυλίκων εἰς τινα σημεῖα πρὸ αὐτοῦ. Τέλος, ἐπιβάλλεται ὅπως ἀπομακρυνθῆ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀνάχωμα διὰ νὰ χωρήσῃ κανονικῶς περαιτέρω ἢ ἀνασκαφῆ τοῦ χώρου τούτου καθόλου. Λιθολογήματα ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ «Κύκλου», ἔνθα ἡ ἀνασκαφῆ δὲν ἐσημείωσεν αἰσθητὴν πρόοδον (ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν παρακολούθησιν τοῦ «Κύκλου»). Ἀξία μνείας εἶναι ἡ ἀνευρέσις εἰς τὸν τομέα ἐκεῖνον σφραγιδὸς ἐκ στεατίτου ὑστερομυκηναϊκῆς περιόδου μετὰ παραστάσεως ζώου ὡς καὶ τινων εἰδωλίων.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῶν δωματίων 1 καὶ 2 τῆς ΝΑ. οἰκίας, ἧς ὑπέρκειται ὑστερορωμαϊκὸν κτίσμα. Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων καταλέγονται πῆλινα ζώδια, ἔτι δὲ γυναικεῖον εἰδῶλιον καὶ τμήμα μεγάλου τρι-

ποδικού ἀγγείου μετὰ ομάδων μαστοειδῶν ἀποφύσεων πέριξ τοῦ στομίου εἰς ἓν, προφανῶς λατρευτικόν, σύνολον τοῦ δωματίου 1 (εἰκ. 113). Τὸ κεραμεικὸν ὑλικὸν τῆς οἰκίας χρονολογεῖται κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ΥἼ ΒΒ μέχρι καὶ τῆς ΥἼ ΒΒΑ2 φάσεως, ἴσως δὲ ἔτι πλέον.

Εἰς ἀπόστασιν, τέλος, 96 μ. νοτίως τοῦ «Κύκλου» ἀνεσκάφη καὶ θολωτὸς τάφος τῆς πρωίμου μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀνήκων εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ πληθυσμοῦ. Οὗτος ἦτο ὑπέργειος ἄνευ τύμβου, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ὁποίου εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὠπτημένος πηλὸς εἰς ὄγκους πρὸς ἐπίστρωσιν καὶ ἐπικάλυψιν. Ὁ τά-

Εἰκ. 113. Τριποδικὸν ἀγγεῖον μετὰ μαστοειδῶν ἀποφύσεων.

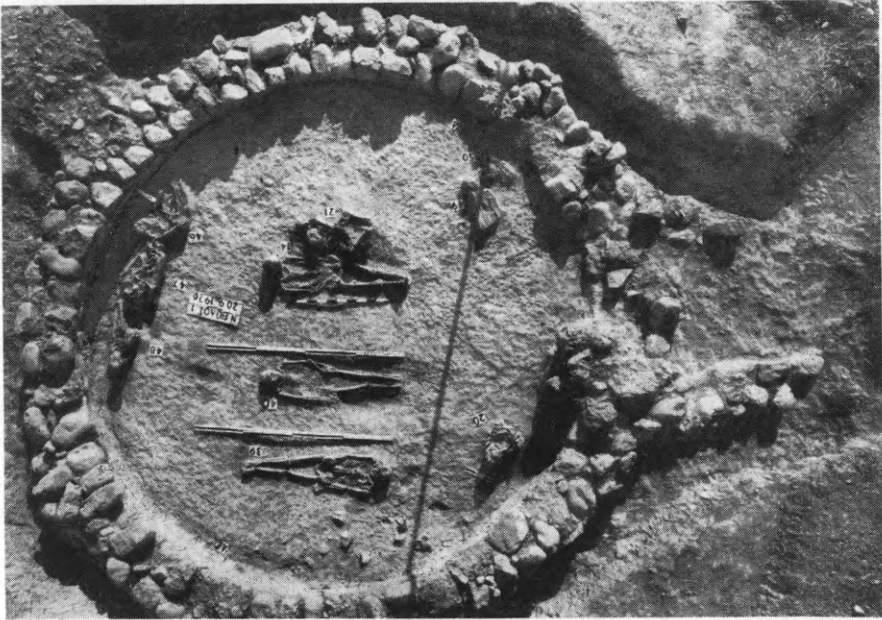
φος ἔφερον ἀνώφλιον ἐξ ἀμυγδαλίτου λίθου, ὅπερ εὐρέθη κατατεμαχισμένον εἰς τὸ σημεῖον τῆς εἰσόδου (εἰκ. 114).

Ὡς χαρακτηριστικὸν οἰκοδομικῆς φύσεως ἐσημειώθη τὸ γεγονός ὅτι τὰ θεμέλια τῆς θόλου τοῦ τάφου ἀποτελοῦνται ἐξ ὀλοτρόχων (στρογγύλων) ποταμίων λίθων, εἰς τὰ ὑπέρτερα δὲ σημεῖα εἶχον χρησιμοποιηθῆ ἀντιστοιχῶς πλακωτοὶ λίθοι καὶ ἑλαφροὶ ἀμμόλιθοι. Ὁ τάφος ἔχει ἐσωτερικὴν διάμετρον 5.08 μ., ἀπεκλήθη δὲ Νοτία θόλος 1.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ δαπέδου εἶχον συγκεντρωθῆ αἱ ἀνακομιδαὶ καὶ εἰς τὸ κέντρον αἱ τέσσαρες ὕσταται ταφαὶ ἐκτάδην. Μεταξὺ τῶν ἀνακομιδῶν περιλαμβάνονται καὶ τρεῖς (ΒΑ. καὶ

ΝΔ. τμήμα) εύρεθεῖσαι ἐντὸς εύρυστόμων ταφικῶν ἄνευ πώματος πίθων.

Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ὁ καθηγητῆς τῆς Ἀνθρωπολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης Em. Breitinger, ἀνεέωσε τὴν συνεργασίαν του μετὰ τῶν ἀνασκαφῶν Πύλου, ἀναλαβὼν τὴν συντήρησιν καὶ ἀφαίρεσιν πρὸς μεταφορὰν διὰ μελέτην εἰς τὸ

Εἰκ. 114. Ταφαί, σκελετὸς καὶ ἀνακομιδαὶ νοτίας θόλου 1.

Μουσεῖον Χώρας τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου τῆς Νοτίας θόλου. Μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν ἀγγείων περιλαμβάνονται μόνωτος κύλιξ μετὰ προχοῶν ἐκατέρωθεν, κυλινδρικὸν ρυτόν, τετράγωνον πεπιεσμένον τοῦ τύπου τοῦ Α ταφικοῦ κύκλου τῶν Μυκηναίων, ἀλάβαστρα, κύπελλον Κεφτὶ καὶ ὕδρια ραμφόστομος πρωίμου τύπου.

Μεγάλως ἐβοηθήθη ἡ ἀνασκαφὴ ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων, ἰδίᾳ εἰς τὸν τομέα τῆς συγκολλήσεως ἀγγείων, δέον δὲ

ὅπως μνημονευθῆ ἢ συγκόλλησις ἑνὸς τῶν πίθων τοῦ παρακειμένου ταφικοῦ κύκλου ἢ τύμβου Κουκιρίκου τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1964.

21. ΠΥΛΙΑ

Ἐπὶ τῇ προοπτικῇ τῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν Πύλου ἐγένοντο κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον 1976 προκαταρκτικαὶ ἐπὶ τόπου ἐργασίαι διὰ τοῦ ἐπικουρικοῦ καθηγητοῦ Γ. Σ. Κορρέ. Οὕτω, μετὰ καθαρισμοὺς γενομένους μερίμνη τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ὀλυμπίας, ἀπετυπώθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν εἰς πρώτην φάσιν, οἱ θολωτοὶ τάφοι Βοῖδοκοιλιάς καὶ Τραγάνας 1.

Βοῖδοκοιλιά. Ὁ τάφος ἀνεσκάφη τῷ 1956 ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Μαρινάτου, εἶναι δὲ ὑπέργειος, ἀνεγερθεὶς ἐπὶ συμπαγοῦς βράχου (ΠΑΕ 1956, σ. 202 - 203). Ἡ μεγίστη διάμετρος αὐτοῦ (ΒΔ. - ΝΑ.) ἀνέρχεται εἰς 5.03 μ., ἡ δὲ μικροτέρα (ΒΑ. - ΝΔ.) εἰς 4.93 μ. Τὸ ἀνώτατον σωζόμενον ὕψος (ΝΑ.) εἶναι 1.95 μ., τέλος δὲ ἔχει στόμιον βάθους (μήκους) 2.36 - 2.37 μ. καὶ εὗρους 1.31 - 1.33 μ. (εἰκ. 115).

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς θόλου εὐρῆται κιβωτιόσχημος τάφος ἐντὸς τοῦ δαπέδου ὑπερέχων κατὰ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ. Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων πλακῶν ἐκ σχιστολίθου, αἵτινες ἔχουν μῆκος διὰ μὲν τὰς μακρὰς πλευρὰς 63 καὶ 73 ἐκ., διὰ δὲ τὰς στενὰς 42.5 ἐκ.

Λόγῳ ὑπηρεσιακῆς ἀπασχολήσεως τοῦ ἀνασκαφέως κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου τῷ 1956 ἡ ἀνασκαφή συνεπληρώθη διὰ τοῦ κ. Σπυρ. Ἰακωβίδη, γενικῶς δὲ ἐθεωρήθη ὅτι ἐπετεύχθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου. Οὕτω καὶ ὁ πρόσφατος καθαρισμὸς ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τῶν παρεχομένων ἐν τῷ προσωπικῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Μαρινάτου, ἐν ᾧ σημειοῦται ὅτι ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὑφίστατο «στρῶμα λεπτῶν θαλασσίων χαλίκων, μεγέθους ἐρεβίνθου καὶ ἔτι μικροτέρων». Εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο ἔπαυσεν ὁ πρόσφατος καθαρισμὸς, εὐρέθησαν δὲ εἰς μὲν τὸ ΒΔ. τεταρτοκύκλιον τοῦ

δαπέδου ὄστρακα ἀγγείου, ἅτινα ἐκαλύφθησαν ἐκ νέου, εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν ἀριστερὸν τμήμα τοῦ στομίου (ἐπὶ τοῦ ἐκ χαλίκων δαπέδου πάντοτε) τέσσαρες αἰχμαὶ βελῶν.

Εἰκ. 115. Θολωτὸς τάφος Βοῖδοκοιλιάς.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καθαρισμὸν εὐρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα ποικίλα ὄστρακα καὶ τεμάχια πίθων. Ἐγένοντο, ὡσαύτως, αἱ ἀναγκαῖαι μετρήσεις τοῦ πίθου, τοῦ ἐπισημανθέντος τῷ 1975 δεξιᾷ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου, ἐσφηνωμένου ὀριζοντίως εἰς τὸν τύμβον ἀλλὰ μὲ τὸ στόμιον πρὸς τὸν δρόμον τοῦ τάφου. Ὁ πίθος φαίνεται μέχρις ὕψους 1.06 μ. ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ ἐπιπέδου,

ἔχει φαινομένην (καὶ προφανῶς συμπιεσθεῖσαν) διάμετρον 48 ἐκ. καὶ ἀπέχει 70 ἐκ. ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ στομίου τοῦ τάφου. Τὸ στόμιόν του εἰσεῖχεν ὀλίγον, ἴσως, τῆς προσόψεως (εἰκ. 116).

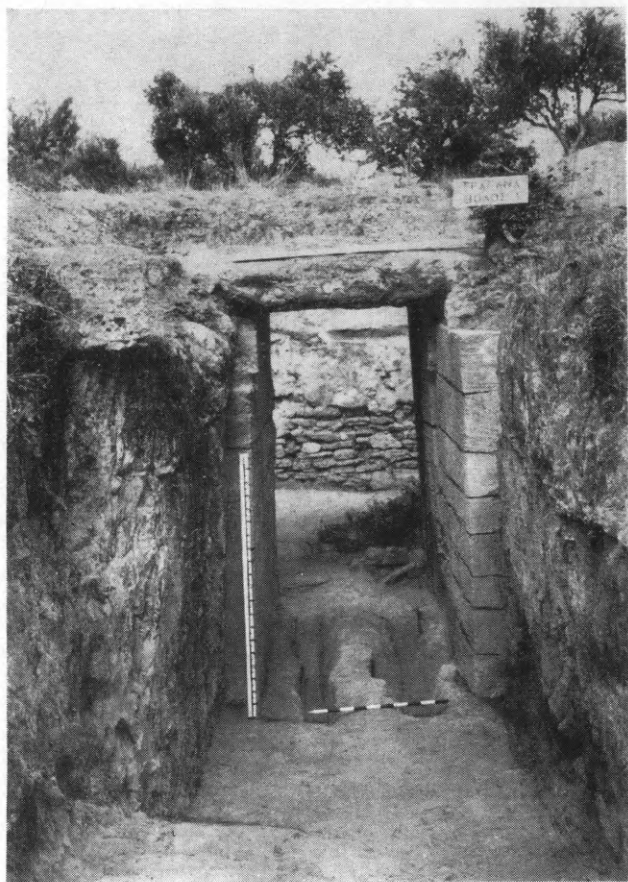

Εἰκ. 116. Πίθος δεξιὰ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου τῆς Βοῦδοκοιλιάς.

Κατὰ ταῦτα, ἐπιβάλλεται ὅπως ἐρευνηθῇ κατὰ προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον ὁ τάφος πρὸς τελείαν συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς του.

Τραγάνα. Κατὰ τὸν γενόμενον καθαρισμὸν τοῦ θολωτοῦ τάφου (εἰκ. 117) εὐρέθησαν ποικίλα μυκηναϊκὰ ὄστρακα εἴτε

εἰς τὸ σημεῖον ἄνω ἀριστερᾶ τοῦ δρόμου, ὅπου εἶχεν ἀποτεθῆ τὸ ἐξώτερον ἀνώφλιον, εἴτε εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς θόλου, ἔνθα εὐρέθησαν δύο λαβαὶ ἀνακτορικῶν πιθαμφορέων καὶ ἄλλα ὄστρακα, προῖον ἀναμοχλεύσεως.

Εἰκ. 117. Ὁ θολωτὸς τάφος 1 τῆς Τραϊάνας.

Ἐκ τῶν γενομένων, ἐξ ἄλλου, μετρήσεων προέκυψαν τὰ ἀκόλουθα: Τὸ μῆκος τοῦ δρόμου ἀπὸ τοῦ στομίου μέχρι καὶ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου ἀνέρχεται εἰς 20.70 μ. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο αὐλάκων τοῦ στομίου ἀπόστασις δὲν ἀνέρ-

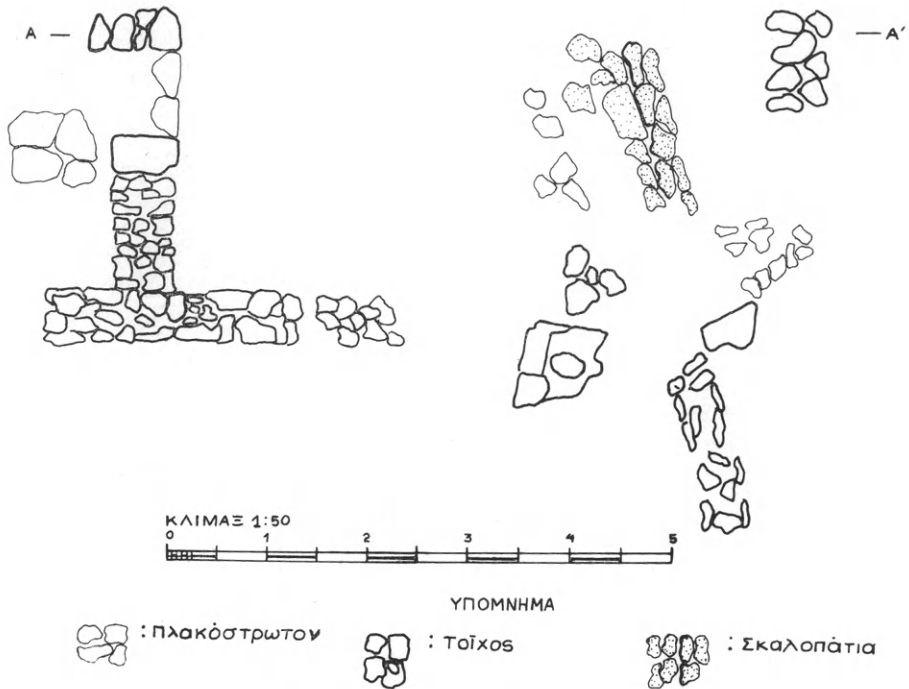
χεται εις ἓν μέτρον, ἀλλὰ εἰς 53 καὶ 57 περίπου ἐκ. εἰς τὰ δύο ἄκρα των, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς δημοσιευθείσης φωτογραφίας ἐν ΠΑΕ 1956, πίν. 95,1. Τὸ ὕψος τοῦ ἀνωτάτου κεντρικοῦ σημείου τοῦ κεντρικοῦ ἀνωφλίου ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ δαπέδου τοῦ στομίου εἶναι 3.70 μ. Τὸ σωζόμενον μῆκος τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνωφλίου 1.84 μ. καὶ τὸ ἀνώτατον εὖρος τοῦ στομίου 1.52 μ. Ὁ τάφος 1 δὲν σχηματίζει τεχνητὸν τύμβον ὡς ὁ 2, εἶναι δὲ ὑπόγειος μέχρι τοῦ ἀνωφλίου (ὑπέργειος ἦτο κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ τῆς θόλου).

Ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου 2, τῶν ἐν γένει ἐν αὐτῶν σημειωθέντων εὐρημάτων καὶ ἐκ τῶν μικροτέρων ἔναντι τοῦ 1 διαστάσεων του προκύπτει ὅτι εἶναι παλαιότερος τοῦ 1. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει δι' ὅλα τὰ ζεύγη τῶν μεσσηνιακῶν θολωτῶν τάφων, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ὁ μικρότερος εἶναι ὁ παλαιότερος (Γουβαλάρη 2ος, Φυτιές 2ος, Τραγάνα 2ος, Ρούτση 2ος, Περιστεριά 3ος). Ὡσαύτως, ἅπαντες οἱ μεσσηνιακοὶ-τριφυλιακοὶ μετὰ σκαμμάτων θολωτοὶ τάφοι ἀνάγονται εἰς τὴν πρώτην μυκηναϊκὴν φάσιν, εἰδικῶς ὅμως περὶ τοῦ 1ου θολωτοῦ τάφου τῆς Τραγάνας ὑπάρχουν ἐνδοιασμοὶ ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τῶν αὐλάκων διὰ τοὺς τροχοὺς τοῦ θεωρουμένου ὡς χρησιμοποιουμένου ταφικοῦ ἄρματος. Ὁ μέσος ὕρος τοῦ εὖρους τοῦ σκάμματος τοῦ 2ου τάφου εἶναι 1.55 μ.

22. ΣΙΦΝΟΣ

Αἱ ὑπὸ τῆς ἐφόρου Βαρβάρας Φιλιππάκη γενόμεναι κατὰ τὸ 1976 εἰς τὴν ἀκρόπολιν Ἀγίου Ἀνδρέου τῆς Σίφνου ἐργασίαι βραχείας δυστυχῶς καὶ πάλιν διαρκείας, διεξήχθησαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πύργου β, ὅπου εἶχον πέρυσιν ἀνοιχθῆ δύο τάφοι. Αὐταὶ ἠνώθησαν ἐφέτος καὶ ἡ ἀνασκαφεῖσα, συνολικῶς, ἔκτασις 11.50 μ. μήκους, 4.60 μ. πλάτους καὶ 2.25 μ. μεγ. βάθους (εἰκ. 118), ἔδωκε τὴν δυνατότητα νὰ παρακολουθηθῆ ἀνέτως ἡ στρωματογραφία καὶ νὰ ἐνισχυθῆ σημαντικῶς ἡ βεβαιότης διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τειχῶν.

Κατὰ πρῶτον ἠκολουθήθη πρὸς Ἀνατολὰς ὁ φέρων τὴν θύραν τοῖχος μέχρις ἀποστάσεως 1.45 μ. ἀπὸ αὐτῆς, ὅπου καὶ συναντᾷ ἕτερον καθέτως βαίνοντα πρὸς αὐτόν, τοῖχον (B - N) (εἰκ. 119), παραλλήλως δηλ. πρὸς τὸ τεῖχος. Οὗτος σώζεται εἰς δύο μὲν

Εἰκ. 118. Σίφνος. Ἀκρόπολις Ἀγίου Ἀνδρέου. Ἡ ἀνασκαφεῖσα ἔκτασις.

τιμήματα πρὸς Βορρᾶν, συνολικοῦ μήκους 2.35 μ. καὶ ἐν πρὸς Νότον μήκους 0.80 μ., ἔχει δὲ πλάτος 0.70 μ. Πρὸς Νότον πρέπει νὰ συνεχισθῇ ἡ ἀνασκαφή. Ὅθεν, τὸ κτίσμα παρουσιάζεται τώρα διμερὲς καὶ ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἐκτείνεται καὶ πρὸς Ἀνατολὰς.

Καθ' ὄλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν, ἐκτὸς μικροῦ τμήματος (μήκους 0.55 μ.) κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ὑπάρχει στρωθὴς πατημένης ἀργιλώδους γῆς, ἡ ὁποία συναντᾶται εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἔχει πάχος 0.60 - 0.50 μ. (εἰκ. 120).

Ἐντὸς αὐτῆς εὐρίσκονται ὄστρακα σκύφων, πρόχων καὶ ὑδριῶν, ὡς καὶ πόδες κυλίκων, ἀνήκοντα ἅπαντα εἰς τὴν ΥἚ ΙΙΒ περιόδον καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ νεώτερον αὐτῆς τμήμα (εἰκ. 122-123).

Εἰκ. 119. Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος, ὁ φέρων τὴν θύραν (Α-Δ) καὶ ὁ κάθετος πρὸς αὐτὸν (Β-Ν).

Οὕτω, καθίσταται περισσότερον βεβαία ἡ χρονολόγησις καὶ τοῦ κυρίου τμήματος τῶν τειχῶν μετὰ τοὺς ὀκτὼ μικροὺς τετραγώνους πύργους — πλὴν τοῦ μεγαλυτέρου α — εἰς τὴν ΥἚ ΙΙΒ περίοδον, ὡς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν νεωτέρων ἀνασκαφῶν ἔχει θεωρηθῆ ἰσχυρῶς.

Ἐπὶ τῆς προαναφερθείσης ἀργιλώδους στρώσεως ὑπῆρχε πλακόστρωσις (εἰκ. 120). Ταύτης μικρὸν μὲν τμήμα ἐσώθη παρὰ

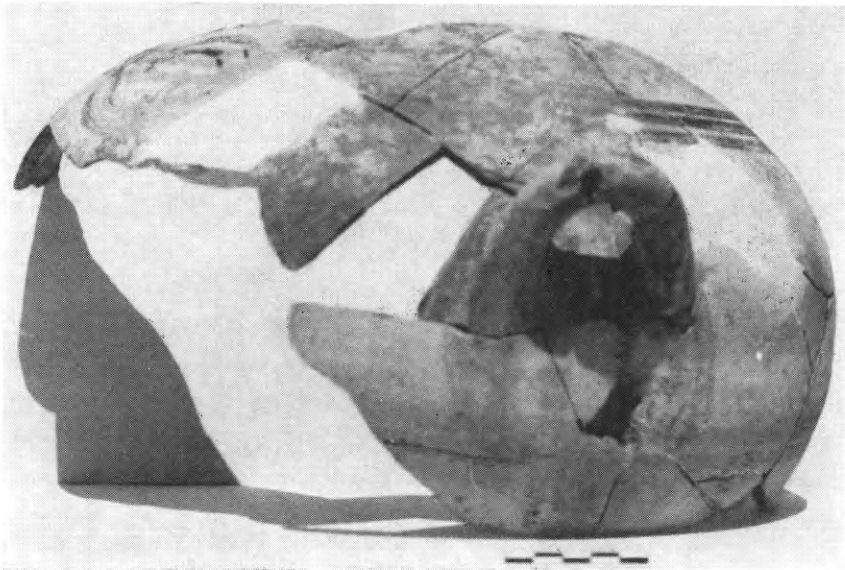

Εἰκ. 120. Τμήμα εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀφῆρέθη ἡ ἀργιλώδης στρώσις καὶ τμήμα τοῦ πλακόστρώτου. Ἀριστερὰ ἡ ἐσοχὴ τοῦ τείχους καὶ περαιτέρω ἡ τριπλῆ του ἐπένδυσις.

τὴν θύραν καὶ εἰς τοὺς δύο χώρους τοῦ κτίσματος, μεγαλύτερον δὲ περὶ τὰ τρία μέτρα βορείως τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου, ὅπου τὸ πλακόστρωτον καταλήγει εἰς δύο βαθμίδας, ἀκριβῶς πρὸ τῆς ἐσοχῆς, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸ τεῖχος (εἰκ. 120-121). Ἡ ἀβαθὴς αὐτὴ ἐσοχὴ, σχηματίζεται μόνον εἰς τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ ὕψους του καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ δεχθῆ, εἰς τὸ ἄνω

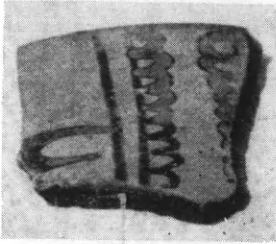

Εικ. 121. Ἡ ἐσογή τοῦ τείχους μετὰ τὰς τέσσαρας βαθμίδας εἰς τὸ ἄνω ἀριστερὸν τμήμα.

Εικ. 122. Ἀγγεῖον ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ΥΕ ΙΙΒ.

ἀριστερόν τμημα της, τέσσαρας μικράς βαθμίδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἄνω εἶναι διπλασία κατὰ τὸ μέγεθος (εἰκ. 121). Τρεῖς ἀπὸ τὰς βαθμίδας αὐτὰς ἀναφέρει καὶ ὁ Τσουντας. Δυστυχῶς εἰς τὸ δεξιὸν ἡμισυ τὸ τεῖχος δὲν σώζεται καλά. Ἐκ τῆς φθορᾶς ὅμως αὐτῆς καθίσταται τοῦλάχιστον δυνατὴ ἢ σημαντικὴ διαπίστωσις, ὅτι τὸ

Εἰκ. 123. Ὅστρακον ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ΥΕ ΙΙΒ.

τεῖχος ἔχει κατὰ τὸ σημεῖον αὐτὸ τριπλῆν ἐνισχυτικὴν ἐπένδυσιν. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ συμπλήρωσις τῆς διαμορφώσεως τοῦ τείχους κατὰ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ σημεῖον, θὰ καταστῇ δυνατὴ διὰ τῆς ἐρεύνης εἰς τὴν ἄλλην ἐσοχὴν τοῦ τείχους κατὰ τὴν νοτιᾶν πλευρὰν ὀπισθεν τοῦ πύργου δ.

Μικρὰ ἐργασία ἐγένετο καὶ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ καθαρισμοῦ τῆς μικρᾶς ἐξ ἑνὸς δωματίου οἰκίας (Β) κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτῆς εὑρεθέντων ἀγγείων ἐπίσης εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον. Οὐδὲν νέον εὑρημα ἐγένετο, μικρὸς δὲ τάφος βρέφους ἐντὸς τοῦ βορείου τοίχου της εὑρέθη ἀκτέριστος.

23. ΠΑΡΟΣ. Κουκουναριές

Διὰ τοῦ ἀρχαιολόγου Δημ. Σκιλάρντι ἐνηργήθη ἐν Πάρῳ ἀνασκαφὴ ἐπὶ τοῦ βραχώδους καὶ ἀπροσίτου λόφου τῶν Κουκουναριῶν, ὅστις κεῖται εἰς τὸν ΝΔ. μυχὸν τοῦ μεγάλου κόλπου τῆς Ναούσης.

Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη εἰς δύο τομεῖς τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου. Εἰς τὸ βόρειον τμημα ἀνεσκάφη ἐντὸς μικροῦ σπηλαίου τάφος τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων μετὰ τὸν σκελετὸν ἔχοντα τοὺς πόδας συνεσταλμένους καὶ τὰς χεῖρας κατὰ μῆκος τοῦ κορμοῦ. Ὡς δεῦτερος τομεὺς ἐπελέγη τὸ ἀνώτατον τῶν κεκλιμένων ἐπιπέδων, τὸ ὁποῖον, ἔχον σχῆμα παραλληλογράμμου, ἐκτείνεται μετὰ κατεύθυνσιν Ἀ. - Δ. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμημα τοῦ ἐπιπέδου καθωρίσθησαν τὰ ὅρια τεσσάρων τετραγώνων τάφρων (;), διαστάσεων 4×4 μ., αἵτινες τελικῶς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνα-

σκαφοῦν πλήρως λόγω τοῦ πλήθους τῶν ἀποκαλυφθέντων εὐρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπέβαλλον ἐξονυχιστικὴν διερεύνησιν τῶν στρώσεων, καὶ λόγω τῆς ἐξαντλήσεως τῆς διὰ τὴν περίοδον 1976 ἐγκριθείσης πιστώσεως (εἰκ. 124).

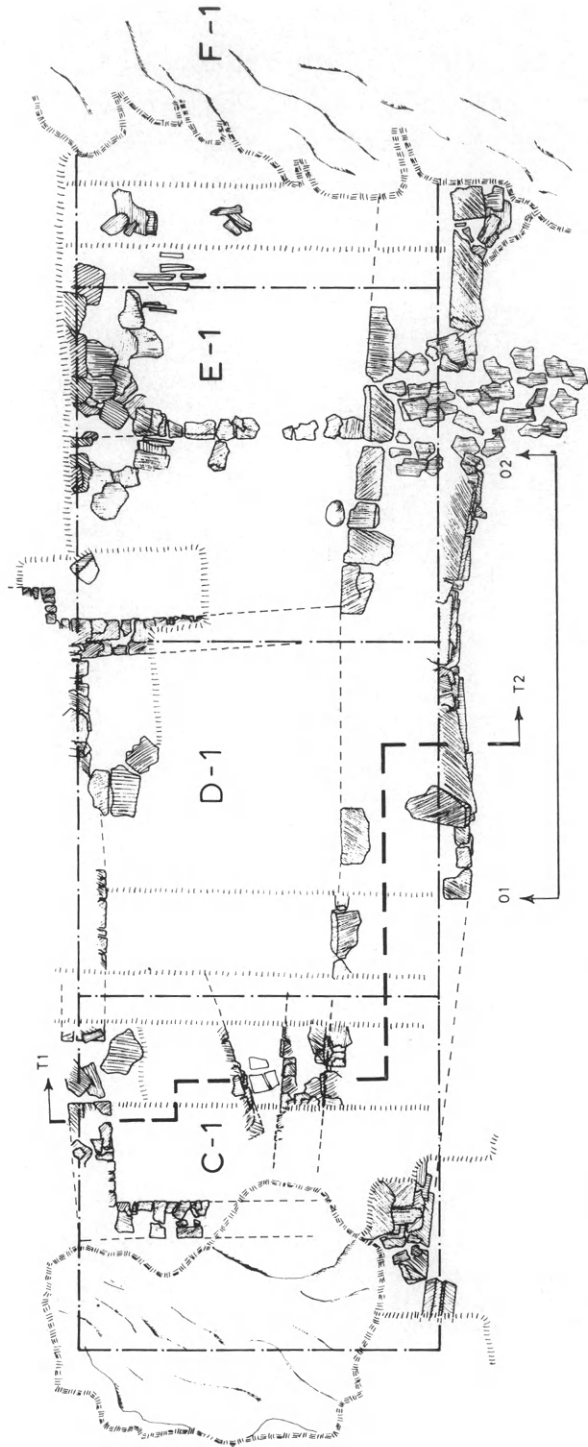
Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ εἰς τὴν κορυφὴν ἄνοδος ἐκ τῆς κάτω ἀκροπόλεως ἀπεκόπτετο ὑπὸ ἰσχυροῦ μυκηναϊκοῦ τείχους,

Εἰκ. 124. Γενικὴ ἀποψὶς τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Δ.

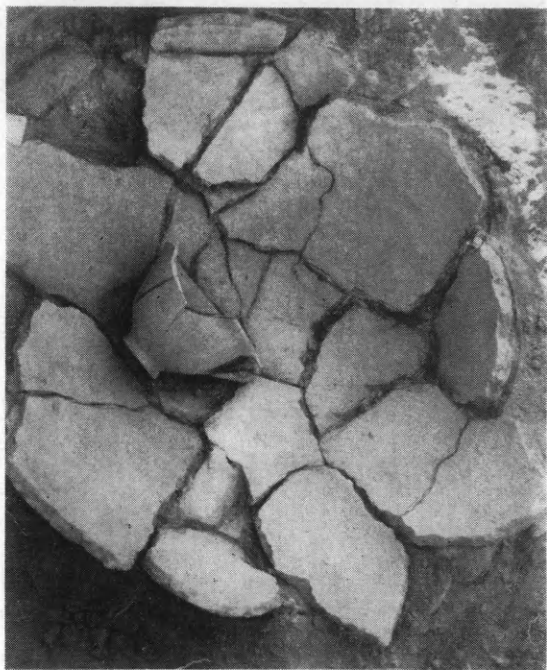
ὄπισθεν τοῦ ὁποίου καὶ ἐκτεινομένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑπῆρχε σειρὰ δωματίων ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀποθήκας συγκροτήματος, πιθανῶς ἀνακτορικοῦ χαρακτῆρος. Ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς κατόψεως τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου (εἰκ. 125), λίαν ἰσχυρὸν τεῖχος πάχους 1.66 μ. καὶ σωζομένου ὕψους 3 μ. περίπου, ἔβαινε ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς φράσσον τὸν ὑπὸ βράχων ἐκατέρωθεν περιοριζόμενον κοῖλον χῶρον. Τὸ τεῖχος ἐκτίσθη διὰ δύο παρειῶν ὀγκολίθων, τὸ δὲ μεταξὺ διάστημα ἐπληρώθη διὰ μικρῶν λίθων. Παραλληλόγραμμον ἄνοιγμα εἰς τὴν βάσιν τούτου προωρίζετο διὰ τὴν ἐκροὴν τῶν ὑδάτων.

ΠΑΡΟΣ 1976
ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΙΩΝ

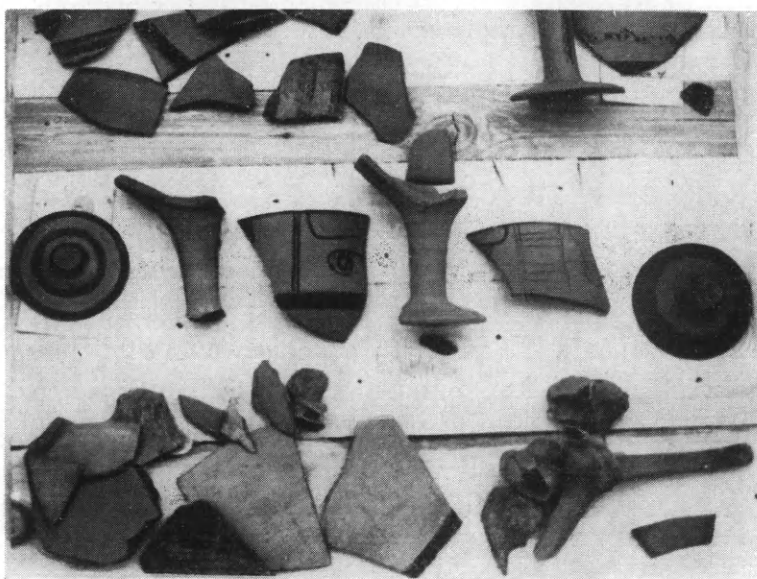

Ειχ. 125. Κάτοψη τῆς ἀνασκαφῆς ἐμφαίνουσα τὴν παρειὰν τοῦ τείχους καὶ τὴν κατ' ἐπιφάνειαν τοῦ ἀποθήκη.

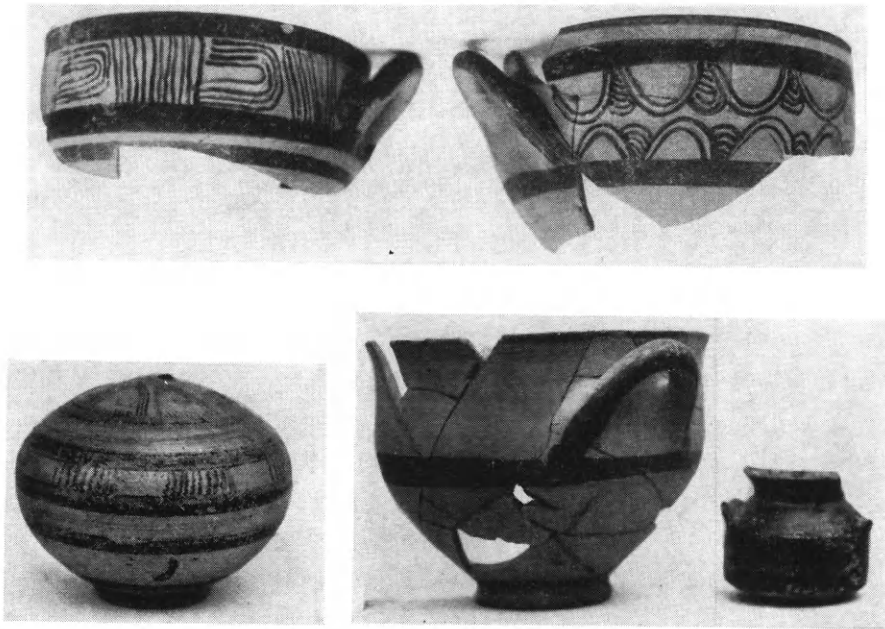
Ὁ οὕτω πως ὀπίσθεν τούτου προφυλασσόμενος χώρος τῆς τεχνητῶς ἰσοπεδωμένης κορυφῆς κατελαμβάνετο ὑπὸ λίαν σημαντικῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων, ἐκ τῶν ὁποίων διηρευνήθη εὐρύχωρον δωμάτιον διαστάσεων 8×3 μ. περίπου, ἀνήκον προφανῶς εἰς ἀποθήκας σπουδαίου οἰκοδομήματος. Ὁ χαρακτήρ τῶν πρὸς Ἄ. τοῦ δωματίου ἐρειπίων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποσαφηνισθῇ εἰσέτι. Τὸ δωμάτιον διηνοίγετο πρὸς Β. διὰ θύρας πλάτους 0.85 μ., ὅπου ἐπεξετείνετο τὸ κυρίως τμῆμα τοῦ συγκροτήματος. Γενικῶς, αἱ ἐπιχώσεις εἶναι λίαν σημαντικαὶ ἐνταῦθα, καθ' ὅσον αὐταὶ συνεκρατήθησαν ὑπὸ τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους. Ἐρριμμέναί πλάκες καὶ λοιπαὶ στρωματογραφικαὶ ἐνδείξεις εὐρεθεῖσαι ἄνωθεν τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δωματίου, πιστοποιοῦν τὴν ὑπαρξίν λειψάνων ἐκ τῆς ὀροφῆς ἢ καὶ πιθανώτερον ἐκ τῶν ἄνω ὀρόφων τοῦ συγκροτήματος. Ἐπὶ τῶν δαπέδων τῆς ἀποθήκης ἢ ἀνασκαφῆ ἔφερον εἰς φῶς ἄνω τῶν δέκα συντετριμμένους εὐμεγέθεις πίθους μὲ τὰ στόμιά των κεκαλυμμένα διὰ κυκλικῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν. Εἷς ἐκ τῶν πίθων διέσωσεν εἰς τὸ ἐσωτερικόν του μόνωτον σκύφον (εἰκ. 126). Παχεῖα στρῶσις τέφρας ἐκάλυπτε τὸ δάπεδον καθ' ὅλην του τὴν ἔκτασιν. Ἡ πυρκαϊά, ἣτις κατέστρεψε τὸ κτίριον, ἦτο τοιαύτης ἐντάσεως ὥστε λίθοι τοῦ βορείου τοίχου εἶχον λάβει μελανοκάστανον χροιάν. Τὸ σημαντικὸν πάχος τῆς τέφρας δεικνύει βεβαίως τὴν ἰσχὺν τῆς διὰ πυρὸς καταστροφῆς. Μέγα πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἀκεραίων ἀγγείων περισυνελέγησαν ἐκ ταύτης, ἢ δὲ μελέτη των δεικνύει ὅτι τὸ συγκρότημα κατεστράφη ἐντὸς τῆς ΥἚ ΠΙΓ φάσεως. Μεταξὺ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων ἀναφέρομεν χαρακτηριστικῶς ὑψίποδας κύλικας, σκύφους, ψευδοστόμους ἀμφορεῖς, ἀλάβαστρα (εἰκ. 127 - 128) κ.ἄ. Ἡ ἀποθήκη ἀπέδωσεν ὁμοίως πλῆθος σφονδυλίων ἐκ πηλοῦ καὶ ἐκ ποικίλων λίθων (εἰκ. 129), μικρὸν ἀριθμὸν ἡμιπολυτίμων ἀκατεργάστων λίθων, ἓνα πολῦτιμον λίθον καὶ μέγαν ἀριθμὸν χαλκῶν ἀντικειμένων. Ἐξ αὐτῶν μνημονεύομεν τριχολαβίδα, ἀρύταιναν (εἰκ. 130), αἰχμὴν λόγχης καὶ βέλους, καὶ τέλος στέλεχος τριποδικῆς βάσεως.

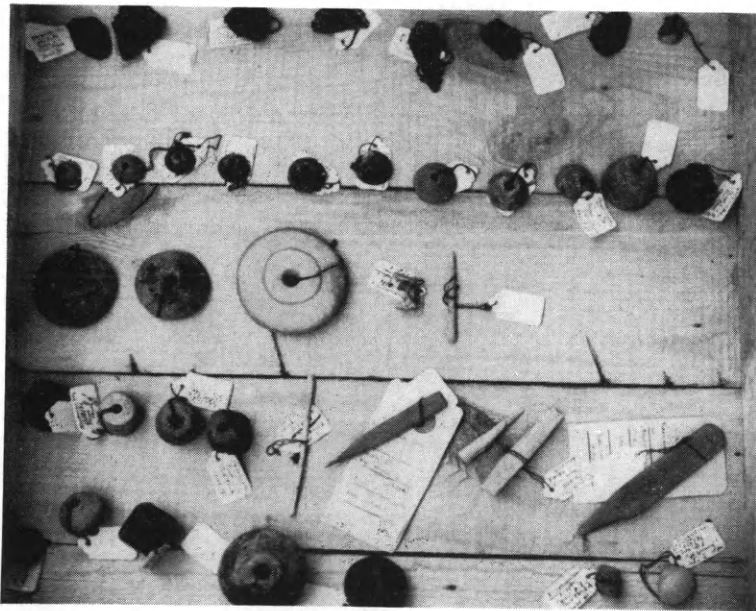
Είχ. 126. Πίθος με μόνωτον σκύφον κατά χώραν.

Είχ. 127. Θραύσματα ύψιπόδων κυλίικων.

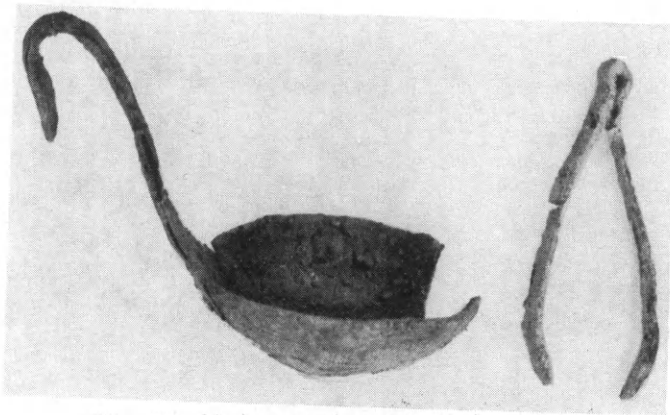
Εικ. 128. Κεραμεικά εὑρήματα ἐκ τῆς ἀποθήκης.

Εικ. 129. Συλλογή σφονδυλίων καὶ ὀστέινων ἐργαλείων.

Ἡ τέφρα περιελάμβανε προσέτι ὀστέινον κτένιον καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης (εἰκ. 129). Λίαν ἐνδιαφέροντα λογίζονται δύο θραύσματα χείλους πίθου μὲ ἐγγάρακτα σημεῖα, ἴσως τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β.

Βεβαίως ἡ ἐξαιρετικὴ ποιότης τῶν ἀγγείων, τὸ μέγα πλῆθος τῶν πίθων καὶ χαλκῶν εὐρημάτων καὶ ἡ ἀνεύρεσις τῶν ἀκα-

Εἰκ. 130. Ἀρύταινα καὶ τριχολαβίς ἐκ χαλκοῦ.

τεργάστων ἡμιπολυτίμων λίθων ἀποδεικνύει ὅτι τὸ δωμάτιον ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀποθήκευσιν ἀντικειμένων συνεχομένου ἢ ἐγγύς κειμένου λίαν σημαντικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἡ κεραμεικὴ τοῦ ἀδιαταράκτου στρώματος τῆς καταστροφῆς ἐπιβεβαιοῖ ὅτι αὕτη συνέβη ἐντὸς τοῦ 12ου π.Χ. αἰ. Διὰ γενομένης τομῆς ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου (τάφος C - 1) ἐπιστοποιήθη ἡ ὕπαρξις δύο παλαιότερων φάσεων ἀντιπροσωπευομένων ὑπὸ τοίχων μὲ κατεύθυνσιν διάφορον ἐκείνης τῶν τοίχων τῆς ἀποθήκης (εἰκ. 131). Ἐξ ἄλλου, γενομένη τομῆ εἰς τὴν πρὸ τοῦ μυκηναϊκοῦ τείχους ἐπίχωσιν ἔδειξεν ὅτι ἡ ὀχύρωσις ἀνάγεται πιθανώτατα εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ φάσιν.

Δεδομένου ὅτι ἡ ἐφετινὴ ἔρευνα ἠρκέσθη μόνον εἰς γενικὰς διαπιστώσεις λόγῳ τῶν περιορισμένων διαστάσεων τῆς ἀνασκαφῆς, ἐλπίζεται ὅτι διὰ τῆς συνεχίσεως τῶν ἐργασιῶν κατὰ τὸ 1977 θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ διερευνηθῇ πλήρως ἡ ὡς ἄνω ἀπο-

θήκη καὶ νὰ ἐπεκταθῆ ἡ ἔρευνα πρὸς Β., ὅπου κεῖται ὁ πυρῆν τοῦ συγκροτήματος. Αἱ παχεῖαι ἐπιχώσεις, ἡ σπουδαιότης τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων, ἡ ποικιλία τῶν κινητῶν εὐρημάτων

Εἰκ. 131. Ἀποψὲς τῶν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἀποθήκης τοίχων ἐκ παλαιότερων οἰκοδομικῶν φάσεων.

καὶ ἡ ἐν γένει θαυμασία ποιότης καὶ διατήρησις αὐτῶν, παρέχουν βεβαίως βασίμους ἐλπίδας ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Κουκουναριῶν Πάρου θὰ ἀποβῆ μία τῶν σημαντικωτάτων τῶν Κυκλάδων.

24. ΝΑΞΟΣ

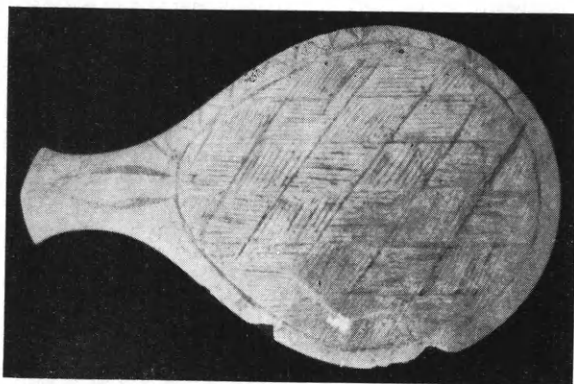
Αί ἐργασίαι ἀνασκαφῆς τῆς Νάξου ἐπανελήφθησαν ἐφέτος διὰ τοῦ ἐπικουρικοῦ καθηγητοῦ Β. Λαμπρινουδάκη. Συμπληρωματικὸς ἦτο ὁ χαρακτήρ των εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀπλωμάτων, ὅπου ἐξηγνήθησαν οἱ τομεῖς T1, T2 καὶ T5 τῆς προώρου διακοπείσης ἀνασκαφῆς τοῦ 1974.

Παρὰ τὰς ἀντιθέτους ἐνδείξεις τῆς προηγουμένης περιόδου ἀπεδείχθη ὅτι τὸ κυκλαδικὸν νεκροταφεῖον συνεχίζεται πρὸς Ἀ., τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ λόφου. Λαξευμένος ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ μὲ κτιστὰ τοιχώματα ἀπεκαλύφθη νέος, ὁ 27ος τάφος ἐκ τῆς πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου, ὁ ὁποῖος ἦτο, ὡς φαίνεται, ἰδιαίτερος πλούσιος εἰς κτερίσματα. Δυστυχῶς ὁ ἀνώτερος τῶν δύο ὁρόφων τοῦ τάφου εἶχεν ἐντελῶς καταστραφῆ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ κατωτέρου ταραχθῆ ἀπὸ δύο ταφὰς τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ διέλυσαν εὐρισκόμενα ἐκεῖ λείψανα ρωμαϊκῶν οἰκιῶν, εὐρεθέντα ὑψηλὰ ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ τάφου. Ἀντὶ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς αἱ μεταγενέστεραι ταφαὶ ἐπροστάτευσαν ὅμως τὰ ἐναπομείναντα εἰς τὸ βάθος τοῦ βαθύτερου διαμερίσματος κτερίσματα ἀπὸ τὴν προσφάτως εἰς τὴν νῆσον ὀγκουμένην ἀπειλὴν συλήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων· θρασεῖς ἀρχαιοκάπηλοι εἶχον ἐνεργῆσαι εἰς τὸ περίβλεπον αὐτὸ παρὰ τὴν πόλιν σημεῖον βαθεῖαν σκαφήν (!), τὴν ὁποίαν διέκοψαν ὀλίγα μόλις ἑκατοστὰ ὑπὲρ τὸ σωζόμενον τμῆμα τοῦ τάφου, ἀποθαρρυνθέντες ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τῶν οἰκτρῶς ὑπ' αὐτῶν διαλυθεισῶν μεταγενεστέρων ταφῶν.

Περὶ τὰ λείψανα τοῦ κυκλαδικοῦ σκελετοῦ εὐρέθησαν τὰ ἐναπομείναντα κτερίσματα, ἀκέραια, εἰς τεμάχια ἢ ἐλλιπῆ, ἄνευ διακρίσεως τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν κατὰ στρώματα. Μερικῶν μάλιστα ἀντικειμένων τὰ τεμάχια εὐρέθησαν εἰς διάφορα ὕψη. Ἡ εἰκὼν αὐτῆ δὲν παρατηρεῖται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ κυκλαδικὸν νεκροταφεῖον τῶν Ἀπλωμάτων. Ἡ συλλογὴ ὀλίγων μεταγενεστέρων ὀστράκων εἰς τὰ χῶματα τοῦ τάφου ἐφέτος καὶ ἡ παλαιόθεν παρατηρηθεῖσα χρῆσις τῶν σχιστολιθικῶν ὀροφῶν τῶν τάφων αὐτῶν εἰς τὰ πλακόστρωτα τῆς ρωμαϊκῆς συνοικίας

τῶν Ἀπλωμάτων ἐπιτρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν μὲ τήν — χωρὶς προθέσεις συλήσεως — οἰκοδομικὴν δραστηριότητα τῶν μεταγενεστέρων κατοίκων τῆς περιοχῆς μερικῶς τοῦλάχιστον τὸ φαινόμενον.

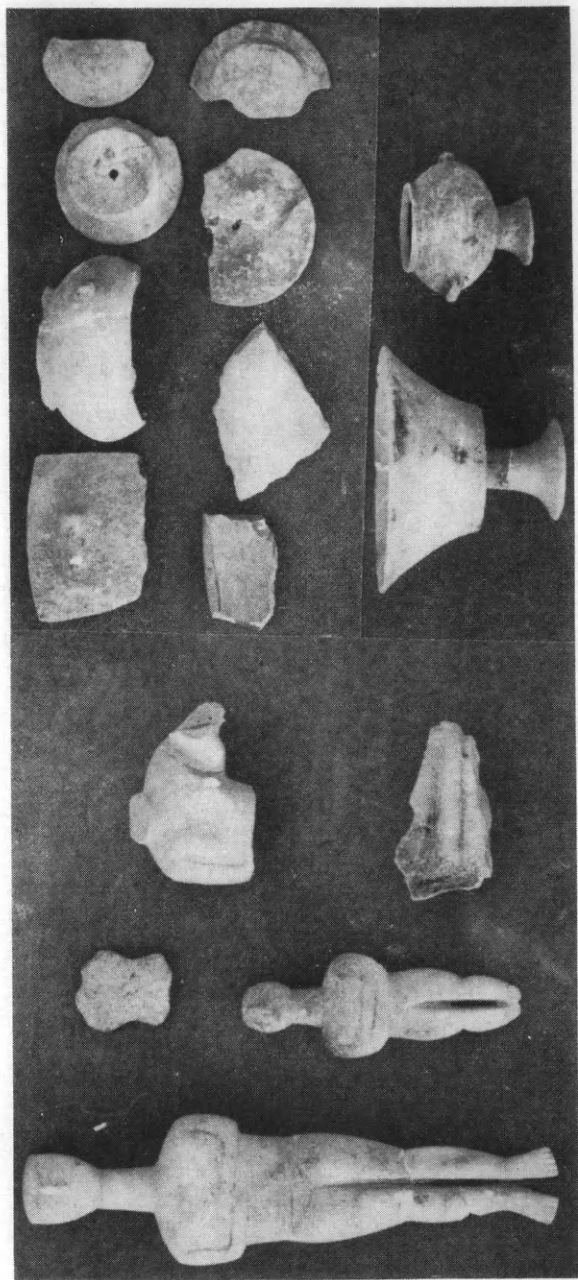
Ἐκ τῶν κτερισμάτων ἰδιαίτερος σημαντικὰ εἶναι: α) ἀκέραιον μαρμάρινον τηγανόσχημον σκεῦος (εἰκ. 132), τὸ ὁποῖον εἰς τὰ ὀλίγα παραδείγματα τοῦ εἴδους προσθέτει μίαν ἰδιαίτερος

Εἰκ. 132. Νάξος. Μαρμάρινον τηγανόσχημον σκεῦος ἐκ τοῦ τάφου XXVII.

πλουσίαν μορφήν μὲ ἐγγάρακτον διακόσμησιν ρόμβων, τεθλασμένων καὶ ἰχθυακάνθης καὶ β) τεμάχιον (ὁ ἄνω κορμὸς γυναικὸς) μαρμαρίνου συμπλέγματος δύο ἐναγκαλιζομένων μορφῶν, μὲ ἰσχυρὰν πλαστικότητα καὶ γενικὴν ἀλλὰ ἔντονον δήλωσιν τῆς ὀργανικῆς κινήσεως τοῦ σώματος. Εὐρέθησαν ἐπίσης ἄλλα εἰδῶλια τοῦ συνήθους γυναικείου τύπου, ἐν βιολόσχημον εἰδῶλιον, μαρμάρινα ἀγγεῖα ἢ τεμάχια ἀγγείων (εἰκ. 133), τριπτῆρες καὶ πλῆθος λεπίδων ὄψιανοῦ μήκους μέχρι 17 ἐκ.

Τὸ 1974 εἶχεν ἐπίσης ἀρχίσει ἡ ἐξερεύνησις τῆς Ἀ. τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου Γ κειμένης περιοχῆς. Καὶ ἐκεῖ ἐξητηλήθη ἐφέτος ἡ ὑπάρχουσα τάφος, ἀποδώσασα μόνον τὰ πλούσια ἔχνη μαγειρείου τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ οἰκία αὐτὴ πρέπει νὰ ᾔτο εἰς χρῆσιν ἀπὸ τῶν πρώτων μ.Χ. χρόνων μέχρι τοῦ ΣΤ' αἰ., οἱ πίθοι δὲ τοῦ μαγειρείου τῆς πρώτης φάσεως ἦσαν ἐμπεπηγμένοι ἐντὸς

Είχ. 133. Μαρμάρινα είδωλα και άγγεϊτα εκ του κυκλαδικου τάφου XXVII των Απλομαύτων.

πρὸς τοῦτο ἀνοιχθέντων λαξευμάτων τοῦ μαλακοῦ βράχου. Μόνον πρὸς Δ., ὅπου ὁ βράχος κατέρχεται πρὸς τὴν θάλασσαν, τὸ δάπεδον μεταγενεστέρων κατασκευῶν δὲν ἔφθανε μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους καὶ μία μεγάλη κοιλότης τοῦ βράχου ὑπ' αὐτὸ εἶχεν ἐπιχωσθῆ διὰ λίθων καὶ πηλώδους χώματος πλουσιωτάτου εἰς μυκηναϊκά, γεωμετρικὰ καὶ ὠραῖα κλασσικὰ τεμάχια ἀγγείων, πιθανώτατα ἐκ τῶν πέριξ ταφῶν καὶ τῆς πόλεως.

Εἰς τὸ ἀρχαῖκόν ἱερόν τοῦ Γύρουλα (παρὰ τὸ χωρίον Σαγκρι) ἐξετελέσθησαν ἐφέτος δευτερεύουσαι ἐργασίαι — ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πλήρη κατανοήσιν τῆς ἱστορίας καὶ τῶν διαδοχικῶν μορφῶν τοῦ ἀποκεκαλυμμένου οἰκοδομήματος — ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ καθηγητοῦ G. Gruben καὶ τοῦ συνεργάτου του κ. M. Κορρέ, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μελέτην διὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν.

Τὰ πλούσια συμπεράσματα τῶν ἀρχιτεκτόνων, τὰ ὅποια ὀδηγοῦν εἰς τὴν λεπτομερῆ γραφικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κτιρίου, θὰ παρουσιασθοῦν εἰς ἰδίας ἐκθέσεις εἰς τὰ Πρακτικά. Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς μελῶν τοῦ κτιρίου, τὰ ὅποια διεσώθησαν ἐπὶ τόπου ἢ ἐπεσημάνθησαν με κοπιώδεις καθημερινὰ ἀναζητήσεις κατάσπαρτα εἰς πλῆθος κτισμάτων καὶ τοποθεσιῶν ὀλοκλήρου τῆς κοιλάδος, παρέχουν βασίμους ἐλπίδας διὰ μερικὴν ἀναστήλωσιν τοῦ ἀρχαικοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ — εἰς ὠρισμένα σημεῖα ἢ παλαιὰ ἀνασκαφὴ δὲν εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ βράχου — ἐγένετο μία ἐνδιαφέρουσα διαπίστωσις: Λεπτὸν στρώμα σκληρῶν χωμάτων ἀμέσως ὑπὲρ τὸν βράχον καὶ σαφῶς παλαιότερον τῶν ἐργασιῶν θεμελιώσεως τοῦ ἀρχαικοῦ οἰκοδομήματος ἀπέδωσε πολλὰ ἀρχαῖκά καὶ γεωμετρικὰ καὶ ἀρκετὰ μυκηναϊκά ὄστρακα. Πρὸς τὴν περίοδον αὐτὴν χρήσεως τοῦ χώρου πρέπει ἴσως νὰ συνδεθοῦν τρία βαθέα λαξεύματα ἐντὸς τοῦ βράχου, ἐντοπισθέντα ἐπίσης κατὰ τὸν καθαρισμὸν, ἐπὶ μιᾶς εὐθείας ἀπὸ τοῦ ΝΔ. κίονος πρὸς τὴν ΝΑ. γωνίαν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχαικοῦ κτιρίου βασιλικῆς. Ἐλκυστικὴ φαίνεται ἡ ὑπόθεσις ξυλίνου φράκτου ἢ ἄλλης ἐλαφροῦς κατασκευῆς τῶν πρώιμων χρόνων εἰς τὸν ἱερόν

ἤδη χώρον (εἰκ. 134 : δεξιὰ καὶ ἄνω ἢ Β. καὶ Δ. πλευρὰ τοῦ ἀρχαῖου ναοῦ· εἰς τὸ μέσον ἢ ὑποθεμελίωσις τοῦ στυλοβάτου τῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας· παρὰ τὴν βάσιν κίονος τῆς βασιλικῆς τὸ ἐν τῶν προαρχαϊκῶν λαξευμάτων εἰς τὸν βράχον).

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν συνελέγησαν ἐπίσης τεμάχια μαρμαρίνων κεραμίδων,

Εἰκ. 134. Ἀποψὶς τοῦ καθαρισθέντος ἐσωτερικοῦ τοῦ κυρίου οἰκοδομήματος εἰς τὸν Γύρουλα (Σαγκρί).

στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων, τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ ἐκ τοῦ ἄνω κορμοῦ μικροῦ μαρμαρίνου κούρου, ὡς καὶ τμημα πηλίνου ἀρχαῖου εἰδωλίου ἀναφερόμενον ἐδῶ διότι μαρτυρεῖ ἅπαξ ἔτι τὴν χρῆσιν τῆς «δαιδαλικῆς» κομμώσεως εἰς τὰ ναξιακὰ ἔργα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐξερεύνησις τῶν ἐκκλησιδίων καὶ λοιπῶν τοποθεσιῶν τῆς κοιλάδος ἀπέδωσε πλουσίους καρπούς: Εἰς τὸ ἱερόν καὶ τὴν πρὸς ΝΔ. παρακειμένην περιοχὴν Μπαντίδαινες ἐνετοπίσθησαν 12 μέλη προερχόμενα ἐκ μεγάλης μαρμαρίνης κυκλικῆς κατασκευῆς, ἡ ὁποία εὔρισκετο πιθανώτατα ἐπίσης εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Γύρουλα. Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα

έπεσημάνθησαν ἢ συνελέγησαν, μνημονευτέον ἐδῶ τὸ εἰς δευτέραν χρῆσιν μαρμάρινον ὕστερον ἀρχαῖκόν περιρραντήριον (εἰκ. 135) ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ ναῦσκου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου μὲ τὴν ἀναθηματικὴν βουστροφηδὸν ἐπιγραφὴν --ν ἀνέθεκεν / δεκάτην α--. Ἡ πιθανὴ προέλευσίς του ἀπὸ τὸ ἱερόν τοῦ Γύρουλα, ὁπόθεν καὶ τὸ ἀνάθημα τοῦ Ἀλεξιτίδου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα (ΠΑΕ 1954, σ.

Εἰκ. 135. Τμῆμα ἀρχαῖκου περιρραντηρίου μετ' ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς.

338) καθιστᾷ ἐλκυστικὴν τὴν συμπλήρωσιν δεκάτην Ἀ[πόλλωνι, ὁπότε ἡ παρουσία τοῦ θεοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖκόν ἱερόν τονίζεται ἔτι μᾶλλον.

Μακρὰ δοκιμαστικὰ τομαὶ Ἀ. καὶ ΝΑ. τοῦ οἰκοδομήματος οὐδὲν σαφὲς στοιχεῖον θεμελιώσεως ἄλλης κατασκευῆς εἰς τὸ ἱερόν ἢ περιβόλου ἀπέδωσαν. Ἡ ἐπίχωσις εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἐλάχιστη (20 - 40 ἐκ.). Διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐρεύνης πρὸ τῆς δημοσιεύσεως ἐπιβάλλεται ἀκόμη : α) ἡ ἔρευνα διὰ τομῶν τῆς Β. καὶ ΝΔ. τοῦ ἀρχαίου κτιρίου ὑπαρχούσης παχυτέρας ἐπίχωσεως, β) ἡ ἔρευνα τῶν ἀρχαίων λίθων δι' ὧν ἔχει κτισθῆ ὁ νεώτερος ναῦσκος τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Γύρουλα καὶ τῆς ἐπίχωσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται οὗτος καὶ γ)

ή συστηματικώτερα μελέτη (ἀποτείχισις, μεταφορά, ἐνδεχόμεναι μικροσκαφαί) τῶν ἐντοπισθέντων εἰς τὴν περιοχὴν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

25. ΘΗΡΑ. Ἀκρωτήρι

Διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Χρίστου Ντούμα συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1976 αἱ ἐργασίαι εἰς τὸ Ἀκρωτήρι Θήρας. Ὀλόκληρος ἡ περίοδος τοῦ Αὐγούστου καὶ Σεπτεμβρίου ἠναλώθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ χώρου καὶ τῶν εὐρημάτων, ἡ συντήρησις τῶν ὁποίων συνεχίσθη ἐπίσης.

Πρὸς ἀνετωτέραν διακίνησιν τῶν ἐπισκεπτῶν, ὡς καὶ διὰ τὴν πληρεστέραν καὶ πλέον ὑπεύθυνον ἐνημέρωσίν των ἐτοποθετήθη πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς ἀνασκαφῆς γενικὸν σχέδιον αὐτῆς μετὰ τὸ ἱστορικὸν εἰς γλώσσας ἑλληνικὴν, ἀγγλικὴν, γαλλικὴν καὶ γερμανικὴν. Ἀποσπασματικὰ σχέδια μετὰ ἐπεξηγήσεις εἰς τὰς αὐτὰς ὡς ἀνωτέρω γλώσσας ἐτοποθετήθησαν εἰς καίρια σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς.

Παραλλήλως ἤρχισεν ἡ ταξινομήσις καὶ ἡ μελέτη τῶν ὀστῶν ζῶων, τὰ ὅποια κατὰ δεκάδας κιλῶν εἶχον περισυλλεγῆ κατὰ τὰ ἔτη τῆς καθ' αὐτὸ ἀνασκαφῆς. Οὕτως ἐξετάσθησαν παρ' εἰδικοῦ καὶ κατεγράφησαν ὑπὲρ τὰς ὀκτὼ χιλιάδας ὀστῶν, ἐκ τῶν ὁποίων σαφῆς προκύπτει ἡ εἰκὼν τῆς κτηνοτροφίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑστεροχαλκῆς περιόδου εἰς τὸ Αἰγαῖον: τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν τὰ αἰγοπρόβατα. Κατὰ πολὺ ὀλιγώτερα εἶναι τὰ ὀστᾶ τῶν χοίρων, ἐνῶ ἐλάχιστη εἶναι ἡ ἀντιπροσώπευσις τῶν βοοειδῶν, τὰ ὅποια στερούμενα ἰχνῶν σφαγῆς φαίνεται ὅτι ἐξετρέφοντο ὡς ὑποζύγια μᾶλλον παρὰ διὰ τὸ κρέας των.

Εἰς τὸν τομέα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου ἀνάγεται καὶ ἡ συστηματικὴ ἐξέτασις παρ' εἰδικοῦ γεωλόγου ἀπάντων τῶν γεωλογικῶν ὕλικῶν δομῆς. Ἄν καὶ ἡ ἀνάλυσις τῶν ληφθέντων δειγμάτων δὲν ἔχει εἰσέτι ὀλοκληρωθῆ, γενικὰ τινὰ συμπεράσματα εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα. Ἐνῶ π.χ. ἡ χρησιμοποίησις παντὸς εἴδους λίθων εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῶν κτισμά-

των εἶναι κανόν, εἰς δύο περιπτώσεις οἱ λίθοι οὗτοι ἔχουν ἐπιλεγῆ μετὰ προσοχῆς, ὥστε νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ αὐτοῦ λατομείου. Οὕτως οἱ πελεκητοὶ λίθοι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῆς Ξεστῆς 3 προέρχονται ἐκ λατομείου πυρομβριτῶν, ἐνῶ τῆς Ξεστῆς 4 οἱ πελεκητοὶ λίθοι εἶναι ὑπόλευκοι τόφφοι. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὑποδηλοῖ τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀντιστοιχῶν κτιρίων, τὴν ὁποίαν ἐπεβεβαίωσαν καὶ τὰ μέχρι τοῦδε πλούσια εὐρήματα.

Εἰκ. 136. Θῆρα, Ἀκρωτήρι. Ἀνατολικὴ πλευρὰ Δωμ. 5 (ισόγ.) Δυτ. Οἰκίας.

Ἐκ τοῦ ἰσογείου τοῦ Δωματίου 5 τῆς Δυτικῆς οἰκίας ἀφῆ-
ρέθη μικρὸς ἀριθμὸς ἀγγείων προκειμένου νὰ ὑποστηλωθοῦν
παρακείμενοι τοῖχοι καὶ νὰ ἰδρυθῆ ἰκρίωμα ἀναγκαῖον διὰ τὴν
ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ δωματίου (εἰκ. 136). Ἐλπίζεται
ὅτι εἰς τὸ ἄσκαφον τοῦτο τμῆμα θὰ εὑρεθοῦν σημαντικὰ ἐλλεί-
ποντα τεμάχια τῆς τοιχογραφίας τῶν μικρογραφιῶν. Ἐντὸς τι-
νῶν ἐκ τῶν ἀφαιρεθέντων ἀγγείων διετηροῦντο εἰσέτι καὶ περι-

συνελέγησαν λείψανα άπηνθρακωμένων όσπρίων. Παρά την ΒΑ. γωνίαν και έπί τής παρειάς του άνατολικού τοίχου εύρέθησαν τά λείψανα πλεκτού δίσκου προφανώς άνήκοντος εις πυθμένα καλάθου.

Ένεκα τής παντελοϋς άνυπαρξίας λεπτομερών σχεδίων τής άνασκαφής και πρός συμπλήρωσιν του σχετικού άρχείου ήρχισεν ή συστηματική και λεπτομερής αποτύπωσις τών έρειπίων. Οϋτως όμας εκ νέων άρχιτεκτόνων ήσχολήθη με τó έργον αυτό κυρίως εις την Ξεστήν 3, εις τόν τομέα Δ και την Δυτικήν οίκίαν. Τó έργον όμως, λόγω τής μεγάλης εκτάσεως τής άνασκαφής, είναι επίπονον και θα απαιτήση χρόνον, ύπομονήν και έπιμέλειαν.

Προεργασία διά την έπιστημονικήν έπεξεργασίαν τής κεραμεικής έγένετο επίσης αποβλέπουσα εις την κατάρτισιν άρχείου σχεδίων τόσον τών σχημάτων όσον και τών διακοσμητικών θεμάτων. Έπέρ τά πενήτηντα διάφορα σχήματα άγγείων έχουν βεβαιωθῆ κατ' αυτόν τόν τρόπον.

Ό έμπλουτισμός και ή συμπλήρωσις του φωτογραφικού άρχείου συνεχίσθη, αλλά τουτο απέχει πολύ από του να είναι πλήρες.

26. ΘΗΡΑ . Σελλάδα

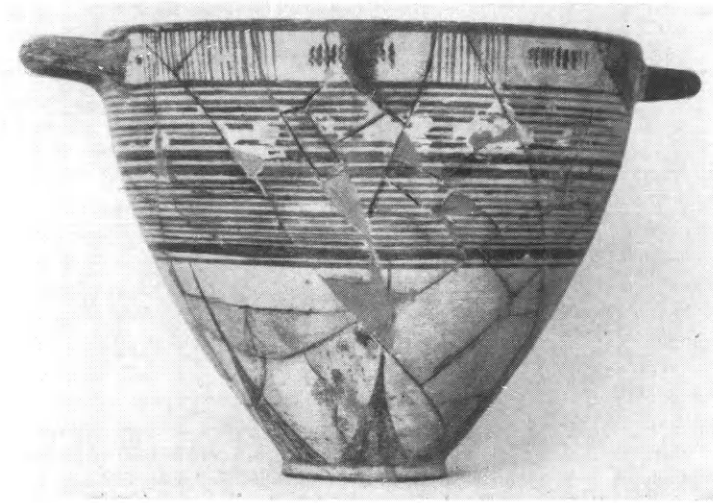
Συνεχιζομένης διά του έφόρου άρχαιοτήτων Ν. Ζαφειροπούλου τής άνασκαφής τών άρχαϊκών νεκροταφείων τής Θήρας εις την ΒΑ. Σελλάδα ήρευνήθη ό τελευταίος ύπολειπόμενος τάφος κατá μήκος τής «σκυρωτᾶς» όδοϋ. Τó έξωτερικόν κρηπίδωμα άπετελείτο έξ άσυνήθως μεγάλων λαξευτών λίθων και εις τó έσωτερικόν του όρθογωνίου στερεά κατασκευη εκ λίθων άδρομερῶς είργασμένων ύποδηλώνει πιθανῶς την τοποθέτησιν έπιτυμβίου στήλης.

Εικ. 137. Πρωτοκορινθιακός άρύβαλλος.

Η έντός του λάκκου ταφή ως μόνον κτερισμα περιείχε χαλκήν σπλεγγίδα. Εις άλλην πυράν όπισθεν του κρηπιδώματος εύρέθη όφθαλμωτή κύλιξ.

Κατá τó κύριον μέρος ή άνασκαφική έρευνα ένηργήθη έπί τής κλιτύος τής ΝΔ. Σελλάδας, όπου εκαθαρίστησαν πέντε ταφικαί

Είχ. 138. Σελλάδα Θήρας. «Πρωτοκορινθιακή» κοτύλη.

Είχ. 139. *Αποψις τοῦ νοτίου τομέως.

πυραί. Μεταξύ τῶν εὐρημάτων ἦσαν ἰωνικαὶ κύλικες, κορινθιακὰ ἀλάβαστρα, δύο ὠσειδεῖς ἀρύβαλλοι (εἰκ. 137) καὶ μία μεγάλη ὑπογεωμετρικὴ κοτύλη, ἣτις μιμεῖται πρωτοκορινθιακὰ πρότυπα

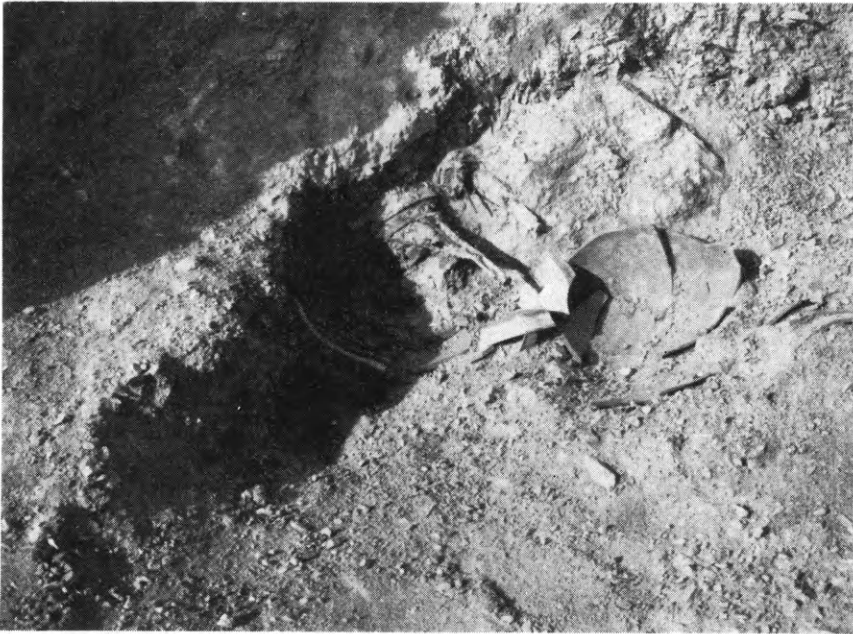

Εἰκ. 140. Εὐβοϊκὸς ἀμφορεύς.

(εἰκ. 138). Παιδικὴ ταφὴ ἐγχυτρισμοῦ ἐντὸς πίθου ἀπέδωσε δύο πῆλινα εἰδῶλια, διάφορα κοσμήματα, ὀστεῖνην σφίγγα κλπ.

Εἰς τὸν νότιον τομέα (εἰκ. 139) ἀπεκαλύφθη ἐπιβλητικὸς τοῖχος μήκους 3.70 μ., ὅστις πιθανῶς ἔκλειε τὸ ἄνοιγμα κοιλώματος χρησιμοποιοηθέντος δι' οἰκογενειακὰς ταφάς. Ὅπισθεν τοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη θηραϊκὸς λέβης παιδικῆς ταφῆς μετὰ πρωτο-

κορινθιακῆς κοτύλης. Εἰς βαθύτερα στρώματα κάτω ἀπὸ συμπαγῆ κιμιλιὰν προερχομένην ἀπὸ τὴν κατάρρευσιν τῶν τοιχωμάτων εὐρέθησαν λείψανα κεκαυμένων ὀστέων, πολλὰ τεμάχια μεγάλων θηραϊκῶν ἀγγείων καὶ τινα μικρὰ ἀκέραια. Ἐν συνεχείᾳ πρὸς Ἀ. ἀπεκαλύφθη μικρὸς ρωμαϊκὸς τάφος, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ἔκειτο εἰς «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεύς (εἰκ. 140). Εἰς στρῶμα χώματος 0.25 -

Εἰκ. 141. Χάλκοις τρίπους.

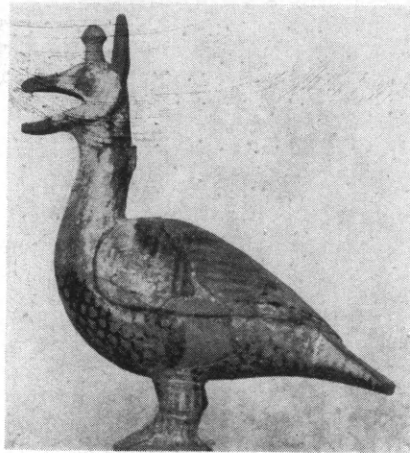
0.55 μ. χαμηλότερον εὐρέθησαν εἰς μέγαν ἀριθμὸν τεμάχια θηραϊκῶν καὶ «εὐβοϊκῶν» ἀγγείων, ὀλιγώτερα πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα καὶ εἰς χάλκοις ραβδωτὸς τρίπους (εἰκ. 141). Πρὸς τὸ παρὸν ὀλίγα ἀγγεῖα ἔχουν συγκολληθῆ (εἰκ. 142).

Δέκα μ. πρὸς Β. εἰς τὸν χώρον κτιστοῦ θαλαμωτοῦ τάφου διεσώζοντο κατὰ χώραν τέσσαρες γεωμετρικοὶ κύαθοι καὶ εἰς τὴν ἐπίχωσιν εὐρέθη πλαστικὸν ἀγγεῖον εἰς σχῆμα πτηνοῦ μὲ κεφαλήν γρυπὸς (εἰκ. 143), εἰς μικρὸς ἀσκὸς φέρων γραπτὴν ἐπι-

γραφὴν Αἰσάλω τάνδε Εὐμάθης, καθὼς καὶ πρωτοκορινθιακὸς

Εἰκ. 142. Γεωμετρικὰ ἀγγεῖα.

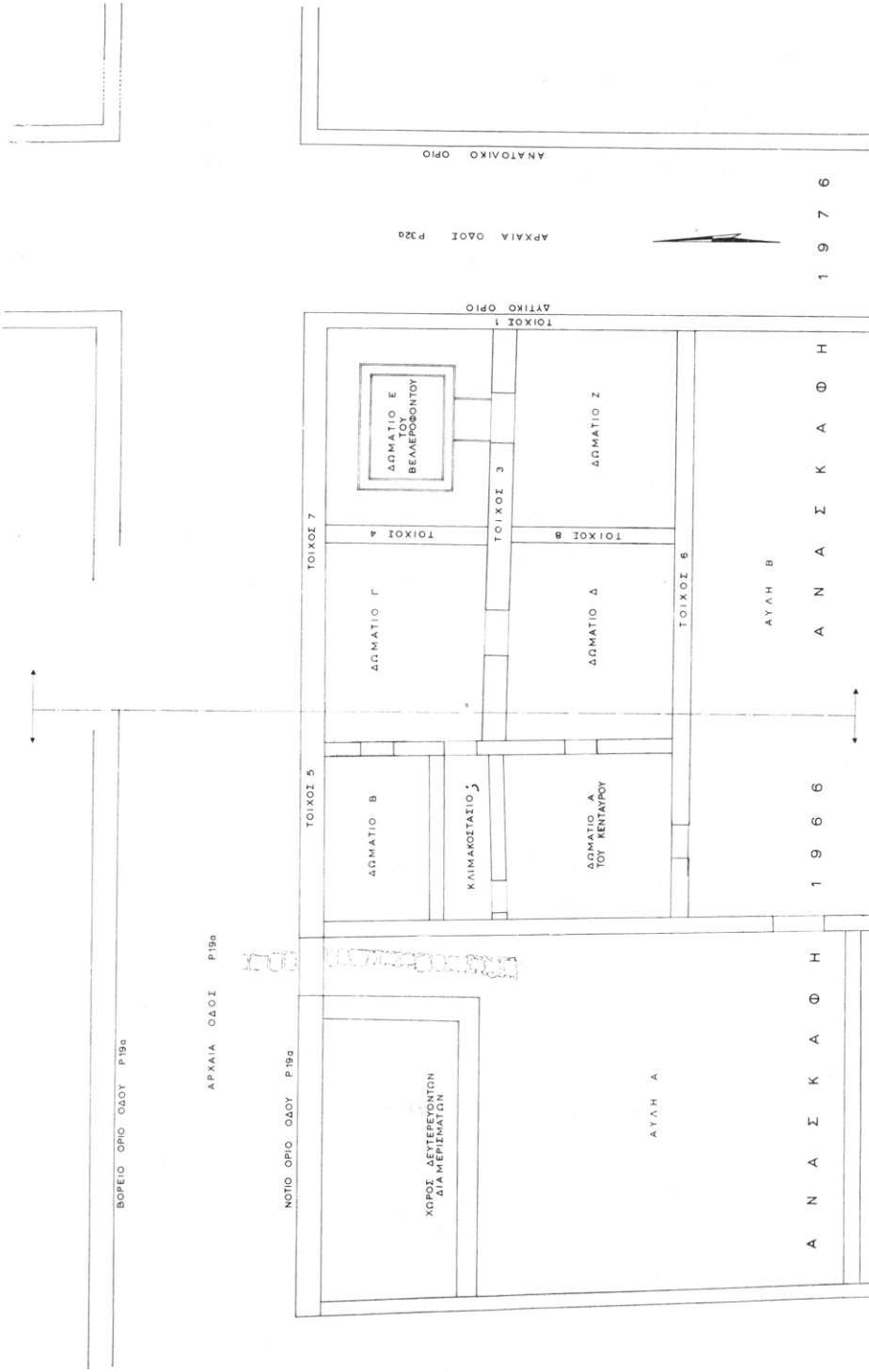
Εἰκ. 143. Πλαστικὸν ἀγγεῖον.

ἀρύβαλλος μετὰ παραστάσεων εἰς τὸν ὄμιον ἀντωπῶν ἀετῶν.

27. ΡΟΔΟΣ

Εἰς τὴν Ρόδον ἐξετέλεσεν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Γρηγ. Κωνσταντινοπούλου ἐντὸς τοῦ προαυλίου τοῦ Καζουλλεῖου Γυμνασίου Θηλέων Ρόδου.

Ἐκ τῶν ἐτῶν εἶχον ἀνασκαφῇ τὰ περίξ οἰκόπεδα καὶ ἀνεμένετο ὅτι καὶ ἡ περιοχὴ, ὅπου ἐγένετο ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ, θὰ ἀπέδιδε σημαντικὰ εὐρήματα.

Είχ. 144. Ρόδος. Κάτοψις αρχαίας οικίας.

Είκ. 145. Χαλκιωτὸν δάπεδον μὲ παράστασιν Βελλεροφόντου καὶ Χιμάρου.

Συγκεκριμένως ώλοκληρώθη ή αποκάλυψις μιᾶς ροδιακῆς οίκίας, διατηρησάσης στοιχεῖα ἀνήκοντα εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον

Εἰκ. 146. Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 145.

οἰκοδομικὰς φάσεις, ή δευτέρα τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νά χρονολογηθῆ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου ἢ εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

Ὁ συνδυασμός τῶν εὐρημάτων τῆς παρούσης ἀνασκαφῆς μετὰ τὰ συμπεράσματα τῆς πρὸ δεκαετίας ἐκτελεσθείσης εἰς τὸ παραπλεύρως οἰκόπεδον ἀπέδωκεν τὸ ἐν εἰκ. 144 σχέδιον κατόψεως ἀρ-

χαίας οικίας, ἡ ὁποία εἰς τὴν δευτέραν καὶ οὐσιωδεστέραν οἰκοδομικὴν τῆς περιόδου περιελάμβανε τρία δωμάτια πρὸς τὴν ὁδὸν καὶ τρία πρὸς μίαν ἐσωτερικὴν αὐλήν. Σημειωτέον ὅτι ἡ οἰκία αὕτη φαίνεται ὅτι εἶχε δύο αὐλάς.

Εἰκ. 147. Μικρὸν ταπίδιον μετὰ παράστασιν Σφιγγός.

Κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφὴν εἶχεν ἐμπλουτισθῆ τὸ Μουσεῖον Ρόδου δι' ἑνὸς χαλικιωτοῦ δαπέδου μετὰ παραστάσεως Κενταύρου, προεκάλεσε δὲ μεγάλην ἐκπληξιν ὅταν διεπιστώθη ὅτι καὶ ἕτερον δωμάτιον τῆς ἀρχαίας ταύτης οἰκίας εἶχε παρόμοιον χαλικιωτὸν δάπεδον, διατηρημένον εἰς ἀρίστην κατάστασιν, μετὰ παράστασιν Βελλεροφόντου καὶ Χιμαίρας (εἰκ. 145).

Ἐπὶ βάθους ἐκ μικρῶν μελανῶν χαλίκων θαλάσσης ἐμπεπηγμένων ἐντὸς ἰσχυροῦ ὑδραυλικοῦ κονιάματος, χρωματισμένου δι' ἐντόνου ἐρυθροῦ χρώματος, παριστάνεται εἰς λίαν ζωηρὰν κίνησιν ὁ Βελλεροφόντης πρὸ τῆς ἐμπήξεως τοῦ δόρατος αὐτοῦ εἰς τὴν Χίμαιραν.

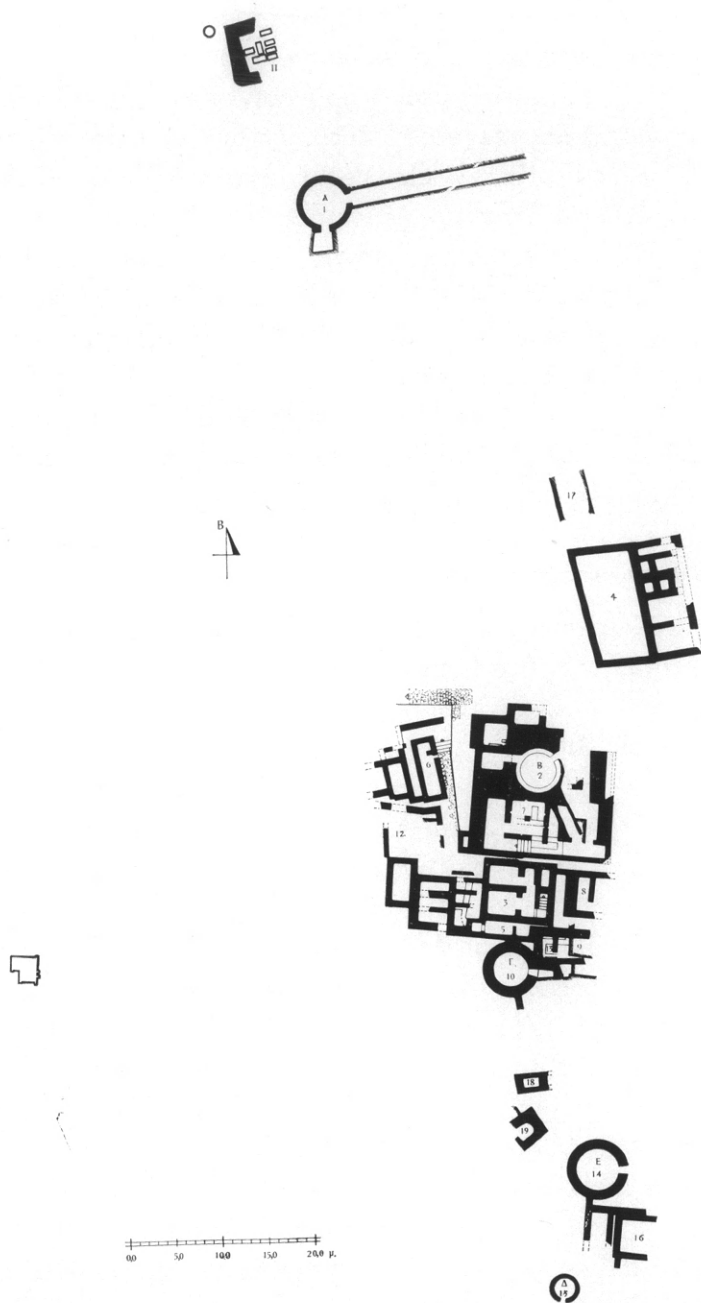
Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς παραστάσεως κρατεῖ ὁ καλπάζων Πήγασος μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ ἐπιβαίνων Βελλεροφόντης (εἰκ. 146) φέρων φρυγικὸν πῖλον κρατεῖ διὰ τῆς τεταμένης πρὸς τὰ ἄνω δεξιᾶς τὸ δόρυ. Τὸ θηρίον κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος αὐτοῦ εἰκονίζεται εἰς θέσιν ἀναμονῆς καὶ ἐτοιμότητος (εἰκ. 145), ἐνῶ τὸ ὀπίσθιον μέρος διὰ ζωηρᾶς ἀνατινάξεως ἐπιτίθεται διὰ τῆς εἰς κεφαλὴν ἐχίδνης καταληγούσης οὐρᾶς του. Ἡ ὅλη παράστασις ὕψους 2.08 καὶ πλάτους 2 μ., πλασιοῦται ὑπὸ ταινίας πλάτους 0.46 μ., ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐλίσσεται βλαστὸς ἀκάνθου εἰς ζωηρὰν κίνησιν.

Μικρὸν ταπίδιον (εἰκ. 147) ἐφαπτόμενον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ μὲ παράστασιν Σφιγγός, εὐρέθη ἀμέσως μετὰ τὴν θύραν εἰσόδου εἰς τὸ δωμάτιον.

28. ΚΡΗΤΗ. Φουρνὶ Ἀρχανῶν

Μὲ λίαν, ὡς συνήθως, σημαντικὰ ἀποτελέσματα συνεχίσθη καὶ τὸ 1976 διὰ τοῦ ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰ. Σακελλαράκη, ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἐταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν, τὸ σπουδαιότερον νεκροταφεῖον τοῦ προϊστορικοῦ Αἰγαίου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη ἐφέτος εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ νεκροταφείου, μετὰξὺ τῶν θολωτῶν τάφων Γ καὶ Ε, ἐνθα καὶ ἀπεκαλύφθησαν δύο νέα ταφικὰ κτίρια, τὰ ὑπ' ἀριθ. 18 καὶ 19 (εἰκ. 148).

Τοῦ ταφικοῦ κτιρίου 18, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποίηθη ὡς ὀστεοφυλάκιον κατὰ τὸ τέλος τῶν προανακτορικῶν χρόνων τῆς Κρήτης, ἐσχάφη ἐν μόνον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον περιέλαβε πλῆθος ἀποθέσεων κυρίως κρανίων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τινὰς ταφὰς γενομένας ἐντὸς τριῶν λαρνάκων. Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο ἀνευρέθησαν συνολικῶς 95 κρανία, ὀλίγα δὲ μόνον κτερίσματα, ἤτοι τρία ἀγγεῖα, δέκα τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, ἐν ἑλεφάντινον κυλινδρικὸν ἀντικείμενον, ἐν ὀστίνον περιάπτον καὶ δύο κυλινδρικοὶ σφραγιῖδες ἐξ ἑλεφαντόδοντος μετὰ δύο σφραγιστικῶν ἐπιφανειῶν ἐκάστη.

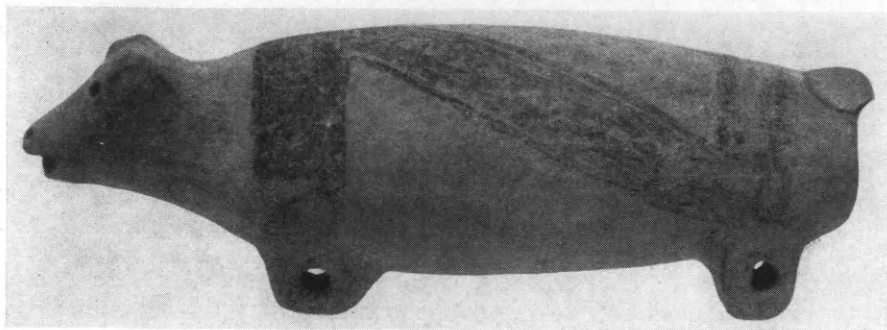

Είκ. 148. Κάτοψις τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί.

Πλέον αξιόλογος ὑπῆρξεν ἡ σκαφή τοῦ ταφικοῦ κτιρίου 19, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐπίσης σημαντικὸν ἀρχιτεκτονικὸν ἐνδιαφέρον, δεδομένου ὅτι εἶναι τὸ μοναδικὸν ἀψιδωτὸν ταφικὸν κτίριον, τὸ ὁποῖον ἤλθε μέχρι τοῦδε εἰς φῶς εἰς Κρήτην. Τὸ ταφικὸν κτίριον 19 ἐχρησιμοποιήθη διὰ ταφὰς τόσον κατὰ τὸ τέλος τῶν προανακτορικῶν, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων, δεικνύον κατὰ ταῦτα τὴν ἀδιάκοπον χρῆσιν τοῦ νεκροταφείου. Ἐντὸς τούτου ἐγένοντο συνολικῶς 180 ταφαὶ ἐνηλικίων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ νεαρᾶς ἡλικίας ἀτόμων ἐντὸς πέντε μικρῶν σαρκοφάγων καὶ ἐπίσης ἐντὸς πιθοειδῶν τριποδικῶν ἀγγείων, διώτων γεφυροστόμων καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἡ πυκνότης τῶν ταφῶν καὶ τῶν συνοδευσάντων ταύτας κτερισμάτων ἦτο ἄνευ παραλλήλου διὰ τὸ νεκροταφεῖον, παρὰ ταῦτα ὅμως κατέστη καὶ πάλιν δυνατὸν συγκεκριμένα κτερίσματα νὰ ἀποδοθῶν εἰς ἰδιαιτέρας ταφὰς.

Ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ κτιρίου 19 ἀνευρέθησαν συνολικῶς πλεον τῶν 160 ἀγγείων ποικίλων σχημάτων καὶ διακοσμῆσεως. Πλὴν τῶν προαναφερθέντων γεφυροστόμων καὶ τῶν τριποδικῶν πιθοειδῶν ἀνευρέθησαν ἐπίσης λοπάδες, ἀμφορίσκοι, προχοῦται, καρινωτὰ ἀγγεῖα, ἕτερα δίδυμα ἀγγεῖα, τριποδικαὶ χύτραι καὶ πλῆθος ἀώτων καὶ μονώτων κυπέλλων διαφόρων σχημάτων, ἥτοι ἀγγεῖα ἀπαρτίζοντα μίαν λίαν ἐνδιαφέρουσαν συλλογὴν τῆς πρῶτου μινωικῆς κεραμεικῆς. Πλὴν τῶν πηλίνων ἀγγείων ἤλθον ἐπίσης εἰς φῶς ἐνταῦθα πέντε λίθινα ἀγγεῖα καὶ τινὰ πήλινα εἰδῶλια ἀνθρώπων καὶ ζώων (εἰκ. 149). Ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν προσέτι τὰ εὑρεθέντα μικροαντικείμενα, ἥτοι ἐκτὸς τῶν ὀλίγων τεμαχίων λεπίδων ὄψιανοῦ, αἱ ἐκ σαρδίου, φαγεντιανῆς, ὀρείας κρυστάλλου, ἐλεφαντόδοντος, στεατίτου, χαλκοῦ καὶ ὀστοῦ ψῆφοι, ὀλίγα ἀκόμη μικροαντικείμενα ἐκ χαλκοῦ καὶ μολύβδου, δύο ἀργυρᾶ ἐνώτια, τέσσαρα περιάπτα ἐξ ἐλεφαντόδοντος καὶ στεατίτου καὶ τέσσαρες σφραγίδες ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Ἐκ τούτων δύο εἶναι κυλινδρικά, μετὰ δύο σφραγιστικῶν ἐπιφανειῶν ἐκάστη, μία κομβίοςχημος καὶ μία μοναδικὴ κυλινδρική, μετ' ἰδιαιτέρου στελέχους ἀναρτήσεως, κοσμουμένη καὶ

κατὰ τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειαν διὰ σπειρῶν καὶ φύλλων, εἰς συνδυασμὸν ἐνθυμίζοντα τοὺς λίαν μεταγενεστέρους μεγαρικούς σκύφους (εἰκ. 150).

Εἰκ. 149. Πήλινον εἰδῶλιον ζώου.

Εἰκ. 150. Σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντόδοντος.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τῶν δύο τούτων ταφικῶν κτιρίων διηρευνήθη ὁ περὶ ταῦτα χῶρος. Οὕτω νοτίως τοῦ τα-

φικου κτιρίου 19 ανευρέθη μία σφραγίς εκ στεατίτου και εν άγγειον, μεταξύ δε των ταφικων κτιριων 18 και 19 ολίγα προσέτι άγγεία MM IA χρόνων, ελάχιστα τεμάχια λεπίδων όψιανου, μία ψήφος έξ όρειας κρυστάλλου, πέντε περίαπτα έξ όστου και λίθου, δύο σφραγιδες έξ έλεφαντόδοντος, μία κεφαλή πηλίνου ειδωλίου και μία μαρμαρίνη κεφαλή κυκλαδικου ειδωλίου του τύπου Σπεδος (εικ. 151). Είς βαθύτερον στρωμα ανευρέθη ένταυθα μία ώραία πρόχους ρυθμου 'Αγ. 'Ονουφριου, ΠΜ II χρόνων.

Εικ. 151. Κεφαλή κυκλαδικου ειδωλίου τύπου Σπεδος.

Πλέον ενδιαφέρουσα υπήρξεν ή σκαφή του χώρου δυτικως των δύο ταφικων κτιριων, κυρίως ειπεϊν ό καθαρισμός των επιφανειακως ένταυθα φαινομένων βράχων. Είς τας σχισμάς των βράχων, εν μέσω πλήθους θρυμματισμένων τεμαχίων ανθρώπινων όστων και τινων όστων κρανίων, συνελέγησαν ολίγα όστρακα MM IA άγγείων, μία χρυσή ψήφος και δύο μαρμαρίνα κυκλαδικά ειδώλια, ήτοι ή κεφαλή ενός ειδωλίου του τύπου Κουμάσας (εικ. 152) και ό κορμός έτέρου, του τύπου Δωκαθίσματα (εικ. 153), ύψ. 0.212 μ. Εϊναι αξιοσημείωτον ότι ό κορμός του κυκλα-

δικοῦ εἰδωλίου ἀνευρέθη εἰς βάθος 0.10 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον ὑπῆρξε τὸ γεγονός ὅτι αἱ σχισμαὶ τῶν βράχων ἐνταῦθα ἦσαν κατάσπαρτοι διὰ πολλῶν ἐκατοντάδων τεμαχίων λεπίδων καὶ ἀπολεπισμάτων ὀψιανοῦ, ἀντιθέτως πρὸς τὰ μεμονωμένα καὶ σποραδικὰ τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, τὰ ὁποῖα συνήθως εὐρίσκονται τόσο ἐν τῷ νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν, ὅσον καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Κρήτην. Δὲν δύνανται

Εἰκ. 152. Κεφαλὴ κυκλαδικοῦ εἰδωλίου τύπου Κουμάσας.

ἐπομένως παρὰ τὰ συναφθοῦν τόσο τὰ κυκλαδικὰ εἰδώλια, ὅσον καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀψιανῶν πρὸς τὰς συγγενεῖς εἰς κτερίσματα ταφὰς τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τοῦ νεκροταφείου, κειμένου ὀλίγα μέτρα βορειότερον. Τὰ κυκλαδικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀρχανῶν καθίστανται οὕτω πλέον ἔντονα, παρὰ τινὰς ἐκφρασθεῖσας ἀντιρρήσεις. Διὰ τῶν ἐφετινῶν εὐρημάτων διαπιστοῦται ἐξ ἄλλου ἢ χρῆσις τῶν κυκλαδικῶν εἰδωλίων εἰς Κρήτην μέχρι καὶ τοῦ τέλους τῶν προανακτορικῶν χρόνων.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν εἰς Φουρνὶ μετεφέρθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἀνασκαφῆς Ἀρχανῶν τὰ εἰς τὰς ὑπερπλήρεις

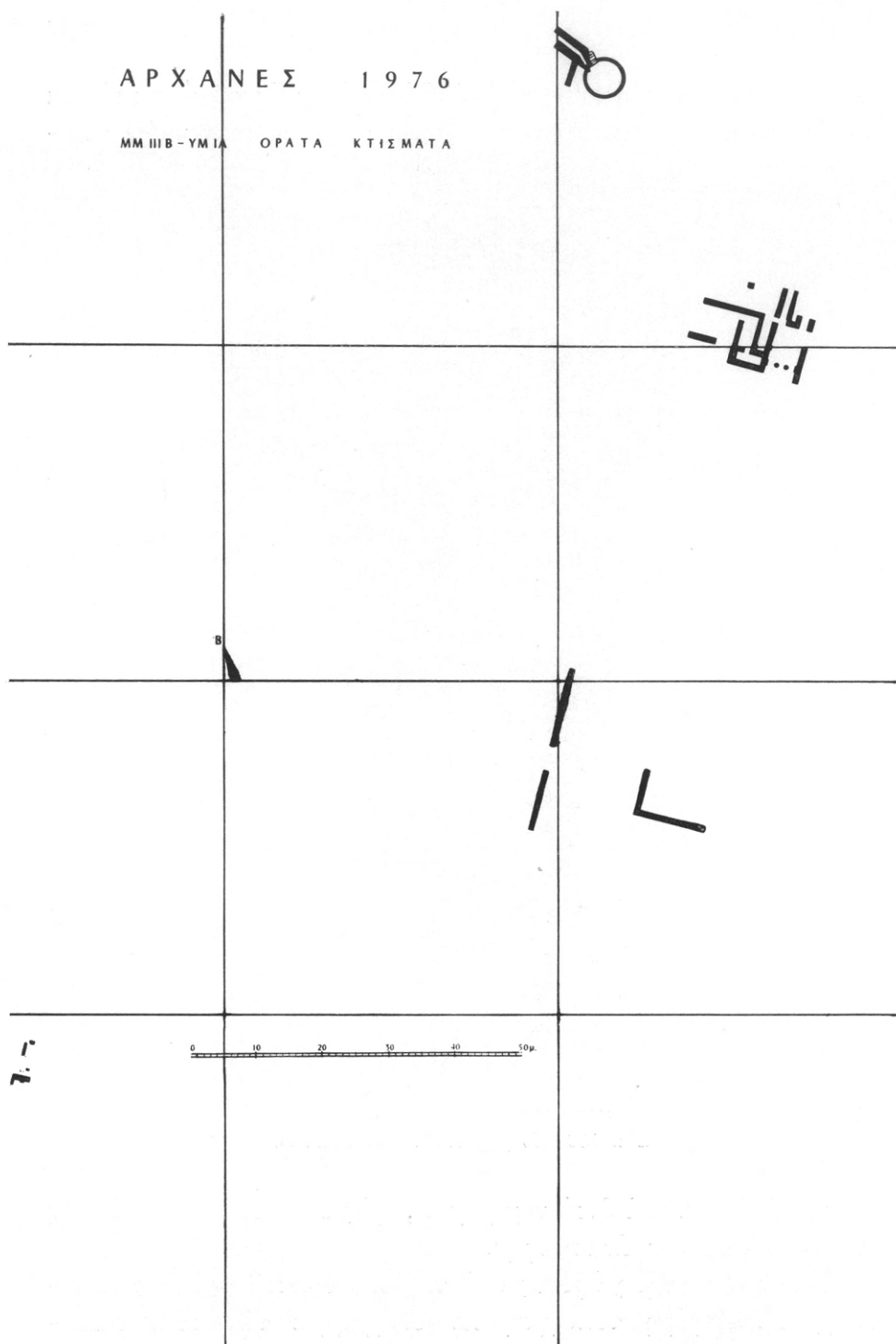
καὶ δυσπρόσιτους ἀποθήκας τοῦ Μουσείου Ἑρακλείου κείμενα ἀκαθάριστα ὄστρακα ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφικῶν περι-

Εἰκ. 153. Κορμός κυκλαδικοῦ εἰδωλίου.

όδων, τὰ ὅποια καὶ ἐταξινομήθησαν, πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς τελικῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀνασκαφῆς.

Τέλος ἐξεπονήθη ἐφέτος ὑπὸ τοῦ σπουδαστοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς Ν. Ζαρίφη τοπογραφικὸν διάγραμμα τῶν MM III B -

Εικ. 154. Τοπογραφικόν διάγραμμα ΜΜ ΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ λειψάνων ἐντὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῶν Ἀρχανῶν.

ΥΜ ΙΑ λειψάνων ἐντὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς κωμοπόλεως τῶν Ἀρχανῶν, τῶν κειμένων ἐν μέσῳ διαφόρων συγχρόνων οἰκιῶν (εἰκ. 154). Κατέστη οὕτω φανερὰ ὅχι μόνον ἡ ἔκτασις τούτων, ἀλλὰ κυρίως ἡ συνάφειά των, ὡς ἀνηκόντων προφανῶς εἰς τὸ αὐτὸ σπουδαῖον οἰκοδόμημα, τὸ ταυτιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰδικῶν περὶ τὴν μινωικὴν ἀρχαιολογίαν πρὸς ἓν μέγα ἀνάκτορον, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ὁποίου, ὡς γνωστόν, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1964.

29. ΚΡΗΤΗ. Ἱερὸν Σύμης Βιάννου

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιμελητρίας Ἀγγελικῆς Λεμπέση ἐνεργηθεῖσα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης εἰς Σύμην Βιάννου ἦτο κατὰ τὸ παρὸν ἔτος μικρᾶς διαρκείας. Δύο τομεῖς τοῦ ἀνεσκαμμένου ἤδη χώρου, ὅπου εἶχον διαφανῆ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη κτίσματα προϊστορικῶν χρόνων, ἠρευνήθησαν εἰς βάθος.

Εἰς τὸν πρῶτον τομέα ἀνεσκάφησαν τὰ βαθύτερα τοῦ ἑλληνικοῦ βωμοῦ στρώματα, τὰ εὐρισκόμενα νοτίως καὶ ἀνατολικῶς αὐτοῦ, εἰς ἔκτασιν 56 τ.μ. Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐρέυνας κατέστη ἀναγκαῖα ἡ διάλυσις μέρους τοῦ ἀνδῆρου 1, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ΝΑ. τοῦ βωμοῦ.

Ἡ εἰς βάθος ἀνασκαφὴ ὑπερέβη τὸ 1 μ. καὶ ἔφερεν εἰς φῶς τρία δωμάτια κτίσματος, χρονολογουμένου εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΒ/ΥΜ ΙΑ περίοδον. Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων σώζονται εἰς ὠρισμένα σημεῖα μέχρις ὕψους 1 μ. καὶ θὰ ἦσαν ἐπιχρισμένοι, διότι εὐρέθησαν ἀφθονα τεμάχια κονιαμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα διατηροῦνται ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν χρωματισμὸν ἴχνη κυανοῦ, ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου χρώματος. Τὰ ὑψηλότερα τμήματα τῶν τοίχων ἀπετελοῦντο ἴσως ἀπὸ πλίνθους, τῶν ὁποίων πολλὰ θρυμματισμένα τεμάχια εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἐνὸς κυρίως δωματίου. Εἰς τὸ ἕτερον δωματίον καὶ παρὰ τὴν ΒΔ. αὐτοῦ γωνίαν ἀπεκαλύφθη κτιστὸν θρανίον τριγωνικοῦ περίπου σχήματος (μήκους 2.50 μ., μεγίστου πλάτους 1.20 μ.). Τὸ πλῆθος τῶν ὀστράκων ἀπὸ πῆλινα λατρευτικὰ ἀγγεῖα (κύπελλα ἱερᾶς κοινωνίας κυρίως) καὶ αἱ λίθι-

ναι τράπεζαι προσφορῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ θρανίον εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς ἱερότητος τοῦ χώρου. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου φέρει ἄνοιγμα εἰσόδου, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ εἰς τρίτον πρὸς Δυσμᾶς εὐρισκόμενον δωμάτιον (εἰκ. 155).

Εἰκ. 155. Σύμη Βιάννου. Τὰ ΝΑ. τοῦ βωμοῦ τρία δωμάτια τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ (ἀπὸ Δ.).

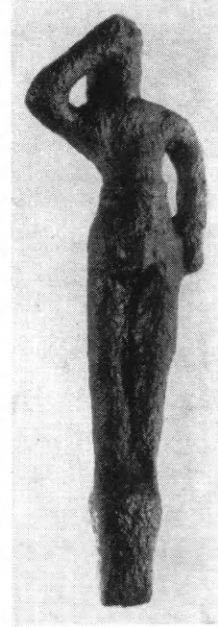
Τὰ τρία δωμάτια δὲν ἀπεκαλύφθησαν ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἡ ἔρευνα δὲν ἔφθασε μέχρι τοῦ δαπέδου των. Πλὴν ὅμως εἶναι φανερόν, ὅτι ἀποτελοῦν τμῆμα τοῦ κτιρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν τὰ τέσσαρα δωμάτια καὶ τὸ ὑπαίθριον πλακόστρωτον τοῦ MM IIIB/ΥΜ ΙΑ ἱεροῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον εὐρεθῆ κατὰ τὰ ἔτη 1973 καὶ 1975 νοτιώτερον τῶν ἐφετινῶν. Τὸ οἰκοδόμημα ἐπομένως εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν τὰ δύο ἀποκαλυφθέντα μέχρι τοῦδε τμήματα καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἐνοποιηθοῦν κατὰ τὴν ἐπομένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἦτο μέγα, ἀπετελεῖτο ἀπὸ εὐρύχωρα δωμάτια, προοριζόμενα διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς λατρείας, ἀπὸ βοηθητικούς χώρους καὶ ἀπὸ μίαν πλακόστρωτον αὐλήν. Τὸ κτίριον αὐτὸ δυσκόλως παραβάλλεται

μέ τὰ μέχρι σήμερον γνωστά κτίσματα ἱερῶν κορυφῆς. Μᾶλλον προσεγγίζει πρὸς τὴν μορφήν τῶν οἰκιακῶν ἱερῶν, ὡς τῆς Φαιστοῦ.

Τὰ τρία δωμάτια τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ ἐκαλύπτοντο με παχύτατον στρώμα πυρᾶς, τὸ ὁποῖον περιεῖχε πολλοὺς λίθους, ὅστᾳ ζώων, πήλινα καὶ χάλκινα ἀναθήματα. Ἡ ἀνάμεικτος κεραμεικὴ προϊστορικῶν καὶ πρωίμων ἑλληνικῶν χρόνων καὶ τὰ ἀναθήματα τοῦ στρώματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁμοιόμορφον ὡς πρὸς τὴν σύστασιν, δεικνύουν ὅτι μετὰ τὴν καταστροφήν τοῦ MM IIIB/ΥΜ ΙΑ κτιρίου ἐχρησιμοποιήθη ὁ χώρος διὰ τὴν ἄσκησιν ὑπαιθρίου λατρείας με ὀλοκαυτώσεις θυσιαζομένων ζώων καὶ ἀναθέσεις «ταμάτων». Τὸ στρώμα αὐτὸ ἀπέτελεσε τὴν ὑποδομὴν τῶν διαμορφωθέντων ἀρχιτεκτονικῶς εἰς τοὺς πρωίμους ἑλληνικοὺς χρόνους ἀνδρῶν, τὰ ὁποῖα ἐκτείνονται ΝΑ. τοῦ βωμοῦ.

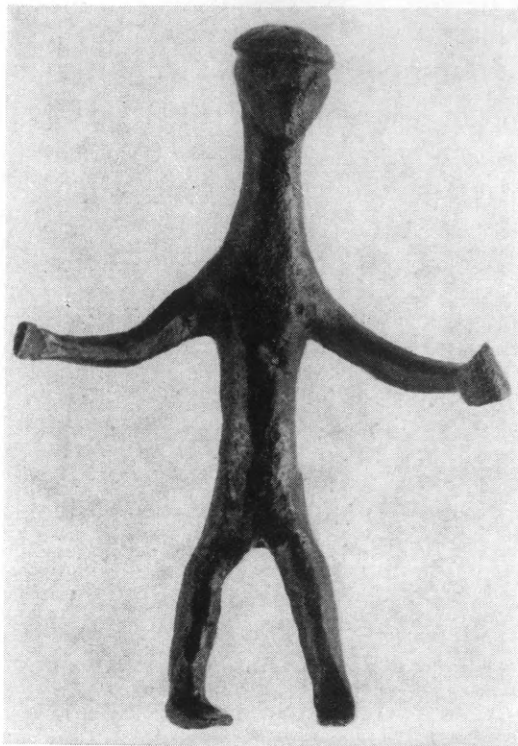
Ἀπὸ τὰ ἀναθήματα τοῦ ἀναμείκτου αὐτοῦ στρώματος τὰ πλέον ἀξιόλογα εἶναι δύο χάλκινα εἰδώλια σεβίζόντων τῆς ΥΜ ΙΙΙ ἐποχῆς (εἰκ. 156), μία νεοανακτορικὴ σφραγίς, σχήματος πεπιεσμένου κυλίνδρου με παράστασιν δύο ἰχθύων, εἰκοσι μία λίθιναι τράπεζαι προσφορῶν, ἀκέραιαι καὶ ἀποσπασματικαί, δύο μικρὰ λίθινα κύπελλα, πολλὰ τμήματα μεγάλων τροχηλάτων ΥΜ ΙΙΙ εἰδωλίων ζώων καὶ μικρὸς διπλοῦς χάλκινος ἀναθηματικὸς πέλεκυς. Ἐνδιαφέροντα ἑλληνικῶν χρόνων ἀναθήματα εἶναι πρωτογεωμετρικὸν χάλκινον εἰδῶλιον μορφῆς με προτεταμένας χεῖρας (εἰκ. 157), τροχὸς καὶ τμήματα ἀπὸ τρίποδας τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου καὶ τοῦ κυπριακοῦ λεγομένου τύπου, 21 χάλκινα ζώδια τῶν πρωίμων ἑλληνικῶν χρόνων καὶ πολλὰ χάλκινα ἀναθηματικὰ ἀσπίδια.

Εἰς τὸν δεῦτερον τομέα, ἐμβαδοῦ 80 τ.μ., ἀνεσκάφησαν τμήματα τοῦ μεγάλου ὀρθογωνίου καὶ ἀπὸ ἰσχυροὺς τοίχους ἀποτε-

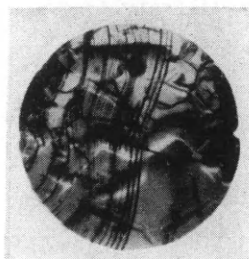

Εἰκ. 156. Χάλκινον εἰδῶλιον σεβίζοντος.

λουμένου προϊστορικού κτίσματος, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται δυτικῶς τῆς κατὰ τὸ 1974 ἀποκαλυφθείσης ἐστίας καὶ εἰς βαθύτερα στρώ-

Εἰκ. 157. Χάλκινον εἰδῶλιον.

Εἰκ. 158. Νεοανακτορική σφραγίς.

ματα. Τοῦ κτίσματος αὐτοῦ, χρονολογουμένου εἰς τὴν MM III B/ΥΜ ΙΑ περίοδον, ἔχουν ἀποκαλυφθῆ μεγάλα τμήματα. Κατὰ τὸ

παρὸν ἔτος ἐπεσημάνθη ἡ ἀνατολικὴ μακρὰ πλευρά, ἡ ὁποία διέρχεται κάτωθεν τῆς ἐστίας, καὶ συνεχίσθη ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐπιχώσεως κατὰ μῆκος τῆς ἐξωτερικῆς ἀντιστοίχου δυτικῆς πλευρᾶς. Διεπιστώθη καὶ πάλιν ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο σαφῶς διακρινόμενα στρώματα πυρᾶς, προϊστορικῶν καὶ πρωίμων ἑλληνικῶν χρόνων, καὶ ὅτι ὑπῆρχε μεταξύ των ἀκανόνιστος στρῶσις λίθων, ἡ ὁποία περιέβαλλεν ἐξωτερικῶς τὸ κτίσμα. Ἡ λιθόστρωσις ἐκτείνεται καὶ νοτιώτερον τοῦ κτίσματος, ὡς διεπιστώθη κατὰ τὴν ἐπεκταθεῖσαν πρὸς Νότον ἔρευναν.

Ἡ ὑπερκειμένη τῆς λιθοστρώσεως ἐπίχωσις περιεῖχεν ἀνάμεικτον κεραμεικὴν καὶ ἀναθήματα προϊστορικῶν καὶ πρωίμων ἑλληνικῶν χρόνων. Ἀξία λόγου εἶναι μία θαυμασίας ποιότητος νεοανακτορικὴ φακοειδῆς σφραγίς μὲ παράστασιν βαδίζοντος αἰγάγρου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εἰκονίζεται δαιμονικὴ μορφή εἰς τὸ «ἐν γούνασι» σχῆμα, ἀπὸ τῆς ὀσφύος τῆς ὁποίας ἐκφύονται συμμετρικῶς ὁ λαιμός, καὶ ἡ κεφαλὴ δύο εἰσέτι αἰγάγρων (εἰκ. 158). Ἐν εἰδῶλιον αἰγὸς ἀπὸ τρίποδα τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου ἀποτελεῖ ὠραῖον παράδειγμα τοῦ φυσιοκρατικοῦ ρυθμοῦ τοῦ κρητικοῦ ἐργαστηρίου κατὰ τὴν ὑστέραν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, ἐνῶ ἐν χάλκινον εἰδῶλιον ἄνδρὸς τῆς ἰδίας ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου ἐλλείπουν ὁ κάτω κορμὸς καὶ τὰ σκέλη (εἰκ. 159), παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον λόγῳ τῆς ἰδιοτύπου χειρονομίας καὶ τοῦ ἀντικειμένου, πιθανῶς μάστιγος, τὸ ὁποῖον κρατεῖ. Ἴσως παρίσταται μορφή αὐτομαστιγουμένη, συμμετέχουσα εἰς ἱεροτελεστίαν ἀνάλογον μὲ τὰς ἀναφερομένας πρὸς τιμὴν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος εἰς Σπάρτην.

Τέλος ἀπὸ τὰ πολυπληθῆ πῆλινα λατρευτικὰ ἀγγεῖα καὶ τὰς λιθίνας τραπέζας προσφορῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν ἐντὸς καθαροῦ MM IIIB/ΥM IA στρώματος πυρᾶς τοῦ τομέως αὐτοῦ, ἄξιον λόγου εἶναι τὸ τμήμα τοῦ χεῖλους μιᾶς στρογγυλῆς τραπέζης

Εἰκ. 159. Χάλκινον ὑστερογεωμετρικὸν εἰδῶλιον.

προσφορῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζονται τρία σημεῖα τῆς γραμμικῆς Α γραφῆς.

Ἐκ τῶν συντόμως ἐκτεθέντων καθίσταται φανερόν, ὅτι ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ὑπόσχεται πολλὰ καὶ διὰ τὸ μέλλον εὐρήματα καὶ ἐνδιαφέροντα πορίσματα σχετικῶς μὲ τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὸν χῶρον προϊστορικὰ κτίσματα.

30. ΚΡΗΤΗ. Ἱερόν κορυφῆς Γιούχτα

Μὲ τὴν χρηματοδότησιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διεξήχθη διὰ τρίτον κατὰ σειρὰν ἔτος ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀλεξάνδρου Ἰωαννίδου - Καρέτσου ἡ ἀπὸ τοῦ 1974 ἀρξαμένη ἐρευνα εἰς τὸ ἱερόν κορυφῆς τοῦ Γιούχτα, ὅπου ἡ παράδοσις τοποθετεῖ τὸν τάφον τοῦ Διός. Τὸ ἱερόν ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐπὶ τῆς ὑψηλότερας κορυφῆς τοῦ ὁμωνύμου ὄρους, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ΝΑ. τοῦ Ἡρακλείου.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὁ Α. Evans κατὰ τὸ ἔτος 1909 διενήργησε διὰ πρώτην φορὰν σύντομον ἀνασκαφικὴν ἐρευναν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἀπεκάλυψεν, ὡς λέγει, ἓνα ἱερόν οἶκον (casa santa). Ἡ πρόσφατος ἐρευνα ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ οἴκου εὐρίσκεται ἐν ὑπαίθριον ἱερόν τῶν ΜΜ III χρόνων, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπαλλήλων ἀνισοῦψῶν ἀνδῆρων προσιτῶν ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς των δι' ἀνηφορικῆς προσβάσεως. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν ἀνδῆρων ἀπεκαλύφθη βαθμιδωτὸς βωμός, ἐνῶ ἐν βαθύ σπηλαιῶδες χάσμα εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ μεγάλου ἀνδῆρου πρέπει νὰ κατεῖχε κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν λατρείαν.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ διήρκεσε μικρὸν μόνον χρονικὸν διάστημα καὶ διεξήχθη ἀνατολικῶς τοῦ ὑπαίθριου ἱεροῦ, ὅπως καὶ ἡ ἐρευνα τοῦ 1975. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τελευταίας ἐργασίας ἐπληθεύθησαν αἱ παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο τὸ προηγούμενον ἔτος σχετικῶς μὲ τὰ ἀποκαλυφθέντα κτίσματα. Ἀνατολικῶς δηλαδὴ τοῦ ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (ἀνδῆρον II) ὑπάρχουν βοθητικοὶ λατρευτικοὶ χῶροι, οἱ ὁποῖοι ὠκοδο-

μήθησαν εἰς τὴν ΥΜ ΙΑ περίοδον καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐν μέρει ἕως τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους. Ἐηνοποιήθη ὁ ἀνεσκαμμένος χώρος (ἕκτασις 150 τ.μ. περίπου, εἰκ. 160) μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν διαδρόμων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ διεπιστώθη ὅτι,

Εἰκ. 160. Ἴερὸν κορυφῆς Γιούχτα. Ὁ ἀνεσκαμμένος χώρος.

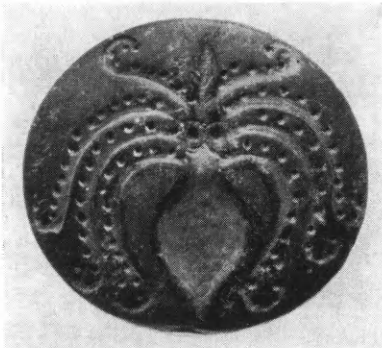
παραλλήλως πρὸς τὸν μεγάλον ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ ἀνδρήρου ΙΙ, ἔχει οἰκοδομηθῆ τρίτος ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 12, ὕψος 1.40 καὶ πλάτος 0.90 - 1.40 μ. Τὸ βορειότερον τμῆμα τοῦ τοίχου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι πλατύτερον, πρέπει νὰ εἶχεν ἐπισκευασθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο παραλλήλων ἀναλημματικῶν τοίχων ἕκτασις μοιράζεται καθέτως πρὸς τὸν ἄξονά της εἰς τρία ἐπικοινωνοῦντα διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν δωμάτια Ι, ΙΙ καὶ ΙΙΙ. Ἐκ τούτων τὰ δύο πρῶτα εὐρίσκονται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον ἐνδὸς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου ΙΙΙ εὐρίσκεται χαμηλότερον. Τὰ δωμάτια αὐτὰ ἔχουν ἀνατολικὸν προσανατολισμόν, πηλόχριστα δάπε-

δα καὶ εἰς τὰς ἀποκαλυφθείσας πλευράς των φέρουν ἀρκετὰ τμήματα ἐπιχρίσματος. Τὰ δάπεδα τῶν δωματίων I καὶ II, ἀλλὰ κυ-

Εἰκ. 161. Πωρίνη βάσις μινωικοῦ κίονος.

ρίως τοῦ βορειοτέρου δωματίου III, ἔφερον ἄφθονον τέφραν ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν κέρατα αἰγοειδῶν, ὄστᾶ ζώων καὶ πτηνῶν

Εἰκ. 162. Νεοανακτορική σφραγίς.

καὶ θραυσμένα κωνικά κύπελλα (δωμάτιον I), διάφορα ἀφιερώματα καὶ καμένοι καρποί (δωμάτιον III). Οἱ τελευταῖοι εὐρίσκοντο ἐντὸς καμένου ἐρυθροῦ χώματος. Βορείως τοῦ δωματίου III ἀπεκαλύφθη τμήμα δαπέδου ἐκτάσεως 1.80×1 μ., τὸ ὁποῖον προχωρεῖ κάτωθεν τοῦ ἀσκάπτου χώρου καὶ ἀνήκει μᾶλλον εἰς ἐν τέταρτον δωμάτιον.

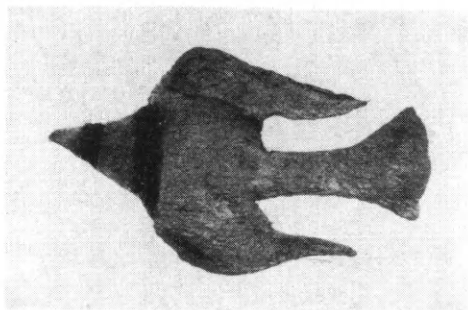
Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα θεωρεῖται ἡ ἀνεύρεσις κατὰ χώραν πωρίνης βάσεως μινωικοῦ κίονος ἑδραζομένης ἐπὶ τῆς ἐπίσης πωρίνης κρηπίδος της. Ἡ βάσις αὐ-

τῇ εἶχεν ἐξ ὀλοκλήρου καλυφθῆ ὑπὸ τοῦ βορειοτέρου ἐγκαρσίου τοίχου (εἰκ. 161).

“Ὅπου ἡ ἔρευνα ἐπροχώρησεν εἰς βάθος παρατηρήθη ὅτι εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἔχει χρησιμοποιηθῆ ἄφθονον πώρινον ὕλικόν ἀπὸ τὴν παλαιότεραν φάσιν τοῦ ἱεροῦ. Πρόκειται κυρίως διὰ πωρίνας πλάκας καὶ τεμάχια μικρῶν καὶ μεγάλων διπλῶν πελέκεων. Ἐνάλογον ὕλικόν ἔχει χρησιμοποιηθῆ καὶ εἰς τὴν τοιχοδομίαν.

Εἰκ. 163. Νεοανακτορικὴ σφραγῖς.

Εἰκ. 164. Περίτμητον ἔλασμα.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικροαντικειμένων ἀναφέρονται δύο νεοανακτορικαὶ σφραγῖδες ἐκ χλωρίτου λίθου καὶ ἰάσπιδος. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν φέρει παράστασιν ὀκτάποδος σπανίας φυσιοκρατικῆς ἀποδόσεως (εἰκ. 162) καὶ ἡ ἄλλη ταῦρον ὁ ὁποῖος σπαράσσεται ὑπὸ λέοντος (εἰκ. 163). Μοναδικὸν ἐπίσης εἰς τὸ εἶδος του εἶναι ἐν περίτμητον ἔλασμα εἰς σχῆμα πτηνοῦ (εἰκ. 164), μήκους 0.03 μ. Μεταξὺ τῶν χαλκίνων εὐρημάτων περιλαμβάνονται ὁ κάτω κορμὸς ἀνθρωπίνου εἰδωλίου ἰσταμένου κατ' ἐνώπιον καὶ ὠρισμένα μικροσκοπικὰ ἐργαλεῖα ἀναθηματικοῦ χαρακτῆρος. Ἐκ τῶν πηλίνων ἀφιερωμάτων ἀφθονα εἶναι τὰ εἰδῶλια ζώων, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς ΥΜ III χρόνους ἕως τὴν πρόωμον καὶ

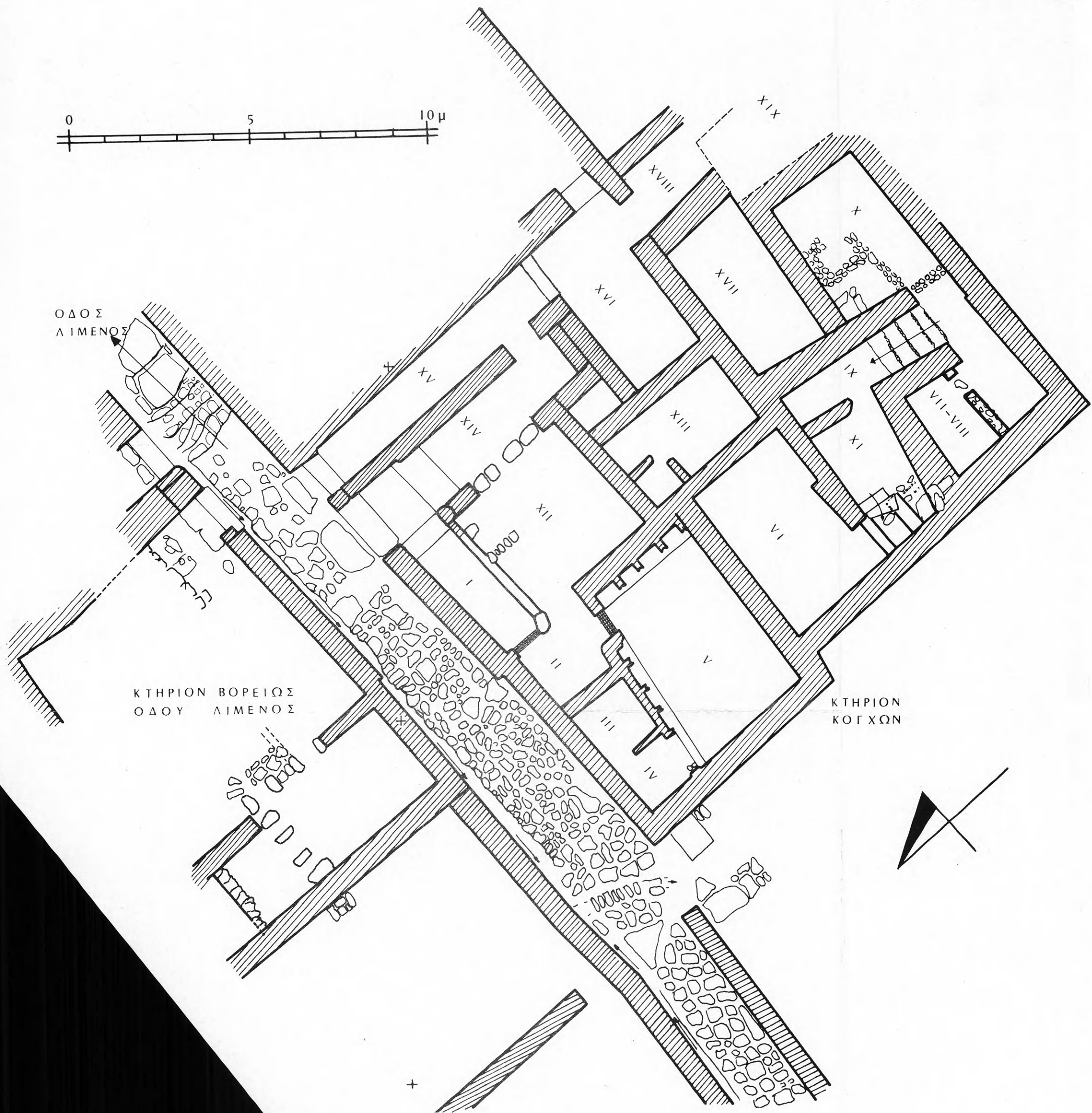
ύστεραν γεωμετρικὴν ἐποχὴν. Τὰ ἀνθρώπινα εἰδώλια, αἱ τράπεζαι προσφορῶν, τὰ διάφορα πῆλινα ἀφιερῶματα ἐνεπλουτίστησαν μὲ νέα δείγματα, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων, συμπληρούμενα μὲ ἤδη ὑπάρχοντα εὐρήματα, βοηθοῦν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν των.

31. ΖΑΚΡΟΣ

Διὰ δεκάτην τετάρτην περίοδον, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962, συνεχίσθη διὰ τοῦ καθηγητοῦ Ν. Πλάτωνος καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συνεργατῶν του ἡ εἰς Κάτω Ζάκρον ἀνασκαφὴ πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου, τῶν παραρτημάτων του, ἀμέσως συνορευόντων κτιρίων τινῶν καὶ παλαιότερων ὑπ' αὐτὸ ἐγκαταστάσεων. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ στερέωσιν τμημάτων του συνέβαλεν ἡ Γενικὴ Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως διὰ χορηγήσεως ἰδιαιτέρων κονδυλίων. Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

Ἡ κυρία προσπάθεια κατεβλήθη διὰ τὴν περαιτέρω καὶ ὁλοσχερῆ ἀποκάλυψιν τοῦ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀναφανέντος καὶ ἐν μέρει ἐρευνηθέντος Κτιρίου τῶν κογχῶν, παρὰ τὴν Ὀδὸν λιμένος καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου· ἐπίσης εἰς τὴν μερικὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κατὰ τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς αὐτῆς ὁδοῦ νεοανακτορικοῦ κτιρίου, τοῦ ὁποίου μόνον ἡ ἐξωτερικὴ θύρα εἶχεν ἀναφανῆ· τέλος εἰς τὴν παρακολούθησιν τοῦ Νοτίου περιβόλου τοῦ ἀνακτόρου.

A. Εἰς τὸ Κτίριον τῶν κογχῶν (παρένθ. πίν. Ζ') ἠρευνήθησαν καὶ τὰ ὑπόλοιπα διαμερίσματά του καὶ ἀπεκαλύφθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν αὐτοῦ σχέδιον, ἐκτεταμένης οἰκίας, περιλαμβανούσης 18 ἢ 19 συνολικῶς διαμερίσματα εἰς τὸν ἰσόγειον ὄροφον. Τὸ οἶκημα εἶχε καὶ ἡμιυπόγεια δωμάτια, χαρακτῆρος κελλαρίων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν μόνον εἰς τὴν δευτέραν νεοανακτορικὴν φάσιν — τὴν ΥΜ ΙΑ — ἐνῶ τὸ λοιπὸν κτίριον, περιλαμβάνον ἰσόγειον καὶ πρῶτον ὄροφον, ἦτο ἐν χρήσει μέχρι τῆς τελικῆς καταστροφῆς, κατὰ τὴν ΥΜ ΙΒ περίοδον. Μετὰ τὴν καταστροφὴν, ἴσως εἰς προκεχωρημένους ΥΜ ΙΙΑ2 χρόνους, ἐπεκάθησεν ἄλλο κτί-

Σχέδιον κατόψεως Κτηρίου κογχῶν καὶ Νεοσακτορικιοῦ κτηρίου Β. Ὁδοῦ λιμένος.

ριον, οικόδομηθὲν δι' ἐπαναχρησιμοποιηθέντος ὑλικοῦ, ἐπὶ μέρος τοῦ κτιρίου. Τούτου ἡ προωθημένη ἐπὶ τῆς Ὀδοῦ λιμένος πρόσοψις εἶχεν ἀναφανῆ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον. Τὰ νῦν ἀνασκαφέντα δωμάτια τοῦ νεοανακτορικοῦ κτιρίου ἦσαν: τὸ δωμάτιον VI τοῦ ὁποίου τὸ ἐκ πηλοχώματος δάπεδον ἐβυθίσθη ἐν μέρει κατὰ τὴν κατακρήμνισιν τοῦ κτιρίου καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθη ἐνδιαφέρουσα σειρὰ ἀγγείων (εἰκ. 166), μεταξύ τῶν ὁποίων ἤθμοι καὶ πυριατήριον· τὸ διαμέρισμα XI, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη ὡς προθάλαμος κλίμακος, τῆς ὁποίας διεσώθη ἡ κρητὶς μὲ πλάγιον ἔδρανον, δύο ἐκ τῶν στρεφομένων πωρίνων βαθμίδων καὶ ἡ sotto scala, μὲ ἀνοιγμα ἐκ τοῦ δωματίου VI· τὸ δωμάτιον XII, ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου τῶν κογχῶν V (εἰκ. 165), ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸν διάδρομον εἰσόδου διὰ διθύρου καὶ ἐφωδιασμένον μὲ ἐσωτερικὰ προχειρῶς ὠκοδομημένα δι' ἀργῶν λίθων καὶ πλίνθων περιφράγματα, τινὰ τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν, εἶχον ἀνασκαφῆ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον· τὸ δωμάτιον τοῦτο ἔδωκεν ὀλοκλήρους σειρὰς πηλίνων σκευῶν, ἀτυχῶς ὄχι καλῶς διατηρουμένας, πιθίσκον, χαμηλὴν ὀρθογωνίαν λιθίνην χρωστικὴν τράπεζαν καὶ ὑψηλὴν, λιθίνην ἐπίσης, τράπεζαν ἐπὶ ποδὸς μὲ κοίλωμα διὰ προσφοράς, ἀτυχῶς ἡμικατεστραμμένην· τὸ δωμάτιον ἐπεκoinώνει δι' εὐρείας θύρας πρὸς τὸ σύστημα τῶν δωματίων II - V· εἶτα τὸν διάδρομον XIV, εἰς τὸν ὁποῖον ἔφερον ἀπ' εὐθείας ὁ προθάλαμος τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ οἴκου· κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ διαδρόμου ἠνοίγετο κλιμακοστάσιον, ἄγον γωνιακῶς εἰς τὸν ὄροφον μὲ sotto scala, ἡ ὁποία ἦτο προσιτὴ δι' ἀνοίγματος δημιουργουμένου εἰς τὸν γειτονικὸν διάδρομον· εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον διάδρομον XV εἰσῆγεν ἡ δευτέρα θύρα τοῦ οἰκήματος ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς Ὀδοῦ λιμένος : πώρινον κατώφλιον κατὰ τὸ βάθος ἔφερον εἰς τὰ δωμάτια XVI καὶ XIII μὲ δάπεδα ἐκ στιβακτοῦ πηλοχώματος, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἀνεφάνησαν οἱ τοῖχοι κελλαρίων χρησιμοποιηθέντων μόνον κατὰ τὴν προηγουμένην νεοανακτορικὴν φάσιν, τὴν ΥΜΙΑ· τὸ δωμάτιον XIII εἶχε κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον του δύο ἐπιχρίστους κόγχας μὲ πλίνθινον μεταξύ των διαχώρισμα καὶ δάπεδα ἐκ χαλικασβέστου, αἱ

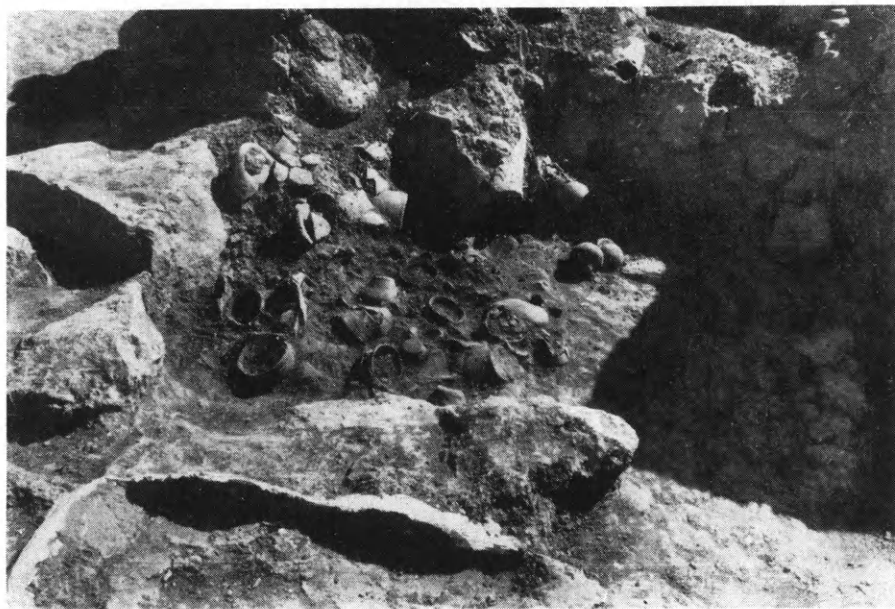

Εικ. 165. Όψις από τοῦ δωματίου τῶν κογχῶν V πρὸς τὸ δωμάτιον XII καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ Κτιρίου τῶν κογχῶν.

Εικ. 166. Ἡ ὄμαξ τῶν ἀγγείων τοῦ δωματίου VI τοῦ Κτιρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΒΔ.

ὅποῖαι ἀπέδωσαν ὀλίγα εὐμεγέθη καὶ πολὺ περισσότερα μικροῦ μεγέθους κοινὰ ἀγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον κύπελλα, κιάθους καὶ προχοῦδια (εἰκ. 167). Ἄλλος διάδρομος, ὁ XVIII, ἔφερον εἰς τὰ γειτονικὰ δωμάτια XVII καὶ XIX, τῶν ὁποίων τὰ δάπεδα ἦσαν ἰσχυρῶς κατεστραμμένα — ὑπὸ τὸ τελευταῖον ἀνεφάνη ἄλλο κελ-
λάριον τῆς ΥΜ ΙΑ φάσεως, κείμενον ἀνατολικῶς τοῦ βαθέος δωμα-

Εἰκ. 167. Ἡ κόγχη Β τοῦ δωματίου XIII εἰς τὸ Κτίριον τῶν κογχῶν μετὰ τὸ περιε-
χόμενόν της, ὡς εὐρέθη, ἀπὸ Δυσμῶν.

τίου X. Ὑπὸ τὰ δάπεδα, ἐν μέρει ἔχοντα ὑπόστρωμα ἐκ θλαστῶν λίθων, ἀνεκαλύφθησαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τῆς φάσεως MM IIIB - ΥΜ ΙΑ. Σχεδὸν ἅπαντες οἱ τοῖχοι τῶν μνημονευθέντων δωματίων ἦσαν πλίνθινοι μετὰ λιθίνην κρηπίδα. Τινὰ τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἐργαστηριακῶς, ἂν κρίνη τις ἀπὸ τὰ τριβεῖα, τοὺς τριπτῆρας, τὰ χωνευτήρια — creusets — μεταλλοτεχνικῆς ἐργασίας. Τὸ Κτίριον τῶν κογχῶν συνορεύει πρὸς ἄλλο κτίριον μετὰ στιβαρὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον — ἀποτελοῦντα τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ διαδρόμου XV τοῦ Κτιρίου τῶν κογχῶν —

χαρακτηρισθὲν ὡς Ἐνατολικὸν νεοανακτορικὸν κτίριον. Τούτου ἀπεκαλύφθη ἡ ἐξωτερικὴ θύρα καὶ ὁ ἰσχυρὸς νότιος τοῖχος ἐξ ἀδρῶς ὀρθογωνισμένων ὀγκωδῶν λίθων, ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ ἐσωτερικῶς· πιθανῶς ἀνατολικὸς ἐξωτερικὸς τοῖχος του εἶναι ὁ κυκλώπειος, διασπασθεὶς ὑπὸ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆως πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς, κατὰ τὸ 1961.

Εἰκ. 168. Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ κτιρίου βορείως τῆς Ὀδοῦ λιμένος — πρῶτον ἐπίπεδον — καὶ τοῦ Κτιρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ Βορρᾶ.

Β. Τοῦ Νεοανακτορικοῦ κτιρίου βορείως τῆς Ὀδοῦ λιμένος (παρένθ. πίν. Ζ') ἀνεσκάφη μόνον τμῆμα. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφέντος νεοανακτορικοῦ-παλαιοανακτορικοῦ κτιρίου βορείως τῆς Ὀδοῦ λιμένος (εἰκ. 168), ἐμεσολάβει εὐρὺς ὑπαιθρος χῶρος, ἴσως ἐργαστηριακός· εἶδος μικροῦ περιφράγματος καὶ κρητὶς μὲ μεγάλον ἀμφορέα ἀνευρέθησαν ἐφαπτόμενα εἰς τὴν δυτικὴν πρόσοψιν τοῦ οἰκήματος τούτου. Ἡ διαρρύθμισις τοῦ τελευταίου εἶχε γίνεῖ κατ' ἀνδρα, τὸ ὑψηλότερον τῶν ὁποίων διεμορφώθη μὲ ἀντερεισματικὸν τοῖχον. Τὸ δυτικὸν δωμάτιον — Α — ἦτο μορφῆς πολυθύρου, μὲ τρίθυρα κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν

ἀνατολικήν πλευράν· τὸ πρῶτον τρίθυρον εἰσῆγεν εἰς χῶρον μορφῆς μυχοῦ μὲ ὑπερυψωμένον δάπεδον, συγκρατούμενον πρὸς Βορρᾶν — ἴσως πρὸς φωταγωγὸν — μὲ τοιχίσκον. Πολλὰ τριβεῖα καὶ τριπτῆρες καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἐβεβαίουν τὴν

169. Μέρος τοῦ Νοτίου περιβόλου τοῦ ἀνακτόρου, κατὰ τὴν ἀποκάλυψίν του, ἀπὸ Νότου.

ὑπαρξιν εἰς τοῦτον ἐργαστηρίου. Τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ δωματίου σκεύη, πήλινα καὶ λίθινα, ἦσαν κοινά. Μετὰ τούτων ἀνευρέθη ὀρθογώνια κεκονιαμένη τράπεζα (ἢ βᾶθρον;), ἴσως προσφορῶν, μὲ ἐρυθρὰν χρωσιν καὶ διακόσμησιν ἐλαφρᾶς χλωρίδος εἰς τὸν περίγυρον, ἀνάλογον πρὸς ἄλλην τράπεζαν ἀνακαλυφθεῖ-

σαν προσφάτως εἰς τὴν Φυλακωπὴν. Περισυνελέγη ἐπίσης λαβὴ χαλκοῦ ἐγχειριδίου ἢ μαχαίρας. Τὸ ἀμέσως πρὸς Ἄ. δωμάτιον Β δὲν ἤρουνήθη εἰσέτι, ἀλλ' ἦτο ἐν μέρει πλακόστρωτον. Ὁ προθάλαμος τῆς εἰσόδου ἦτο ἐπίσης πλακόστρωτος, μὲ θρανίον ἢ κρηπίδα κατὰ τὸν τοῖχον τοῦ βάθους. Παρηκολουθήθη ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως ἐξωτερικῶς πρὸς τὴν Ὀδὸν λιμένος καὶ ἐσωτερικῶς ἀνακαλυφθέντος κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην προχείρου περιφράγματος. Τὰ διαμερίσματα τοῦ ὑψηλοτέρου ἀνδῆρου δὲν ἤρουνήθησαν, ἀνεφάνη ὅμως θύρα εἰσάγουσα εἰς τὰ δωμάτια τοῦ ὀρόφου. Παρὰ τὴν θύραν εἰσόδου, πρὸς τὴν ὁδὸν ἀνεφάνη ἢ θύρα τοῦ γειτονικοῦ οἰκήματος, κειμένου εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην, ἀφοῦ ἡ ὁδὸς ἀνέρχεται κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο μὲ βαθμίδας.

Γ. Εἰς τὴν Ὀδὸν λιμένος ἤρουνήθη τμήμα τοῦ πλακοστρώτου τῆς παλαιότερας ὑποκειμένης ὁδοῦ, παρὰ τὸν ἐργαστηριακὸν χώρον Φ τοῦ ἀνακτόρου, εἰς τὸν ὅποιον ἔφερεν εἴσοδος, κατόπιν ἀχρηστευθεῖσα, μὲ πλατὺ κατώφλιον. Ἀνιχνεύθησαν ἐπίσης τὰ παλαιότερα πλακόστρωτα εἰς τοὺς ἐργαστηριακοὺς χώρους Φ — τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου — καὶ LXVIII.

Δ. Εἰς τὸν Νότιον περίβολον τοῦ ἀνακτόρου (εἰκ. 169) παρηκολουθήθη ὁ περικλείων τοῖχος, ὅστις, κυρτούμενος κατὰ τὸ πρὸς τὴν διάβασιν XLIX τμήμα του, κατηυθύνετο ἀκολουθῶς πρὸς τὴν Δ. γωνίαν τῆς Δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου (εἰκ. 170). Παράλληλος τοῖχος δημιουργεῖ ἐξωτερικὴν διάβασιν πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Ἀπεδείχθη οὕτω ὅτι ὁ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνακαλυφθεὶς δυτικὸς τοῖχος περιβόλου ἀνήκει εἰς ἄλλην, ἴσως τὴν τελικὴν φάσιν. Πράγματι τὰ περισυλλεγέντα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν τοῦ ἀνακαλυφθέντος νῦν τμήματος περιβόλου ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μεταβατικὴν MM ΠΙΒ - ΥΜ ΙΑ φάσιν. Μεταξὺ τῶν τμημάτων ἀγγείων περιλαμβάνεται ἐν ἑκ κυλινδρικοῦ σκεύους μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν συστρεφομένων δελφίνων. Μεταξὺ τῶν δύο παραλλήλων τοίχων κατέπεσε μέγα πλῆθος ὀγκωδῶν λίθων καὶ τμήμα τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου ἐξέκλινε πρὸς τὴν πάροδον, ἢ ὁποῖα ἔχει πλάτος 1.80 μ., προφανῶς λόγω βιαίας

σεισμικῆς δονήσεως. Ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθῆ πρὸς ἀποκάλυψιν ὀλοκλήρου τοῦ περιβόλου.

Εἰκ. 170. Σχέδιον κατόψεως τοῦ Νοτίου περιβόλου.

Ε. Εἰς μικρὸν σπήλαιον τῆς Φάραγγος τῶν νεκρῶν περισυνελέγησαν κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ γερμανοῦ ἀρχαιολόγου καθηγητοῦ Seyrig καὶ τοῦ γεωλόγου Büchler δύο κρανία δολιχοκεφάλου τύπου, προφανῶς μινωικά, καλῶς διατηρούμενα.

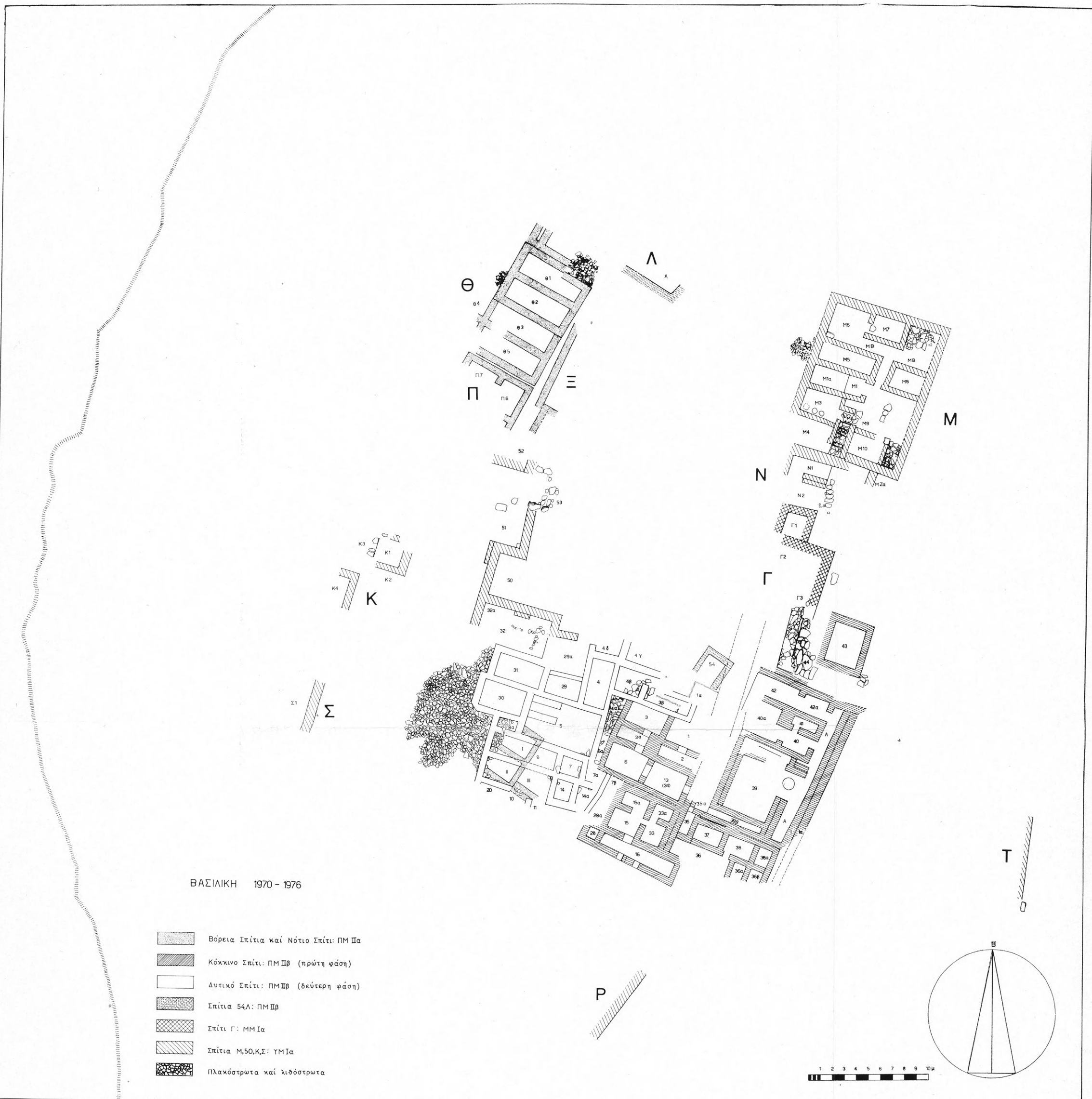
32. ΚΡΗΤΗ. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας

Αἱ ἐργασίαι τῆς 5ης ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς Ἱεραπέτρας, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐντ/νου ὑψηγ-

τοῦ Ἄντ. Ζώη, ἀπέβλεψαν εἰς τὴν διασάφησιν τῆς οἰκιστικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου καὶ εἰς τὴν διακρίβωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῶν οἰκιῶν τῶν ἐπὶ μέρους φάσεων. Ἦδη εἶναι γνωσταὶ διὰ κινήτων ἢ ἀκινήτων καταλοίπων πλέον τῶν δέκα ἀρχαιολογικαὶ φάσεις καταλήψεως (περίπου ὀκτὼ μινωικαί, μία ἑλληνικὴ, μία ρωμαϊκὴ), μαρτυρουμένης συνεχοῦς οἰκίσεως ἀπὸ τῆς ΠΜ Πα μέχρι τῆς ΥΜ Ιβ, σποραδικῶς δὲ κατὰ τὰς ἀκολούθους ἐποχὰς (παρένθ. πίν. Η΄).

Ἡ ἔρευνα κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τῆς ΥΜ Ι οἰκίας Μ (πλακόστρωτον Ζ) ἔφερεν εἰς φῶς τὴν γωνίαν τοῦ κτιρίου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, βεβαιωθέντος τοῦ Ἄ. πέρατος τῆς οἰκίας, ὁ ἰσχυρὸς Ἄ. τοῖχος τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ὀλίγα ἑκατ. ἀνατολικώτερον τῆς ὑποθετικῶς σημειωθείσης εἰς τὸ πρῶτον σχέδιον (ΠΑΕ 1972, 296) διαδρομῆς του. Νέος εἶναι ἐνταῦθα ὁ χώρος Ζα. Οἱ εὐρεθέντες τοῖχοι ἐδράζονται ἐπὶ παλαιότερου ἰσχυροῦ καὶ σκληροτάτου στρώματος καταστροφῆς, ἀνήκοντος εἰς κτίριον προφανῶς καταστραφέν ὑπὸ πυρκαϊᾶς· εἶναι κτισμένοι ἐν μέρει διὰ λαξευτῶν πωρολίθων, ἐνῶ ἄλλο ὅμοιον ὑλικὸν ὑπάρχει εἰς τὴν μεταξὺ τῶν χώρων Ζα καὶ Ν1 ἕκτασιν, ἀπερριμμένον ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager, ἡ ὁποία εἶχε προχωρήσει ἐνταῦθα εἰς μέγα βάθος.

Ἐπὸ τὸ προσωρινῶς ἀφαιρεθὲν πλακόστρωτον Ζ ὑπῆρχε σκληροτάτη ἀρχαιολογικὴ ἐπίχωσις, τὰ ὄστρακα ἐκ τῆς ὁποίας ἦσαν κυρίως ΠΜ διαφόρων ρυθμῶν μὲ παρουσίαν ΠΜ καὶ ΥΜ μόνον εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα αὐτῆς. Ἡ παρουσία ὄστράκων ρυθμοῦ Βασιλικῆς, ὑποδηλοῦσα ὅτι τὸ στρώμα καταστροφῆς ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ΠΜ Ιβ φάσιν, συνδυαζομένη πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἀναλόγου κεκαυμένου ΠΜ Ιβ στρώματος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης Αὐλῆς (καὶ δυτικῶς τοῦ δωμ. 50, ἰδὲ κατωτέρω), σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὴν ὑπαρξιν λίαν ἐκτεταμένου στρώματος καταστροφῆς ὑπὸ πυρὸς τοῦ οἰκισμοῦ τῆς φάσεως ταύτης μὲ τὰ ἐντυπωσιακὰ κτίσματα (Δυτικὴ καὶ Ἐρυθρὰ Οἰκία). Ποία ἦτο ἡ ἕκτασις καὶ ποία ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν στρωμάτων καταστροφῆς θὰ δείξη ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς ἕκτασιν καὶ βάθος.

Ἡ ἐργασία ἀποχωματώσεως εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀνατολικῆς πεζούλας ἀπεκάλυψε τὸ ἀκριβὲς σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ Seager δωματίου 43, τὸ ὁποῖον ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Οἰκίαν. Νέα μεγάλη ὁμάς ἀπερριμμένου κεραμεικοῦ ὕλικου εὑρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου παρὰ τὸν Ν. τοῖχον. Ἐπίσης ἐγένετο ἐναρξίς ἐρεύνης τῆς «ἀσκάφου λωρίδος» μεταξὺ τῶν δωματίων 2, 13 καὶ 39, 39α, ἀποδειχθέντος ὀριστικῶς ὅτι τὸ λεγόμενον «Κυκλώπειον» ἔχει κτισθῆ ἐπὶ τοῦ στρώματος καταστροφῆς τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας.

Μικρὰ ἐργασία καθαρισμοῦ καὶ εὐπρεπισμοῦ τοῦ τράφου τῆς ἐλαίας, ἔξω τοῦ δωμ. 31 τῆς Δυτικῆς Οἰκίας, ἔδειξεν ὅτι τύσον τὸ πλακόστρωτον τῆς αὐλῆς ὅσον καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἀδιατάρακτον στρώμα καταστροφῆς ἐκτείνονται πρὸς Δ. ὑπὸ τὴν ἐλαίαν. Ἡ συνέχεια τοῦ πλακοστρώτου εὑρέθη καὶ πρὸς Β. μέχρι τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωμ. 32α, ἐνῶ μεγάλη τομὴ πρὸς Δ. τοῦ δωμ. 50 ἔδειξε συνέχειαν τοῦ στρώματος καταστροφῆς μέχρι τῶν νέων χώρων K1 - K4. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τομῆς ἔξω τοῦ δωμ. 50 ἀνεφάνη καὶ πάλιν τὸ πλακόστρωτον, τὸ ὁποῖον παρηκολουθήθη διὰ μικρᾶς τομῆς βάρους εἰς μῆκος 2.70 μ. πρὸς Δ. εἶναι ἐπομένως βέβαιον ὅτι ἡ Δυτικὴ Αὐλὴ ἔχει ἕκτασιν τοῦλάχιστον διπλασίαν (c. 16×10 μ.), ἐὰν δὲ συνυπολογισθῆ τὸ πλακόστρωτον 4α καὶ τὰ ὀλίγα λείψανα πλακοστρώτου πλησίον τῶν χώρων 10 καὶ 20, φθάνομεν εἰς ἀρχικὴν πιστοποιημένην ἕκτασιν τῆς αὐλῆς 17×17 μ. Ἄλλ' ἡ αὐλὴ φαίνεται ὅτι ἦτο ἀκόμη μεγαλύτερα, ὅπως ἔδειξαν μικροὶ καθαρισμοὶ κατὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη ἕκτασις τῆς αὐλῆς θέτει ἐνδιαφέρον πρόβλημα περὶ τῆς λειτουργικότητός της, καθόσον ὡς ἀπλῆ αὐλὴ οἰκίας (ἐν προκειμένῳ τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας) δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐρμηνευθῆ.

Κατὰ τὸν ἔξω τοῦ δωμ. 31 καθαρισμὸν εὑρέθη εἰς τὸ κατώτατον τμήμα τοῦ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου στρώματος καταστροφῆς λίαν ἀμελῶς πεπλασμένον πήλινον εἰδῶλιον, τὸ ὁποῖον φέρει σωσιβιόμορφον κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἄμορφον ἀντικείμενον δίκην βρέφους, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι σαφές ἐὰν εἶναι πράγματι βρέφος ἢ πρόχους, ὅπως εἰς τὴν περι-

πτωσιν τῆς λεγομένης «θεᾶς τοῦ Μύρτου». Εἰδώλια τῆς αὐτῆς φάσεως (ΠΜ Πβ) ἀνθρωπόμορφα πῆλινα εἶναι γνωστὰ μόνον ἐν ἐκ Παλαικάστρου καὶ ἕτερον ἐκ Μύρτου, ὁμοίως λίαν ἀμελῶς πεπλασμένα.

Οἱ νέοι τοῖχοι εἰς τὴν περιοχὴν Κ καὶ Σ (Κ1 - Κ4 καὶ Σ1) ἀνήκουν εἰς οἰκίαν ἢ οἰκίας τῆς ΥΜ Ια-β ἐποχῆς, ὡς ἔδειξε τὸ ἄφθονον ἀλλ' εἰς κακὴν κατάστασιν, κυρίως κατὰ τοὺς χώρους Κ1 καὶ Κ3 εὐρεθὲν κεραμεικὸν ὑλικόν. Τὰ ΥΜ κτίσματα ἐδράζονται ἐπὶ ἀρχαιοτέρου στρώματος καταστροφῆς, ὡς ἔδειξεν ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου Κ1, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐσημειώθη, εἶναι προφανῶς τὸ αὐτό (ΠΜ Π) μὲ τὸ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς αὐλῆς.

Τὸ ἐκ τοῦ ὑπὸ τῶν ἀρόσεων καὶ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς τετραγαμένου στρώματος τῆς μεταξὺ δωμ. 50 καὶ Κ1 τομῆς κεραμεικὸν ὑλικόν ἦτο ἀνάμεικτον ΠΜ, ΜΜ, ΥΜ καὶ ρωμαϊκόν, ἐνῶ τὸ ἐκ τοῦ ἐρευνηθέντος μικροῦ τμήματος τοῦ στρώματος καταστροφῆς (παρὰ τὸ δωμ. 50 καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου 32α) προσερχόμενον ἦτο ἀμιγῶς ΠΜ Ια-β. Ὅμοίως ἀνάμεικτον ἦτο καὶ τὸ ὑλικόν ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος τοῦ κτίσματος Κ, μὲ ἐπικράτησιν μάλιστα τῶν ρωμαϊκῶν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τῶν σκληρῶν ἐπιχώσεων ἦτο ἀμιγῶς ΥΜ Ια-β μὲ ἐπικράτησιν κυπέλλων καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγγείων, ἐν οἷς καὶ ἄφθονα ἀδιακόσμητα «σκουτέλια».

Εἰς τὸν χώρον Σ1, ὅστις δημιουργεῖται μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ δυτικώτερον κειμένου χαμηλοῦ ἐξάρματος τοῦ βράχου, εὐρέθη ἄφθονος ρωμαϊκὴ αὐλακωτὴ κεραμεικὴ τόσον εἰς τὸ ἀνάμεικτον ἀνώτερον στρώμα ὅσον καὶ εἰς τὸ ὑπ' αὐτὸ σκληρόν. Ὑπῆρχον ἐπίσης πολλὰ τεμάχια ὠπτημένων πλίνθων ρωμαϊκῶν καὶ τινα ὄστρακα terra sigillata. Παρὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν ρωμαϊκῶν τούτων καταλοίπων καὶ δὴ καὶ ἐντὸς τοῦ παρὰ τὸν τοῖχον σκληροῦ στρώματος, ἡ χρονολόγησις τοῦ τοίχου εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν δὲν εἶναι βεβαία. Πιθανωτέρα εἶναι ἡ ΥΜ Ι χρονολόγησις αὐτοῦ ὡς ἐμφαίνει ὁ τρόπος κατασκευῆς του (ὅμοιος τῶν τοίχων τῶν κτισμάτων 50 καὶ Κ), ὁ προσανατολισμὸς του, δι' οὗ συνάπτεται πρὸς τὰ κτίσματα 50 καὶ Κ, καὶ ἡ παρουσία ΥΜ Ι

ὄστράκων μεταξύ τοῦ ὑλικοῦ τόσον τοῦ ἀνωτέρου χαλαροῦ ὅσον καὶ τοῦ σκληροῦ στρώματος.

Ἡ παρουσία ἀφθόνων θαλασσίων χαλίκων κατὰ τὴν περιοχὴν Κ καὶ Σ, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐνσωματωμένα εἰς τὰ ὑπὸ τῆς καλλιεργείας διαλυθέντα δάπεδα, ἀποτελεῖ περαιτέρω στοιχείον περὶ τῆς ἡλικίας τῶν νέων κτισμάτων: Εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ χῶροι 50 - 52, Κ1 - Κ4 καὶ Σ1, εἰς τὰ δάπεδα τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποιεῖσθαι οἱ θαλάσσιοι χάλικες, ἀπετέλουν ποτὲ τμήματα τῆς αὐτῆς μεγάλης ΥΜ Ι οἰκίας ἢ τμήματα συγχρόνων οἰκιῶν. Ἄρα καὶ τοῦ ΥΜ Ια-β οἰκισμοῦ ἢ ἔκτασις (πρβ. οἰκίας Ν καὶ Μ) ἦτο μεγάλη, καλύπτουσα τὸ σύνολον τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ΠΜ Ια Βορείου Οἰκίας (τοῦ λοιποῦ «Οἰκία Θ») συνεχίσθη διὰ διευρύνσεως τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ μῆκος τῆς Ἀ. πλευρᾶς τῆς οἰκίας ἔξω τῶν δωμ. 1 - 2 - 3 - 5, ὅθεν ἀφηρέθη τὸ στρῶμα τῶν μπάζων Seager καὶ ἤρχισεν ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀδιαταράκτου στρώματος καταστροφῆς.

Ἐπίσης προεξετάθη ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἀνατολικῶς τῆς λιθοστρώτου βορείου αὐλῆς μέχρι τοῦ ἀνατολικώτερον εἰς ἀπόστασιν 8 μ. εὐρισκομένου βράχου, ἦτοι κατὰ τὴν Β. παρυφῆν τοῦ μεγάλου σωροῦ τῶν μπάζων Seager. Εἰς ὅλα τὰ τμήματα τῆς ἐρευνηθείσης ἐκτάσεως ὑπῆρχεν, ὑπὸ τὰ χαλαρὰ χώματα Seager, σκληρὸν στρῶμα καταστροφῆς κτισμάτων τῆς ΠΜ Ια φάσεως κυρίως. Νέα εἶναι ἡ Οἰκία Ξ (ΠΜ Ια), τῆς ὁποίας ἐπιστοποιήθη ὁ Δ. τοῖχος μὲ ἀσφάλειαν. Τὸ βόρειον λιθόστρωτον συνεχίζεται πρὸς Ἀ. Τὸ κτίσμα Λ, τὸ ὁποῖον ἔσωζε τμήμα κεκονιαμένου δαπέδου, εἶναι δωμάτιον οἰκίας τῆς ΠΜ Ιβ φάσεως. Ὑπ' αὐτὸ ὑπάρχουν κατάλοιπα ἀρχαιότερα, τῆς ΠΜ Ια. Μεταξὺ κτίσματος Λ καὶ βορείου λιθοστρώτου εὐρέθη τμήμα πλακοστρώτου αὐλῆς ἢ ὁδοῦ φροντισμένης κατασκευῆς συνεχιζόμενον ὑπὸ τὰ μπάζα Seager πρὸς Ν. Ἐὰν τὸ πλακόστρωτον τοῦτο ἀνήκη εἰς τὴν ΠΜ Ιβ φάσιν — πρᾶγμα λίαν πιθανόν —, πρέπει νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὴν μεγάλην Δυτικὴν Αὐλήν.

Τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα γνωστὰ στοιχεῖα μαρτυροῦν ὅτι πυκνὴ καὶ καλῶς σχεδιασμένη ἦτο ἡ οἰκησις τοῦ λόφου κατὰ τὴν

ΠΜ Πα, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐπομένην ΠΜ Πβ φάσιν ἐκδηλοῦται ἐνεργότερον τὸ πνεῦμα κοινοτικῆς ὀργανώσεως διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν πλακοστρώτων προσβάσεων πρὸς τὴν μεγάλην αὐλήν, κέντρον τῆς κοινῆς ζωῆς τῶν κατοίκων, πυκνὴ δὲ ἦτο ἡ οἴκησις καὶ κατὰ τὰς ἐπομένας μινωικὰς περιόδους μέχρι καὶ τῆς ΥΜ Ια-β.

33. ΚΡΗΤΗ. Καστέλλι Χανίων

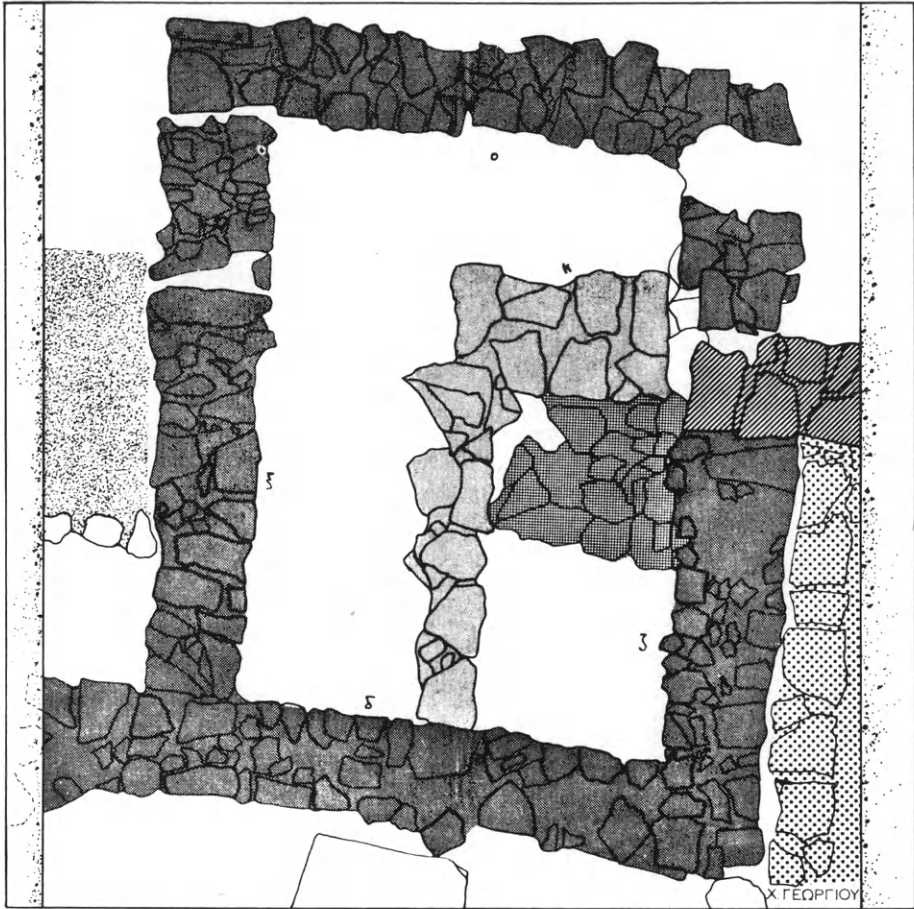
Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰ. Τζεδάκι ἔγινε ἀνασκαφὴ στὸ οἰκόπεδο Μαθιοудάκη πού βρίσκεται στὴ συνοικία Καστέλλι τῆς πόλης Χανίων καὶ ἀνήκει στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀνακτορικῆς ἐγκαταστάσεως τῆς μινωικῆς Κυδωνίας.

Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίστηκε νὰ ἀποκαλύψει ὀλόκληρο τὸ στρῶμα τῆς ἐλαφρόπετρας, πού μέρος του εἶχε φανῆ στὰ 1972, καθὼς καὶ νὰ ἐρευνηθεῖ τὴν τάφρο 1 τοῦ 1972.

Τὸ στρῶμα τῆς ἐλαφρόπετρας — πάχους 15 - 20 ἐκ. — ἀπλωνόταν σ' ὅλη τὴν ἔκταση δωματίου μὲ διαστάσεις 2.30×1.30 μ. (εἰκ. 171) καὶ ἀκουμποῦσε πάνω σὲ πάτωμα ἀπὸ πηλόχωμα, πού εἶχε δυὸ ἐπάλληλες στρώσεις μὲ μικρὴ χρονολογικὴ διαφορὰ μεταξύ τους (εἰκ. 172). Τὰ κομμάτια τῆς ἐλαφρόπετρας ἔχουν μέτριον μέγεθος καὶ στὸ κάτω μέρος τοῦ στρώματος εἶναι μικρά. Ἀνάμεσά τους ὑπῆρχε ἐλάχιστο χῶμα καὶ λίγα ὄστρακα, ἄλλα ΜΜ ΙΙΙ/ΥΜ Ι καὶ ἄλλα ἀχρονολόγητα, πού ἀνήκουν σὲ σκεύη γιὰ καθημερινὴ χρῆση. Εἶναι πιθανὸ τὰ ὄστρακα αὐτὰ νὰ ὑπῆρχαν στὴν ἐλαφρόπετρα πρὶν ἀπὸ τὴ μεταφορὰ τῆς ἐδῶ, ἀφοῦ τὰ περισσότερα εἶναι στρογγυλεμένα ἀπὸ τὸ νερό. Ἡ μεγάλη ποσότητα τῆς ἐλαφρόπετρας (γύρω στὰ 23 τσουβάλια), ἴσως δηλώνει ὅτι εἶχε μεταφερθῆ ἐδῶ γιὰ ἀποθήκευση καὶ ὄχι ὅτι εἶχε τοποθετηθῆ γιὰ μόνωση στέγης.

Τὸ δωμάτιο εἶναι χτισμένο πάνω σὲ μεγάλο λάκκο γεμάτο μὲ ὄστρακα, ΜΜ ΙΙΙ/ΥΜ Ι, πού προχωρεῖ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὸ στὰ βόρεια καὶ ἀνατολικά, στὸν ἄσκαφτο ἀκόμα χῶρο (εἰκ. 173). Ἐνα λεπτὸ στρῶμα ἀπὸ μαλακὸ χῶμα χωρίζει τὸ λάκκο ἀπὸ τὸν φυσικὸ βράχο. Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα ὁ λάκκος διακόπτεται ἀπὸ

δυο τοίχους, που γωνιάζουν και περικλείουν ένα χώρο γεμάτο από λεπτό χῶμα με έντονα ίχνη φωτιάς, κομμάτια από διαλυμένες

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΤΟΙΧΟΙ ΔΟΜΑΤΙΟΥ ΜΕ ΕΛΑΦΡΟΠΕΤΡΑ (δ, ζ, ξ, ο)
- ΤΟΙΧΟΙ (ι, κ)
- ΤΟΙΧΟΣ (η)

- ΠΕΣΜΕΝΕΣ ΠΕΤΡΕΣ
- ΠΛΑΚΟΣΤΡΩΤΟ
- ΠΑΤΩΜΑ ΙΙ

Είχ. 171. Καστέλι Χανίων. Τὸ οἰκόπεδο Μαθιοῦδάκη.

πλίθες, κομμάτια ἀπὸ κονιάματα καὶ γύρω στὰ 70 κύπελλα (εἰχ. 174). Στὸ βόρειο τμήμα παρουσιάστηκε σωρὸς ἀπὸ πεσμένες

πέτρες (είκ. 171) που πρέπει να ανήκουν σε κλιμακοστάσιο. Η κεραμεική και στα δυο αυτά τμήματα είναι MM III/ΥΜ I. Τα κύπελλα δεν βρέθηκαν στην αρχική τους θέση και θα πρέπει να έπεσαν από τον όροφο, την ώρα της καταστροφής. Από τα μικρά εύρηματα του στρώματος αυτού πιο αξιόλογα είναι : ένας σφρα-

Είκ. 172. Το δωμάτιο με την ελαφρόπετρα από ΝΑ.

γιδόλιθος από σάρδιο, μεγάλα κομμάτια από τοιχογραφίες με τρία χρώματα και κομμάτια από ασβεστοκονίαμα, μέσα σε μικρά κύπελλα.

Πάνω από το δωμάτιο με την ελαφρόπετρα σημειώθηκαν οικόδομικά λείψανα της ΥΜ IIΒ περιόδου:

α) Πέντε επάλληλα πατώματα από πηλόχωμα ή χαλκικόστρωση, που ανήκουν στις τρεις χρονικές φάσεις της περιόδου.

β) Θεμέλια τοίχων, που έχουν σχέση με τα πατώματα και ανήκουν στις ίδιες χρονικές φάσεις, καθώς και βάση πεσσού που χρονολογείται στην ύστερη ΥΜ IIΒ (είκ. 175).

γ) Στρώμα από καθαρή στάχτη και κάρβουνο (τμήμα του είχε βρεθῆ στα 1972), πού περιβάλλεται στις τρεῖς πλευρές από πρόχειρο λασπόχτιστο «τοῖχο» (ἡ τέταρτη πλευρὰ βρίσκεται στὸν ἄσκαφο χῶρο). Τὸ στρώμα αὐτὸ πατάει σὲ σκληρὴ στρώση ἀπὸ

Εἰκ. 173. Ὁ MM III/ΥΜ I λάκκος ἀπὸ Ν.

κομμάτια ἀσβεστολίθου, καὶ οἱ διαστάσεις του εἶναι 1.70×2.70 μ. Σχετικὰ μὲ τὴ χρήση του, ὑπάρχει πιθανότητα νὰ ἦταν εἶδος μεγάλης ἐστίας. Χρονολογεῖται στὴν ὕστερη ΥΜ IIIΒ.

δ) Τμήμα ἀπὸ πλακόστρωτο δάπεδο στὰ ἀνατολικά τοῦ τοίχου ζ (εἰκ. 171), πού προχωρεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν τομῆ. Ἴσως πρόκει-

ται για αύλη γειτονικοῦ κτίσματος (εἰκ. 176). Ἡ μελλοντικὴ πάντως ἔρευνα θὰ δείξει καλύτερα καὶ πληρέστερα τὴ χρήση τοῦ πλακοστρώτου αὐτοῦ καὶ τὴν ἀσφαλῆ χρονολόγησή του μέσα στὴν ὙΜ IIIB περίοδο.

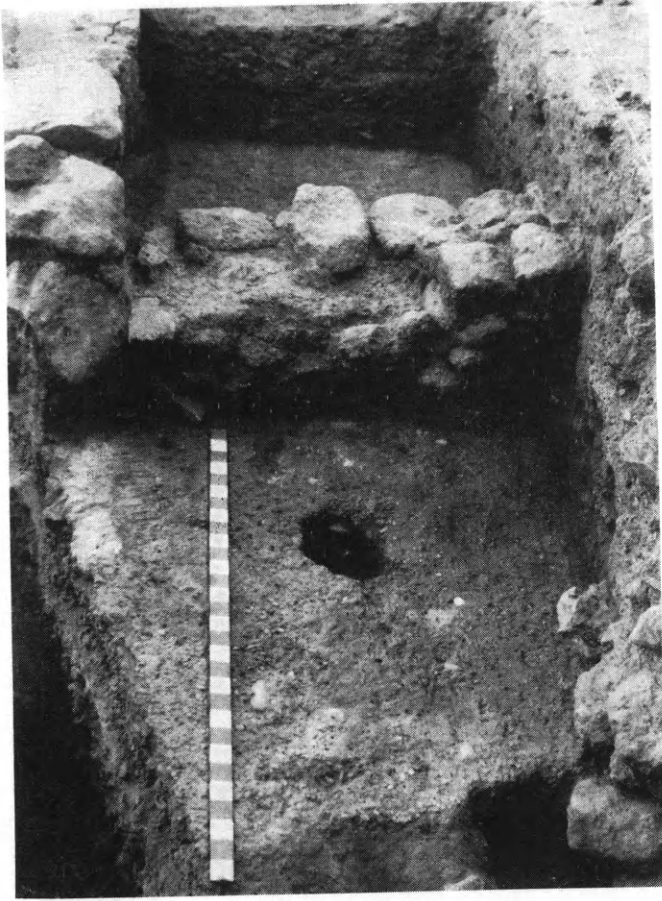

Εἰκ. 174. Τὰ MM III/ὙΜ I κύπελλα ἀπὸ Δ.

Τέλος ἀποκαλύφθηκαν δύο λάκκοι γεμάτοι ὄστρακα καὶ πέτρες, ἓνας ὙΜ IIIB καὶ ἓνας γεωμετρικός.

Ἡ ἀνασκαφὴ προχώρησε σὲ βάθος καὶ στὴν τάφρο I, ὅπου εἶχε σημειωθῆ πάτωμα φτιαγμένο μὲ σπασμένα κονιάματα (εἰκ. 177). Τὸ πάτωμα αὐτὸ ἀποκαλύφθηκε σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση μέσα στὴν τάφρο (ἓνα τμῆμα του προχωρεῖ στὰ νότια ἔξω ἀπὸ αὐτὴ) καὶ χρονολογικὰ τοποθετεῖται στὴν ὙΜ IIIA περίοδο. Τὸ χῶμα κάτω ἀπὸ τὸ πάτωμα ἔδωσε ὄστρακα MM III/ὙΜ I, θεμέλια τοίχων καὶ ἴχνη ἀπὸ χωμάτινο πάτωμα μὲ τέσσερα MM III/ὙΜ I κύπελλα στὴ θέση τους. Βαθύτερα ὑπάρχουν πέτρες ποὺ πιάνουν ὅλο τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς τάφρου. Ἡ ἔρευνα θὰ συνεχιστῆ ἐδῶ μελλοντι-

κά για νά γίνη έλεγχος στά θεμέλια καί νά συσχετισθῆ τὸ δωμάτιο αὐτὸ μὲ τὸ ἄλλο τῆς ἐλαφρόπετρας (εἰκ. 178), πού τὰ χωρί-

Εἰκ. 175. Θεμέλια τοίχων τῆς ΥΜ ΠΙΒ, χαλικόστρωτο πάτωμα καί ὑποδοχὴ γιὰ δοκὸ ξύλινη ΥΜ ΠΙΒ. Ἐποψη ἀπὸ Ἀ.

ζει ὁ τοῖχος δ (εἰκ 171). Στὸν καθαρισμὸ τοῦ τοίχου αὐτοῦ βρέθηκε κεφάλι ἀπὸ ΥΜ ΠΙΑ πήλινο εἰδώλιο.

Ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἀνασκαφῆς φτάνουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴ ΜΜ ΠΙ/ΥΜ Ι περίοδο πυρκαϊὰ ἢ ἄλλη αἰτία (μὲ μεγάλη ἐπιφυλακτικότητα μποροῦμε νὰ τὴ συνδέσουμε μὲ τὴν ἔκρηξη

τοῦ ἡφαιστείου τῆς Σαντορίνης) κατάστρεψε τὴν ἐγκατάσταση αὐτή. Καταστροφή κτιρίων ἀπὸ πυρκαϊὰ στὴν ΥΜ I περίοδο

Εἰκ. 176. Ὁ τοῖχος ζ και τὸ πλακόστρωτο ἀπὸ Β.

ἔχει σημειωθῆ μέχρι σήμερα και σὲ ἄλλες περιοχὲς τοῦ Καστελλιοῦ (Πλατεία Ἀγίας Αἰκατερίνης, οἰκόπεδο στὸ δρόμο Κατρέ).

Ἀπὸ τὴν ΥΜ II περίοδο ἔχουμε λίγα μόνο ὄστρακα δίχως κανένα οἰκοδομικὸ ἔχνος. Μόλις δὲ στὴν προχωρημένη ΥΜ IIIA ὑψώνεται ἓνα καινούργιο κτίριο πὺ ὀρισμένοι τοῖχοι του ἀκολουθοῦν τὰ παλιότερα θεμέλια. Στὸ κτίριο αὐτὸ ἀνῆκουν τὸ δω-

Είκ. 178. Ή τάφρος Ι και ό τοίχος δ του δοματίου με την έλαφρόπετρα.

Είκ. 177. Τò πάτωμα άπό σπασμένα κονιάματα.

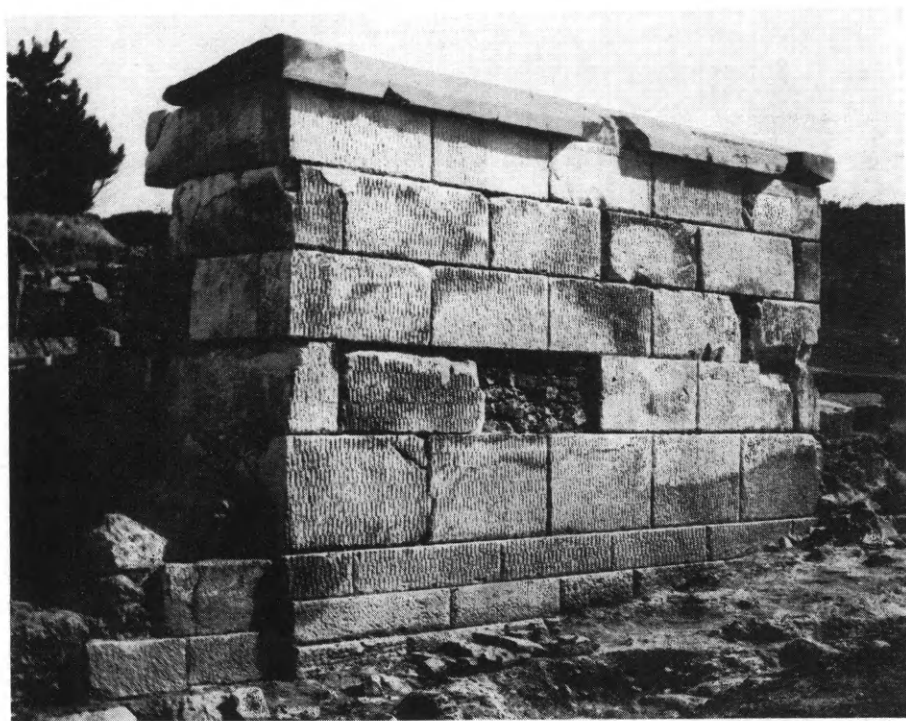
μάτιο μὲ τὴν ἐλαφρόπετρα καὶ τὸ δωμάτιο στὴν τάφρο I. Νεώτεροι τοῖχοι καὶ πατώματα δείχνουν ὅτι ὁ χῶρος κατοικήθηκε συνεχῶς μέχρι τὸ τέλος τῆς ΥΜ IIIB περιόδου. Ἔχουμε πάντως ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ ὑστερώτερη κατοίκηση (κεραμεικὴ ΥΜ IIIΓ, γεωμετρικὴ, ἑλληνιστικὴ) καὶ ὑπάρχει βásiμη ἐλπίδα ὅτι ἡ συνέχεια τῆς ἔρευνας στὸ χῶρο αὐτὸ θὰ βοηθήσει σημαντικὰ στὴ μελέτη καὶ τῶν ὑστερώτερων αὐτῶν περιόδων, πού τόσο λίγο εἶναι γνωστὲς στὸ Καστέλλι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δι' ειδικῶν συνεργείων ἐξετελέσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1976 δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι ἀναστήλωσεως καὶ συντηρήσεως :

Ι. Εἰς Ραμνοῦντα ἐγένετο ἐργασία ἀνασυστάσεως τοῦ περιβόλου τοῦ Διογείτονος ἐκ τῶν σωρηδὸν πρὸ αὐτοῦ εὑρισκο-

Εἰκ. 179. Ραμνοῦς. Ὁ ἀνεστηλωμένος περιβόλος τοῦ Διογείτονος.

μένων λιθοπλίνθων (εἰκ. 179). Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ μνημείου, γενομένη μετ' ἀπόλυτον ἀκρίβειαν χάρις εἰς τὰς τεχνικὰς λεπτομερείας τῶν λιθοπλίνθων του, ἐναρμονίζεται ἀπολύτως πρὸς τὸ

ἄδρὸν τοπίον τοῦ Ραμνοῦντος καὶ δίδει τὴν ἀρχαίαν ὄψιν τῶν μεγαλοπρεπῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα ἐπλασιάζον τὴν ὁδὸν Ραμνοῦντος - Μαραθῶνος.

II. Εἰς Ν. Ἀ γ χ ί α λ ο ν δὲν συνεχίσθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφή, ἀλλ' ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου, διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Π. Λαζαρίδη αἱ ἐξῆς ἐργασίαι :

1. Εἰς τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἡ ἀνασκαπτομένη βασιλικὴ τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου, κατηδαφίσθη ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διαμαντοπούλου οἰκία Τζοτζόλα, εἷς μικρὸς οἰκίσκος εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Διαμαντοπούλου καὶ Ἐλευθερίας καὶ τὸ ἥμισυ τῶν ἀποθηκῶν τῶν δύο οἰκιῶν Δάινα, εὐρισκομένων εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἐλευθερίας καὶ Τσιτσίνια.

2. Μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν οἰκοδομῶν, ἀπεμακρύνθησαν τὰ συντρίμματα, μετετοπίσθη ἡ περίφραξις πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐτακτοποιήθησαν προχειρῶς τὰ μαρμάρινα μέλη τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 180).

3. Συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὸ νότιον κλιῖτος καὶ εἰς τὸν τομέα ΤΜ - ΣΤ.

4. Τοποθέτησις ἐννέα στεγάστρων διὰ τὴν προστασίαν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ τομέως ΤΜ - ΣΤ κατὰ τὸν χειμῶνα. Τὰ στέγαστρα ἀποτελοῦνται ἀπὸ λαμαρίναν, ἡ ὁποία ἔχει προσαρμοσθῆ εἰς σκελετὸν ἀπὸ dexion (εἰκ. 181).

5. Εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν κοιμητηριακὴν βασιλικὴν ἀπεκολλήθη τὸ ψηφιδωτὸν πάτωμα τοῦ μικροῦ τετραγώνου διαμερίσματος, νοτίως τοῦ νάρθηκος, καὶ εἰσῆχθη εἰς τὸ ἐργαστήριον πρὸς συντήρησιν. Τὸ ψηφιδωτὸν ἔβαινε ἐπὶ ὑποστρώματος ὕψους 0.15 μ. Τοῦτο ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρία στρώματα: α) λεπτόν, πάχους 0.01 - 0.15 μ. ἐκ κορασανίου, β) ἕτερον κάτωθεν τοῦ προηγουμένου, πάχους 0.04 - 0.07 μ., ἐξ ἀσβέστου, πορσελάνης, ἄμμου ποταμοῦ μετὰ χάλικος καὶ θραυσμάτων λίθων καὶ γ) τὸ χαμηλότερον στρῶμα ἀπὸ λίθους τοῦ βουνοῦ, διαστάσεων

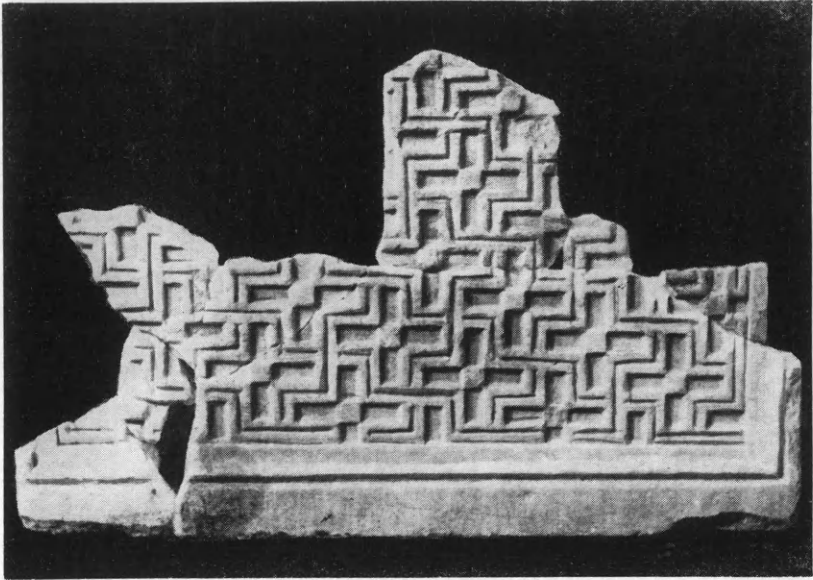
Εικ. 180. Ν. Ἀγχιάλος. Ὁ χώρος Β. τῆς βασιλικῆς μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῆς οἰκίας Τζοτζόλα.

Εικ. 181. Τὰ στέγαστρα εἰς τὴν βασιλικὴν ἀρχιερέως Πέτρου.

ἀπὸ 0.06×0.10 μ. ἕως 0.12×0.17 μ. Μικρὰ ἔρευνα εἰς βάθος 0.80 μ. οὐδὲν ἐνδιαφέρον στοιχεῖον ἀπέφερε.

6. Συγχρόνως ἐξηκολούθησεν ἡ συντήρησις τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου, ἡ συμ-

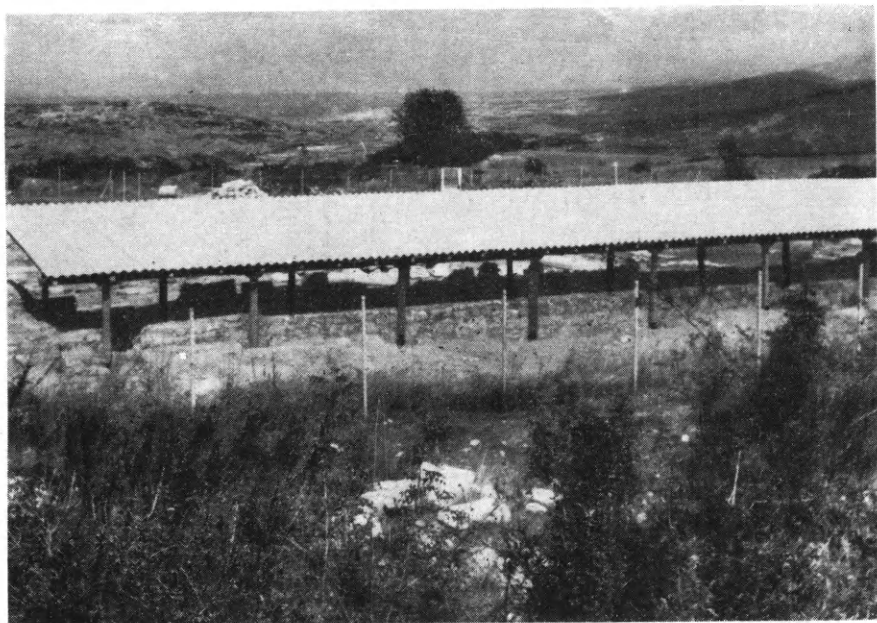
Εἰκ. 182. Θωράκιον ἐκ τῆς βασιλικῆς ἀρχιερέως Πέτρου.

πλήρωσις τῶν θωρακίων (εἰκ. 182) καὶ ἡ συγκόλλησις πολλῶν πηλίνων ἀγγείων.

7. Τέλος συνεχίσθη ἡ καταγραφὴ τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν, ἡ τακτοποίησις τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου καὶ ἡ ταξινομήσις τῶν πηλίνων λύχνων εἰς τύπους μὲ παράλληλον σχεδιαστικὴν ἀποτύπωσιν τῶν κοσμημάτων αὐτῶν.

III. Εἰς Χριστιανικὴν Ἀμφίπολιν κατεσκευάσθη ξύλινον στέγαστρον ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας X. Σφακιανῆ ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου τοῦ ἀνασκάπτοντος, ἀρχιτέκτονος Ε. Στίκα, διὰ καταλλήλου ἐγχωρίου ξυλείας, μὲ μίαν κλίσιν τῆς στέγης του πρὸς Ν., ἥτοι ὡς ἀκριβῶς ἐστεγάζεται τὸ νότιον κλι-

τος τῆς βασιλικῆς Α κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὰ ξύλινα ὑποστυλώματα ἐτέθησαν ἐξωτερικῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς καὶ ἐσωτερικῶς παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον στυλοβάτην αὐτῆς (εἰκ. 183). Οὕτω τὸ στέγαστρον ἐκάλυψεν ἐπιφάνειαν διαστάσεων 35.50×6.50 μ.

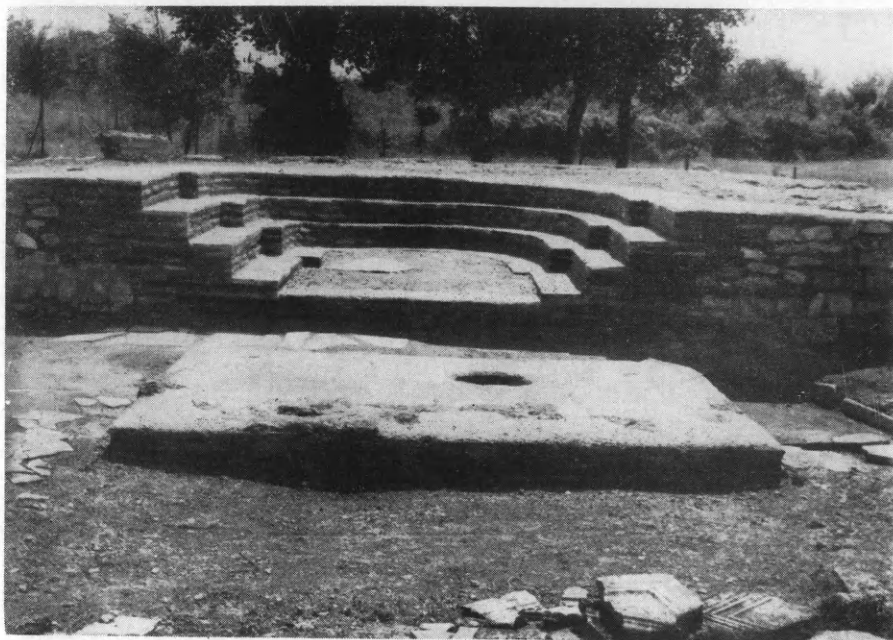

Εἰκ. 183. Ἀμφίπολις. Τὸ ξύλινον στέγαστρον τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.

Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ στεγάστρου ἐγένετο καὶ ἡ διὰ καταλλήλων σιδηρῶν πασσάλων καὶ συρματοπλέγματος περίφραξις τοῦ ἀνασκαφέντος κτιρίου τῆς παρακειμένης εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἀμφιπόλεως ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ τοῖχοι ἦσαν ἀσταθεῖς καὶ ἤτο ἀνάγκη νὰ προστατευθοῦν καθὼς καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ τῶν παραστάσεων τοῦ Ὑλα καὶ τῆς Ἀμυμώνης.

IV. Εἰς Φιλίππους κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνασκαφῆς συνεργεῖον ἠσχολήθη εἰς τὴν συντήρησιν τῶν τοίχων καὶ τῶν δα-

πέδων. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεώς του τὸ ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ναοῦ σύνθρονον ἤρchiσεν αἰσθητῶς

Εἰκ. 184. Φίλιπποι. Ἡ κόγχη τοῦ Ἰ. Βήματος τοῦ Ὀκταγώνου μετὰ τοῦ συνθρόνου καὶ τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς, μετὰ τὰς ἐργασίας συντηρήσεως.

νὰ φθείρεται, ἐπεχειρήθη καὶ ἡ συντήρησις αὐτοῦ, χρησιμοποιηθέντος πρὸς τοῦτο τοῦ ὑπάρχοντος κατὰ χώραν ὕλικου (εἰκ. 184).

V. Εἰς Ἡλιδα συγκολλήθησαν καὶ τοποθετήθησαν στὴ θέση τους οἱ καλυπτῆριες πλάκες τοῦ ἀγωγοῦ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου σ' ὄλο του τὸ μῆκος με ἀντικατάσταση ὅσων λείπουν ἀπὸ τσιμέντινες πού κατασκευάσθησαν ἐπὶ τόπου (εἰκ. 185). Ἐνισχύθησαν οἱ παρεῖες τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγωγοῦ στὴ σκηνὴ τοῦ θεάτρου, ὅπου δὲν σώζεται ὁ τοῖχος του, με τσιμέντινα τοιχώματα γιὰ τὴ συγκράτηση τῶν χωμάτων. Ἐνισχύθηκε ἡ πρώτη

ἀπὸ Βορρᾶ ἐσωτερικὴ ἀντηρίδα τοῦ τοίχου τῆς πρώτης φάσης

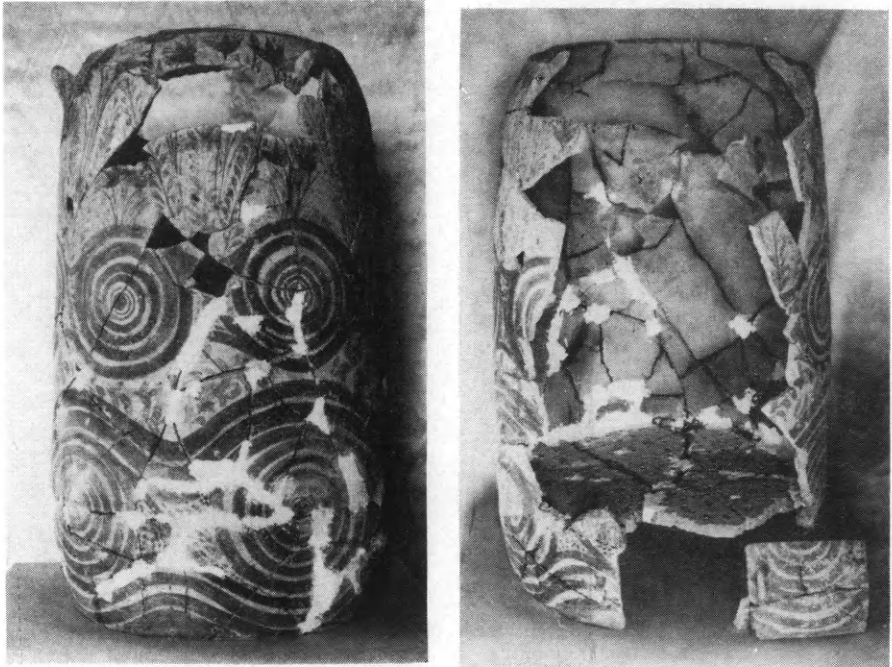

Εἰκ. 185. Ἡλις. Ἐπανατοποθέτηση τῶν καλυπτηρίων πλακῶν τοῦ ἀγωγοῦ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἀπὸ Ν.

τοῦ δυτικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου, καὶ τμῆμα τοῦ Ν. τοίχου τῆς Νότιας Στοᾶς.

VI. Εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας ἡ συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν συνεχίσθη μόνον κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους λόγῳ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν ἐπαρκοῦς χώ-

ρου δια τὴν ἐξάπλωσιν πάντων τῶν τεμαχίων πρὸς ἀνίχνευσιν (ἀπαιτεῖται ἐπιφάνεια τοῦλάχιστον 600 τετραγωνικῶν μέτρων). Ἴσως μέχρι βαθμοῦ τινος ἡ δυσχέρεια τοῦ χώρου θὰ ἡδύνατο νὰ παραβλεφθῇ, ἐὰν τὰς τοιχογραφίας συνώδευον λεπτομερῆ σχέδια καὶ περιγραφαὶ ὑποδηλοῦσαι τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς εὐρέσεώς των. Δυστυχῶς τοιαῦτα στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν.

Εἰκ. 186. Θήρα. ΥΜ Ια κυψέλη.

Ἄν καὶ περιορισμένη, ἡ συγκόλλησις ἀγγείων ὑπῆρξε λίαν ἀποδοτικὴ. Κατὰ τὸ πλῆσιμον ὀστράκων ἐκ παλαιότερων ἀνασκαφικῶν περιόδων ἐπεσημάνθη κιβώτιον μὲ χονδρὰ ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς μέγαν πίθον ἐκ τοῦ Δ 17. Ἡ συγκόλλησις δὲν ὠλοκληρώθη, διότι σημαντικὰ τμήματα τοῦ ἀγγείου ἐλλείπουν. Τὸ σχῆμα ὅμως ἀποκατεστάθη πλήρως καὶ φαίνεται, ὅτι ἀνήκει εἰς μεγάλην κυλινδρικήν κυψέλην, τὸ παλαιότερον ἴσως γνωστὸν παράδειγμα τοῦ εἴδους (εἰκ. 186). Αἱ πρόσφατοι ραδιοχρονο-

λογήσεις δεκαεξ δειγμάτων, γεγόμενοι εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Μουσείου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πεννσυλβανίας, δίδουν ποικίλας καὶ ἐνίοτε λίαν ὑψηλὰς χρονολογίας διὰ τὴν ὙΜ Ια φάσιν τοῦ Ἀκρωτηρίου. Αἱ χρονολογήσεις αὗται κυμαίνονται μεταξὺ 1270 καὶ 2600 π.Χ., πράγμα δημιουργοῦν συζητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς μεθόδου. Ἐλπίζεται ὅτι νεώτεροι ἀναλύσεις τοῦ εἴδους θὰ δώσουν περισσότερον σαφῆ ἀποτελέσματα.

VII. Ἀνασυγκρότησις τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος ἀπὸ τὸ Δῆλιον τῆς Πάρου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1975 ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων Ν. Ζαφειρόπουλος παρεχώρησεν εὐγενῶς εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν Αἰκατερίνην Δεσποίνην, πρὸς μελέτην καὶ δημοσίευσιν, τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δηλίου τῆς Πάρου καὶ ἀποκείμενα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Παροικιάς ἀποτμήματα ἐνὸς κολοσσικοῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τὰ ἀποτμήματα αὐτά, τρία μεγάλα καὶ πολλὰ μικρότερα τεμάχια, εἶχεν ἀνασύρει ὁ Ν. Ζαφειρόπουλος ἐκ τῶν διαχωριστικῶν τοίχων τῶν ἀπαλλοτριωθέντων κτημάτων τοῦ χώρου, τοῦ περιβάλλοντος τὸ ὑπὸ τοῦ Ο. Rubensohn, εἰς τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀνασκαφὴν Δῆλιον τῆς Πάρου.

Αἱ κατὰ τὸ ἔτος 1976 ἐπιχορηγηθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐργασίαι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἄλλων τεμαχίων τοῦ ἀγάλματος, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀνασυγκρότησις του. Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη μέχρις ἀκτῖνος περίπου πεντακοσίων μέτρων πέραν τοῦ ἱεροῦ, διότι μέχρι τῶν ἀκροτάτων τούτων σημείων καὶ μεταξὺ ἀναριθμητῶν μαρμαρίνων ἐντοιχισμένων τεμαχίων ἀνευρίσκοντο σχετικὰ θραύσματα. Τὸ ἔργον τῆς ἀναζητήσεως ἀπῆρτησε κατεδάφισιν καὶ ἀνασύστασιν τοίχων καὶ ἐξαντλητικὴν ὑπομονὴν, ἐπιμονὴν καὶ ἀντοχήν, ἀνελήφθη δὲ κατὰ κύριον λόγον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Δεσπίνην.

Ἀνευρέθησαν πολλὰ θραύσματα τοῦ ἀγάλματος, πού ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἀπόδοσιν εἰς αὐτὸ καὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἐκ τῶν πα-

λαιότερον εύρεθέντων, καθώς επίσης και όλα σχεδόν τὰ τμήματα τῆς πλίνθου. Ἐπὶ πλέον ἀνεγνωρίσθησαν πολλὰ τεμάχια ἐκ τοῦ βάρου τοῦ ἀγάλματος, ἱκανὰ διὰ νὰ συμπεράνωμεν τὰς διαστάσεις του, αἵτινες καὶ ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ προχείρου τσιμεντίνου βάρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνασυνεκροτήθη τελικῶς τὸ ἄγαλμα ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τοῦ Ἐθν. Μουσείου Μ. Καλέργη (εἰκ. 187).

Τὸ ἄγαλμα παριστᾷ γυναικίαν μορφήν, ἰσταμένην καὶ προβάλουσαν τὸ ἀριστερὸν σκέλος εἰς τὸν τύπον τῶν ἀρχαϊκῶν κορῶν. Φορεῖ χιτῶνα καὶ σπανίως ἀπαντώμενον μακρόν, λοξὸν ἱμάτιον μὲ ἀπόπτυγμα, ὡς διαπιστοῦται κυρίως ἐπὶ τῆς καλύτερον σωζομένης ὀπισθίας ὄψεως. Ἐλλείπουν ἡ κεφαλὴ μὲ τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ λαιμοῦ, αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν ὤμων καὶ τμήματα πτυχῶν, κυρίως ἐκ τῆς ἔμπροσθίου πλευρᾶς.

Τὸ σωζόμενον ὕψος τοῦ ἀγάλματος φθάνει τὰ 2.75 μ. Τὸ συνολικὸν ὕψος πρέπει νὰ ἔφθανε τοὺς 10 πόδας. Τὸ ὕψος τῆς πλίνθου εἶναι 0.12 μ. τὸ πλάτος 0.70 μ. καὶ τὸ μῆκος τῆς πλαγίας πλευρᾶς τῆς 0.87 μ.

Ἡ συμπαγῆς κατασκευὴ καὶ ἡ σχέσις τῶν ἐνδυμάτων πρὸς τὸ σῶμα, καθὼς καὶ ὠρισμένοι ἐνδυματολογικαὶ λεπτομέρειαι προαναγγέλουσι τὸν αὐστηρὸν ρυθμόν. Ἡ λεπτομερεστέρα τυπολογικὴ καὶ τεχνοτροπικὴ ἀνάλυσις τῶν στοιχείων πού ἀνεφέρθησαν, καθὼς καὶ ἄλλων, ὅπως π.χ. τῆς κόμης, τοποθετοῦν τὸ ἄγαλμα εἰς τοὺς περὶ τὸ 490 π.Χ. χρόνους. Πρόκειται, ὅπως συμπεραίνεται καὶ ἐξ ὠρισμένων λεπτομερειῶν τοῦ βάρου, περὶ τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τοῦ ὑστεροαρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Δηλίου τῆς Πάρου καὶ παριστᾷ ἀσφαλῶς τὴν Ἄρτεμιν Δηλίαν.

Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἄρτέμιδος εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικὸν ἔργον διὰ τὴν ἔρευναν τῆς παριανῆς γλυπτικῆς τέχνης τῆς ὑστεροαρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ἥδη δὲ ἡ ὑποθετικὴ ἕως τώρα συσχέτισις ἀγαλμάτων ἐξ ἄλλων περιοχῶν μὲ τὸ παριανὸν ἐργαστήριον ἐπιβεβαιοῦται μὲ τὸ νέον εὑρημα. Πρόκειται περὶ ἐξαιρετικοῦ ἔργου ἐνὸς μεγάλου παριανοῦ καλλι-

τέχνου, θὰ ἦτο δὲ δελεαστικὴ ἢ ἀναζήτησις τοῦ ὀνόματος τοῦ καλλιτέχνου αὐτοῦ εἰς τὴν σχετικὴν γραπτὴν παράδοσιν.

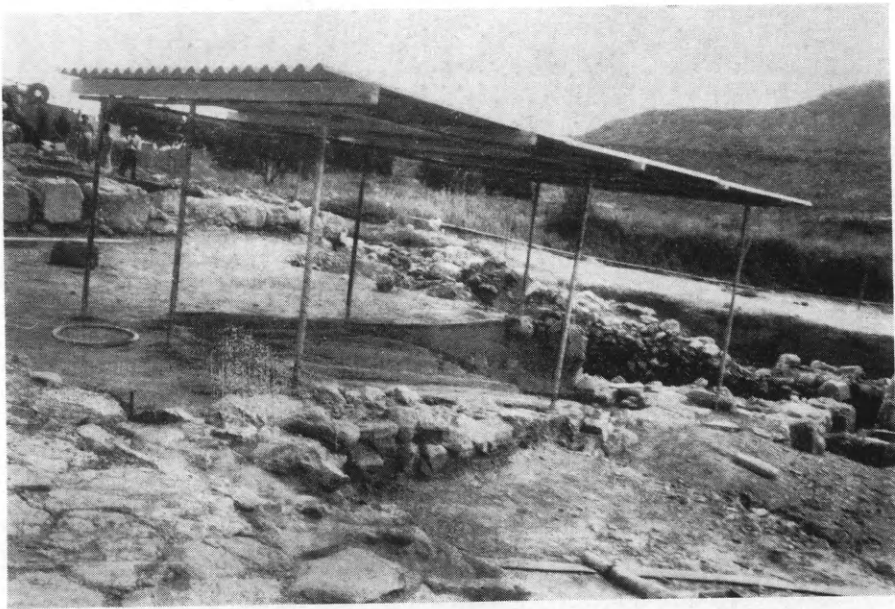
Εἰκ. 187. Δῆλιον Πάρου. Ἄγαλμα Ἀρτέμιδος.

Ὑπάρχουν βάσιμοι ἐλπίδες, ὅτι καὶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα μέρη τοῦ ἀγάλματος, καθὼς καὶ τοῦ βᾶθρου, εὐρίσκονται ἐντὸς νεωτέρων κατασκευῶν ἢ ὑπὸ τὴν γῆν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ.

Μὲ τὴν συνέχισιν τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν, πιστεύεται, ὅτι θὰ ἀνασυγκροτηθῇ πλήρως τὸ λατρευτικὸν ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος τοῦ Δηλίου τῆς Πάρου, ἐν ἑκ τῶν σημαντικωτέρων ἔργων τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. καὶ τοῦ πλέον δημιουργικοῦ ἐργαστηρίου αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

VIII. Εἰς Ρόδον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ΑΣΚΤ Ἰω. Κολέφα, ἐπικεφαλῆς συνεργείου ἐκ σπουδαστῶν τῆς Σχολῆς, ἐργασία ἀποκολλήσεως, τοποθετήσεως εἰς πλαίσιον, καθαρισμοῦ καὶ ἀναρτήσεως εἰς τὸ Μουσεῖον Ρόδου τῶν ψηφιδωτῶν τῆς ἐκεῖ ἀνασκαπτομένης οἰκίας.

IX. Εἰς Ζάκρον ἐγένοντο ἔργα στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν παραρτημάτων

Εἰκ. 188. Ζάκρος. Τὸ στέγαστρον τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου ἀπὸ Β.

του, ὡς καὶ τῶν πλακοστρώτων ὁδῶν καὶ αὐλῶν. Οὕτω ἐστερεώθησαν τὰ πλακόστρωτα τῆς πρὸς Νότον τοῦ Ἰσχυροῦ κτι-

ρίου ἀποκαλυφθείσης διακλαδώσεως ὁδοῦ, τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς Ὀδοῦ λιμένος μετὰ τῶν σωζομένων λειψάνων τῆς παλαιότερας πρὸς τὴν βορείαν ἐσωτερικὴν αὐλὴν καθόδου, τὸ σωζόμενον τμήμα πλακοστρώτου τῆς αὐλῆς ταύτης, ἡ ΒΑ. πύλη καὶ τὰ παρ' αὐτὴν διαμερίσματα, τὰ πλακόστρωτα καὶ οἱ τοῖχοι τῶν παρακειμένων ἐργαστηριακῶν χώρων, μέρος τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτιρίου—ἴσως τμήματος τοῦ παλαιότερου ἀνακτόρου—ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου, τὸ ἐργαστήριον τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου καὶ ὁ ἴδιος ὁ κλίβανος, ὁ ὁποῖος ἐπροστατεύθη δι' ἐλαφροῦ στεγάστρου (εἰκ. 188) καὶ τέλος τμήματα τοῦ Κτιρίου τῶν κογχῶν. Ἀνιχνεύθη ἐπίσης καὶ ἐστερεώθη τὸ θεμέλιον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βορείας ἐσωτερικῆς αὐλῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'
ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΜΟΥΣΕΙΑ

Εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἀνεγερθὲν νέον εἰς ἀρχαίαν Μεσσήνην Μουσεῖον ἐγένοντο αἱ κάτωθι ἐργασίαι :

1) Μετεφέρθησαν πρὸς ἔκθεσιν ὅλα τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἀρχαῖα, ἅτινα ἔκειντο ἐπὶ ἔτη εἰς τινα ἐνοικιαζομένην ἀποθήκην καὶ ἤρχισεν ἡ καταλογογράφησις αὐτῶν.

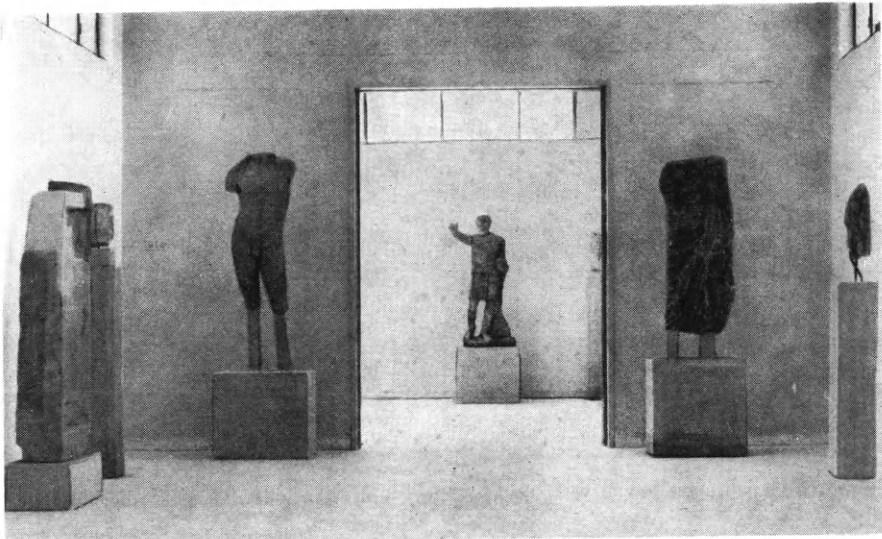
2) Τὰ σημαντικώτερα τῶν ἀρχαίων ἐξετέθησαν εἰς τὰς δύο αἰθούσας καὶ τὸν προθάλαμον τοῦ Μουσείου. Εἰς τὴν μεγάλην

Εἰκ. 189. Μουσεῖον Μεσσήνης. Εὐρήματα ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀσκληπείου τῆς ἀρχαίας πόλεως.

αἰθουσαν ἐξετέθησαν τὰ εὐρήματα τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀσκληπείου (εἰκ. 189), ἐνῶ εἰς τὴν μικρὰν καὶ τὸν προθάλαμον εὐρήματα ἐκ τῶν ἄλλων μνημείων τῆς ἀρχαίας πόλεως (εἰκ. 190). Τὰ ἐκτεθέντα ἐπὶ ἰδίων βάσεων ἀγάλματα ἀνέρχονται εἰς 30. Εἰς τοὺς τοίχους ἐστερεώθησαν 14 ἀνάγλυφα καὶ θραύσματα

γλυπτῶν, εἰς δύο δὲ προθήκας, παραχωρηθείσας ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ὀλυμπίας, ἐξετέθησαν πήλινα καὶ χαλκᾶ μικροαντικείμενα, τινὰ τῶν ὁποίων μετεφέρθησαν ἀπὸ τὸ Μουσεῖον Καλαμάτας, ὅπου ἐφυλάσσοντο προσωρινῶς.

Εἰκ. 190. Εὐρήματα ἐκ τῶν ἄλλων μνημείων τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης.

3) Παραλλήλως ἐτακτοποιήθησαν καὶ αἱ μεγάλαι ἰσόγειοι ἀποθήκαι τοῦ Μουσείου, διὰ κατασκευῆς σιδηρῶν ρυμῶν (ράφια), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐτοποθετήθησαν τὰ μὴ ἐκτεθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον ἀρχαῖα.

Αἱ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ. Δεσπίνης, βοηθουμένου ὑπὸ ομάδος φοιτητῶν, τοῦ γλύπτου Δ. Σωτηροῦδη καὶ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας Χ. Σφακιανᾶκη. Πολὺ ἐνδιαφέρον ἐπέδειξε διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ προϊστάμενος τῆς Ἐφορείας Ἀγγ. Λιάγκουρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτική δράσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1976 ἐποπτεία τῆς Ἐπιτροπῆς Δημοσιευμάτων ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ Ἀναστασίου Ὀρλάνδου, τῆς Ἀντιπροέδρου Σέμνης Καρούζου καὶ τοῦ Συμβούλου Νικολάου Ζαφειροπούλου, διὰ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων αὐτῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχαιολόγου Ἀντωνίου Χριστοδούλου.

Περιοδικὰ Δημοσιεύματα

α) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1974.

β) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς τοῦ 1975.

γ) Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τῶν ΠΑΕ 1975 καὶ ἤρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τῆς ΑΕ 1976.

«Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας»

α) Ἐκυκλοφορήθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 82 ἐναίσιμος διατριβὴ τῆς ἐφόρου Ἰουλ. Κουλεϊμάνη-Βοκοτοπούλου, «Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι».

β) Ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 85 βιβλίον τῶν καθηγητῶν Ν. Πλάτωνος - W. C. Brice, «Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάχρου».

γ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 83 βιβλίον τοῦ ὑφηγητοῦ Ἀντ. Ζώη, «Βασιλικὴ Ι».

δ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ Α' τόμος (Πίνακες) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 86 συγγράμματος τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου, «Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος».

ε) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 84 ἐναίσιμος διατριβὴ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰω. Βολανάκη, «Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος».

ς') Ἦρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τοῦ Β' τόμου (Κείμενον) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 86 συγγράμματος τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Κ. Ὀρλάνδου, «Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος».

ζ) Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τῆς ὑπ' ἀριθ. 87 ἐναισίμου διατριβῆς τοῦ ἐφόρου Ἰω. Παπαποστόλου, «Τὰ σφραγίσματα τῶν Χανίων».

«Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»

Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ 7ον περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεῦχος τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως.

Φωτομηχανικαὶ ἀνατυπώσεις

Ἐξαντληθέντα, ἀνετυπώθησαν φωτομηχανικῶς τὰ τεύχη 1 καὶ 2 περὶ τῶν εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας ἀνασκαφῶν.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία τὸ ποσὸν τῶν δραχ. 3.502.787.

Κατὰ τὸ 1976 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 848, ἐξ ὧν 499 δι' ἀγορᾶς, 144 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 155 ἐκ δωρεᾶς.

Συνέχισεν ἐπίσης ἡ Ἐταιρεία δι' εἰδικῶν συντακτῶν τὴν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ Γεν. Γραμματέως αὐτῆς περαιτέρω σύνταξιν τῆς βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος, τὴν σύνταξιν τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Β' περιόδου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, ἐνῶ παραλλήλως συνέδραμεν εἰς τὴν ἐν διεθνῇ συνεργασία παρασκευαζομένην ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας».

Συνεχίζουσα καὶ κατὰ τὸ 1976 τὴν μορφωτικὴν τῆς δρᾶσιν ἦλθεν ἀρωγὸς ἡ Ἐταιρεία εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Κ. Τσάκον διὰ ποσοῦ δραχ. 45.000 χάριν σπουδῶν εἰς Δυτ. Γερμανίαν καὶ εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἥλ. Κόλλιαν διὰ ποσοῦ δραχ. 8.150 ὡς ἐξόδων μεταβάσεώς του εἰς Παρισίους χάριν σπουδῶν.

Συμμετέχουσα ἐξ ἄλλου ἢ Ἑταιρεία εἰς τὴν ἐπὶ διεθνοῦς πεδίου ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἐνίσχυσε τὸν διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ν. Γιαλούρη διὰ ποσοῦ 22.000 δρχ. δι' ἔξοδα μεταβάσεως καὶ ἐπιστροφῆς του εἰς Παρισίους χάριν συμμετοχῆς του εἰς τὸ Συμβούλιον Συντάξεως τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας», τὸν διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως Γ. Δοντᾶν διὰ ποσοῦ 20.000 δρχ. δι' ἔξοδα ἀντιπροσωπεύσεως τῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν Γεν. Συνέλευσιν τῆς Fédération Internationale καὶ τὸν ἐπιμελητὴν Κ. Γαλλῆν διὰ δρχ. 15.000 δι' ἔξοδα συμμετοχῆς του εἰς τὸ IV Συνέδριον Προϊστορικῶν Ἐπιστημῶν.

Ἡ ἐπιστημονικὴ δραστηριότης τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1967 συνεπληρώθη ἐπίσης καὶ διὰ τῆς μετακλήσεως ξένων ἐπιφανῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὅποιοι ὠμίλησαν ἐπὶ θεμάτων τῆς εἰδικότητός των. Οὕτω εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν ἔδωσαν διαλέξεις οἱ καθηγηταὶ J. Pouilloux, P. Devambez καὶ U. Hausmann ὡς καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως Κ. Tuchelt. Ὡς ἔξοδα διὰ τὰς διαλέξεις αὐτὰς κατέβαλεν ἡ Ἑταιρεία δρχ. 43.000.

Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν εἰς Μυκήνας ἐγένετο ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῆς Ἑταιρείας τελετὴ μετ' ὀμιλίας καὶ προβολὰς διαφανειῶν διὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἐρρίκου Σπῆμαν καὶ τῶν πρώτων Ἑλλήνων ἀνασκαφῶν.

Ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία ἤλθεν ἀρωγὸς καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐνισχύουσα αὐτὴν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ δρχ. 50.000. Ἐβοήθησεν ἐπίσης τὸν Σύλλογον Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων χορηγήσασα εἰς αὐτὸν ποσὸν 30.000 δρχ.

Ἀλλὰ καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῶν κατὰ τόπους Ἐφορειῶν καὶ Μουσείων συνέχισεν ἐνισχύουσα ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία τόσον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἑσταχωμένων, ὅσον καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων.

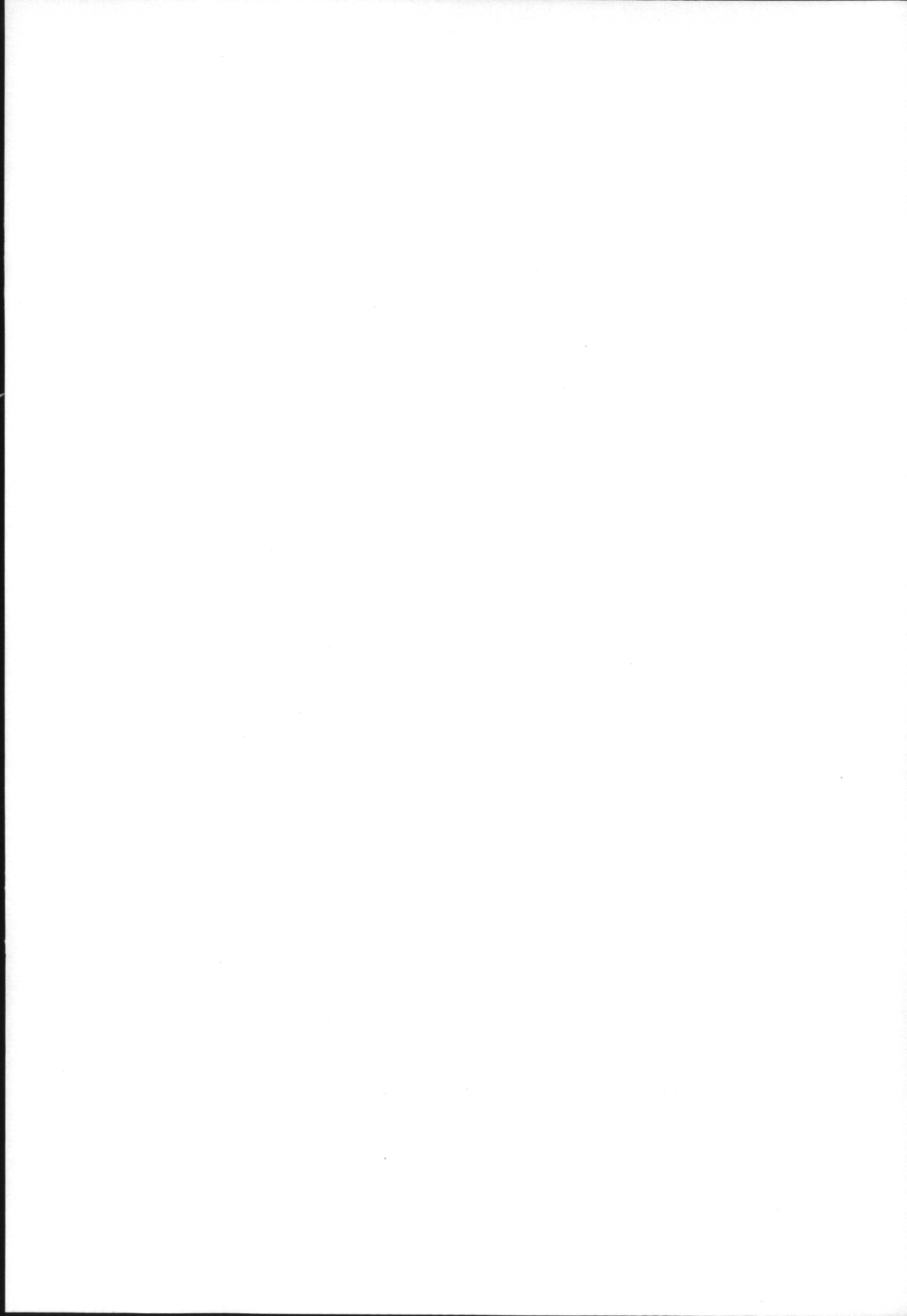
Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἑταιρείας ἐφιλοξενήθησαν οἱ κάτωθι Ἑλληνες ἀρχαιολόγοι, καθηγηταί, ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ ἀλλοδαποὶ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἑλληνες: Χρ. Χρήστου, Φ. Πέτσας, Στ. Παρλαμᾶ, Εὐ. Ἰατρίδου, Εὐτ. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Δημ. Τριανταφυλλόπουλος, Χ. Κριτζᾶς, Θ. Παζαράς, Χ. καὶ Δημ. Μπακιρτζῆ, Κ. Γαλλῆς, Δ. Γραμμένος, Δ. Τριαντάφυλλος, Ἐμμ. Μπορμπουδάκης, Αἰκ. Μαυριγιαννάκη, Ἀρ. Πασαδαῖος. Ἀλλοδαποί: Al. Tanase, Ana Sasel, I. Bözilof, Em. Condurachi, J. Andreescu, J. Jon, Chr. Ackermann, ὁ κ. Dostal μετὰ τῆς συζύγου του, Nicolescu, M. Jujuit, M. Mousiceskou, ὁ κ. Rاندouleskou μετὰ τῆς συζύγου του, El. Tompos, D. Madas, H.-M. Salehi.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελίς
Πρόλογος	1-2
Α'. Ἀνασκαφαί	
1. Ραμνοῦς	3-8
2. Τάναγρα	8-14
3. Ἐρέτρια	14-25
4. Ἀμφίπολις (Ἀρχαία)	25-36
5. Ἀμφίπολις (Χριστιανική)	36-53
6. Μακεδονία	53-54
7. Φίλιπποι	54-63
8. Μαρώνεια	63-64
9. Ἄβδηρα	64-67
10. Τορώνη	68-73
11. Μεσημβρία	73-79
12. Ἀχέρων - Ἐφύρα	80-88
13. Σέσκλον	88-99
14. Κράνειον	100-104
15. Πάτραι. Καλλιθέα	105-107
16. Ἑρμιόνη	108-111
17. Ἐπίδαυρος. Ἱερὸν Μαλεάτου Ἀπόλλωνος	111-118
18. Ἥλις	118-123
19. Μάνη	123-127
20. Τριφυλία. Περιστεριά	127-137
21. Πυλία	137-141
22. Σίφνος	141-146
23. Πάρος. Κουκουναριές	146-153
24. Νάξος	154-160

	Σελίς
25. Θήρα. Ἀκρωτήρι	160-162
26. Θήρα. Σελλάδα	162-166
27. Ρόδος	166-171
28. Κρήτη. Φουρνὶ Ἀρχανῶν	171-179
29. Κρήτη. Ἱερὸν Σύμης Βιάννου	179-184
30. Κρήτη. Ἱερὸν κορυφῆς Γιούχτα	184-188
31. Ζάκρος	188-195
32. Κρήτη. Βασιλικὴ Ἱεραπέτρας	195-200
33. Κρήτη. Καστέλλι Χανίων	200-208
 Β'. Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων	 209-221
Γ'. Ἔργασίαι εἰς Μουσεῖα	222-223
Δ'. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις	224-227

Τύποις : ΕΜΜΑΝ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ - Δερβενίων 7 - Τηλ. 3631-298 - Αθήναι (144)

